

**Alexander Tendler**

**Charles William Chadwick Oman: Imperiul Bizantin**  
**Traducere și studiu critic**

**In memoriam**

**Frankfurt - am - Main 2020**

## Cuprins

Prefață

Introducere

### *Imperiul Bizantin*

|            |                                                       |
|------------|-------------------------------------------------------|
| Cap. I     | Bizanțul                                              |
| Cap. II    | Întemeierea Constantinopolului                        |
| Cap. III   | Lupta cu goții                                        |
| Cap. IV    | Plecarea germanilor                                   |
| Cap. V     | Reorganizarea Imperiului Roman de Răsărit             |
| Cap. VI    | Iustinian                                             |
| Cap. VII   | Cuceririle externe ale lui Iustinian                  |
| Cap. VIII  | Sfârșitul guvernării lui Iustinian                    |
| Cap. IX    | Venirea slavilor                                      |
| Cap. X     | Marea tenebră                                         |
| Cap. XI    | Viața socială și religioasă                           |
| Cap. XII   | Venirea musulmanilor                                  |
| Cap. XIII  | Prima anarhie                                         |
| Cap. XIV   | Înfrângerea musulmanilor                              |
| Cap. XV    | Iconodulii (720 AD - 802 AD)                          |
| Cap. XVI   | Sfârșitul iconoclaștilor (802 AD - 886 AD)            |
| Cap. XVII  | Împărații literari și vremurile lor (886 AD - 963 AD) |
| Cap. XVIII | Gloria militară                                       |
| Cap. XIX   | Sfârșitul dinastiei macedonene                        |
| Cap. XX    | Manzikert (1057 - 1081)                               |
| Cap. XXI   | Comnenii și cruciadele                                |
| Cap. XXII  | Cucerirea latină a Constantinopolului                 |
| Cap. XXIII | Imperiul Latin și Imperiul Niceea                     |
| Cap. XXIV  | Declin și decădere (1261 - 1328)                      |
| Cap. XXV   | Turcii în Europa                                      |
| Cap. XXVI  | Sfârșitul unei lungi povestiri (1370 - 1453)          |

## **Prefață**

Lucrarea de față este traducerea volumului *Byzantine Empire* (London: Fisher & Unwin, 1892) ed. 1915. Textul traducerii este precedat de un studiu critic independent al cărui scop este evaluarea academică a acestei importante lucrări. Prezenta lucrare este o contribuție la sursele de studiu și cercetare ale unui subiect complicat și foarte semnificativ: Imperiul Bizantin.

Ca metodă de editare a fost adoptată aici, pe cât posibil, ortografia română, cu privire la denumiri de persoane și locuri. Pentru evitarea confuziilor, am adăugat la cronologia primului mileniu creștin mențiunea AD.

## Introducere

Sir Charles William Chadwick Oman (1860 - 1946) a fost un istoric britanic, profesor universitar la Oxford. Lucrarea sa despre Imperiul Bizantin poate fi evaluată având în vedere republicarea masivă în decursul deceniilor până la ultimele două ediții. (1) Cu toate acestea, Charles Oman nu a fost tradus în limba română iar prezenta lucrare este inedită în acest sens.

Imperiul Bizantin este subiectul unor imense studii academice în diverse spații culturale. Din punct de vedere cronologic, Charles Oman este printre primii cercetători, alături de alte personalități academice. Dezvoltarea academică a subiectului este immanentă iar lucrarea lui Charles Oman face parte din istoriografia fundamentală de referință în cadrul acestui subiect. De aici provine importanța care trebuie atribuită prezentei lucrări.

*Imperiul Bizantin* al lui Charles Oman trebuie să fie considerat, între altele, în contextul lucrărilor apărute în perioada sa în spațiul cultural occidental. (2) Istoriografia acestui subiect include numeroase scrieri în diverse limbi (3), (4), (5), (6). Aceste date readuc atenția la importanța prezentei lucrări ca punct de reper în acest domeniu.

Creștinismul este unul din cele mai importante subiecte ale perioadei bizantine. În lucrarea sa, Charles Oman tratează problemele creștinismului din această perioadă dar, evident, acest subiect a fost extins în lucrări ulterioare. (7)

Lucrarea lui Charles Oman este o istoriografie a transformărilor instituționale din Imperiul Bizantin și a consecințelor lor geo-politice. Pentru Charles Oman, contradicția culturală, politică și religioasă între factorii istorici implicați este cauza esențială a evenimentelor și a proceselor sociale din Imperiul Bizantin. În aceste condiții, înainte de a formula o poziție definitivă între istoriografia occidentală, reprezentată aici de Charles Oman și istoriografia răsăriteană, reprezentată de scrierile erudite din Turcia modernă (8), ar fi necesară o sinteză cuprinzătoare a documentelor provenite din diversele surse relevante.

## Note

1. Ch. Oman, *History of the Byzantine Empire*, (Vachendorf: Serapis Classics, 2017); *History of the Byzantine Empire* (Vachendorf: Perennial Press, 2018)
2. George Finlay, *History of Byzantine Empire 716 - 1057*, (Edinburgh: Blackwood, 1853); J.B. Bury, *A History of the Roman Eastern Empire from the fall of Irene to the accession of Basil I*, (802 - 867), (London: MacMillan, 1912); Ch. Diehl, *Histoire de l'Empire Byzantin*, (Paris: Picard, 1919)
3. În engleză: Edward Foord, *The Byzantine Empire. The Rearguard of European Civilization*, (London: Black 1911); A.A. Vasiliev, *The History of the Byzantine Empire 324 - 1453*, (Madison, Wisconsin: Wisconsin University Press, 1958); Robert Browning, *The Byzantine Empire*, (Washington DC: The Catholic University of America Press, 1992)
4. În germană: E. Jansig, *Das Byzantinische Reich*, (München, Grin Verlag, 2017); K. Doeppner, *Das Byzantinische Reich*, (München, Grin Verlag, 2007); R. Pohanka, *Das Byzantinische Reich*, (Wiesbaden: Erdmann, 2013); M. Grünbart, *Das Byzantinische Reich*, (Darmstadt: WBG, 2014)
5. În franceză: R. Guerdan, *Vie, grandeur et mystère du Byzance* (Paris: Plon, 1954); Louis Brehier, *Le monde byzantin*, (Paris: A. Michel 1949); Louis Brehier, *Les institutions de l'Empire Byzantin*, (Paris: A. Michel 1970)
6. În română: N. Bănescu, *Imperiul bizantin clasic 610 - 1081*, (București: Anastasia, 2000, 2003), 2 v.; St. Brezeanu, *Istoria Imperiului Bizantin*, (București: Meronia, 2007)
7. Vezi: L. Brubaker & John Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680 - 850*, (Cambridge: University Press 2011); R. Guillard, *La politique religieuse de l'Empire Byzantin de 1200 à 1341*, (Paris: Tournier & Constans, 1946); H. Ahrweiler, *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, (București: Corint, 2002); N. Chifar & D. Buicu (eds.), *Imperiul și sacerdoțiu 306 - 867*, (Iași: Doxologia, 2017), Steven Runciman, *The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth and XIIth Centuries*, (Oxford: Clarendon Press, 1963); Steven Runciman, *The Byzantine Theocracy*, (Cambridge: University Press, 1977); G. Fowden, *Before and after Muhammed: The First Millenium Refocused*, (Princeton: Princeton University Press, 2013)
8. Reşad Ekrem Koçu, *Bizans tarihi: (Şarkî Roma İmparatorluğu) 395-1453*, (İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934); S. Baştav, *Bizans İmparatorluğu tarihi: Son devir, (1261-1461)*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1989); Mehmed Fuad Köprülü, *Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002); İsmail Tokalak, *Bizans-Osmanlı sentezi: Bizans kültür ve kurumlarının Osmanlı üzerinde etkisi*, (İstanbul: Güler Boy Yayıncılık, 2006)

## Cap. I Bizanțul

În urmă cu aproape 2700 de ani, câteva bărci se luptau din greu în strâmtoarea Dardanele (Hellespont), au trecut prin Marea Marmara (Propontis) și au ancorat în apele liniștite din primul golf mic de pe malul european al Bosforului. Pe acest capăt de pământ, între un mic golf și marea largă, câteva sute coloniști au debarcat și s-au apărât de îndată de triburile sălbatice cu o balisadă de la un mal la altul. Astfel a fost înființat orașul Bizanț.

Cei stabiliți aici erau greci dorienți, proveniți din portul înfloritor Megana din *Hellas* (Grecia) care se afla atunci la cel mai înalt punct al expansiunii coloniale și comerciale. Indiferent în ce direcție plutea o corabie grecească, marinarii din Megana îi urmau calea. O bandă de negustori aventurieri de acest gen s-au îndreptat spre vest ca să înființeze colonii în Sicilia. Megana a privit mai mult spre est, spre intrarea încețoșată spre Marea Neagră și spre pământurile din aceea regiune. După cum povestesc legendele, acolo se afla regatul de aur, Eldorado din antichitate, unde regi cu averi de nedescris domneau asupra triburilor din Colchida. Pe malurile râului Thermodon trăiau femeile - amazoane, luptătoare care în alte vremuri au pătruns profund în Grecia. Tot acolo se afla și țara hiperboreanilor, poporul binecuvântat care sălășluia în spatele vântului din nord și nu știa nimic despre furtună și iarnă. Grecii au navigat întotdeauna ca să caute aceste minciuni fabuloase până au ajuns acolo unde se termina marea. Bogățiile din regatul de aur, țara hiperboreanilor și amazoanele nu au fost descoperite. Grecii au descoperit însă multe regiuni care meritau să fie descoperite; ei s-au îmbogățit din metalele din Colchida, din pădurile din Paflagonia, din câmpiile de porumb de pe malurile fluviilor Nipru și Bug, din pescăriile de la Bosfor și lacul Mariot. La venirea grecilor, aceea coastă a mării se numea *Axeinos* ("Neprimitoare") dar apoi a fost împodobită cu așezări negustorești și a fost renumită *Euxeinos* ("Ospitalieră"), drept recunoaștere a porturilor prietenoase. După două mii de ani, marinarii care au condus următorul mare impuls de explorare creat în Europa a schimbat numele din Capul Furtunilor în Capul Bunei Speranțe.

Mai mult decât alți greci, locuitorii din Megana au dat multă importanță regiunii *Euxeinos*. Întemeierea Bizanțului a fost numai una din multiplele lor realizări. Cu 17 ani înainte de stabilirea Bizanțului, un alt grup de coloniști din Megana s-au stabilit la Calcedon, pe partea asiatică a Bosforului. Coloniștii destinați să întemeieze orașul mai mare au făcut apel la oracolul de la Delphi ca să-i sfătuiască în legătură cu locul noului lor așezământ. Apollo i-a îndemnat să construiască peste orașul orbilor. Ei s-au urcat pe vârful prin Cornul de Aur cu justificarea că locuitorii din Calcedon sunt într-adevăr orbi dacă nu au văzut locul mai potrivit de pe malul din Tracia și și-au construit o colonie mult mai puțin confortabilă pe malul din Bitinia al strâmtoării.

Prin localizarea sa, Bizanțul a fost de la început desemnat pentru un viitor fabulos. Din punct de vedere comercial și militar, nici un alt oraș nu putea să fie plasat mai bine. Bizanțul era locul cel mai potrivit pentru a fi fortăreața pentru apărarea graniței și baza de acțiuni în caz de invazii. Bizanțul era o cetate aproape invincibilă, fiind apărată din două direcții de apă și de un zid puternic, cu totul nepericlitată de pe înălțimile împrejurătoare. În prima fază a istoriei sale, Bizanțul nu a fost niciodată înfrânt de furtuni. Foametea și trădarea au apărut rar când Bizanțul a căzut în mâinile vreunui dușman. Datorită poziției sale favorabile, Bizanțul a profitat din comerț și a controlat tot comerțul din Marea Neagră. Orice corabie care pleca din Grecia sau Ionia ca să facă negoț cu regiunile Scitia sau Colchida din zona Dunării sau a lacului Mariot trebuia să treacă aproape de zidurile bizantine iar astfel prosperitatea orașelor din *Euxeinos* era întotdeauna la discreția stăpânilor din Bizanț. Grecii aveau plăcere să facă drumuri scurte și multe opriri iar Bizanțul putea să prospere și ca stație de jumătate de drum. Bizanțul câștiga din comerțul său prosper cu triburile din Tracia vecină și din pescăriile. Pe unele monede apăreau bovina și peștii ca simbol.

Ca stat independent, Bizanțul a avut o istorie lungă și plină de evenimente. Persanii au posedat Bizanțul timp de 30 de ani dar aceasta a fost o excepție. După înființare, Bizanțul și-a păstrat libertatea timp de trei secole și multe scene fremătătoare s-au petrecut în spatele zidurilor. Darius și-a pus corăbiile ca pod deasupra Bosforului. Acesta a fost modelul cu care Xerxes, fiul lui Darius, a traversat Dardanelele. Apoi, după 15 ani, când Bizanțul și vecinii săi nu au reușit să îndepărteze jugul persan, Bizanțul a fost

deținut pentru un timp de Histianeus, care a născocit impozite ca să se îmbogățească și ca să aibă cu ce să-și plătească oamenii de pe vase. El a silit corăbiile care treceau prin Bosfor să plătească impozite grele și devenit foarte nepopular din cauza sloganului despre libertate pe care îl folosea. Bizanțul a fost eliberat de sub jugul oriental după 17 ani, când grecii victorioși după luptele de la Salamis și Mycale au navigat de-a lungul fortificațiilor bizantine și, după un asediu prelungit, au înfometat garnizoana dușmană în anul 479 BC. Flota a rămas pe loc în decursul iernii și în Bizanț a fost pus primul fundament al imperiului naval al Atenei, atunci când toate statele grecești din Asia au pus vasele lor la dispoziția amiralilor atenieni Cimon și Aristides.

Amănuntele din istoria antică a Bizanțului sunt fragmentate și puțin cunoscute. De exemplu, noi știm că, pentru monede mici, cei din Bizanț foloseau fier și numai Sparta folosea cupru. Alfabetul celor din Bizanț avea litere ciudate pentru aceea epocă. Principalele divinități erau Poseidon, stăpânul mărilor care a adus Bizanțului principala sa bogăție prin binecuvântare și Demeter, zeița care stăpânea a doua sursă de prosperitate - câmpiile de porumb din Tracia și Sciția.

După cronicarii antici, bizantinii erau un popor risipitor și cu multe preocupări. Ei își petreceau mult timp în cărciumi, unde erau mari ispitiri de la vinurile excelente din Maronea. După cronicarii antici, bizantini erau un popor risipitor și cu multe preocupări. Bizantinii erau lacomi și cheflii iar poveștile despre ei proveneau probabil de la vecini invidioși. Întreaga istorie a Bizanțului dezvăluie marea sa energie și importanța pe care o acorda independenței sale. Bizanțul nu s-a eschivat niciodată de la război, așa cum ne-am fi așteptat de la un popor de epicurei.

Bizanțul a căzut în mâinile dușmanilor săi pe vremea lui Filip și a fiului său Alexandru cel Mare. După un lung asediu, Filip a fost alungat din fața cetății. Asediul lui Filip a culminat cu o tentativă de escaladare nocturnă care, în anul 339 BC, a eșuat din cauza unui fulger care a dezvăluit atacul. Acest fulger a fost interpretat de bizantini drept un ajutor ceresc. Pentru a comemora acest miracol, bizantinii au adoptat semiluna strălucitoare și steaua drept una din emblemele lor. Această emblemă a fost păstrată până în zilele noastre și este folosită de stăpânii actuali ai orașului, sultanii otomani. După câțiva ani de la îndepărtarea lui Filip, bizantinii au fost siliți să cedeze în fața lui Alexandru cel Mare în perioada căruia Bizanțul a devenit un component în uriașul imperiu al Macedoniei. După moartea lui Alexandru cel Mare, Bizanțul a trecut prin mâinile succesorilor săi, Demetrius Poliorcetes și Lysimachos. După căderea în luptă a lui Lysimachos, bizantinii au recâștigat o oarecare libertate și au devenit o comunitate independentă timp de un secol, până când Roma a invadat Tracia și Hellespontul.

Bizanțul a procedat cu înțelepciune atunci când a acceptat de la început o alianță cu romanii și, în consecință, a obținut condiții bune și ușoare. În decursul războaielor purtate de Roma cu Antioh al III-lea, Bizanțul s-a dovedit un aliat atât de loial încât Senatul i-a acordat statutul de *civitas libera et foederata* (oraș liber și aliat). Bizanțul nu fost supus guvernării romane și a obținut libertate deplină, în afară de politica externă și obligația de a plăti Romei un tribut. În anul 79 AD, după ce republica romană a dispărut, împăratul roman Vespasian a anulat toate privilegiile Bizanțului, care a devenit un component al provinciei Tracia.

Cu toate că Bizanțul și-a pierdut libertatea aproape deplină de care s-a bucurat foarte mult timp, amplasarea sa comercială nu putea fi negată. Bizanțul a continuat să înflorească în cadrul *Pax Romana*, pacea îndelungată de care provinciile Imperiului s-au bucurat în decursul primelor două secole ale regimului imperial. Întotdeauna Bizanțul este menționat drept unul din cele mai importante orașe din regiunea de mijloc a lumii romane.

Terminarea perioadei de aur a Antoninilor a fost începutul unei perioade dificile pentru Bizanț și pentru tot restul lumii fiindcă au urmat la putere împărații militari. Commodus, nevrednicul fiu al marelui și bunului Marcus Aurelius, a fost ucis iar uzurpatorii militari s-au luptat îndelung pentru diadema sa însângărată. Din nefericire, Bizanțul se afla la limita dintre provinciile de est, unde a fost proclamat Pescennius Niger și provinciile iliriene, unde Severus a preluat poziția imperială. Bizanțul a fost cucerit de armata din Siria și a fost fortificat în grabă. După ce s-a declarat patron, Severus a apărut din partea de vest și a atacat forțele lui Pescennius. Legiunile iliriene au învins, estul a fost supus iar Pescennius a fost executat. Garnizoana bizantină a fost singura care a refuzat să se predea și a apărut orașul necucerit de locotenenții lui Severus până în 196 AD, când a fost silită să se încline. Împăratul a apărut în persoană ca

să pedepsească îndelungata rezistență a orașului. Militarii din garnizoană și magistrații civili au fost asasinați în fața ochilor săi. Zidurile cetății, construite din blocuri de stâncă legate cu bucăți de fier, au fost distruse cu multă strădanie. Proprietățile cetățenilor au fost confiscate iar toate privilegiile municipale au fost anulate și preluate pentru ca orașul să fie administrat ca un sat dependent de către vecinii din Perinthos, Tracia.

Caracalla, fiul lui Severus, a redat bizantinilor dreptul de a se administra dar orașul era fost foarte afectat și avea nevoie de lungă perioadă de pace pentru a-și redobândi prosperitatea dar destinul său a fost să nu se bucure de pace. În mijlocul secolului al III-lea, incursiunile goților hărțuiau ținuturile de pe malurile Mării Negre și au afectat comerțul Bizanțului. Pe vremea sa, în anul 263 AD, Gallienus uzurpatorul a acaparat Bizanțul la fel ca alte entități din împrejurimi. Soldații lui Gallienus au devastat Bizanțul din străfunduri până în vârfuri și au comis un masacru după care au spus că cei din Megara au fost exterminați. Totuși, Bizanțul avea o atracție irezistibilă și nu și-a lăsat ruinele părăsite. La zece ani de la distrugerea comisă de armata lui Gallienus, Bizanțul a redevenit un oraș populat iar locuitorii săi au primit laude de la istoricul Trebellius Pollio pentru curajul cu care au respins un atac al goților în decursul domniei lui Claudius al II-lea (268 AD - 270 AD).

La sfârșitul secolului III, împărații ilirieni au împărat Imperiul Roman de aparenta sa ruinare. Ei au dat Bizanțului timp și pace pentru ca acesta să-și recâștige vechea prosperitate. Bizanțul a profitat în special de proximitatea stabilă a curții imperiale, stabilită la Nicomedia de către Dioclețian. Importanța militară a Bizanțului a fost întotdeauna în conflict cu importanța sa comercială. Imperiul Roman a fost afectat timp de două decenii de conflictele teritoriale dintre urmașii lui Dioclețian după abdicarea sa. După un timp, Bizanțul a devenit citadela de graniță a lui Licinius, împăratul care a guvernat în peninsula balcanică, pe vremea când Maximinus Daza stăpânea provinciile din Asia. În timp ce Licinius lipsea din Italia, Maximinus a atacat perfid teritoriile rivalului său fără să declare război iar astfel a surprins Bizanțul. Licinius a revenit degrabă, l-a înfrânt pe vecinul său acaparator nu departe de zidurile orașului și a redobândit marea sa citadelă de frontieră în 314 AD, după ce nu a fost în mâinile sale timp de câteva luni. Probabil că orașul a suferit mult, după ce doi conducători s-au schimbat în decursul unui singur an. Se pare că orașul nu a fost devastat sau ars, așa cum se proceda adeseori în acele vremuri sumbre. După ce a reluat puterea asupra orașului, Licinius a aspirat să-l apere cât mai bine. Cu toate că nu era capitala sa, Licinius a transformat Bizanțul în principala cetate a regatului său care, după înfrângerea lui Maximinus, a inclus jumătatea de est a lumii romane.

Bizanțul a fost scena ultimei lupte dintre Licinius și cumnatul său, Constantin cel Mare, împăratul din apus. Războiul a fost purtat timp de câteva luni în afara cetății. Constantin cel Mare a menținut asediul prin construirea unor movile de pământ de pe care se putea observa interiorul cetății și prin proiectile lansate de pe diferite instrumente aflate pe aceste movile de pământ. În cele din urmă, orașul s-a predat iar cauza lui Licinius a fost pierdută. Odată cu înfrângerea ultimului său rival, Constantin a devenit unicul împărat al lumii romane și a fost victorios pe zidurile de apărare care urmau să-i poarte numele pe veci.

## Cap. II Întemeierea Constantinopolului

Căderea Bizanțului a distrus destinul lui Licinius iar lumea romană a fost unită din nou sub sceptrul unui singur conducător. Lumea romană nu a știut ce înseamnă uniune timp de 37 de ani, după ce Dioclețian a împărțit provinciile cu cei de seama lui. Împărații, uneori șase iar de alte ori doi, și-au administrat domeniile după diverse principii și cu diferite grade de succes.

Constantin i-a învins pe adversarii săi datorită talentelor sale ca administrator și militar. Constantin este unul dintre cei care au pus asupra istoriei mondiale o amprentă mai puternică decât ceea a multor legislatori și cuceritori mai geniali. Constantin a avut un spirit independent, de sine stătător și lipsit de simpatie, așa cum știm că au avut predecesorul său Octavian Augustus sau Frederic al II-lea cel Mare, rege al Prusiei.

Cu toate că trebuie să fi avut puțin sânge roman în venele sale, Constantin era un roman tipic: dur, rece, stabil și neobosit. Aceste calități au creat Imperiul lumii în secolele precedente iar în momentul de față el le posedă în sinea sa chiar mai mult. Cu toate că avea un caracter roman, simpatiile sale numai romane nu erau. Născut lângă Dunăre, crescut în taberele militare din Asia și Galia, Constantin era cu totul liber de reverențele superstițioase pentru gloriile antice ale orașului de pe Tibru, de care predecesorii săi au fost atât de inspirați. Pentru el, Italia era o provincie secundară printre multiplele sale domenii. La împărțirea domeniilor sale în favoarea moștenitorilor săi, el a dat fiului său cel mai mare și iubit Galia drept cea mai valoroasă parte; pentru el, Italia era partea unuia dintre copii mai mici. Unii dintre predecesorii lui Constantin au neglijat Roma: barbarul Maximinus I s-a ocupat de Rin și de Dunăre, politicianul Dioclețian a ales Nicomedia drept rezidența sa preferată. Nimeni nu a visat vreodată ca un oraș dușman să fie ridicat la gradul de loc de domnie a lumii iar Roma să fie transformată într-un oraș de provincie. Imperatorii din perioadele precedente s-au ocupat de regiuni îndepărtate ca să dea răspuns la necesitățile belice sau administrative din zonele îndepărtate. Soarta lui Constantin a fost să ridice o metropolă rivală cu Roma în favoarea lumii civilizate, un oraș care nu era numai tabără militară sau curte regală ci era un centru administrativ și comercial al lumii romane.

Timp de mai bine de un secol, Roma a fost o reședință inconvenientă pentru împărați. Principala lor problemă era respingerea neîncetatei incursiuni barbare în peninsula balcanică; problemele de pe Rin și Eufrat erau destul de serioase dar erau considerate numai mici incidente nedorite. Roma, aflată la jumătatea peninsulei Italia, prejudiciată de porturile ei incomode și separată de restul Imperiului de strâmțorile din Alpi, era departe de locurile unde împăratul era cel mai mult dorit: malurile Dunării și fortificațiile din Sirmium (în provincia romană Pannonia) și Singidunum (în prezent, Belgrad - NT). Roma se afla într-o poziție inconvenabilă pentru repetatele războaie cu Persia, care nu a periclitat Roma. Nici o armată persană nu a pătruns dincolo de Antioh, la numai 300 de km de la graniță. Goții din Balcani au pătruns atât de profund în Imperiu încât au prădat Atena și Salonic.

Constantin avea toată lumea romană la picioarele sale și toate responsabilitățile erau în sufletul său. El era departe ceea mai potrivită personalitate care să inspecteze marea necesitate a momentului: plasarea mai convenabilă a centrelor administrative și militare ale Imperiului Roman. Constantin a vrut un loc ușor accesibil de pe uscat și de pe mare, de unde să poată supraveghea ținuturile Dunării, fără să fie prea departe de est. Acest loc trebuia să fie un arsenal un arsenal de necucerit și o citadelă împotriva atacurilor barbare din nord. În paralel, această citadelă trebuia să fie suficient de îndepărtată de tumultul de la actuala frontieră pentru a-și permite o reședință sigură și excepțional de frumoasă pentru curtea imperială. Istoricii menționează câteva orașe care s-au propus lui Constantin. În primul rând, Naissus (Nisch), pe Morava, în inima peninsulei balcanice și locul natal al lui Constantin. Naissus nu era locul potrivit fiind prea aproape de frontieră și prea departe de mare. Sardica (în prezent, Sofia, capitala Bulgariei), avea aceleași caracteristici ca Naissus și nu era legată de tinerețea împăratului. Nicomedia, cu prelungul său golf la est de Propontis, avea o poziție mai bună și fusese deja rezidență imperială. Bizanțul avea calități de două ori mai mari decât Nicomedia. Mai mult de atât, Constantin nu dorea să aleagă un oraș în care memoria sa să fie umbrită de predecesorul său, Dioclețian; el nu dorea să aleagă un oraș legat de persecuțiile comise împotriva creștinilor de Dioclețian și Galerius. Ultimul loc l-a care s-a gândit

Constantin a fost Illium (Troia antică), despre care nu se pute spune nimic în afara gloriilor antice. Mitologii romani au creat legende care povesteau că Illium ar fi provenit din Aeneas. Cu toate că era aproape de mare, Illium nu avea un port bun și se afla prea departe de Hellespont (Dardanele) pentru a controla efectiv ieșirea la Marea Neagră.

După ce a decis stabilirea capitalei sale la Constantinopol, Constantin a procedat cu energia și rigurozitatea sa caracteristică. Limitele orașului au fost demarcate imediat după stilul roman vechi. În perioadele ulterioare a fost povestită o legendă pitorească despre dimensiunile magnifice ale planificării orașului. Împăratul mergea pe jos, urmat de toți curtenii să și desemna cu lancia linia pe care trebuiau să fie noile fortificații. Cei care îl urmau erau din ce în ce mai surprinși de dimensiunile planului, pe măsură ce, pornind de la punctul inițial de plecare, vechea poartă a Bizanțului, Constantin se îndepărta spre vest. În ultimă instanță, ei au îndrăznit să remarcă că împăratul a depășit cu mult cele mai ample limite pe care un oraș imperial le-ar fi putut solicita. Constantin le-a răspuns: "Eu voi merge înainte până când El, ghidul meu invizibil care merge înaintea mea, va crede că trebuie să mă opresc." Purtat de misteriosul presentiment al măreției, împăratul a mers înainte până a ajuns la 5 km distanță de colțul de est al Bizanțului și s-a întors atunci când a cuprins în granițele sale cele șapte dealuri aflate între peninsula Propontis și Cornul de Aur.

Pământurile puțin mai înalte aflate dincolo de zidurile vechiului oraș, unde Constantin și-a întins cortul în timpul asediului din anul 323, au fost alese să devină piața de desfacere în noua așezare. Constantin a ridicat acolo *Milion*-ul sau piața de hotar, punctul de plecare e unde trebuia să pornească măsurarea de distanțe în lumea de est. "Punctul central al lumii" sau "punctul de centru al lumii" nu era o singură stâncă ci o mică clădire care se aseamăna cu un templu iar acoperișul era sprijinit de 7 coloane. În această clădire se afla statuia împăratului împreună cu statuia veneratei sale mame, împărăteasa Elena.

Constantin a ales partea de sud-est a vechiului Bizanț pentru amplasarea palatului imperial. O suprafață de 150 de acri (adică 600 000 mp) a fost curățată de proprietăți particular pentru a face loc splendidei rezidențe a întregii curți precum și pentru grădini și locuri de agrement spațioase. De la farul bizantin, unde Bosforul intră în Marmara, începea un zid care se întorcea spre interior, cu o prelungire de aproape 1.5 km pe malul mării pentru a separa spațiul imperial de oraș.

La nord-vest de palat se afla spațiul liber central care urma să devină centrul de viață al Constantinopolului. Acesta era *Augustaeum*, un forum splendid de 330 metri lungime și 100 de metri lățime, pavat cu marmoră și înconjurat de construcții publice de stat. Între palatul imperial din răsărit și spațiul deschis se aflau trei edificii legate cu o colonadă. Edificiul cel de est era *Marile Băi*, cunoscut ca "Băile lui Zeuxippus" și clădite în stil imperial roman. Constantin a folosit și a lărgit vechea baie publică care a fost reconstruită după cucerirea orașului de către Severus. Constantin a ornat fațadele și curțile edificiului cu statui luate din toate orașele importante din Grecia și Asia, vechile piese de artă elenistică fiind păstrate după jafurile lacome din cele 12 generații de proconsuli și cezari. Printre acestea puteau fi văzute Atena lui Lyndus, Pan, consacrat de greci după victoria asupra lui Xerxes și Zeus din Dodona.

Pe partea de est a Marilor Băi se afla casa Senatului. Constantin a decis ca Senatul din Bizanț să fie făcut după modelul Senatului din Roma și a convins multe familii senatoriale să migreze spre est cu ajutorul unor pensii generoase și case. Totuși, au rămas puține detalii despre acest Senat fiindcă a fost distrus de două ori într-un singur secol.

În partea de nord se afla Palatul Patriarhului, după cum era denumit Episcopul Bizanțului, înainte de a fi elevat la gradul fraților săi din Antiohia și Alexandria. Clădirea era spațioasă, cu o mare sală de audiențe și o grădină. Cu toate acestea, acest palat era cu totul umbrat de Palatul Imperial, construit în spatele său. Patriarhul trăia prea aproape de domnul său pentru a putea câștiga orice autoritate independentă. Din punct de vedere fizic și moral, patriarhul era mult prea supravăgheat de ilustrul său vecin și nu a găsit vreodată ocazia de a stabili o autoritate spirituală independentă, în contradicție cu guvernul civil. De asemenea, el nu a găsit niciodată momentul să stabilească *imperium in imperio*, precum Episcopul de la Roma.

Pe partea de vest a *Augustaeum*-ului se afla un edificiu care a avut un rol important în viața publică din Constantinopol. Acesta era marele hipodrom, cu un circuit splendid de 320 m. lungime și 80 m. lățime. Aici au fost reînnoite jocurile cunoscute de la Roma. Tot sistemul de care de război între grupe adverse a

fost reprodus în Bizanț cu o energie mai mare decât devotamentul romanilor față de cai. Rivalitatea dintre "Albaștri" și "Verzi" era de începuturi unul din cele mai surprinzătoare aspecte ale vieții locale. Această rivalitate a fost purtată mult dincolo de circ și s-a extins în toate domeniile vieții. Auzim de multe ori că grupul celor "Verzi" s-a asociat cu arianismul sau că "Albaștrii" sprijineau un anumit pretendent la tron. Oamenii interesați de sport dar și persoane din toate clasele și profesiunile își alegeau culoarea preferată și sprijineau grupul respectiv. Acest sistem era un adevărat pericol pentru pacea publică și a dus în permanență la revolte care au culminat cu marea răzvrătire din anul 523 AD. "Verzii" intrau întotdeauna pe hipodrom prin poarta de nord - vest și se întindeau pe partea apuseană. Loja imperială (*Kathisma*) ocupa întreaga parte de nord și avea sute de locuri rezervate pentru cei din clasa imperială. Împăratul se prezenta cel mai des în fața celor supuși pe marele tron central din Kathisma, unde au avut loc multe scene bizare în decursul vremurilor. Aici, în 532 AD, mulțimea l-a încoronat pe Hepatius ca împărat iar în 705 AD Iustinian al II-lea și-a celebrat revenirea la putere.

Din centrul hipodromului începea un zid de separare ornat cu trei monumente excepțional de inedite, a căror poziție părea să ilustreze materialele eterogene din care era construit noul oraș. Primul monument era un obelisc adus din Egipt, acoperit cu hieroglife. Al doilea monument era ceea mai notabilă piesă antică din Constantinopol: un șarpe cu trei capete pe care Pausanias și grecii victorioși l-au dedicat la Delfi, după ce au distrus armata persanilor în 479 BC la Plataea. Tripodul de aur susținut de capetele șerpilor a lipsit multă vreme, după ce a fost furat de fenicieni în urmă cu 600 de ani. Dedicățiile criptate pe pedestal au supraviețuit de atunci spre marea satisfacție a arheologului. Al treilea monument era o coloană pătrată mai modernă, în contrast cu vechimea monumentelor alăturate. Toate cele trei monumente s-au păstrat până în zilele noastre. Vastele ziduri ale Hipodromului au căzut dar ornamentul principal continuă să se ridice în mijlocul unui spațiu deschis pe care turcii îl denumesc *Atmeidan* (i.e. Hipodrom), în memoria rolului său străvechi.

La capătul de vest, de-a lungul zidului exterior al Hipodromului, se aflau câteva capele și statui. Cel mai important punct de reper era *Milion*-ul sau fundamentul din centrul Imperiului. Împărații au adăugat statui noi până la capătul drumului. Contribuția lui Constantin la această colecție a fost o înaltă coloană de porfir în vârful căreia se afla o statuie de bronz care fusese cândva statuia lui Apollo, tutelarul orașului Hierapolis. Vârful statuii a fost înlocuit iar astfel împăratul Constantin a fost pus în același loc. Aceasta a fost inversul schimbării făcute la Roma, unde papii au mutat statuia lui August din vârful coloanei din Corso și au înlocuit-o cu statuia lui Sf. Petru.

La nord de hipodrom se afla o mare biserică construită de Constantin pentru supușii săi creștini și dedicată "Înțelepciunii Divine" (Hagia Sofia). La origine, acesta nu era edificiul celebrei cupole care în prezent îi poartă numele ci o clădire mai veche și mai modestă, probabil cu forma unei bazilici, așa cum se obișnuia în acele vremuri. Clădirea originală a fost incendiată în secolele al V-lea și al VI-lea iar în prezent nu mai există urme ale formei sale inițiale. Din partea de vest a bazilicii începea o galerie cu arcade care străbătea piața și se termina la poarta regală a palatului. Împăratul putea să meargă la rugăciuni fără fie nevoit să traverseze piața din fața bisericii. Probabil că această galerie a avut efectul ciudat al pasajului care leagă palatele Pitti și Uffizi din Florența.

Edificiile descrise aici formau inima orașului Constantinopol. Cele mai importante evenimente de aici au avut loc între Palat, Hipodrom și Catedrală. Totuși, orașul s-a dezvoltat cu mult spre nord și vest dar nici o conglomeratie nu putea să aibă farmecul care înconjură Augustaeum. Biserica Sfinților Apostoli, dedicată de Constantin ca loc de înhumare al familiei sale era al doilea edificiu ecleziastic al orașului. Printre clădirile civile erau remarcabile grânarele aflate de lungul cheiurilor, Poarta de Aur prin care intra prin zidurile cetății marele drum din apus, palatul prefectului pretorian, cel care guverna orașul. Statuia lui Constantin călare pe un cal, aflată lângă ultimul edificiu menționat, a fost unul din simbolurile orașului Constantinopol până la sfârșitul Evului Mediu și multe legende ciudate erau legate de această statuie.

În anul 328 AD sau 329 AD, Constantin a ales definitiv Bizanțul drept capitala sa și a stabilit liniile de dezvoltare. La data de 11 mai 330, clădirile erau destul de construite încât s-a putut celebra festivalul inaugurării. Episcopii creștini au binecuvântat palatul aproape terminat și au făcut prima slujbă la biserica Sf. Sofia.. Cu toate că încă nu era botezat, Constantin a decis de la început ca orașul să fie creștin. La Constantinopol nu existau urme păgâne în afară de câteva temple bizantine vechi, care nu au fost

dărâmate atunci când vechile străzi au fost demolate pentru a curăța pământul pentru palat și construcțiile din apropiere. Statuile zeilor aflate la băi și în Senat au rămas ca ornamente și nu ca obiecte de slujbă.

Pentru a popula marele spațiu al orașului său, Constantin a invitat să locuiască mulți senatori din Roma veche precum și proprietari din Grecia și Asia. În acest scop, Constantin le-a acordat locuri în noul Senat și spațiile necesare pentru îndeletnicirile lor. Un alt important ingredient al populației au fost ofițerii și funcționarii de la curtea imperială, cu toți subalternii și sclavii lor. Mii de artizani și meseriași au fost atrași prin privilegii speciale. În Bizanț au fost întotdeauna negustori și corăbieri dar acum numărul lor era atât de mare încât vechea prosperitate comercială părea nesemnificativă. Darul cel mai efectiv făcut de Constantin pentru a atrage emigranți a fost vechiul privilegiu roman care permitea să fie distribuit populației porumb. Tributul de grâu al Egiptului, care era una din aprovizionările publice ale Romei, a fost transferat la Constantinopol. Numai porumbul din Cartagina a continuat să fie atribuit pentru existența vechiului oraș.

După terminarea festivalului dedicativ din anul 330 AD, un edict imperial a acordat orașului numele de *Roma Nouă*. Actul a fost plasat pe o tabletă de marmoră lângă statuia împăratului, în fața *Strategion*-ului. Expresia *Roma Nouă* a continuat să existe numai în poezie și retorică. De la început lumea denumit orașul după creatorul său și a persistat cu denumirea *Constantinopol*.

### III. Lupta cu goții

Constantin a trăit încă 7 ani după dedicarea noului său oraș și a murit în pace și bunăstare pe 22 mai 337 AD. Constantin a primit locul de odihnă în Biserica creștină în care a meditat în prima jumătate a vieții sale. Prin testamentul său, Constantin a dispus de domeniile în favoarea fiilor și a nepoților săi. O succesiune rapidă de asasinate și războaie civile a redus casa imperială și s-a terminat prin concentrarea întregului imperiu de la râul Forth (Scoția) până la Tigris (Golful Persic) sub sceptrul lui Constanțiu al II-lea, al doilea fiu al marelui împărat. Lumea romană încă nu era matură pentru o diviziune permanentă și încă mai putea fi administrată dintr-un singur centru. Din motive ciudate, tulburătoarele invazii barbare din secolul al III-lea încetaseră pentru o perioadă iar romanii trăiau liniștiți, cu excepția unor incidente minore pe Rin și Eufrat. Constanțiu al II-lea avea unele capacități administrative dar era mohorât, suspicios și lipsit de simpatie iar în timpul său liber se dedica unor controverse bisericești. Constanțiu al II-lea s-a umilit pe sine atunci când a inițiat prima persecuție publică a unui creștin de către un creștin. Criza imperiului nu a apărut în zilele sale și nici în scurta domnie a vărului său succesor, Iustinian, care era binevoitor și cult dar cu idei eronate. Iustinian era un păgân fanatic care s-a luptat să inverseze cursul timpului și să instaleze din nou cultul divinităților antice din Grecia. Dacă ar fi fost întrebați, Constanțiu al II-lea și Iulian Apostatul ar fi răspuns că cel mai mare pericol pentru Imperiu este Shapur al II-lea, regele Persiei, cel care încerca fără prea mult succes să pătrundă linia de fortărețe romane care apărau Siria și Asia Mică.

Vânturile furtunii iminente nu veneau dinspre răsărit. Dezastrul urma să vină din nord.

Din urmă cu 150 de ani, romanii cunoșteau bine triburile de goți, cei mai estici dintre popoarele teutonice aflate de-a lungul frontierei imperiale. În secolul al III-lea, ei au prădat provinciile balcanice prin neîncetate incursiuni. Numai după a aspră bătălie ei au fost puși în retragere de-a lungul Dunării, fiind siliți să-și limiteze așezările la malul de nord al Dunării, în ceea ce fusese țara dacilor. Ultima luptă cu goții a avut loc în perioada 328 AD - 332 AD, pe vremea lui Constantin care i-a înfrânt în luptă deschisă, l-a obligat pe regele lor să-i dea fii ca ostateci și le-a dictat condițiile de pace. De atunci, e părea că scăzuse permanent dorința goților de război și aventură. Timp de 40 de ani, ei au păstrat liniștea și au comis de rare ori invaziuni trecătoare de-a lungul Dunării. Goții deveneau fermieri în ținuturile fertile de lângă Tisa și Prut; ei făceau comerț liber cu orașele romane din Moesia. Mulți dintre tinerii lor luptători erau acceptați în trupele auxiliare romane. Mulți emigranți goți au primit permisiunea de a se stabili ca supuși ai Imperiului pe povârnișurile fin nordul Balcanilor. În această perioadă, mulți goți se converteau și preoți din neamul lor îi slujeau. Goții aveau Biblia tradusă în limba lor. Episcopul Wulfila, unul din primii convertiți goți, a tradus în limba lor Noul Testament și o mare parte din Vechiul Testament, această traducere fiind o importantă relicvă a vechilor limbi teutonice.

Goții își pierdeau rapid ferocitatea. În comparație cu barbarii din apropierea lor, goții puteau fi considerați un popor civilizat. În viziunea romanilor, goții au devenit utili pentru apărarea granițelor împotriva barbarilor din nord și est. Goții erau împărțiți în două triburi: vizigoții (aflați în Moldova, Valahia și Ungaria) și ostrogoții (aflați în Basarabia, Transilvania și valea Nistrului).

Un număr de evenimente cu totul neașteptate au dovedit cât de corecte au fost previziunile lui Constantin atunci când și-a înălțat marea sa citadelă și fortăreață pentru a fi punctul militar principal din peninsula balcanică.

În jurul anului 372 AD, hunii au năvălit în teritoriile de la nord de Marea Neagră pentru a începe drumul spre vest. Hunii erau o hoardă tătară imensă care provenea din teritoriile aflate la est de Don și Volga. În calea lor spre vest, hunii aproape că au exterminat tribul alanilor. Apoi, le-au venit în cale goții. Ostrogoții au făcut un efort disperat pentru a apăra malurile Nistrului împotriva invadatorilor sălbatici dar erau prea slabi pentru acest scop. Cei mai mulți dintre ostrogoți au fost înfrânți și au fost siliți să devină vasali ai hunilor. O mică parte dintre ostrogoți s-a luptat pentru a ajunge pe malurile mlăștinoase din delta Dunării. Apoi, hunii i-au atacat pe vizigoți. Invazia a fost puternică iar Bugul și Prutul nu au fost bariere pentru grupurile compacte de arcași nomazi. Sub conducerea ducelui Fritigern, vizigoții au fugit înspăimântați cu tot ce aveau până au ajuns dincolo de Dunăre. Pentru vizigoți, capitularea în fața

dușmanului era îngrozitoare fiindcă ei erau mai civilizați, mulți dintre ei erau creștini iar eventualitatea de a fi sclavii unor sălbatici le părea intolerabilă.

Fiind în pericol pe malurile Dunării și la granița imperiului roman, vizigoții au apelat cu disperare la împăratul roman ca să primească permisiunea de a trece granița și au propus să devină aliați ai imperiului în schimbul refugiului lor. În acest moment, în anul 376 AD, Imperiul Roman era din nou divizat. Dinastia lui Constantin dispăruse iar imperiul de est era condus de Valens, un prinț stupid, laș și avar care a ajuns să aibă diadema și jumătatea imperiului roman datorită fratelui său Valentinian, cel mai mare general roman din vremea sa. Valentinian a luat occidentul drept partea sa și se afla în domeniile sale de pe Rin și Dunărea superioară. În acest timp, Valens, cel leneș și timid, s-a închis în palatul imperial de la Constantinopol împreună cu o curte lingușitori și sclavi.

Valens a fost îngrozit de propunerea vizigoților. Era greu de decis care eventualitate este mai periculoasă: a refuza trecerea a 200 de mii de oameni disperăți, cu armele în mână și cu un dușman sălbatic pe urmele lor sau a-i primi pe acești refugiați în spațiul dintre malul fluviului și fortăreața care apăra granița, cu obligația implicată de a găsi pământuri pentru ei. După multe îndoieli, Valens a ales a doua alternativă: vizigoții puteau fi transportați de-a lungul Dunării și se puteau stabili în imperiu ca supuși aliați, cu condiția să predea ostateci și să depună armele.

Goții au acceptat acești termeni, i-au predat ca ostateci pe fii șefilor lor și s-au desfășurat de-a lungul fluviului până unde îi puteau duce vasele romane. Imediat după ce goții au ajuns în provincia Moesia au apărut probleme. La început, funcționarii romani au încercat să preia armele emigranților dar goții refuzau acest lucru și au oferit sume de mită mari ca să-și poată păstra armele. În contradicție totală cu ordinul imperial, mita a fost acceptată iar goții și-au păstrat armele. În scurtă vreme a izbucnit noi dispute. Provincia Moesia nu putea furniza alimente pentru o populație atât de mare care pătrunsese pe teritoriul său cu scurt timp înainte. Valens a poruncit ca cerealele din Asia să fie recoltate pentru goți până când ei vor primi pământuri și le vor cultiva. Guvernatorul Lupicinus dorea să-și umple buzunarele și, în acest scop, a reținut alimentele și a scos numai ce dorea el să vândă la prețuri exorbitante. Înfometați și în mare nevoie, goții au fost siliți să facă schimb între un sclav și o bucată de pâine și 10 monede de argint pentru o oaie. Acest nerușinat șantaj a continuat cât timp rezervele și răbdarea goților au continuat să existe. În cele din urmă, emigranții pauperi au început să-și vândă copiii ca sclavi în loc să-i lase să moară de foame. Această situație i-a dus pe goți la disperare și o dispută întâmplătoare a înflăcărat toată populația. Fritigen și o parte din nobilii săi se aflau la masă cu contele Lucinus în orașul Marcianopolis atunci când unii goți înfometați au încercat să jefuiască piața cu forța. Un număr de soldați romani au încercat să-i îndepărteze pe goți dar au fost imediat bătuți sau asasinați. Când a auzit despre acest incident și cauzele sale, Lupicinus a dispus cu nesăbuință ca Fritigen și ceilalți musafiri de la banchet să fie prinși și uciși. Goții și-au scos săbiile și și-au croit drumul afară din palat. Fritigen a fugit călare până la ceea mai apropiată tabără a adeptilor săi și le-a poruncit să ridice armele împotriva Romei.

După toate acestea a urmat un an de lupte disperate de-a lungul Dunării și pe pantele nodice din Balcani. Goții erau înfometați de multe luni și incitați de extorcarea și șicanarea la care au fost supuși. În scurtă vreme, ei au dezvăluit că vechiul lor spirit barbar era acoperit puțin de poleiada creștinismului și a civilizației, acceptată de ei în urmă cu o jumătate de secol. Conflictul s-a rezolvat prin repetarea marilor incursiuni din secolul al III-lea. Orașele au fost devastate iar suprafețele deschise au fost părginite. Războiul a devenit chiar mai aspru fiindcă mulți sclavi fugari și alți proscriși din populația provincială s-au alăturat invadatorilor. Armata romană și-a păstrat vechea reputație. Ravagiile goților au fost oprite în Balcani, cu toate că goții s-au unit cu ostrogoții de la vărsarea Dunării precum și cu alte triburi care fugeau de huni. Armata imperială a oprit ravagiile vizigoților. În bătălia disperată în apropierea de Constanța modernă, ambele părți au suferit numeroase pierderi umane dar fără un rezultat decisiv.

În anul următor, pașnicul împărat a fost dus pe câmpul de luptă de vociferările supușilor săi. El a luat personal comanda forțelor și a întărit forțele cu trupe aduse din Asia Mică. În același timp, nepotul său Grațian, un tânăr prinț galant care a avut succes în Imperiul de Vest, s-a îndreptat spre Panonia pentru a ajuta ținuturile din apropierea Dunării.

Intervenția personală a lui Valens în luptă a fost urmată de o nenorocire îngrozitoare. În anul 378 AD, principala forță a goților a reușit să pătrundă frontiera din Balcani. Goții au ajuns aproape de orașul

Adrianopol și atunci împăratul a decis să-i atace cu o splendidă armată formată din 60 000 de soldați. Toată lumea se aștepta să audă de victorie fiindcă reputația de invincibilitate mai dănuia asupra legiunilor. După 600 ani de lupte, disciplinata infanterie romană (*robur peditum*) era considerată drept superioară oricărui număr de barbari.

Dar, începea un nou capitol în arta războiului. În timpul petrecut pe câmpiile din sudul Rusiei și din România, goții au fost primul neam germanic care a adoptat lupta pe cai. Atunci când au fost în Ucraina, goții au resimțit influența acestei regiuni în care a fost promovată cavaleria, din vremea sciților până în vremea tătarilor și a cazacilor. Ei au ajuns la concluzia că este mai onorabil ca o bătălie să fie purtată de pe cavaleri și nu de pedestri iar astfel fiecare șef era urmat de cavalerii săi. Împotriva voinței lor, aceste triburi au fost implicate în conflict cu imperiul iar astfel a fost nevoie să se înfrunte cu armata care a înspăimântat lumea și care i-a risipit pe ancesorii lor cu trei generații înainte.

Valens a descoperit marea a goților aflați în tabăra militară de pe câmpia din sudul orașului Adrianopol. După câteva negocieri nereușite, Valens a atacat direct tabăra lor militară dar, pe neașteptate, un mare număr de cavaleri au atacat flancul romanilor. Aceasta era principala forță a cavaleriei gotice care s-a îndreptat direct spre locul luptei, după ce a aflat unde are loc bătălia. Escadroanele romane care acopereau flancul din partea stângă a armatei imperiale au fost doborâte și călcate în picioare. Apoi, goții au atacat infanteria de pe aripa stângă și a îndreptat-o spre centru. Lovitura lor a fost atât de puternică încât legiunile și cohortele au fost aduse împreună într-o stare de confuzie fără speranță. Orice rezistență a eșuat și, în câteva clipe, forțele romane din toate părțile s-au amestecat într-o multitudine confuză. Soldații din garda imperială, lăncierii, trupele auxiliare și infanteria de pe front au fost imobilizați prin presiune permanentă. Cavaleria romană a observat că situația este pierdută și s-a îndepărtat fără nici un efort suplimentar. În acest moment, infanteria abandonată a înțeles situația îngrozitoare în care se afla: în lipsa altei posibilități, ei trebuiau să stea pe loc și să fie masacrați. Soldații erau atât de îngrămădiți încât nici măcar nu puteau să ridice brațele ca să dea o lovitură. Săgețile veneau din toate părțile iar ei nu se puteau ridica și mulți dintre ei s-au înăbușit. Goții au mers călare pe această mulțime cutremurătoare și au lovit cu sulitele și cu săbiile în acest dușman neajutorat. Numai după ce au căzut 40 000 de soldați, supraviețuitorii au putut să scape și să urmeze cavaleria într-o luptă înverșunată. În urma lor au rămas împăratul, marii comandanți ai infanteriei și ai cavaleriei precum și 35 de comandanți din diverse unități.

Lupta de la Adrianopol a fost ceea mai înfricoșătoare înfrângere suferită de armata romană după înfrângerea sa în masacrul de la Cannae din 216 BC. Istoricul Ammianus Marcellinus compară aceste două evenimente. Armata romană din est a fost aproape anihilată și niciodată nu a mai fost organizată conform vechilor principii romane.

Această îngrozitoare catastrofă a dus la primul atac împotriva orașului Constantinopol, după schimbarea numele de Bizanț. Goții s-au îndreptat spre orașul imperial după asaltul zadarnic asupra Adrianopolului. În trecere, goții devastat țara și s-au îndreptat spre "Poarta de Aur", ieșirea din sud - vest a orașului. Această ofensivă nu a avut nici un rezultat fiindcă goții și-au pierdut curajul în fața imenselor fortificații. Ei și-au lăsat armele de asediu pe care le-au pregătit și au plecat înapoi spre Tracia. (Ammianus Marcellinus). Cu excepția unei încăierări cu o unitate de cavaleri, goții nu au mai acționat cu ostilitate împotriva orașului. Prin urmare, după 40 de ani de la moartea sa, previziunea lui Constantin a fost justificată pentru prima oară. El a avut dreptate când a crezut că un oraș de necucerit aflat la Bosfor, ar fi salvarea peninsulei balcanice, chiar dacă spațiile deschise s-ar afla în posesia invadatorului.

După nereușitul Valens a venit pe tron Teodosie I, un prinț cu virtute și înțelepciune. Cu prudență și curaj, Teodosie I și-a propus să îndrepte dezastrul care a zdruncinat puterea romană în ținuturile Dunării. El s-a îndreptat spre barbari cu resturile armatei romane din est. Teodosie I nu a riscat să atace forța principală a barbarilor dar a distrus mulți jefuitori și bande de răufăcători. Astfel, continuarea războiului nu le mai convenea. Acești banditi erau masacrați dacă jefuiau iar dacă se adunau în mulțimi - mureau de foame. Teodosie I a făcut pace cu Athanaric, moștenitorul lui Fritigern, care trecuse peste Dunăre cu goți din zona Carpaților. Teodosie I a promis și și-a respectat cuvântul credincios cu privire la condițiile pe care Fritigen le-a cerut de la Valens în urmă cu un deceniu. Teodosie I le-a dat goților pământurile pe care le-au pierdut în Tracia ca se stabilească acolo; de asemenea, Teodosie I a înscris în armatele sale toate căpeteniile și trupele lor. La zece ani după bătălia de la Adrianopol, Teodosie I avea în slujba sa 40 000 de

cavaleri teutoni. Ei au format ceea mai bună și capabilă unitate a trupelor lui Teodosie I care îi plătea mai bine decât militarii romani de rând. Politica lui Teodosie I a avut rezultate militare satisfăcătoare. Trupele sale gotice au obținut două mari victorii asupra legiunilor din vest: în anul 388 AD l-a cucerit pe rebelul Magnus Maximus iar în anul 394 AD l-a cucerit pe rebelul Eugenius.

Din punct de vedere politic, realizările lui Teodosie I au fost anulate prin cel mai mare pericol pe care Imperiul Roman l-a cunoscut vreodată. Forțele barbare auxiliare au fost incluse în armata romană sub comandanți romani și alături de un număr egal de trupe romane. Abandonarea acestor forțe în mâinile vechilor lor comandanți barbari și favorizarea lor deliberată pe socoteala soldaților romani au fost două eșecuri cât se poate de grave. Astfel, forța de comandă imperială a fost dată pe mâinile acestor barbari. În realitate, nu exista nici o forță care îi putea stăvili, în afară de loialitatea lor personală față de Teodosie I și farmecul de grandoare al reputației romane și al culturii romane de care ei mai erau influențați spiritual. Acest farmec mai era puternic dar nu a continuat să existe mult timp. În anul 395 AD, a murit Teodosie I, iubitorul păcii și al goșilor iar tronul său rămas slabilor săi fii, Arcadius și Honorius.

#### IV. Plecarea germanilor

La sfârșitul secolului al IV-lea, Imperiul Roman se afla într-o situație care a făcut ca realizările lui Teodosie I să fie excepțional de periculoase. Guvernul era foarte centralizat și birocratic. Toate posturile provinciale erau administrate de o masă de funcționari numiți direct de la Constantinopol. Autogovernarea era foarte redusă și nu exista patriotism local. Casta birocrată considera populația civilă drept o mulțime lipsită de drepturi și capacități care exista numai pentru plata impozitelor. Această viziune era atât de puternică încât, pentru a evita reducerea veniturilor din impozite, era interzisă mutarea dintr-un district în altul fără o permisiune specială. Această regulă era valabilă atât pentru magnații funciari locali (*curialis*) cât și pentru cel mai sărac țăran. De asemenea, un proprietar funciar nu avea voie să se înroleze în armată decât dacă dovedea că are un moștenitor care poate plăti impozitele locale. Între populația civilă și casta militară exista o separare aproape totală. Recrutarea unui civil era foarte dificilă. Clasele inferioare, care nu erau importante pentru plata impozitelor, se puteau înrola în armată. Pe de altă parte, fiii militarilor erau solicitați prin toate modalitățile să continue serviciul militar. Astfel, s-a format o armată strict profesională, fără legătură și simpatie pentru provincialii fără arme pe care îi apăra.

În secolul al III-lea, armata a fost o nesfârșită sursă de dificultăți. Timp de un veac, armata întrona și detrona împărații după bunul său plac. Această situație a existat atâta timp cât armata romană a fost compusă din oameni născuți în Imperiul Roman și comandanții armatei erau romani.

Teodosie I a compromis elementul nașterii în armata romană prin înrolarea generală a cetelor de războinici goți. Mai mult chiar, Teodosie I a acordat teutonilor multe posturi militare importante. Este adevărat că o parte dintre ei s-au căsătorit cu femei romane și au adoptat cu bunăvoință modalitățile de viață romane și creștinismul. Dar, în cel mai bun caz, ei erau aventurieri militari cu sânge străin și, în cel mai grav moment, ei erau capabili să revină la barbarism, să arunce în vânt loialitatea și civilizația și să jefuiască din nou Imperiul în stilul neînfricat din secolul III. Evident, nimic nu putea fi mai periculos ca încredințarea apărării populației timide și fără arme pe mâna unor asemenea paznici. Nu este de mirare că teutonii au prosperat având în vedere marele lor dispreț pentru provinciali și ispita de a jefui orașele bogate ale Imperiului Roman. Pentru acești militari, întronarea împăraților era la fel de ușoară ca jefuirea bisericilor provinciale și a tezaurelor.

După Teodosie I, Imperiul Roman a intrat în dificultăți inevitabile. Atât la curtea lui Arcadius de la Constantinopol cât și la curtea lui Honorius, care primise ca moștenire Imperiul Roman de Vest, a început un război între fracțiunile germanilor și romanilor. Teodosie I împărțise atât de multe posturi militare superioare goților și altor teutoni încât influența lor a devenit aproape nelimitată. Stilicon, marele comandant șef al armatelor din Italia (*Magister militum*), predomina conciliul lui Honorius. Cu toate că Stilicon era de origine pur barbară, Teodosie I l-a căsătorit cu nepoata sa Serena și, practic, l-a făcut autoritatea supremă în Imperiul Roman de Vest fiindcă tânărul împărat avea numai 11 ani. Arcadius, fratele mai mare al lui Honorius, ajunsese deja la vârsta de 18 ani și ar fi putut să guverneze Imperiul Roman din Este dacă ar fi avut energia necesară. Dar, Arcadius era un tânăr nătărău, scund, slab și palid. Rufinus, un roman din vest, a fost prim - ministru dar înainte de sfârșitul primului an, Gaina, un căpitan got, l-a căsăpît pe Rufinus la o trecere în revistă, în fața lui Arcadius. Apoi, Arcadius a fost silit să-l numească pe eunuhul Eutropius ca ministrul său iar pe Gaina drept *Magister militum* în Imperiul Roman de Est.

Gaina și Stilicon s-au mulțumit să tragă sfori la curtea imperială dar un alt teuton a crezut că acesta este momentul potrivit pentru lucruri mai serioase. Alaric era un comandant provenit dintr-o familie de baltici, considerată de goți drept prima familie de descendență divină, după dinastia Amali. Alaric era tânăr, cutezător și neînduplecat. El nu s-a civilizat în anii săi la Constantinopol ci a devenit mai disprețuitor față de efeminația romană. La scurt timp după moartea lui Teodosie I, Alaric i-a incitat la revoltă pe vizigoți sub pretextul că sfetnicii lui Arcadius refuzau să plătească pentru *foederati* unele datorii. Teutonii din Tracia și Moesia s-au raliat la această revoltă. Alaric a cutreierat în toate părțile, de la Dunăre până la porțile Constantinopolului iar de acolo spre Grecia. Alaric răscumpăra sau devasta fiecare oraș care se afla în drumul său până când goții s-au săturat de jefuială. Nimeni nu s-a opus lui Alaric, în

afară de Stilicon, care a fost chemat din vest ca să-l ajute pe stăpânul fratelui său. Prin manevre inteligente, Stilicon l-a blocat pe Alaric într-o fortăreață din munți în Arcadia. Atunci când l-a avut pe Alaric la mila sa, Stilicon s-a comportat după proverbul "un câine nu mănâncă un alt câine." Demnitarul teuton l-a lăsat să scape pe rebelul teuton iar vizigoții au pornit spre nord și au intrat în Iliria. Alaric s-a săturat de jefuit și i-a dat pace lui Arcadius, cu condiția să fie numit *Magister militum*, la fel ca Gaina și Stilicon. De asemenea, Alaric a cerut să primească câte pământuri va cere pentru cei din tribul său. (396 AD).

Alaric a fost proclamat rege al goților de către soldații săi victorioși, a domnit neclintit în estul Peninsulei Balcanice și plătit numai un mic tribut în favoarea fantomei regale din Constantinopol. Astfel, a apărut deplinul motiv de a crede că urma să fie stabilit un regat german în ținuturile de la sud și est de Dunăre. Cu câțiva ani mai târziu, se părea că soarta pe care au avut-o Galia, Spania și Britania urma să fie și soarta ținuturilor din Moesia și Macedonia. Aproape că nici nu este necesar să discutăm cât de diferită ar fi fost istoria Serbiei și a Bulgariei dacă germanii s-ar fi stabilit acolo.

Pe de altă parte, o altă serie de evenimente plutea în aer. În loc să-și reia atacurile asupra Constantinopolului, Alaric a declarat război prin surprindere împăratului roman din vest, Honorius. Alaric a mărșăluit pe la capătul Mării Adriatice și a invadat nordul Italiei. Stilicon, romanizat pe jumătate, dorea să păstreze în mâinile sale domnia Imperiului Roman de Vest. El a luptat din greu să-l alunge pe goți din Italia și l-a înfrânt pe Alaric în prima sa invazie. Dar tânărul împărat Honorius, care era slab și mai netrebnic decât fratele său Arcadius, l-a asasinat pe Stilicon, după ce l-a acuzat de trădare. Disparația lui Stilicon a pus totul la dispoziția lui Alaric, care a intrat cu tot neamul vizigot în Italia, unde a extorcat și a jefuit fiecare oraș la sud de Roma. În această fază, vizigoții au dispărut din Peninsula Balcanică și au intrat în istoria Italiei și a Spaniei.

Curtea de la Constantinopol avea mari probleme încă din vremea conflictului dintre Alaric și Stilicon. Gaina gotul, *Magister militum* din est și creatura sa, eunucul Eutropius, s-au certat. Războinicul Gaina nu a avut nici o dificultate să poruncească lichidarea marelui șambrelan mizerabil, provenit din harem. Instigați de Gaina, mercenarii germani din armata din Asia a început o insurecție condusă de un oarecare Tribiglid. Gaina a primit ordinul să se îndrepte împotriva rebelilor și a adunat trupe în special în acest scop. Atunci când s-a aflat în fruntea unei mari armate, Gaina nu i-a atacat pe rebeli ci a trimis un mesaj la Constantinopol în care l-a rugat pe Arcadius să-l dea pe mâna lui pe marele șambrelan dezgustător. Aflând că este în pericol, Eutropius s-a predat în protecția bisericii: el s-a refugiat în catedrala Sf. Sofia și s-a agățat de altar. Energicul Ioan Hrisostom (Ioan Gură de Aur) a interzis intrarea soldaților în biserică și l-a apărut pe refugiat timp de câteva zile. Apoi a urmat unul din cele mai mișcătoare incidente din istoria Catedralei Sf. Sofia. În timp ce șambrelanul înjosit era întins lângă altar, Ioan Hrisostom a ținut o predică în fața aglomeratei congregații despre deșertăciune.<sup>1</sup> În fiecare parte a cuvântării sale, Ioan Hrisostom îl arăta pe Eutropius - ieri, prim dregător iar azi, un criminal fugărit. Patriarhul Ioan Hrisostom a obținut o promisiune că viața eunucului va fi salvată iar Eutropius s-a predat. Arcadius l-a exilat pe Eutropius în Cipru. Neînduplecatul Gaina nu a fost mulțumit de mutarea rivalului său. În cel din urmă, Gaina l-a readus pe Eutropius la Constantinopol și l-a decapitat.

În această fază, Gaina *Magister militum* a adus armata în Constantinopol și a încazarmat-o acolo pentru a-l îngrozi pe împărat. În acel moment părea foarte clar că, în decursul timpului, germanii vor devasta orașul dar Constantinopolul a avut o altă soartă în comparație cu Roma, zece ani mai târziu. O bătaie neașteptată și întâmplătoare a pus capăt dominației lui Gaina. În timp ce Gaina și o mare parte din trupele sale se aflau în afara orașului, a izbucnit o bătaie la una din porți între o bandă de goți și un număr de cetățeni revoltați. Acest incident a dus la o izbucnire împotriva germanilor. Mulțimea din Constantinopol s-a dovedit mai curajoasă și la fel de răzvrătită ca mulțimea de altă dată de la Roma. Toată populația a ieșit cu arme improvizate și a atacat pe soldații germani. Porțile cetății au fost închise pentru a preveni reîntoarcerea lui Gaina și a trupelor sale iar pe toate străzile din oraș se desfășura o luptă disperată. Cadavrele soldaților germani au fost căsăpite separat iar cazărmile lor au fost înconjurate și arse. Rebelii au învins, 7000 de soldați germani au murit iar cei care au rămas în viață credeau că au fost

---

<sup>1</sup> Vezi: *Eclesiastul* 1:2-11 [NT]

norocoși să scape. Gaina a declarat imediat război împotriva imperiului dar îi lipsea genialitatea lui Alaric și nici numărul necesar de soldați care îl urmașeră pe tânărul conducător. Gaina a fost înfrânt pe câmpul de luptă și a fost silit să treacă Dunărea, unde a fost prins și decapitat de Uldes, regele hunilor. Ofițerul care l-a înfrânt pe Gaina era got și păgân. Numele lui era Fravitta, a depus jurământ ca prieten-oaspete al lui Teodosie și l-a apărât cu loialitate pe fiul acestuia chiar și împotriva asaltului purtat de compatrioții săi. (401 AD).

Dispariția lui Alaric și Gaina a însemnat înlăturarea pericolelor la care era expus Imperiul Roman de Est. Romanii din Imperiul Roman de Est nu urmau să vadă un regat german pe Dunăre și Morava și nici nu urmau să rămână sub guvernarea unui german civilizat în funcție de *Magister militum* care întrona și detrona politicieni și împărați după cum îi venea pe plac. Arcadius, acel slab împărat, a fost destinat să-și petreacă ultimii șapte ani de viață în liniște și în relativă pace. Curtea sa fost tulburată numai de războiul deschis între soția sa, împărăteasa Aelia Eudoxia și Ioan Hrisostom, patriarhul Constantinopolului. Ioan Hrisostom era o persoană cu o viață sfântă și cu fervoare apostolică dar pripit și nehibzuit în vorbe și fapte. Caritatea și elocvența sa l-au făcut idolul populației din orașul imperial dar manierele sale austere și metodele sale autocratice de a acționa față de cei care îi erau subordonați i-au creat mulți dușmani în cler. Dușmanii patriarhului erau sprijiniți în secret de împărăteasa Aelia Eudoxia care se simțise jignită de modul deschis în care, de obicei, Ioan Hrisostom denunța luxul și insolența de la curtea ei. Aelia Doxia a preferat intrigile lui Teofil, patriarhul din Alexandria, sprijinit de clerul din Asia, în cadrul plângerilor lor că Ioan Hrisostom i-ar fi oprit. În cele din urmă, împărăteasa Aelia Eudoxia l-a convins pe împărat să permită demiterea sfântului patriarh din sinod. Ioan Hrisostom a fost într-adevăr demis de sinodul care a avut loc în afara orașului. Populația s-a revoltat pentru a-l apăra pe păstorul său iar împăratul l-a restabilit pe Ioan Hrisostom în funcția sa, fiind îngrozit de un cutremur care părea să arate mânia cerului.

În anul următor a izbucnit din nou războiul dintre împărăteasă și patriarh. Când a fost înălțată o statuie a Eudoxiei în Augustaeum s-a produs ocazia de a reîncepe polemica. Furia lui Ioan Hrisostom a fost iscată de câteva ceremonii semi-păgâne învechite. Ioan Hrisostom a ținut o predică nimicitoare în care - dacă îi putem crede pe dușmanii săi - el o compara pe împărătesă cu Herodias iar el se compare cu Ioan Botezătorul. La cererea soției sale, împăratul a convocat un nou conciliu care l-a condamnat pe Ioan Hrisostom. În ziua de Paște a anului 404, împăratul l-a arestat pe Ioan Hrisostom cu forța și l-a alungat în Asia. În aceeași noapte, un incendiu, probabil cauzat de aderenții lui Ioan Hrisostom, a izbucnit în Catedrala Sf. Sofia, care a ars până la temelii. Incendiul s-a întins la clădirile vecine și, în cele din urmă, în clădirea Senatului, în care au fost arse cu toate trezoriile de artă greacă antică, depuse acolo de Constantin.

Ca exilat, Ioan Hrisostom a fost alungat pe un munte mohorât și izolat în Cappadocia iar mai târziu a fost condamnat la închisoare în Pițunda, la Marea Neagră. Ioan Hrisostom a murit pe drum, lăsând în urma sa o reputație splendidă pentru răbdarea și bucuria sa, cu toate nenorocirile de care a suferit. Acest Becket<sup>2</sup> din secolul al V-lea a fost unicul patriarh al Constantinopolului care a intrat în conflict cu curtea imperială într-o chestiune de morală, separată de dogmă. Ioan Hrisostom s-a certat cu luxul, insolența și frivolitatea împărătesei și a curții ei. În demisia lui Ioan Hrisostom nu a fost implicată nici o chestiune cu adevărat bisericească fiindcă acuzațiile împotriva sa erau numai pretexte pentru a acoperi ura clerului său lipsit de loialitate și răzbunarea lui Aelia Eudoxia, aceea care a fost jignită (407 AD).

---

<sup>2</sup> Autorul se referă la Thomas Becket (1119 - 1170), (St. Thomas of Canterbury), sfânt și martie catolic pedepsit pentru că s-a opus ca drepturile bisericii să fie limitate de puterea civilă regală. [NT]

## V. Reorganizarea Imperiului Roman de Est (408 - 518)

Arcadius cel slab și inert a murit în anul 408, la vârsta de 31 de ani. Imperioasa sa consoartă a decedat înaintea lui iar Imperiul Roman de Est a fost lăsat lui Teodosiu al II-lea, singurul lor fiu. Aproape că în istoria romană nu a existat un caz în care un copil minor a succedat în pace pe tronul tatălui său. De obicei, o rudă ambițioasă sau un general infidel veneau în locul moștenitorului neajutorat. Dar, dregătorii lui Arcadius aveau foarte multă virtute sau erau excepțional de lipsiți de ambiție. Micul împărat a fost încoronat iar administrația Imperiului Roman din Est a fost preluată în numele său de Anthemius, un om capabil care deținea funcția de *Praefect Praetorian* (prefector pretorian). Istoria ne spune numai lucruri despre Anthemius: el a încheiat un acord comercial înțelept cu regele Persiei; el a respins cu ușurință o invazie a hunilor în Moesia; el a construit o flotă pe Dunăre, unde vasele de război romane nu au mai fost văzute de la moartea lui Valens, cu 40 de ani în urmă; el a reorganizat furnizarea de porumb la Constantinopol; el a luat diverse măsuri pentru a reinstala ordinea și pentru a reîncepe cultura agricolă în ținuturile părăsite din Balcani, de unde hoardele de alari și vizigoți plecaseră definitiv. Imperiul Roman de Est îi era și mai îndatorat lui Anthemius pentru că el l-a crescut petănărul Teodosiu. Pe vremea lui Anthemius, palatul era o școală de virtuți: viața împăratului și a celor trei surori ale sale - Pulcheria, Arcadia și Marina - era un model și un farmec pentru supușii lor. Teodosiu a moștenit pietatea și onestitatea bunicului său. Teodosiu era un tânăr destul de slab dar era renumit pentru caligrafia sa. Pulcheria era spiritul dominant al familie și avea o influență nelimitată asupra lui Teodosiu, cu toate că era mai mare ca el cu numai doi ani. După moartea lui Anthemius în 414, Pulcheria și-a luat titlul de *Augusta* și a preluat regenta Imperiului Roman de Est. Pulcheria era o femeie excepțională: după ce a preluat frâurile puterii, ea a dat un jurământ de castitate și a trăit drept călugăriță încoronată timp de 36 de ani. Teamă ei era că dacă se căsătorește, soțul ei ar încerca tot felul de comploturi împotriva fratelui ei, împăratul. Prin urmare, ea a rămas singură și și-a convins surorile să facă și ele un jurământ de castitate. Austeră, neobosită și altruistă, Pulcheria s-a dovedit potrivită pentru a guverna cu succes teritoriile Imperiului Roman de Est, cu toate că nici o femeie nu a încercat acest lucru înaintea ei.

Venit la putere, Teodosiu a refuzat să o îndepărteze pe sora sa de putere și se comporta cu ea ca o colegă egală. Conform sfatului ei, Teodosiu s-a căsătorit în anul 421 cu frumoasa și împlinita Atheneias, fiica filozofului Leontius. Soția aleasă a împăratului a fost crescută ca păgână dar înainte de căsătorie s-a creștinat și a fost botezată cu numele Eudocia. Ea își dezvoltă gusturile literare prin scrierea unor poezii religioase care aveau anumite calități, după cum au afirmat critici literari din perioada ulterioară. Pulcheria cea austeră, implicată întotdeauna în treburile de stat sau ocupată cu reflecțiuni religioase, a ajuns să se simtă foarte prost în compania unei lady, plină de viață, superbă și imprevizibilă în literatură, aceasta fiind cumnata sa aleasă. Dacă Teodosiu ar fi colaborat mai puțin și ar fi fost mai puțin bun de inimă, el ar fi trebuit să expedieze pe una din ele, sora sau soția. Teodosiu a reușit să acționeze emotiv cu ambele, cu toate certurile lor interminabile. În cele din urmă, după mulți ani de căsătorie, a venit cearta finală iar împărăteasa s-a retras definitiv pentru a-și petrece viața izolată la Ierusalim.

Domnia lui Teodosiu al II-lea s-a scurs în liniște relativă. Singura sa dificultate a fost un scurt război cu persanii și un război mai lung cu Atila, regele hunilor, al cărui imperiu se întindea pe toate teritoriile din nordul Mării Negre și al Dunării, unde altădată au domnit goții. În această luptă, armatele romane au avut ghinion în permanență. Hunii au prădat țara până la Adrianopol și Philippolis (Plovdiv, Bulgaria) și au trebuit să fie cumpărați cu suma anuală de 700 de libre de aur. Este adevărat că ei dat peste Teodosiu al II-lea în timp ce forța sa principală lupta la granița cu Persia dar neșansa permanentă a generalilor romani pare să demonstreze că armatele din est nu au fost bine reorganizate după ce sistemul militar al lui Teodosie I a fost sfărâmat în urmă cu 40 de ani, în cadrul revoltei lui Gaina. Pentru a apăra granițele imperiului, nepotul lui Teodosie I nu avea nici trupe auxiliare germane credibile și nici un număr suficient de militari născuți în familii de cetățeni supuși Imperiului.

Reconstruirea forțelor militare romane a fost păstrată pentru succesorii lui Teodosiu al II-lea, care a decedat în anul 450, în urma unei căderi de pe cal. În urma sa rămas numai o fată, măritată cu vărul ei, Valentinian al III-lea, împărat al Imperiului Roman de Vest. Cu multă înțelepciune, Teodosiu al II-lea l-a

desemnat pe succesorul său. Acesta nu era tânărul său ginere, un prinț crud și destrăbălat ci sora lui Teodosiu al II-lea, Pulcheria. În acest moment, Pulcheria și-a încheiat jurământul de celibat și s-a măritat cu Marcian, un militar veteran și important membru al Senatului. Căsătoria lor a fost numai formală fiindcă amândoi erau la o vârstă înaintată. Ca expedient politic, acesta era cel mai bun lucru care putea fi dorit. În perioada lor, Imperiul a avut pace și prosperitate și s-a eliberat de infamul tribut plătit hunilor. Până la moarte lui Atila în anul 452, Marcian a trimis ajutoare în vest.

După moartea lui Marcian și Pulcheria, Imperiul Roman de Est a căzut în mâinile unei serii de trei persoane care s-au dezvoltat ca funcționari civili și generali. Toți au ajuns pe tron la o vârstă matură și nici unul nu și-a câștigat coroana cu arme. Toți au fost numiți pașnic de predecesorii lor, de Senat sau de armată. Vorbim aici despre Leon I (401 - 474), Zenon (425 - 491) și Anastasiu I (c. 430 - 518). Principalul lor merit este că ei au condus Imperiul Roman de Est cu prudență în decursul perioadelor furtunoase din partea de vest. Dincolo de Marea Adriatică, provincie după provincie a fost despicată și inclusă în noul regat germanic. Împărații de la Constantinopol au menținut un control ferm asupra Asiei și a Balcanilor și au reușit să-și păstreze domeniile intacte. În secolul V, ambele părți ale Imperiului Roman au fost expuse atacurilor barbare în egală măsură. Rezultatele sunt diferite provin de la caracterul conducătorilor și nu de la condițiile politice. În apus, după extincția dinastiei lui Teodosiu (455 AD), împărații erau marionete efemere, întronate și detronate de generali care, invariabil, erau germani. Ricimer și Gundvald au fost doi *Magistri militum*. După locul de naștere, unul era Din Suabia iar celălalt din Comitatul Burgundia. În decurs de 17 ani, ei au masacrat cinci dintre șefii lor nominali. Pe de altă parte, în est, împărații au fost cei care i-au distrus pe rând pe generalii ambițioși, care le periclatau tronul cu arme sau intrigi.

Comparația făcută mai sus demonstrează abilitatea personală a celor trei împărați care au domnit la Constantinopol în perioada 457 AD - 512 AD dar este corect să fie luat în considerație faptul că elementul german din armatele lor nu a ajuns niciodată la gradul la care s-a ajuns în vest. Distrugerea lui Gaina în urmă cu 40 de ani a salvat Imperiul Roman de Est de acest pericol. Dar, generali răzvrățiți nu lipseau nici în est. Cel mai mare pericol pentru Leon I a fost conspirația lui Aspar, marele *Magister militum*. În ajunul rebeliunii lui Aspar, Leon I l-a descoperit și l-a executat. Zenon a fost alungat din capitală de rebeli; el a fost periclitat de două ori de răscoale periculoase din Asia Mică dar de, fiecare dată, el și-a sărbătorit victoria prin executarea celor care au condus revolta. Anastasiu a fost periclitat timp de câțiva ani de invaziunile lui Vitalian care s-a extins în provinciile din Tracia cu armate recrutate de la barbarii de peste Dunăre. Dar, în ciuda acestor revolte, Imperiul Roman de Est nu a fost niciodată în pericol de mare dezordine sau în pericol de dezmembrare în regate care nu erau romane, așa cum s-a întâmplat în partea de vest. Diferențele dintre cele două imperii erau atât de mari încât, la moartea sa în 518 AD, Anastasiu i-a lăsat ca moștenire urmașului său o armată de 150 000 de soldați, un tezaur de 320 000 de libre de aur și o frontieră neîntreruptă de la est la vest.

Împărații din secolul al V-lea au reușit să-și păstreze posesiunile datorită faptului că și-au reorganizat armatele și au în înrolat în aceste cadre un mare număr de trupe băștinașe. Leon a fost primul care a folosit capacitățile militare ale oamenilor din Isauria și ale populațiilor din zonele muntoase din sudul Asiei Mici. El a adăugat la armata din est câteva regimente de localnici. Ginerele său, Zenon, originar din Isauria, a dezvoltat acest plan. El a recrutat o gardă imperială printre compatrioții săi și a înrolat dintre ei cât de mulți soldați se putea. Mai mult de atât, el a format regimente de armeni și alte naționalități de la frontiera romană de est și a predat succesorului său Anastasiu o armată în care trupele auxiliare barbare (teutoni și huni) erau evident dominate de elemente băștinașe.

În perioada lui Zenon, Imperiul Roman de Est s-a confruntat cu ultimul pericol provenit de la germani. Ostrogoții i-au supus pe huni cu 90 de ani în urmă, atunci când confrății lor, vizigoții, s-au refugiat în teritoriul roman, pe vremea împăratului Valens. Odată cu moartea lui Atila (452 AD), imperiul hunilor s-a destrămat iar ostrogoții s-au eliberat și au devenit principalul pericol pe Dunăre, în locul hunilor. Majoritatea ostrogoților au emigrat spre sud-vest și s-au stabilit în Panonia, provincia de la frontiera Imperiului Roman de Vest, la granița cu districtele Dacia și Moesia din Imperiul Roman de Vest. În scurt timp, două căpetenii ale ostrogoților - Theodoric Strabo și Theodoric cel Mare - au intrat în legătură cu Zenon, după ce au fost calamitatea Balcanilor timp de două decenii. Majoritatea celor din tribul lor s-au

stabilit pe malurile apelor Sava și Dunărea de mijloc. Cei doi Theodoric au prădat Macedonia și Moesia prin nesfârșite incursiuni de jaf. Zenon a încercat să-i incite unul împotriva celuilalt, oferind unuia și apoi celuilalt titlul de *Magister militum* și o pensie considerabilă. După ce s-au aflat în rivalitate o perioadă, cei doi Theodoric s-au împotriva lui Zenon iar reconcilierea dintre ei este ciudată.

Theodoric cel Mare, fiul lui Theodimir, aliat al Romei în acel moment, l-a înconjurat pe rivalul său în acel moment pe un deal stâncos, într-un defileu din Balcani. În timp ce se aflau unul în față celuilalt, Theodoric Strabo s-a apropiat de liniile inamicului și l-a acuzat de trădare fiindcă, drept got, se lupta împotriva celor din neamul său iar romanii profitau. Cei doi Theodoric s-au împăcat iar împăratul Zenon a fost silit să colaboreze cu amândoi în același timp. (479 AD). Doi ani mai târziu, Theodoric Strabo a murit într-un accident de călărie dar faima sa a continuat să fie un ghimpe în Imperiul Roman de Est până în anul 488 AD.

În anul 488 AD, Zenon și-a amintit de Theodoric Strabo drept instrument pentru a scăpa de ostrogoți. Cu toate că nu exista o așezare permanentă în Moesia sau Macedonia, incursiunile ostrogoților au depopulat regiunea treptat. Succesiunea împăraților efemeri care au domnit în Italia asupra Imperiului stafidit din vest s-a încheiat în anul 476 AD, atunci când generalul german Odoacru l-a detronat pe minorul Romulus Augustulus și nu s-a deranjat să numească alt împărat - marionetă care să-l moștenească. Din porunca sa, o delegație a Senatului Roman l-a vizitat pe Zenon la Constantinopol ca să-l anunțe că ei nu solicitau un împărat de-al lor pentru a guverna Italia dar ar fi dispuși să-l recunoască pe Zenon ca domnitor în est și în vest, în egală măsură. În același timp, ei i-au cerut lui Zenon să-l numească pe marele Odoacru drept reprezentantul său în ținuturile Italiei. Zenon i-a sfătuit pe romani să-l convingă pe Odoacru să-l recunoască drept domnitor pe Julius Nepos, unul dintre candidații detronați ai lui Ricimer, care a supraviețuit pierderea diademei imperiale. Odoacru a refuzat această propunere, s-a proclamat rege al Italiei și l-a întristat pe Zenon prin refuzul său de a-l recunoaște drept suzeranul său.

În anul 488 AD, Zenon i-a oferit lui Theodoric guvernarea Italiei, în cazul în care o va recuceri de la Odoacru. Theodoric Ostrogotul, cel care a prădat cu totul Peninsula Balcanică și a fost lovit de câteva ori de armata romană, a acceptat propunerea. El a fost numit patrician și consul și a început să cucerească pământurile Italiei având în spatele său întreg poporul ostrogot. După o luptă grea cu Odoacru și bande de mercenari care îl urmau, goții au cucerit Italia iar Theodoric - rege german și patrician roman - a început să domnească la Ravenna. El a susținut întotdeauna că este un vasal și adjunct al împăratului de la Constantinopol și, teoretic, cucerirea Italiei a însemnat reuniunea dintre est și vest. Dar, puterea apuseană s-a limitat numai la Italia și Iliria iar în aceste teritorii puterea lui Zenon era pur nominală.

Plecarea ostrogoților a fost ultima ocazie când germanii au fost văzuți în Peninsula Balcanică. După anul 488 AD, slavii le-au luat locul ostrogoților ca distrugători ai graniței romane de la Dunăre.

## VI. Iustinian

Împăratul Anastasiu a murit în anul 518 AD, la vârsta de 88 de ani. Sceptrul său a trecut la Iustin, comandantul gardei sale personale, care a fost aclamat drept cel mai valoros om pentru a-l înlocui pe bunul bătrân. Decedatul împărat a avut nepoți dar niciodată nu i-a desemnat drept moștenitorii săi iar ei s-au retras în viața particulară după moartea lui Anastasiu. Iustin era un om matur, așa cum au fost și cei trei predecesori. Spre deosebire de ei, Iustin a ajuns în fruntea statului prin armată și nu prin serviciu civil. Iustin s-a ridicat din rândurile militarilor, era un soldat incult, aspru și despre care se spunea că își semna cu greu numele. Având în vedere că Iustin nu a purtat războaie și nu a irosit averi, domnia sa ar fi fost o mică notă în istorie, dacă el nu ar fi considerat modalitatea prin care a fost pus pe tronul Imperiului Roman de Est cel mai mare împărat, după moartea lui Constantin.

Iustin nu a avut copii dar l-a adoptat ca moștenitor pe nepotul său Iustinian, fiul fratelui său Sabatius. Acest tânăr s-a născut după ce tatăl și unchiul său ajunseseră deja în poziții superioare în armată; el nu era la fel de incult ca ei și a fost crescut drept moștenitorul unei familii bogate, cu toate studiile din aceea epocă. De la început, Iustinian a inteligență adevărată și s-a îndreptat cu străduință spre aproape toate domeniile vieții civile din aceea perioadă. Iustinian îndrăgea dreptul, finanțele, economia administrativă, teologia, muzica, arhitectura și fortificațiile. Se pare că singurul subiect de care Iustinian nu s-a interesat au fost chestiunile militare. Unchiul săi i-a încredințat tot și, în cele din urmă, l-a făcut colegul său pe tron.

Iustinian era moștenitorul desemnat al Imperiului, avea mai mult de 35 de ani și a făcut contemporanilor săi impresia unui om stabil, cu spirit negustoresc și cu o personalitate eminentemente practică. Se spunea că nimeni nu își aducea aminte de el ca tânăr și nimeni nu se aștepta ca el să scandalizeze Imperiul cu o căsătorie senzațională. Dar, în 526 AD, lumea a aflat, spre oroarea celor respectabili și spre bucuria scandalagiilor, că Iustinian și-a declarat intenția de a se căsători cu dansatoarea Teodora, vedeta scenei comice ale Bizanțului.

În jurul lui Teodora s-au adunat atât de multe povești încât este greu să poată fi stabilit în ce măsură viața ei a fost discreditabilă. *Istoria secretă* este o scriere defăimătoare, provenită de la un dușman al ei și al soțului ei dar conținutul virulent o dăde să nu fie credibilă. În orice caz, este indisputabil că Teodora a fost o actriță iar actrițele romane aveau o reputație neînvidiată pentru morală lor ușuratică. Exista chiar o lege prin care era interzis unui senator să se căsătorească cu o actriță. Iustinian a fost nevoit să anuleze această lege pentru a-și legaliza căsătoria. Au fost pe tron ulți oameni răi și nesăbuiți dar nici unul nu a îndrăznit să facă ceva care să provoace publicului măcar o jumătate din înspăimântarea pe care Iustinian cel stabil a cauzat-o cu această idee neobișnuită. Chiar mama lui Iustinian a făcut toate eforturile ca să-l convingă să renunțe la planul său iar unchiul său împăratul l-a amenințat că îl va dezmoșteni. Iustinian era foarte insistent și, înainte de a muri, Iustin a fost convins să recunoască căsătoria nepotului său și să-i acorde lui Teodora titlul de "Patrician".

Chiar și inamicii ei admit că Teodora era ceea mai frumoasă femeie din vremurile ei. Procopius, cel mai bun istoric al acelor vremuri, afirmă că era indescritibil de adorabilă și unică în artă. Singura sa imagine care a supraviețuit este faimosul mozaic din San Vitale de la Ravenna, dar aceasta este ceea mai nepotrivită formă de artă care ar fi putut să-i reproducă frumusețea.

Indiferent care ar fi fost viața ei anterioară, Teodora era ceea mai potrivită ca spirit și inteligență, să fie consoarta împăratului din est. După căsătorie, nu a mai apărut nici o vorbă de scandal la adresa ei. Teodora s-a elevat la înălțimea situației: după ce a salvat tronul soțului ei prin curajul său, Teodora a fost pentru totdeauna ceea mai capabilă și credibilă dintre consilierii împăratului Iustinian. Serios, studios și harnic, împăratul Iustinian nu a regretat niciodată alegerea sa.

Cu toate acestea, nu se putea spune că Iustinian sau Teodora erau persoane simpatice. Împăratul era un stăpân sever și suspicios; el nu era nici măcar recunoscător față de supușii care l-au slujit bine. Atunci când avea în minte un plan, el era lipsit de orice sentiment pentru masacrul și ruina pe care le putea aduce poporului său. Din punctul de vedere al cuceririlor sale și splendoarea lucrărilor sale publice, Iustinian a fost în mod incomparabil cel mai mare dintre împărații care au domnit la Constantinopol. Dintre marii

suverani ai istoriei, Iustinian poate fi cel mai bine comparat cu Ludovic al XIV-lea al Franței. Dar, trebuie să reținem că Ludovic al XIV-lea nu a avut nici o contribuție echivalentă cu marile lucrări juridice ale lui Iustinian: *Pandectes* și *Institutiones*. Spre deosebire de Ludovic al XIV-lea, Iustinian a avut o viață strictă, chiar și din punctul de vedere al austerității. Noi citim despre Iustinian că el stătea singur în cabinetul său, cu documentele de stat sau se plimba gândind pe culoarele întunecate. Vigilența sa prin nedormire i-a impresionat pe supușii săi, care chiar au inventat povești cu mult umor.

Dacă Iustinian părea cu greu să fie omenesc celor care se temeau de el, Teodora părea o persoană cu totul abandonată mândriei și ambiției, o persoană care nu uită niciodată o jignire dar care prigonește la moarte și exil pe cine se confruntă cu ea, chiar și pentru cel mai mic lucru. Teodora este învinuită de o dragoste neobișnuită pentru pompele și vanitățile statului imperial dar, dintre cei care au urcat de jos până în vârf, cine nu poate fi acuzat de acest lucru? Funcționarii superiori s plâneau că ea avea o influență cu ceea a soțului ei în rezolvarea chestiunilor politice. Totuși, considerată pe total, influența ei nu pare să fi fost dăunătoare. Istoricii recunosc că influența ei era dărmică în caritate și religioasă după concepția ei. Teodora intervenea adeseori pentru a-i ajuta pe cei asupriți. În special este menționat că, amintindu-și de propriile sale pericole din tinerețe, Teodora se străduia mult să stabilească instituții pentru salvarea femeilor căzute în păcat.

Bătrânul Iustin a murit în anul 527 AD iar Iustinian a fost singurul pe tron, fiind destinat să-l ocupe pentru următorii 38 de ani. Cu toate că a fost la putere mai puțin de o jumătate de secol, personalitatea sa pare să străbată întreaga perioadă iar istoria își amintește cu greu de predecesorii și succesorii ne semnificativi care au domnit în restul anilor din perioada 500 AD - 600 AD.

Imperiul primit de Iustinian de la unchiul său se afla într-o condiție de prosperitate mai mare decât a fost vreodată după moartea lui Constantin. După ce ostrogoții au părăsit Peninsula Balcanică în anul 487 AD, Imperiul Roman de Est nu a mai suferit nici o invazie prelungită și distrugătoare. Triburile slavone - despre care s-a auzit pentru prima oară - și bulgarii au făcut scurte incursiuni de-a lungul Dunării. În contrast cu goții, ei nu au dat nici un semn că ar vrea să se stabilească în granițele imperiului. Cu toate că erau jignitoare, incursiunile lor nu erau periculoase. Provinciile europene ale Imperiului Roman de Est erau într-o situație mai proastă decât provinciile din Asia și erau departe de a se reface în urma efectelor provenite de la ravagiile lui Fritigern și Alaric, Atila și Theodoric. Ținuturile asiatice care au avut o soartă mai bună, au văzut cu greu un inamic timp de secole. Cu excepția ținuturilor aflate în imediată apropiere de frontiera persană, nu exista vreun pericol în acest spațiu iar războaiele persane au devenit rare în ultima perioadă. Zona din sudul Asiei Mici a suferit de revolte interne o dată sau de două ori - cum au fost rebeliunile luptătorilor isaureni - dar războiul civil nu a lăsat asupra țării un semn permanent, așa cum a fost cazul cu invaziile barbare. Pe total, resursele din provinciile de dincolo de Bosfor erau intacte.

În decursul domniei sale liniștite, Iustinian nu a cheltuit deloc sau a cheltuit foarte puțin din tezaurul pe care Anastasiu l-a lăsat prin testament. La urcarea pe tron a lui Iustinian Imperiul posedea un tezaur de 3000 000 de livre de aur. După cum am scris în capitoul precedent, armata era în stare satisfăcătoare și era compusă dintr-o proporție mai mare de soldați născuți ca supuși ai Imperiului decât a fost vreodată înainte de bătălia de la Adrianopol. În aparență, armata 150 000 - 200 000 de soldați dar granițele imperiului erau atât de mari încât Iustinian nu a expediat niciodată o singură armată mai mare de 30 000 de soldați. Constatăm că de multe ori, o armată de 10 000 de soldați era însărcinată cu misiuni serioase cum ar fi invazia din Africa sau apărarea graniței cu Armenia. Floarea armatei romane nu mai era infanteria ci cavaleria (*Cataphracti*), înarmați cu lănci și arcuri, așa cum fusese înarmată cavaleria persană cu mult timp înainte. Cavaleria includea mai mulți arcași și lăncieri decât trupele grele; isaureni și alți soldați din provinciile muntoase din Asia Mică erau recunoscuți drept cei mai buni dintre ei. Între cavalerie și infanterie se aflau mari corpuri armate auxiliare formate din străini: hunii și arabii furnizau cavaleria ușoară, germanii, heruli și gepizi de dincolo de Dunăre furnizau trupe mai grele.

Atunci când Iustinian l-a succedat pe Anastasiu, ceea mai mare vulnerabilitate a imperiului era sistemul său financiar. În acel moment, nimeni nici măcar nu visa despre principiul fundamental al economiei politice: "Impozitele trebuie să fie încasate în modul cel mai puțin opresiv pentru cei care plătesc impozitele." Impunerea unor taxe vamale arbitrare și frecventa acordare de monopoluri era nocivă pentru comerț. În multe domenii de venit, se folosea sistemul deplorabil de arendă de impozite prin

intermediari. Proprietarii funciari mici sau mari plăteau impozite excesive fiindcă erau scutiți de serviciu militar. Bugetul era întotdeauna handicapat de necesitatea de furniza gratuit porumb pentru populația din Constantinopol. Dar, cu toate aceste defecte, Iustinian a avut întotdeauna un enorm buget stabil. Ioan din Cappadocia, ministrul său de finanțe, era un speculant atât de ingenios încât tezaurul nu era niciodată gol, nici în cele mai grele vremuri de război și foamete. Impozitarea măcinătoare din vremea lui Iustinian a dus la pauperizarea permanentă a provinciilor iar succesorul lui Iustinian nu a fost capabil niciodată să încaseze asemenea sume de impozit. În acest domeniu, Iustinian poate fi bine comparat cu Ludovic al XIV-lea.

Politica lui Iustinian este cel interesant din epoca guvernării sale. El și-a stabilit un scop la care nici unul din predecesorii săi de la împărțirea Imperiului Roman în perioada lui Arcadius și Honorius nu au îndrăznit măcar să se gândească. Visul său era să reunească sub sceptrul său regatele germanice din partea de vest a Mediteranei, care s-au format din teritoriile desprinse din domeniul lui Honorius. De asemenea, visul său era să termine prefăcătoria prin care el era recunoscut nominal ca împărat în vestul Mării Adriatice în timp ce în realitate întreaga putere era în mâinile guvernatorilor germanici care pretindeau că sunt locuitorii săi. Scopul său era să recucerească Italia, Africa și Spania, dacă nu și alte provincii din vechiul imperiu. Vom constata că el a mers departe în îndeplinirea intențiilor sale.

Dar, în primii cinci ani ai guvernării sale, atenția lui Iustinian s-a îndreptat spre alte subiecte. Primul dintre acestea a fost războiul persistent pe care Iustinian l-a purtat cu Kavad, împăratul sassanid persan. Acest război a pornit, în ultimă instanță, de la pretențiile contradictorii ale Imperiului Roman și ale Imperiului Persan cu privire la suzeranitatea micilor state de la frontiera de nord, în apropiere de Marea Neagră, regatul Lazica și regatul Iberia. O altă cauză a acestui război a fost fortificarea făcută de Iustinian la unele fortărețe de la granița cu Mesopotamia. Fortificația de la Dara, aproape de orașul de frontieră persan Nisibis, a fost *casus belli* ales de Kavad I, care a declarat război în anul 528 AD, la un an după ascensiunea la tron a lui Iustinian.

Acest război a fost sângeros dar cu totul nedecisiv. Toate atacurile dușmanului au fost respinse. Nici una din părțile în război nu a reușit să cucerească o fortificație importantă de la dușman. La moartea lui Kavad I, fiul său Chosro I a făcut pace cu Imperiul Roman de Est iar clauza de pacificare a fost ca vechea fortăreață să fie restaurată. Acest război a fost important pentru Iustinian fiindcă a putut examina armata care i-a dovedit că el îl are pe Belisarie drept ofițer de prima clasă, învingătorul în bătălia de la Dara.

Belisarie, celebrul general, provenea din Tracia; el a intrat în armată la o vârstă foarte tânără și a avansat rapid astfel că la 23 de ani el era deja guvernator în Dara iar la 25 de ani era *Magister militum* în est. La curte, influența sa era foarte mare după ce s-a căsătorit cu Antonina, Favorita și confidenta împărătesei Teodora. Poziția sa se aseamănă cu cea deținută de John Churchill, duce de Marlborough, datorită ascendenței soției sale. În mod asemănător cu ducele de Marlborough, Belisarie era dominat și intimidat de soția sa inteligentă și lipsită de scrupule. Spre deosebire de Marea Ducesă Sarah, Antonina nu s-a certat niciodată cu patroana sa. După moartea împărătesei Teodora, Antonina și soțul ei și-au pierdut farmecul reciproc.

După terminarea războiului persan în anul 532 AD, un alt pericol a apărut și a fost înlăturat. În decursul existenței sale, acest pericol pune în discuție viața și puterea împăratului. În capitolul II am menționat fracțiunile adverse din cadrul bizantin. În decursul secolului al V-lea, aceste fracțiuni adverse s-au împuternicit, se implicau în politică și chiar în controversele religioase. În anul 530 AD, "Verzii" erau partizani ai descendenților împăratului Anastasiu și "monofiziți". "Albaștrii" pretindeau că sunt partizani ai descendenților lui Iustin și strict ortodocși în chestiuni eclesiastice. Aceste fracțiuni au pornit de la echipe de circ și au devenit partide politice. Cu toate acestea, ei și-au menținut fundamentul multor caracteristici ale provenienței lor umile din sport. Printre ei dominau elementele mai aspre și aveau tendința de a face răscoală și daune. După cum au demonstrat evenimentele din anul 532 AD, ei erau un mare pericol pentru stat.

În ianuarie 532 AD a avut loc o răscoală importantă pe străzi. Iustinian a ordonat executarea conducătorilor din ambele fracțiuni cu toate că, de obicei, era de partea fracțiunii albastre. Șapte dintre conducătorii răscoalei au fost executați iar patru dintre ei au fost decapitați în fața mănăstirii Sf. Conon, în prezența unei gloate mari și înfuriată. Ultimii doi revoltați trebuiau să fie spânzurați dar călăul a greșit iar

doi dintre criminali, un "albastru" și un "verde", au căzut vii pe pământ. Paznicii i-au prins și i-au spânzurat din nou dar sfoara a alunecat din nou, probabil din cauza amenințărilor înfricoșătoare venite din gloată. Mulțimea s-a dezlănțuit, gardienii au fost îndepărtați iar criminalii pe jumătate spânzurați au fost adăpostiți la mănăstirea învecinată.

Acest incident a fost începutul unei revolte disperate de șase zile. "Albaștrii" și "Verzii" s-au unit, au adoptat lozincă *Nike* (Cucerește) și s-au extins în tot orașul solicitând demisia lui Ioan din Cappadocia, ministrul de finanțe nepopular și a lui Eudemius, prefectul orașului care răspundea de execuții. Forțele de paza obișnuite nu au putut face față iar Iustinian a fost destul de slab ca să promită demisia funcționarilor oficiali. Mulțimea scăpase de sub control și a refuzat să se împrăstie, fiind incitați de cei care îi susțineau pe descendenții răposatului împărat. Ei au început să strige ca Iustinian să fie detronat iar ei doreau să-l facă împărat pe Hepatius, nepotul lui Atanasie, în locul lui Iustinian. În oraș aproape că nu erau trupe fiindcă garnizoana fusese expediată la războiul cu persanii. Împăratul avea numai 4000 de soldați din Garda Imperială, un număr de auxiliari germani și un regiment de 500 de cavaleri (*Cataphracti*) sub comanda lui Belisarie, care revenise din război de puțin timp.

Belisarie a fost pus la comanda generală și a organizat o intervenție militară pentru a curăța străzile dar răsculații au dovedit același curaj pe care l-a avut populația din Constantinopol în timpul invaziei lui Gaina în urmă cu 125 de ani. Ei s-au opus armatei cu forta. Principala luptă s-a petrecut lângă marea piață Augustaeum, între Palatul Imperial și Hipodrom. În timpul luptelor, rebelii au incendiat pridvorul desăntat de lângă Senat. Clădirea Senatului a luat foc iar incendiul s-a întins spre est și nord, și a fost purtat de vânt prin piață până la Catedrala Sf. Sofia. În a treia zi a rebeliunii, Catedrala Sf. Sofia a fost arsă până la temelii iar flăcările au început să distrugă spitalul lui Samson și biserica S. Irina. Bătălia a încetat din cauza incendiului, insurgenții posedau aproape tot orașul dar nu-l puteau găsi pe conducătorul lor ales fiindcă nenorocosul Hepatius, care nu avea nici o intenție să-și pună viața în pericol, s-a refugiat în palat cu împăratul. Iustinian l-a izgonit pe Hepatius fiindcă îi era frică să-l aibe în apropierea sa. Numai atunci Hepatius a căzut în mâinile propriilor săi aderenți. În a șaptea zi a rebeliunii, ei l-au purtat pe Hepatius la Hipodrom, l-au pus pe tronul regal și l-au încoronat acolo cu lanțul de aur al soției sale, fiindcă nu aveau o diademă potrivită.

În această perioadă se țineau multe concilii în palat. Ioan din Cappadocia și mulți alți dregători se străduiau să-l convingă pe împărat să fugă pe mare și să adune alte trupe la Heraclea. Cu excepția palatului, nimic nu mai rămăsese în puterea împăratului. Dregătorii insistau că, dacă va mai rămâne acolo, el va fi înconjurat de rebeli și nu va mai putea scăpa. În aceste momente, împărăteasa Teodora a analizat situația, a refuzat să fugă și l-a impuls pe soțul ei să facă un asalt final asupra dușmanilor. Cuvintele lui Teodora sunt păstrate în scrierea lui Procopius: "...După părerea mea, în acest moment, cel mai nepotrivit lucru este fugirea, cu toate că acest lucru aduce siguranța. După cum este imposibil pentru un om care a văzut lumina zilei să nu moară, pentru un împărat este inacceptabil să fie un fugarnic. Eu îmi doresc să nu mă despart niciodată de această purpură și îmi doresc să nu trăiesc în ziua în care cei care mă întâlnesc să nu-mi spună "Maiestate". Împărate, dacă acum vrei să te salvezi, nu este nici o dificultate fiindcă avem mulți bani, aici este marea și aici sunt corăbiile. Dar, gândește-te dacă, după ce vei fi salvat, nu îți vei dori cu bucurie moartea în loc de siguranță."<sup>3</sup>

Stimulat de cutezătoarele cuvinte ale soției sale, Iustinian a poruncit un ultim asalt asupra rebelilor. Belisarie a condus cu toată forța această ofensivă. În acel moment, fracțiunile se aflau la hipodrom, întâmpinându-l cu strigăte de *Hypatie Augustus, tu vincaș* pe noul lor conducător. Aceste huiduieli erau o pregătire pentru atacul decisiv asupra palatului. Belisarie a atacat simultan cele trei porți ale hipodromului. Atacul său asupra uneia din porți nu a reușit dar, în cele din urmă, Soldații au forțat intrările laterale și, după o luptă aprigă, rebelii au fost înfrânți. Aglomerați într-o clădire uriașă cu numai cinci ieșiri, ei au fost masacrați cu miile de armata imperială. Se spune că 35 000 de oameni au fost masacrați în decursul celor șase zile ale rebeliunii Nika.

Este ciudat să constatăm că nici măcar acest masacru îngrozitor nu a reușit să zdrobească fracțiunile. În decursul următorilor 50 de ani, mai auzim că "Albaștrii" și "Verzii" se mai răsculau cu diferite ocazii dar

---

<sup>3</sup> Procopius, *History of the Wars*, (transl. H. B. Dewing), London: Heinemann, 1914), v. 1, p. 231 [NT]

niciodată ei nu au mai fost atât de aproape de schimbarea istoriei așa cum au fost în timpul revoltei din anul 532 AD.

## VII. Cuceririle externe ale lui Iustinian

După retragerea persanilor, înfrânți în încercarea lor de a cucerii Mesopotamia și după ce înăbușirea revoltei "Nika" a intimidat populația rebelă din Constantinopol, Iustinian s-a găsit liber și putea să preia în mâinile sale marele său plan de recucerire a provinciilor imperiale pierdute.

Amânarea silită de 6 ani dintre data succesiunii sale și prima sa încercare de a executa marele său plan a fost foarte favorabilă pentru împăratul Iustinian. În decursul acestor ani, în ambele regate germane cu care Iustinian trebuia să se ocupe, puterea a fost transferată în mâinile unui suveran slab și incapabil. În Africa, Hilderic regele vandalilor, a fost detronat de vărul său Gelimer, un conducător războinic și ambițios dar incapabil. În Italia, Theodoric, marele rege al ostrogoților, a murit în anul 526 AD iar nepotul și succesorul său Athalaric, a murit în anul 533 AD. După moartea sa, regatul a ajuns în mâinile mamei sale, Amalasuntha, care a fost silită de opinia publică să-și ia un soț care să guverneze în locul ei. Amalasuntha s-a măritat prostește cu Theodahat, ruda ei cea mai apropiată, acesta fiind un om crud, intrigant și suspicios. Theodahat a ucis-o pe soția sa Amalasuntha la un an după ce aceasta i-a adus regatul Italiei ca zestre. Theodahat era un om fricos, avar și nerecunoscător iar aceste defecte l-au făcut să fie disprețuit de supușii săi; în caz de război, el nu putea conta pe loialitatea și pe respectul lor.

În această perioadă, vandalii din Africa și goții din Italia erau atât de slabi încât încurajau un atac din partea unui vecin întreprinzător. Ei cuceriseră teritorii mai mari decât cele pe care le-ar fi putut domina cu populația lor limitată. Hoardele tribale care au supus Africa și Italia erau compuse din 50 000 – 60 000 de luptători, cu nevestele și copii lor. Aceste trupe concentrate într-un singur loc erau destul de puternice ca să înfrângă orice le-ar fi stat în cale. Dar, atunci când acești cuceritori s-au împrăștiat în exterior, ei erau numai un strop de apă printre milioanele de oamenii din provinciile trebuiau să le guverneze. În Italia, ostrogoții formau o mare parte a populației numai în orașele Ravenna, Verona și Pavia. Goții și vandalii erau prea puțini la număr ca să ocupe mari teritorii precum Africa și Italia. Ei formau numai o mică aristocrație care guverna prin proeminența ascendenței pe care strămoșii lor au avut-o asupra spiritelor pașnice ale populațiilor pe care le-au subjugat. Singura șansă a ostrogoților și a vandalilor de a supraviețui era amalgamarea lor cu populația romană din provincii, așa cum au făcut, în circumstanțe mai favorabile, francii cu locuitorii cucerii din Galia. Theodoric, marele cuceritor al Italiei, a înțeles acest lucru; el a făcut tot ce îi era în putință ca să reconcilieze goții cu romanii, să mențină corect balanța dintre ei și s-a folosit în mod egalitar de goți și de romani în guvernarea țării. Dar, o singură generație face numai puțin pentru a domoli vechea ură dintre cuceritori și cucerii în Italia. Theodoric a fost urmat de un minor iar apoi de un bandit iar astfel acțiunea sa s-a încheiat. El nici măcar nu a putut să se atingă de ceea mai fatală diferență dintre compatrioții săi și oamenii din Italia. Goții erau arieni care au fost convertiți la creștinism în secolul al IV-lea de misionari care susțineau erezia ariană. Pe de altă parte, supușii lor, aproape fără excepție, erau catolici ortodocși. Atunci când ura religioasă s-a adăugat la ura rasială, cu greu se putea spera la o uniune între cele două naționalități.

Trebuie să menționăm o altă cauză a slăbiciunii în regatele din Africa și Italia. După ce s-au stabilit în sud, vandalii din a treia generație și goții din a doua generație par să fi degenerat în curaj și vigoare. Eventual, pentru popoarele provenite de pe meleagurile danubiene, climatul nu le era prielnic. Este posibil ca tentațiile de lux nelimitat, oferite de civilizația romană, să fi fost suficiente pentru a-i demoraliza. Un înțelept got a observat în perioada sa că: "...când un got este bogat, el are tendința să devină roman în obiceiurile sale; când un roman devine sărac, el are tendința să devină got în obiceiurile sale." Existau elemente de adevăr în spusele acestui înțelept got iar rezultatul a fost o schimbare de rău augur pentru permanența regatului în Italia. Dacă stăpânitorii deveneau mai slabi și supușii se întăreau, ei nu urmau să rămână pe veci în aceleași poziții.

În regatul din Africa, situația era mult mai proastă în comparație cu Italia. Vandalii erau mai puțin numeroși decât goții, în proporție cu supușii lor; ei nu erau numai eretici ci fanatici și persecutori ai ereticilor, spre deosebire de goți. În fruntea lor nu s-a aflat niciodată un organizator și un administrator mai mare ca Theodoric; în fruntea vandalilor s-a aflat numai o succesiune de prinți turbulenți de neam viking, potriviți numai pentru război și nu altceva.

Iustinian a declarat război împotriva regelui Gelimer în momentul în care a făcut pace cu Persia. Motivul războiului, *casus belli*, nu a fost reafirmarea revendicării a Imperiului Roman asupra Africii fiindcă această terminologie i-ar fi provocat pe stăpânitorii din Italia și Spania să se alieze cu vandalii. Cauza războiului afirmată de Iustinian a fost injusta detronare comisă de Gelimer împotriva lui Hilderic, aliatul Imperiului. În iulie 533 AD, Belisarie, favorit la cel mai înalt grad după represiunea rebeliunii "Nika" a navigat din Bosfor cu o armată de 10 000 de soldați și 5 000 de cai. Norocul istoriei a fost că alături de el se afla Procopius, un scriitor foarte capabil care a lăsat în urma sa o descriere deplină a campaniilor purtat de superiorul său. Belisarie a ancorat la Tripoli, la limita extremă de est a forței vandale. Orașul a fost imediat trădat în favoarea lui de locuitorii romani. De aici, el a înaintat prudent de-a lungul coastei maritime fără să se lovească de nici o rezistență. Incapabilul Gelimer a fost surprins nepregătit dar continua să-și cheme soldații împrăștiați. Belisarie a fost atacat de vandali atunci când a fost în ultimele 10 mile distanță de Cartagina. După o luptă grea, el i-a învins și în ziua următoare orașul a căzut în mâinile sale. Oamenii din această provincie o mare satisfacție să vadă că stăpânii lor sunt îndepărtați și au binecuvântat cu bucurie venirea armatei imperiale. Cartagina nu arăta ca un oraș cucerit și nu au avut loc răscoale sau jafuri.

Gelimer și-a mai încercat odată norocul când a apelat la ultimele sale forțe de rezervă. El a avansat spre Cartagina și a fost întâlnit de Belisarie la Tricameron, pe drumul spre Bulla. Gelimer a eșuat din nou: armata s-a descompus, ultimele sale fortărețe și-au deschis porțile și acesta a fost sfârșitul regatului vandal care a exista numai timp de 104 ani, de la intrarea lui Genseric în Africa în anul 429 AD.

Pentru o perioadă, Gelimer s-a refugiat la triburile de mauri din locurile izolate de pe muntele Atlas. În scurt timp, el a decis să se predea lui Belisarie, care era vestit pentru omenia și curajul său. Trimișii lui Gelimer la Cartagina au spus că el este dispus să se predea; povestea spune că el a cerut trei lucruri: o harpă cu care să cânte o plângere scrisă de el despre soarta sa și a poporului vandal; un burete, cu care să-și ștergă lacrimile; o bucată de pâine, un deliciu pe care el nu l-a gustat niciodată de când a fost silit să trăiască din împărăteasca mâncare negustoasă a maurilor. Belisarie l-a primit pe Gelimer cu bunătate și l-a luat la Constantinopol împreună cu comorile palatului de la Cartagina, printre care se aflau multe din obiectele jefuite de vandali atunci când au prădat Roma, în anul 453 AD. Se spune că printre aceste obiecte jefuite erau și o parte din vasele de aur provenite de la Templul din Ierusalim care au fost duse triumfător la Roma de către Titus și care au fost luate de la Roma și duse în Cartagina de către Genseric.

Fie că avea mustrări de conștiință sau era numai laș, regele goților a arătat ceea mai mare spaimă de război. El chiar a scris la Constantinopol, oferindu-și demisia, cu condiția ca împăratul să-i garanteze viața și proprietatea particulară. El s-a mai sfătuit cu proroci și magicieni despre planurile sale, fiindcă era superstițios pe măsura în care era incompetent. Procopius ne relatează o poveste ciudată despre faptele unui magician iudeul la care Theodahat s-a adresat. Acest magician a luat 30 de porci - presupunem ca să reprezinte popoarele impure - și i-a adăpostit câte 10 în trei cotețe. El a numit primul grup "goți", pe al doilea "italieni" și pe al treilea "imperialiști". După ce a lăsat animalele fără hrană și apă timp de zece zile, magicianul l-a rugat pe rege să viziteze cotețele ca să vadă condițiile lor ca previziune. Theodahat a văzut că mai trăiesc doi porci "goți" și cinci "italieni" dar porcii "imperialiști" sunt slabi și în stare foarte proastă dar sunt în viață. Interpretarea magicianului a fost că la sfârșitul războiului care se apropia, neamul goților va fi exterminat, supușii italieni vor fi îngrozitor de slăbiți iar trupele imperiale vor cuceri cu efort și dificultate.

În timp ce Theodahat se preocupa cu vrăjitorii, la granița din Iliria pornise războiul adevărat între goți și guvernatorul Dalmației. Formularea unor noi propuneri lui Iustinian era inutilă iar regele Italiei trebuia să se confrunte cu această situație cât de bine putea.

În anul 535 AD, Belisarie a debarcat în Sicilia cu o armată mai mică decât cea care a primit-o pentru a cuceri Africa. Această armată era formată din 3 000 de soldați romani, toți isaureni și 4 500 de trupe auxiliare, barbari de diverse origini. Prima campanie a lui Belisarie a fost la fel de norocoasă ca și ceea împotriva lui Gelimer. Toate orașele din Sicilia și-au deschis porțile, în afară de Palermo, unde se afla o mare garnizoană de goți. Palermo a căzut după un scurt asediu. Belisarie a avut toată insula în mâinile sale în 6 luni.

Theodahat părea incapabil să se apere; el a decăzut într-o neajutorare absentă, provocată de supușii și războinicii săi. Când a venit vestea că Belisarie a intrat în Italiaum și a cucerit Rhegium (Reggio Calabria, în sudul Italiei), ei s-au răsculat și l-au ucis pe Theodahat. Armata goților l-a ales în locul lui Theodahat pe Vitiges, care era un luptător în mijlocul vieții, faimos pentru curajul și integritatea sa dar cu totul incompetent pentru a face față la furtună iminentă.

După căderea orașului Reggio, Belisarie s-a îndreptat rapid spre Napoli, fără nici o rezistență: goții erau împrăștiați în Italia de sud și nu aveau destul personal nici măcar să plaseze garnizoane în fortărețele din regiunile Calabria și Lucania. Orașul Napoli a fost luat prin surprindere, după ce trupele lui Belisarie s-au furișat în citadelă printr-un apeduct nefolosit. După această importantă cucerire, Belisarie s-a îndreptat spre Roma, cu toate că trupele sale s-au micșorat mult fiindcă el lăsase în urmă garnizoane în noile locuri cucerite. Regele Vitiges nu a făcut nici un efort ca să-l oprească pe Belisarie. Regele Vitiges a fost informat că francii intenționează să invadeze Italia de nord. Având în vedere acest lucru, regele Vitiges s-a îndreptat spre nord ca să reziste la un pericol imaginar în Alpi, atunci când el ar fi trebuit să apere frontul de pe Tibru. După ce a prevenit pericolul unui război cu francii prin cedarea provinciei Provence în favoarea regelui Theuderic, Vitiges s-a întors și a aflat că Roma este în mâinile dușmanului. Trupele generalului got Leudaris, lăsat să apere orașul cu 4 000 de soldați, au fost prinse de panică atunci când Belisarie se apropia și au eliberat orașul fără luptă. 5 000 de soldați au fost suficienți pentru a cuceri capitala antică a lumii (dec. 536 AD).

În următoarea primăvară, regele Vitiges a venit cu principala armată a goților care avea mai mult de 100 000 de soldați și a asediat Roma. Apărarea orașului de către Belisarie și garnizoana sa nepotrivită este unul din cele mai interesante episoade ale războiului din Italia. Ostrogoții s-au aflat de peste un an în fața fortificațiilor și au încercat toate modalitățile pentru a pătrunde cu forța. Ei au încercat asaltul deschis; ei s-au străduit să mituiască trădători din interior, au încercat să escaladeze un apeduct nefolosit, așa cum a procedat Belisarie în anul precedent la Napoli. Totul a fost în zadar, cu toate că asediatorii depășeau cu mult numărul celor din garnizoana asediată și își riscau viața cu aceeași nesăbuită precum strămoșii lor cu un secol în urmă. Scena cea mai bine memorată a fost asaltul în cinci puncte de fortificație, pe 21 martie 537 AD. Trei dintre aceste atacuri au fost respinse cu ușurință. Atacul de la Porta Maggiore (Porta Penestrina) a reușit parțial iar forțele invadatoare au fost îndepărtate după o luptă foarte grea. La mormântul lui Hadrian a avut loc o altă luptă foarte grea. Mormântul lui Hadrian era imens și a fost împodobit cu cea mai frumoasă colecție de sculpturi din Roma antică pe o suprafață de 100 metri<sup>2</sup>. Invadatorii goți au reușit să pătrundă în acest spațiu iar soluția finală a apărătorilor a fost să dărâme statuile de marmoră de pe mormântul lui Hadrian. Invadatorii goți au fost zdrobiți și izgoniți.

După un an și nouă zile de la asediul Romei, ghinionistul Vitiges a fost silit să renunțe la acest plan. Victimele și foametea au redus armata goților care a renunțat la orice speranță de a învinge. În acest timp au venit vești că armata imperială a început un nou atac împotriva orașului Ravenna, capitala goților. Într-adevăr, Belisarie a primit un supliment de 6 000 - 7 000 de soldați și a expediat o importantă forță pentru atacul asupra coastei adriatice.

Frontul de nord s-a mutat spre nord dar fără o schimbare esențială. Romanii câștigau teritorii iar goții pierdeau teritorii. Având baze puternice la Amona, Rimini și Osimo, Belisarie își forța calea spre nord, spre Ravenna iar în anul 540 AD a impus asediu. Vitiger, blocat în propria sa capitală de către Belisarie, nu s-a apărat cu înțelepciune, așa cum a făcut rivalul său la Roma în urmă cu trei ani. Greutățile lui Vitiger s-au intensificat fiindcă francii au invadat Italia de nord și prezentau pericolul de a cuceri valea râului Pad, ultimul bastion al goților. În această situație, Vitiges a propus capitularea sa dar Belisarie a fost de acord numai cu o capitulare necondiționată, cu toate că stăpânul său Iustinian era dispus să-l declare pe Vitiges rege - vasal în regiunea transpadenă a Italiei. După ce a fost lovită de foamete, Ravenna și-a deschis porțile iar goții, înfuriați de regele lor imbecil și cuprinși de admirație pentru curajul și generozitatea lui Belisarie, i-au propus cuceritorului lor să devină împărat în Imperiul Roman de Vest. Generalul loial a refuzat dar le-a cerut gon Imperiul Roman de Vest. Generalul loial a refuzat dar le-a cerut goților ca fiecare să revină la casa lui și să se comporte pașnic în viitor ca supuși ai Imperiului (mai 540 AD). Belisarie a plecat spre Constantinopol și a luat cu el marile comori din palatul lui Theodoric precum și pe prizonierul său Vitiges, așternând toate aceste trofee la picioarele domnului său.

Situația din Italia era, în aparență, asemănătoare cu cea din Africa (de Nord): numai Pavia și Verona mai erau ocupate de garnizoane gotice. Atunci când s-au imbarcat spre casă, Belisarie și imaginat că subalternii săi vor putea să stingă ultimii tăciuni ale disputei. Belisarie era solicitat în est, unde un nou conflict cu Chroso, fiul lui Kobad, era pe pragul de a izbucni. Dar, lucrurile nu erau destinate să se termine astfel. În ultimul moment, goții și-au găsit un nou rege și erou care să-i salveze cucerirea Italiei a trebuit să fie amânată cu încă 12 ani. La Pavia au fost doi domnitori efemeri și au ajuns la sfârșituri sângeroase. Succesorul lor a fost Baduila (denumit și Totila), cea mai nobilă figură a secolului al VI-lea, denumit "primul cavaler al Evului Mediu". Atunci când generalii lui Iustinian au pornit împotriva lui Baduila pentru a termina războiul prin cucerirea orașelor Verona și Pavia, el i-a înfrânt în prima victorie obținută de goți de când dușmanii lor debarcaseră în Italia. Apoi au urmat încă două succese: armatele împărțite ale lui Vitiges s-au reunit sub stindardul noului rege și, în scurtă vreme, orașele din centrul și sudul Italiei au început să cadă din nou în mâinile goților la fel de repede cum s-au predat armatelor lui Belisarie. Războiul a fost o strădanie crudă pentru populație dar guvernatorii imperiali și mai ales agenții fiscali (logofeții) deveniseră insuportabil de opresivi. Italia a fost entuziasmată când a primit armatele lui Iustinian iar în acest moment regreta perioada de aur a lui Theodoric, pierdută de mult timp. Majoritatea orașelor din Italia au ajuns în mâinile lui Baduila. Imperiul Roman de Est mai deținea regiuni în apropiere de Roma, Napoli, Otranto și Ravenna. În scurt timp, Napoli a trecut în mâinile goților, fiind constrâns să se predea. Baduila a tratat orașul cu o bunăvoință și considerație care nu au mai fost văzute din partea vreunui general roman, cu excepția lui Belisarie. Imediat după reușita sa, Baduila a ținut o cuvântare generalilor săi care merită să fie memorată fiindcă dezvăluie caracterul său uman. Unluptător got a fost inculpat pentru violul unei fete romane. Baduila l-a condamnat la moarte. Comandanții soldatului s-au apropiat de Baduila ca să-l roage să cruțe viața soldatului. Baduila le-a răspuns că ei trebuie să aleagă în aceea zi între salvarea vieții unui soldat sau salvarea vieții neamului got. După cum știau prea bine, la începutul războiului, gonceputul războiului, gții aveau soldați curajoși, generali cu renume, nenumărate tezaure, cai, arme și toate fortificațiile Italiei. În perioada lui Theodahat - un om care iubea aurul mai mult decât justiția - ei l-au înfuriat pe Dumnezeu cu viețile lor păcătoase iar toate nenorocirile din ultimul deceniu s-au produs din această cauză. Acum, se părea că Dumnezeu s-a răzbunat destul și a început un nou episod cu gotii iar justiția este singura modalitate. Criminalul inculpat în prezent era un erou viteaz dar goții trebuie să știe că omul injust și violator nu poate fi niciodată un om brav în luptă. După cum îi este viața, așa îi este și norocul în luptă.

Aceasta era justiția lui Baduila. Se părea că goții regenerați își vor recâștiga tot ce au pierdut dacă visul lui Baduila se va realiza. Baduila s-a aflat la porțile Romei pentru mult timp, fiind gata să încerce cu 15 000 de soldați ceea ce Vitiges nu a reușit cu 100 000 de soldați. Pentru a evita să piardă cuceririle sale în Italia, Iustinian a fost silit să-l trimită înapoi pe Belisarie, fiindcă altcineva nu ar fi putut face față goților, dar Belisarie nu avea numărul suficient de soldați. Belisarie căzuse în dizgrație la curte iar miniștrii imperiali l-au restrâns la trupe și bani. Belisarie nu avea capacitatea să elibereze Roma și a fost nevoit să aștepte ocazia de a penetra în Roma la Portus, lângă Tibru. Această ocazie nu a apărut niciodată. Locuitorii flămânzi din Roma, supărați de Bessas, comandantul garnizoanei dar un om "crud și avar", au început să aspire la Victoria inamicului. Într-o noapte, câțiva trădători au deschis poarta Asinaria și l-au lăsat să intre pe Baduila și pe soldații săi goți. Regele a crezut că problemele sale s-au rezolvat; el și-a aduna șefii și i-a rugat să constate cum, pe vremea lui Vitiges, 7 000 de soldați greci au cucerit regatul și libertatea de la 100 000 de goți bine înarmați. Dar acum, fiind puțini, săraci și într-o situație mizerabilă, gotii au înfrânt mai mult de 20 000 de soldați dușmani. Lucrurile s-au petrecut astfel fiindcă înainte goții considerau totul în afară de dreptate și au păcătuit unul împotriva celuilalt, după cum au păcătuit și împotriva romanilor. De aceea, ei trebuie să decidă pentru viitor dacă vor să fie oameni corecți și să-l aibă pe Dumnezeu de partea lor sau să fie păcătoși iar Dumnezeu să fie împotriva lor.

Baduila a decis să pună în practică ceea ce nici un general după Hanibal nu s-a gândit să facă: planul lui era să distrugă Roma și toate tradițiile imperiului mondial provenit din cetatea antică. Pentru Baduila, aceste tradiții erau numai o capcană desemnată să corupă spiritele goților. Populația pe care el a izgonit-o nevătămată număra numai câteva mii de oameni rămași după ororile foametei din perioada asediului. Dar

Baduila a dărâmat zidurile și a desfăcut palatele și arsenalurile. Pentru câteva săptămâni, Roma a fost un oraș abandonat lupilor și bufnițelor.

Timp de 11 ani, Baduila, cel curajos și drept, a domnit în Italia, susținând pozițiile sale față de Belisarie, până când marele general a fost chemat acasă peintr-o mizerabilă intrigă de curte. Acum, Iustinian adunase o armată mai mare decât cea a lui Belisarie și a expedit-o în Italia sub comanda eunucului Narses care a mărșăluit spre Marea Adriatică și a invadat Italia de nord. Baduila s-a confruntat cu Narses la Tagina, în munții Apenini. Cavalerii ostrogoți au atacat de mai multe ori rândurile armatei imperiale dar fără reușită. Spre noapte, ei au fugit de pe front înfrânți și, în retragere, regele lor a fost rănit mortal. (553 AD).

După moartea lui Baduila, soarta goților depindea de ei. Curajul cavaleresc și rectitudinea regală a lui Baduila nu au fost suficiente pentru pe goți de osânda mai înainte de vandali. Armata lor afectată a mai rezistat pentru ultima oară în Campania, sub comanda lui Teia, ucis în bătălia de la Nuceria, după care goții s-au predat. Ei i-au spus lui Narses că Dumnezeu este împotriva lor iar ei ar pleca spre nord în țara lor strămoșească. Rămășițele bieților ostrogoților cuceritori au trecut Alpii și s-au îndreptat spre uitare în bezna nordică. Planul lui Iustinian a fost îndeplinit: Italia era a sa dar aceasta era atât de distrusă și depopulată încât urmele stăpânirii antice romane aproape dispăruseră. Un cronicar contemporan spune: "Țara se limita la solitudinea primordială" adică războiul și foametea au despuiat-o complet.

Este ciudat să constatăm că împăratul nu a fost obosit de a purta acest război disperat cu goții. În momentul în care acest episod s-a încheiat, Iustinian a început să plănuiască o nouă cucerire în Occident. Profitând de acest lucru, guvernatorul Africii, Liberius, a debarcat în Andalusia, a cucerit rapid marile orașe din sudul peninsulei - Cordova, Cartagena, Malaga și Cadiz. Vizigoții fracționari și-au lăsat la o parte conflictele, s-au unit sub regele Athanagild și au oprit avansul trupelor imperiale dar ei nu au mai recucerit un teritoriu important. Până în 623 AD, Iustinian și moștenitorii săi au domnit peste cea mai mare parte din coasta maritimă din sudul Spaniei.

### VIII. Sfârșitul guvernării lui Iustinian

Generalii lui Iustinian au condus fără vigoare războiul împotriva goților în perioada dintre victoria triumfală a lui Belisarie la Ravenna în 540 AD și cucerirea finală a Italiei în anul 553 AD. Eventuala explicație poate fi că în momentul căderii orașului Ravenna, Imperiul Roman de Est a început să fie implicat într-o nouă luptă cu marele său vecin din răsărit. Chosro al Persiei era foarte alarmat de cuceririle lui Iustinian în Africa și Italia fiindcă persanii, la fel ca vandalii și goții, posedau provincii care au fost provincii romane în trecut iar Imperiul Roman de Est le putea revendica. Chosro a decis să lovească înainte ca Iustinian să fie liber de războiul său din Italia iar cele mai bune unități ale armatei romane mai erau încă în apus. Chosro a declarat război în primăvara anului 540 AD, folosind ca pretext un conflict minor între două triburi arabe, supuse fiecare separat Imperiului Persan și Imperiului Roman de Est. După cum a sperat regele persan, Iustinian a fost surprins iar armata sa de pe Eufrat era atât de slabă încât nu a îndrăznit nici o clipă să se înfrunte cu persanii pe câmpul de luptă. Declarația de război avea potențialul unui dezastru pe care Imperiul Roman de Est nu l-a mai cunoscut de la bătălia de la Adrianopol din urmă cu 160 de ani. Chosro își conducea armata personal. El a ocolit fortărețele din Mesopotamia și a invadat prin surprindere nordul Siriei. Scopul său era să lovească orașul Antiohia, metropola din răsărit, un oraș bogat care nu a mai cunoscut dușmani în ultimele trei secole. Antiohia era cunoscută drept un oraș sigur de toate atacurile fiindcă se afla la distanță de graniță. Antiohia avea o garnizoană de 6 000 de soldați iar fracțiunile de "Albaștri" și "Verzi" s-au înarmat ca să sprijine trupele regulate. Comandamentul acestor trupe nu era competent iar fortificațiile au fost neglijate în ultima vreme. După un mare efort, Chosro a cucerit orașul prin asalt. Soldații din garnizoana locală au fugit din oraș și mulți localnici au scăpat cu ei. Orașul a fost devastat de la pivnițe la poduri. Mii de prizonieri au fost luați cu forța de persani. Chosro i-a pus pe malurile Eufratului, așa cum a făcut Nabucodonosor cu evreii, și le-a numit localitatea *Chosroantiochiea*, unind numele său cu numele vechiului lor lăcaș.

Oribilul dezastru din cel de-al doilea oraș al Imperiului Roman de Est i-a suscitat toate energiile lui Iustinian. El a abandonat războiul din Italia, a expediat toate trupele sale disponibile spre frontiera de la Eufrat și l-a numit pe Belisarie comandant general. După aceste evenimente, Chosro nu a mai avut succese ca în prima sa campanie. Chosro a început un atac asupra fortificațiilor romane de la granița cu Colchida dar sa întors spre țara sa după ce a primit vești că Belisarie a invadat Asiria și a asediat Nusaybin. Atunci când regele persan s-a apropiat, Belisarie s-a retras. Prin această manevră, toate pregătirile din vara anului 541 AD au fost zadarnice iar anul 541 AD s-a încheiat fără lupte importante. În primăvara anului 542 AD au avut loc acțiuni asemănătoare: Belisarie a apărat cu succes granița de la Eufrat iar invadatorii s-au retras după ce au distrus numai o singură fortăreață în Mesopotamia. Războiul a continuat încă doi ani până când Chosroa fost dezgustat de eșecurile sale, după reușita din Antiohia. Chosro a fost umilit în special după ce au eșuat eforturile sale legate de fortificațiile de la Edessa. În aceste circumstanțe, Chosro a fost de acord să trateze pacea. (545 AD). El a renunțat la cuceririle sale care erau de mică importanță dar a considerat că onorariile de război sunt personale fiindcă Iustinian a fost de acord să-i plătească 2 000 de libre aur pentru ratificarea tratatului de pace. Cu toate că ostilitățile încetaseră peste tot, în tratat a fost introdusă o clauză stranie: drepturile celor doi monarhi asupra suzeranității regatului Lazica (Georgia), aflat la frontiera din Colchida, aproape de Marea Neagră, au rămas nedefinite. Timp de șapte ani a fost întreținut un fel de război lateral în această mică regiune, în timp ce pacea predomina pe întreaga frontieră dintre Persia și Imperiul Roman de Est. În anul 556 AD, după ce ambele părți au pierdut oameni și resurse materiale pentru un conflict neprofitabil, Chosro a renunțat la tentativa de a poseda regatul Lazi și l-a cedat în favoarea lui Iustinian, pe baza promisiunii lui Iustinian că îi va plăti o despăgubire financiară anuală de cca. 330 de libre de aur.

Iustinian nu a încheiat ultimul război persan printr-un eșec dar Imperiul a ieșit prost din această luptă. În anul 556 AD, Imperiul a ajuns la începutul unei dezordini și decăderi. Parțial, această situație provenea de la expediente financiare nesăbuite ale împăratului, care incasa impozite din provincii cu o rigurozitate neasemuită, fiind silit să întrețină simultan războaiele din vest (în Italia) și în est (cu Persia).

Cele mai mari prejudicii ale imperiului au provenit din alte cauze. În anul 542 AD, a izbucnit în imperiu o plagă cum nu s-a mai știut de trei secole. Ultima plagă de acest gen a izbucnit în secolul al III-lea, pe vremea lui Trebonianus Gallus. Această pestilență a fost un eveniment epocal în istoria imperiului, un punct de reper similar cu pandemia *Moartea neagră* din Anglia. Detaliile furnizate de Procopius despre dezvoltarea și rezultatele acestei pandemii demonstrează cu certitudine că acesta a fost cel mai important factor în decăderea imperiului în a doua jumătate a secolului al VI-lea. Când epidemia ajuns la Constantinopol, 5 000 de oameni mureau în fiecare zi. Toate ocupațiile obișnuite au încetat să existe în metropolă iar piețele erau goale, în afară de cortegiile de înmormântare. În multe gospodării, nimeni nu mai era în viață iar autoritățile imperiale trebuiau să execute peste tot înmormântarea cadavrelor părăsite. Epidemia a atacat tot și pretudindenii, fără nici o diferență.

Iustinian a fost și el infectat de epidemie; cu toate că s-a însănătoșit, el nu a mai revenit niciodată la ceea ce fusese înainte. Cu toată credința sa perseverentă de a realiza recucerirea imperiului, se pare că Iustinian a devenit mai puțin energic și a pierdut capacitatea sa de a organiza, calitatea sa ceea mai notabilă. Cronicarii scriu cu regret că Iustinian a devenit mai puțin optimist și poruncitor.<sup>4</sup>

În ultimii săi ani, Iustinian s-a interesat din ce în ce mai mult de disputele teologice. Problema bisericească din aceea perioadă era monofizitismul, erezia care a negat esența existenței umane și divine în Domnul nostru. Iustinian nu era monofizit dar dorea unirea sectei cu principalul curent bisericesc prin intermediul unor edicte de înțelegere care interziceau discuția acestui subiect și care au cauzat multe dificultăți prin silirea prelaților ortodocși și a ereticilor să ajungă la o reconciliere care nu avea nici o șansă de succes permanent. Episcopii de la Roma erau principala sa dificultate. Iustinian l-a silit pe Papa Vigiliu să vină la Constantinopol și l-a deținut câteva luni până când acesta a semnat ceea ce era solicitat (554 AD). Rezultatul a fost că Vigili și-a câștigat reputația unui eretic iar schisma dintre est și vest s-a intensificat.

Teodora, soția lui Iustinian a decedat în 548 AD, după șase ani de la marea plagă iar tristețea lui Iustinian a crescut. Este posibil ca slăbiciunea lui Iustinian în această perioadă să fi fost cauzată de decesul soției sale mai mult decât de starea sa de sănătate. Spiritul ei cutezător și aventuros l-au susținut pe Iustinian în acțiunile sale mult mai dificile din prima jumătate a domniei sale. După moartea soției sale, se pare că Iustinian nu a mai avut încredere în nimeni. Iustin nepotul său după soră și succesorul său desemnat, a fost marginalizat și nici un funcționar important nu pare să se fi bucurat de încrederea lui. Nici Belisarie, primul și cel mai loial soldat al imperiului, nu se mai bucura de încrederea lui; în cel de-al doilea război cu gotii, împăratul l-a restricționat de la trupe și l-a îndepărtat de camarazii săi. În cel din urmă, Belisarie a fost rechemat din armată și exclus la viața sa personală. Cu ocazie unei crize militare surprinzătoare, Belisarie a fost rechemat în 558 AD.

Această criză a fost un exemplu frapant al conducerii greșite a lui Iustinian în ultimii săi ani. Cutrigurii, o hoardă de nomazi din stepele Rusiei de sud, au trecut Dunărea înghețată în mijlocul iernii, atunci când ostilitățile erau cel mai puțin de așteptat și au năvălit asupra provinciilor din Tracia. În acel moment, Imperiul avea 150 000 de soldați dar mulți dintre ei se aflau în Italia, Africa, Colchida, Thebais, iar o parte erau la granița cu Mesopotamia. Lipsa soldaților la locurile necesare le-a permis barbarilor să treacă nestinguiți prin toată țara, de la Dunăre până la Propontida (Marea Marmara), jefuiau și incendiau. O singură unitate de 7 000 de oameni s-a apropiat oarecum de porțile cetății și a creat astfel de panică încât oamenii din Constantinopol au început să-și trimită în Asia banii și obiectele bisericești. Atunci, Iustinian l-a chemat din retragere pe Belisarie și i-a dat comanda trupelor disponibile: un singur regiment de 300 de veterani din Italia, *Gărzile Scolastice*, o unitate de 3 500 de soldați locali, recrutați din oraș și încredințați cu schimbarea porților, ceea ce a inspirat puțină încredere fiindcă membri acestei unități aveau permisiunea să se ocupe de meseriile și preocupările lor, fiind chemați cu schimbul pentru serviciu ocazional. Cu această forță nedisciplinată, care nu a fost niciodată în război, Belisarie a reușit să-i înfrângă pe huni. El i-a făcut să-l urmărească într-o poziție bine preparată, unde singurul punct vulnerabil era acoperit pe ambele părți de lemne și garduri vii. *Garda Scolastica* a fost plasată pe flancuri iar cei 300 de

---

<sup>4</sup> Autorul citează fără date bibliografice precise din scrierile lui Agathias. Cf. F.D.Frendo (ed.) *Agathias: the Histories* (Berlin: de Gruyter 1975) [NT]

veterani italieni acopereau singurul punct vulnerabil. Hunii au atacat, au fost învinși și izgoniți, lăsând în urma lor pe front 400 de victime, în timp ce romanii au avut numai câțiva răniți, fără ca vreun soldat să-și piardă viața. Această ultimă acțiune militară a lui Belisarie a salvat de la distrugere suburbiile orașului imperial. După ce a apărut Roma antică în tinerețe, Belisarie a salvat la bătrânețe Roma nouă.

Nici măcar acest ultim serviciu al lui Belisarie nu l-a convins pe Iustinian să aibă încredere în slujitorul său. Patru ani mai târziu a fost descoperită o conspirație obscură care avea ca scop viața lui Iustinian. Unul din conspiratori numit Belisarie cunoștea taina. Bătrânul împărat a dat credință în acuzațiile împotriva lui Belisarie, a sechestrat averea generalului și l-a ținut sub observație timp de 8 luni. În cele din urmă, Belisarie a fost achitat și readus în favoare. El a mai trăit încă doi ani și a murit în martie 565 AD. Domnul său nerecunoscător, pe care l-a servit atât de bine, l-a urmat în groapă nouă luni mai târziu.

Am afirmat deja multe despre Iustinian ca guvernator și cuceritor. Mai rămân de discutat doua aspecte importante din viața sa: construcția arhitecturală și codificarea legală. Încă din epoca lui Diocetian, stilul arhitectonic pe care îl denumim *bizantin*, în lipsa altei denumiri, s-a dezvoltat treptat din vechile forme clasice și un mare număr de împărați din secolele IV și V s-au dedicat construcției. Nici un monarh din trecut nu a combinat la fel Iustinian dorința și puterea de a se lansa în experimentări arhitectonice. Iustinia a avut la dispoziție comorile acumulate de Anastasiu I. Grandiozitatea gusturilor lui Iustinian se aseamăna cu ceea ce a marilor edificatori de la începuturile Imperiului: August, Nero și Hadrian. Monumentele provenite din bogăția și preferințele sale estetice pot fi văzute în tot Imperiul în zeci de biserici, palate de justiție, fortărețe, spitale și colonade. Istoricul Procopius din Cezareea a putut scrie un volum considerabil numai despre clădirile construite de Iustinian. Aceste clădiri mai există, întregi sau în ruine, fiind o mărturie despre acuratețea acestor lucrări. Chiar și în regiunile cele mai izolate și îndepărtate ale Imperiului, multe din clădirile rafinate provin din perioada lui Iustinian. Acest lucru este corect nu numai la Constantinopol sau Ierusalim ci și în regiunile îndepărtate din Cappadocia și Isauria. Bazilica San Vitale din Ravenna, care conține celebrele portrete în mozaic ale lui Iustinian și ale soției sale Teodora precum și mozaicurile din bazilica Sf. Appolinarius din Classe (Ravenna) sunt umbrite de lucrările mai vechi ale împăraților din secolul al V-lea și ale lui Theodoric cel Mare.

Cele mai cunoscute clădiri ale lui Iustinian sunt bisericile. Domnia sa a fost un punct de reper în arhitectura bisericilor din est. Până în vremurile lui Iustinian, arhitecții creștini foloseau două șabloane copiate direct de la vechile modele romane. Primul șablon era cel al bisericii cu cupole rotunde, care are origini romane precum renumitul edificiu din Roma denumit *Templul lui Vesta*. Biserica Sfântului Mormânt de la Roma (*Ecclesia Sancti Sepulchri*) poate fi un prototip. Cel de-al doilea șablon era biserica rectangulară cu apsa. Acest șablon era numai o adaptare a vechilor tribunale romane în scopuri bisericesti și de la care au preluat denumirea *Basilica*. Bazilica *Sfântul Paul din afara zidurilor* este un exemplu caracteristic. Pentru prima oară, Iustinian a pus în folosință în dimensiuni mari combinația dintre un plan de teren în formă de cruce și o cupolă foarte înaltă. Celebra catedrală Sf. Sofia din Constantinopol este un exemplu tipic al acestui stil. Această mare catedrală din Constantinopol a fost incendiată de două ori: în anul 404 AD, pe timpul unei revolte legate de exilul lui Ioan Hrisostom și în anul 523 AD, în decursul rebeliunii Nika. După patruzeci de zile de la distrugerea catedralei, Iustinian a început pregătirile pentru reconstruirea catedralei ca monument al triumfului său în lupta socială. Iustinian l-a angajat pe Anthemius din Tralles pentru a fi arhitectul său. Anthemius era cel mai mare constructor bizantin și unul din puținii al cărui nume a supraviețuit. Ceea ce a treia catedrală a fost construită conform unui plan diferit față de cele precedente și demonstrează noua combinație menționată mai sus. Noua biserică are forma unei cruci de cca. 72 m în lungime, cca. 67 m în lățime iar în mijloc are o cupolă înaltă de cca. 54 m, cu 40 de ferestre, lumină și aerisire. În naos, interabilele și absidele laterale sunt separate de principalul spațiu central prin colonade magnifice, construite din stâlpi de marmoră *verde antiqua*. Majoritatea acestor elemente nu provin din vremurile lui Iustinian ci au fost jefuite din principalele temple păgâne din Asia, care erau o sursă pentru constructorul creștin. Interiorul catedralei, acoperișul și cupola au fost aurite sau acoperite cu mozaicuri pe care turcii le-au vărut ca să ascundă reprezentarea formelor umane

care sunt jignitoare pentru credința musulmană. Procopius descrie biserica cu mult entuziasm iar laudele sale sunt justificate.<sup>5</sup>

Iustinian a fost un mare constructor de fortificații și biserici dar cele mai multe dintre fortificațiile militare au dispărut. Ne putem face o idee despre energia sa în fortificarea frontierelor prin afirmația că numai provinciile din regiunea Iliria au fost apărate cu 294 de fortărețe, incluse pe lista lui Procopius. Aceste fortărețe au fost amplasate pe patru linii succesive, de la Dunăre până la dealurile din regiunea Tesalonic. O parte din aceste fortărețe erau numai turnuri de observație iar altele erau adevărate fortărețe cu extinderi și toate trebuiau să fie apărate cu forțe militare.

Spațiul ne impune ca limită să discutăm numai despre o zecime din imensa activitate a lui Iustinian în construcție. Din această cauză putem vorbi și mai puțin despre marile realizări legale ale lui Iustinian. Moștenirea primită de Iustinian de la predecesorii săi a fost legea romană sub forma unei mase enorme de precedente și decizii. Pe fundamentul inițial s-au suprapus diferite și, eventual contradictorii, rescrieri provenite de la împărații romani din decursul a cinci secole. O mică parte din predecesorii lui Iustinian, în special Teodosiu al II-lea, s-au străduit să codifice această masă haotică și să o reducă la ordine. Niciunul dintre acești predecesori nu a produs un cod care să fie suficient pentru a sincroniza între legea din momentul respectiv și spiritul epocii, adică unificarea legislației romane antice, din zilele celor 12 tabele (*Duodecim Tabulae*) până la vremea lui Iustinian, cu noile idei creștine, proeminente din epoca lui Constantin. Multe din vechile legi erau complet depășite datorită schimbării legilor morale provenite din creștinism. Totuși, este surprinzător să constatăm că multe din vechile forme de la începuturile Imperiului au supraviețuit până în secolul al VI-lea. Pentru formularea noului cod, Iustinian a desemnat o comisie, condusă de Tribonian, un jurist înțelept dar nepopular. Sarcina a fost îndeplinită pe veci iar lucrările sale *Institutes* și *Pandectes* au fost ultima revizie a legilor romane antice. Aceste lucrări au fost punctul de plecare pentru toate studiile juridice sistematice din Europa. Șase sute de ani mai târziu, a apărut necesitatea pentru mai mult decât obișnuitul drept popular, în condițiile în care civilizația medievală evolua de la haosul din epoca medievală a tenebrelor. Dacă Imperiul Roman ar fi prosperat în secolul după Iustinian după cum a prosperat în secolul dinaintea lui Iustinian, este posibil să fi fost produse alte compilații care ar fi depășit *Institutes*. Fapt este că după Iustinian a urmat o perioadă de haos și decădere. Împărații care au succedat nu au avut nevoia sau tendința de a repeta activitățile legale ale lui Iustinian. Astfel, numele lui Iustinian este asociat pe veci cu ultima mare revizie a dreptului roman. Iustinian a intrat în posteritate drept cel mai mare legislator, urcat de Dante pe unul din tronurile din Paradis. Iustinian urma să fie venerat ca părintele dreptului de către toți legiștii din Renaștere.

---

<sup>5</sup> Procopius, *On Buildings*, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940, trans. H. B. Dewing & G. Downey), p. 13 ff. [NT]

## IX. Venirea slavilor

După moartea lui Iustinian, trei împărați au domnit timp de 30 de ani: Iustin al II-lea (565 - 578), Tiberiu al II-lea Constantin (578 - 582) și Mauriciu (582 - 602). În bună măsură, caracterul acestor trei împărați se aseamăna cu cel al lui Iustinian. Fiecare dintre ei fusese funcționar superior matur care a fost ales de predecesorul său drept cel mai valoros moștenitor. Iustin era nepotul preferat al lui Iustinian și l-a servit mult timp drept *Curoplates* (administrator șef al Palatului). Tiberius al II-lea Constantinus a fost conte al *Execubiti* și era un curtezan de grad superior în suita lui Iustin al II-lea. Mauriciu l-a servit pe Tiberiu drept șef al barbarilor auxiliari (*Foederati*). Toți trei erau oameni capabili și se străduiau să-și îndeplinească funcțiile cât se putea de bine în favoarea Imperiului. Istoricii laudă justiția lui Iustinian, liberalitatea și umanitatea lui Tiberiu și mila sau pietatea lui Mauriciu. Cu toate acestea, în perioada lor Imperiul era în decadentă permanentă. Efectele extenuante din perioada lui Iustinian se resimțeau din ce în ce mai mult. La sfârșitul perioadei lui Mauriciu, plutea în aer o perioadă de haos și dezastru, care a devenit predominantă în perioada succesorului său.

După expulzarea ostrogotilor din anul 553 AD, timp de 15 ani, Italia a fost în deplină posesie a Imperiului. Apoi, a apărut de la nord un nou dușman care urma calea pe care au mers în trecut vizigoții lui Alaric și ostrogoților Theodoric. Noi veniții erau longobarzi; ei au trăit înainte în Ungaria, pe mijlocul Dunării; ei au fost de mai multe ori amici ai romanilor decât dușmanii lor. Alboin, regele ambițios și războinic al longobarzilor, i-a supus pe toți vecinii mai apropiați și a început să râvnească la câmpiile fertile ale Italiei. El a observat că, după înlăturarea finală a ostrogoților, împărații mențineau pe acele teritorii o garnizoană foarte nepotrivită. În anul 568 AD, Alboin și toate hordurile de longobarzi, inclusiv familiile, copii, turmele și cirezile lor, au trecut Alpii, după ce au abandonat pământurile lor de pe malurile Dunării în favoarea avarilor. Longobarzii au pus stăpânire pe câmpiile din nordul Italiei până la râul Pad. Regiunea era aproape nepopulată din cauza efectelor provenite de la marea plagă și de la războiul cu ostrogoții. Foarte mulți longobarzi s-au așezat în această regiune fertilă cu multe șesuri. Numele lor a rămas denumirea permanentă a câmpiei Lombardia. Numai puternica fortăreață de la Pavia a rezistat mult timp împotriva lor. După căderea din anul 571 AD, Alboin a preferat ca Pavia să fie capitala sa și nu a ales Milano sau Verona, care erau centrele de viață mai vechi din regiunea cucerită. După ce a supus Lombardia, regele s-a îndreptat spre Etruria și a pus stăpânire pe valea râului Arno. Dacă istoria ne spune adevărul, Alboin a fost răpus în mijlocul cuceririlor sale prin răzbumarea soției sale, regina Rosamunda, fiica lui Cunimund, regele gepizilor, asasinat în luptă de Alboin. Conform poruncilor regelui victorios, craniul lui Cunimund a fost pus pe o tablă de aur și modelat ca un pahar de băut. După mulți ani, în timpul unui chef, Alboin a umplut cu vin acel pahar băut și i-a cerut soției sale să umble cu acel pahar printre luptătorii săi. Regina a ascultat de spusele lui Alboin dar s-a jurat să se răzbune prin moartea soțului ei. Regina și-a sacrificat onoarea, l-a mituit pe purtătorul de arme al soțului ei pentru ca acesta să-l ucidă în pat pe stăpânul său. Apoi, regina a fugit la Constantinopol cu purtătorul de arme ucigaș al soțului ei. (573 AD).

Moartea lui Alboin nu a pus capăt la cuceririle longobarzilor în Italia. Regatul longobarzilor s-a descompus în câteva ducate independente dar conducătorii longobarzi au continuat să acapareze terenuri ale Imperiului. Doi longobarzi au înființat ducatele de Spoleto și Benevento, în centrul și sudul Italiei. Aceste ducate au supraviețuit ca forțe independente dar restul teritoriilor deținute de longobarzi au fost reunite de regele Authari în anul 584 AD iar el și succesorii săi apropiați au împlinit cucerirea Italiei de nord.

În perioadele lui Iustin al II-lea, Tiberiu al II-lea și Mauriciu, cele mai multe cuceriri ale lui Iustinian în Italia au fost pierdute și au format din nou state teutonice. Împăratul mai păstra două suprafețe mari: în centrul Italiei, el deținea un mare teritoriu de-a lungul peninsulei, de la Ravenna și Ancona la Marea Adriatică până la Roma, lângă Marea Tireniană; un alt mare teritoriu includea partea de sud a țării și includea teritoriile din Bruttium și orașele Taranto, Brindisi și Otranto din Calabria. Sardinia și Sicilia nu au fost atinse de longobarzi, care niciodată nu au reușit să construiască o flotă. Teritoriul roman din

centrul Italiei i-a separat pe longobarzi în două părți iar regele guverna majoritatea acestor pământuri în Toscana și în valea râului Pad. Ducii din Spoleto și Benevento își mențineau o existență izolată în sud.

Această împărțire a Italiei între longobarzi și Imperiul Roman de Est merită să fie memorată datorită faptului că, peninsula italiană nu a mai fost unită într-un singur stat până în anul 1870, când Roma a cucerit toate teritoriile dintre Alpi și strâmtoarea Mesina care au fost administrate de un singur conducător. Iustinian nu a avut un succesor până la Victor Emmanuel al III-lea (1869 - 1947).

Domeniile Imperiului Roman de Est din Italia erau administrate de un guvernator (*exarh*), cu reședința la Ravenna, ceea mai nordică și puternică fortăreață imperială. Din punct de vedere formal, toate provinciile din Italia erau sub guvernarea exarhului. În realitate, el era numai considerat cu ascultare de supușii săi care trăiau în apropiere. Exarhul a constatat că este greu să-și impună ordinele la Napoli și Reggio sai în insulele îndepărtate Sicilia și Sardinia. Cei care profitau de absența exarhului erau episcopii: chiar dacă se afla la Roma un duce sau un ofițer de o oarecare importanță, el era umbrit de la bun început de vecinul său spiritual. Chiar și în epoca ostrogoților, episcopii romani au ajuns la o mare influență, ei fiind reprezentanții italienilor în fața stăpânilor teutoni. Episcopii romani vorbeau mai liber cu un guvernator limitat de ordinele venite de departe, din Constantinopol. Ei nu se comportau astfel cu un rege al Italiei aflat în apropiere. Papa Grigore cel Mare (590 AD - 604 AD), a fost primul papă care a început să-și asume o atitudine independentă și să-l trateze pe exarhul de la Ravenna cu ceremonialism limitat. Grigore era o persoană capabilă și energică care nu putea să vadă că Roma suferă fiindcă îi lipsea autoritate la fața locului. El și-a asumat cu multă promptitudine funcțiile civile, în ciuda protestelor provenit de la exarh, superiorul său formal de la Ravenna. De exemplu, în anul 592 AD, Papa Grigore a ajuns la un armistițiu specific cu ducele longobard de Spoleto, cu toate că acesta era în război cu Imperiul Roman de Est. Împăratul Mauriciu l-a atacat spunând că este nesăbuit și rebel dar nu s-a implicat în aventura demiterii lui. Împăratul Mauriciu era prea turmentat de războaiele sale cu persanii și avarii ca să mai expedieze luptători la Roma. Cu altă ocazie, Papa Grigore cel Mare a numit un guvernator al orașului Napoli în loc să-l lase pe exarh să facă acest lucru. În anul 599 AD, Papa Grigore a funcționat ca mediator între regele longobarzilor și guvernul de la Ravenna, ca și cum ar fi fost un suveran neutru și independent. Cu toate că nu a arătat intenția de a anula relația cu Imperiul Roman de Est, Papa Grigore se comporta ca și cum l-ar considera pe împărat drept suzeran și nu stăpânitorul său direct. Papa Grigore nu a renunțat niciodată în chestiunile disputate, a enunțat ordine care contraziceau rescrieri imperiale și a susținut o ceartă amarnică cu o succesiune de patriarhi care erau favorizați de Mauriciu. Atunci când patriarhul Ioan al IV-lea (Nesteutes) și-a asumat titlul de "episcop ecumenic", Grigore cel Mare i-a scris împăratului Mauriciu că invocația patriarhului Ioan al IV-lea era un semn de venirea apropiată a antihristului și l-a impuls pe împărat să reprime asemenea pretenții cu forța armatei civile. Acesta este unul din primele semne ale viziunii papale din Evul Mediu care își imagina că este datoria pontifului să critice și să consilieze regilor și împăraților despre orice subiect și cu orice ocazie. Grigore cel Mare a fost urmat imediat de succesori neremarcabili iar astfel nu a fost precipitată ruptura cu Imperiul Roman de Est. Dezaprobarea finală a supremației monarhului de la Constantinopol urma să fie amânată pentru aproape încă două sute de ani.

Războaiele dintre exarhii de la Ravenna și regii longobarzi au fost puțin influențate de o intervenție din est. În ultimii 30 de ani ai secolului al VI-lea, împărații din est erau preocupați de războaiele cu persanii și slavii. Conflictele din est au continuat 20 de ani în decursul domniilor lui Iustin al II-lea, Tiberiu al II-lea și Mauriciu. Războiul declarat în 572 AD a durat până în 592 AD. La fel ca războiul dintre Iustinian și Chosro din urmă cu 30 de ani, și acest război nu a fost decisiv. În acest război au fost mai multe jafuri decât lupte iar provinciile de frontieră din ambele părți au fost aduse într-o situație înfricoșătoare de pustiire și depopulare. Dacă persanii duceau ravagiile până la porțile Antiohiei, generalii romani pătrundeau profund în regiunile Media (Meda) și Corduene, unde simbolul imperial nu mai fusese văzut de 200 de ani. Rezultatul net al acestor 20 de luptă a fost că fiecare dintre combatanți l-a slăbit și l-a distrus pe dușmanul său, fără să obțină superioritatea. Fiind silit de presiunea războiului civil, Chosro al II-lea i-a înapoiat lui Mauriciu orașele de frontieră Dara și Martyropolis, singurele trofee după 20 de ani de luptă. Chosro al II-lea a mai cedat în favoarea lui Mauriciu o porțiune din teritoriul Armeniei. Aceste

recompensări triviale erau departe de a compensa Imperiul pentru pierderile îngrozitoare provocate de invaziile persanilor.

Războiul cu persanii a fost istovitor dar s-a încheiat cu succes. La frontiera de nord, armata romană nu a avut succes și a început să sufere serioase pierderi teritoriale. Dușmanii din această regiune erau două triburi noi, care au apărut la Dunăre după plecarea longobarzilor și începerea invaziei lor în Italia. În acest moment, la granița de nord a Imperiului nu se mai aflau teutoni. În acest spațiu a pătruns un trib de tătari și un trib de slavi. Avarii erau o rasă nomadă din Asia, călăreți sălbateci din stepe care se asemănau mult cu predecesorii lor huni. Ei au fugit spre apus ca să scape de turci care, în aceea perioadă își construiau un imperiu în Asia centrală și se îndreptau spre câmpiile din sudul Rusiei, nu departe de punctul în care Dunărea se varsă în Marea Neagră. Traversarea Dunării și jefuirea Moesiei erau prea atractive ca să fie abandonate. Pentru mult timp, cavaleria avarilor a fost văzută mult timp în Balcani și pe malurile Mării Negre. Prima lor incursiune a fost în anul 562 AD, cu puțin timp înainte de moartea lui Iustinian. Apoi, ei au făcut permanent probleme. Ei erau dispuși să facă pace atunci când erau plătiți cu bani dar ei își încălcau permanent obligațiile după ce cheltuiau banii și, în scurtă vreme, apăreau din nou în sudul Dunării.

În comparație cu avarii, slavii erau un pericol mult mai mare pentru Imperiu. Avarii au venit numai pentru jaf. Slavii, la fel ca germanii din urmă cu două secole, au apărut cu insistență în provincii pentru a câștiga o nouă patrie. La începuturi, romanii au cunoscut numai două triburi de slavi: slovenii și anții (Antae) dar în spatele lor mai erau și alții care voiau să meargă mai departe în sud și să-și facă prezența cunoscută: oameni din Croatia, Servia (în nordul Greciei) și mulți alții. Slavii erau cei mai răsăriteni și cei mai înapoiați dintre popoarele ariene din Europa. Slavii s-au aflat întotdeauna în spatele germanilor. Slavii au intrat în contact cu Imperiul numai când bariera germană a fost îndepărtată prin migrația goților și a longobarzilor. Slavii erau foarte primitivi și mult mai puțin civilizați în comparație cu teutonii. Până la momentul despre care discutăm aici, slavii învățaseră cu greu cele mai simple îndeletniciri, nu știau nimic despre armura defensivă iar corăbiile lor erau trunchiuri arcuite de copaci. Ei nu au învățat să trăiască sub regi sau căpetenii; ei trăiau în comunități rurale, conduse de patriarhi din câteva familii. Ei nu cultivau grâu ci mei. Când erau în luptă, ei puteau să expedieze mii de sulitași și arcași, dar hoardele lor sălbatice nu erau foarte efective pe câmpul de luptă deschis. Ei nu puteau să reziste în fața cavaleriei și a infanteriei disciplinate. Ei erau foarte buni numai în păduri și în defileuri, unde făceau ambuscade, se străduiau să surprindă inamicul și să-l înfrângă prin năvală surprinzătoare. Pentru ei era un șiretlic preferat să se ascundă în lacuri sau în ape curgătoare, unde stăteau acolo împreună și răsufiau prin trestii. Acest lucru ar fi fost de necrezut dar există dovezi că ei procedau astfel.

Slavii au început să fie simțiți la începutul secolului al VI-lea dar au devenit un pericol stăruitor numai după moartea lui Iustinian. Atunci când longobarzii au plecat spre vest, slavii au venit spre Dunăre și au început traversarea în numere mari, încercând să-și construiască așezări permanente pe malul romanilor. Incursiunile slavilor și ale avarilor erau complicate fiindcă mulți slavi din jurul regele tribului tartar erau în vasalitatea sa. Pe de altă parte, acești slavi îl ascultau pe regele tartar dar, de cele mai multe ori, ei au încercat să scape din puterea sa prin pătrunderea lor în teritoriul roman. De aici provine faptul că adeseori îi vedem pe slavi și pe avari drept aliați dar de multe ori îi vedem că acționează separat sau chiar în adversitate reciprocă. Evenimente mai haotice ca acestea sunt greu de imaginat.

Până în epoca prezentă, peninsula Balcanică era populată de provenienți din Tracia și Iliria care, în majoritate, vorbeau latina. Ei formau singurul grup de locuitori ai Imperiului din afara Italiei care mai vorbeau latina veche. Fiind mai bine de un sfert al populației, ei au contribuit la conservarea limbii latine și au prevenit adoptarea unor elemente grecești și asiatice. Mândria lor de limba latina era evidentă. Iustinian s-a născut în mijlocul acestui district și îi făcea multă plăcere să accentueze în mod special că latina era limba sa maternă.

Pentru originarii din Tracia și Iliria, invazia slavilor și a avarilor a fost cât se poate de cruntă. Încă dinainte, această populație a fost afectată de goți, dar cel puțin aceștia erau creștini civilizați pe jumătate. Mulți dintre vechii locuitori au fost aproape exterminați la nord de Balcani (Serbia și Bulgaria moderne), Macedonia și Tracia. Provincialii care erau vorbitori de latină aproape că au dispărut. Singurii supraviețuitori au fost locuitorii din insulele Dalmatiei și valahii, care ulterior au fost împrăștiați în mici

grupuri printre slavi. Consecințele invaziei sunt bine descrise de Ioan din Efes: "Anul 581 a fost faimos din cauza invaziei poporului blestemat al slavilor care au invadat Grecia prin Tesalonic și toată Tracia, au cucerit orașele și cetățile, au devastat, au ars și au înslăvit poporul, s-au făcut stăpânii întregii țări și s-au așezat cu forța și o consideră proprietatea lor. Au trecut patru ani și totuși, dat fiind că regele este în război cu persanii și a trimis armata în răsărit, slavii trăiesc în țară în largul lor, se întind peste tot, pe cât le dă voie Dumnezeu, jefuiesc și iau prizonieri."<sup>6</sup>

Partea nelocuită a țării a fost devastată de slavi. Orașele au rezistat mai mult fiindcă slavii și avarii nu aveau capacitățile tehnice să execute operații de asediu. Marele general Priscus, numit comandant de împăratul Mauriciu, s-a bazat pe orașele fortificate de pe Dunăre pentru a menține pământurile de-a lungul Dunării și pentru a executa acțiuni vitejești. Priscus a trecut chiar Dunărea și i-a atacat pe slavi și pe avari în așezările lor de pe cealaltă parte. Dar, incendiul satelor și masacrul luptătorilor slavi, nu au avut nici o influență. Priscus nu putea să apere populația neînarmată în spațiul deschis din teritoriul roman și, în scurtă vreme, centura de fortărețe de-a lungul Dunării a ajuns să acopere numai o zonă abandonată, cu o populație împrăștiată de slavi. Frontiera populației romane s-a retras pe linia de demarcare a Balcanilor și chiar mai la sud. Din ce în ce mai mulți slavii treceau Dunărea, în ciuda garnizoanelor de pe malul fluviului, plasate pe traseul dintre Singidunum (Belgrad) și Dorostrolum (Silistria).

Nenorocile războiului cu slavii și avarii au dus la căderea împăratului Mauriciu, care a devenit nepopular prin evidenta sa incapacitate de a suprima invazia barbară și mai ales datorită unui de duritate de care s-a făcut vinovat în anul 599 AD. Regele avarilor capturase 15 000 de prizonieri și a propus ca aceștia să fie răscumpărați pentru o sumă importantă. Trezoria sa fiind goală, Mauriciu a refuzat. Regele avarilor i-a masacrat pe acești prizonieri nenorociți. Cauza imediată a căderii împăratului Mauriciu a fost comportamentul său față de armată. El era nepopular în preajma soldaților și, cu toate că fusese soldat, nu se bucura de respectul și încrederea lor. Mauriciu a fost un ofițer cu anumite merite și a scris un mare tratat militar denumit "Strategicon", care a fost manualul oficial al armatei imperiale timp de trei secole.

Mauriciu și-a pecetluit soarta în anul 602 AD, când a dat ordin ca armata nemulțumită de la Dunăre să-și petreacă iarna la nord de fluviu, în mocirlele pustii ale slavilor. Armata a refuzat să execute acest ordin și i-a izgonit pe generalii săi. Trupele l-au ales drept comandant pe Focas, un centurion anonim și s-au îndreptat spre Constantinopol.

Mauriciu a înarmat fracțiunile de "Albaștri" și "Verzi" din municipiu și s-a străduit să se apere. Atunci când a constatat că nimeni nu luptă în favoarea lui, Mauriciu s-a refugiat dincolo de Bosfor cu soția și copiii lui. El căuta un refugiu în provinciile din Asia unde era mai popular decât în Europa. În scurt timp, el a fost urmărit din ordinul lui Focas, cel care a fost declarat împărat de armată. Focas, nemilosul uzurpator, l-a executat pe Mauriciu împreună cu toți fii săi, dintre care cel mai mic avea numai trei ani. Mauriciu a murit cu un curaj și o pietate care i-a emoționat chiar și pe dușmanii săi. Ultimele sale cuvinte au fost: "Doamne, ești drept și drepte sunt judecățile Tale!".

---

<sup>6</sup> R. Payne Smith (ed.), *The Third Part of the Ecclesiastical History of John, Bishop of Ephesus*, (Oxford: University Press, 1860), p. 432 [NT]

## X. Marea tenebră

După ce Constantinopolul a fost stabilit ca sediu imperial, Focas a fost primul care dobândit tronul imperial prin rebeliune și asasinarea împăratului legitim. Încălcarea succesiunii pașnice și ordonate, așa cum a fost practică până la acest moment, a creat un precedent nefast și un dezastru imediat. Noul împărat Focas a demonstrat că el este mult mai dăunător decât nefericitul Mauriciu care, în ciuda greșelilor și neșansei sale, a fost întotdeauna sânguinos, modest, pios și bine calculat financiar. Focas a fost numai un soldat brutal, crud, ignorant, suspicios și nechibzuit. Atunci când a fost în mâinile lui Focas, Imperiul a început să se descompună cu o rapiditate alarmantă. Focas și-a început guvernarea cu o serie de execuții crude a celor care au fost prietenii fostului împărat. Din acest moment, vărsările de sânge nu au mai încetat. Ceea mai infamă crimă a fost execuția lui Constantina, fiica lui Tiberiu al II-lea și văduva lui Mauriciu. Împreună cu Constantina, Focas le-a ucis pe cele trei fiice ale acesteia. Focas a comis o crimă mai oribilă atunci când l-a ars de viu pe valorosul general Narses, care își câștigase mulți lauri în ultimul război cu persanii. Narses a ajuns în capitală după ce a fost condus în siguranță pentru a se desculpa de acuzațiile de trădare aduse împotriva sa. Împăratul a inventat o pedeapsă despre care nu s-a auzit în Imperiu de la creștinare și chiar și-a încălcat propriul său jurământ.

Chosro al II-lea a declarat război odată cu accesunea la tron a lui Focas cu pretextul ipocrit că el să-l răzbune pe Mauriciu, cu care a avut o relație apropiată de prietenie. Acest război a fost cu totul diferit în comparație cu conflictele nedecisive din vremurile lui Iustinian și Iustin al II-lea. În decurs de doi ani succesivi, persanii au invadat cu putere Siria de nord și au jefuit această regiune până la mare. În al treilea an, persanii s-au îndreptat spre nord și au eradicat provinciile neatinse până atunci din Asia Mică. În anul 608 AD, principalul lor corp militar a ajuns până la porțile Calcedonului, după ce a trecut prin Cappadocia și Galatia. Locuitorii din Constantinopol puteau să vadă satele incendiate de pe malul asiatic. Această imagine era nouă și înfiorătoare: cu toate că au văzut de câteva ori că Tracia este jefuită, ei nu au văzut niciodată un dușman în Bitinia.

Focas a reușit să deconspire comploturile împotriva sa și să-i ucidă pe conspiratori prin torturi înspăimântătoare. Stăpânirea sa a durat opt ani iar Constantinopolul era plin de execuții. Asia Mică era devastată de la o coastă la alta. Treptat, slavii au pus stăpânire asupra provinciilor Tracia și Iliria, după armata din Europa a trecut Bosforul pentru a se lupta împotriva persanilor. Cu toate acestea, Focas continua să reziste la Constantinopol; fiind produsul unei revolte militare, el trebuia să fie răsturnat numai printr-o revoltă militară.

În perioada lui Focas, Africa era singura zonă din Imperiul Roman care nu suferea de lupte civile și invazii de străini. Africa era bine guvernată de exarhul Heraclius care atât de mult apreciat în această provincie încât împăratul nu a cutezat să-l destituie. Diverse elemente disperate din toate fracțiunile de la Constantinopol l-au solicitat pe exarhul Heraclius să dea o lovitură împotriva tiranului iar astfel să salveze Imperiul de sub jugul unui tiran. În cele din urmă, exarhul Heraclius a acceptat această misiune. El a pregătit în secret o flotă și a pus-o sub comanda fiului său, care avea același nume cu el (Heraclius) și a expedit-o spre Constantinopol. În același timp, nepotul său Nicetas a condus pe litoralul Africii de Nord mari trupe de cavalerie pentru a invada Egiptul.

Atunci când Heraclius cel Tânăr a ajuns cu flota sa la Dardanele, toți cetățenii proeminenți din Constantinopol s-au refugiat în secret ca să se adăpostească la el. În timp ce trupele lui Heraclius se apropiu de Constantinopol, trupele lui Focas s-au răzvrătit: flota tiranului a fost împrăștiată după o luptă ușoară iar orașul și-a deschis porțile. Focas a fost prins în palat de un funcționar pe care l-a nedreptățit amarnic și a fost dus pe vasul cuceritorului. Heraclius l-a întrebat pe Focas: "Așa ai guvernat Imperiul?" Uzurpatorul disperat a răspuns cu dispreț: "Tu vei guverna Imperiul mai bine?" Heraclius l-a lovit cu piciorul iar marinarii de pe punte l-au despicat în bucăți pe Focas.

A doua zi, patriarhul și Senatul l-au aprobat cu entuziasm pe Heraclius ca împărat și a fost încoronat la Catedrala Sf. Sofia pe data de 5 octombrie 610 AD.

Heraclius a luat în primire Imperiul într-o stare de dezordine și confuzie care trebuie să-l fi făcut să simtă era un anumit adevăr în surâsul disprețuitor al lui Focas la moartea sa. Având în vedere lipsa de

resurse, îmbunătățirea ordinii în Imperiu părea aproape imposibilă. În afară de Africa, Egipt și districtul din jurul capitalei, toate provinciile din Imperiu erau dominate de persani, avari și slavi. Tezaurul public era gol iar armata era aproape dispărută datorită repetatelor înfrângeri grele pe care le-a suferit în Asia Mică.

La început, se pare că Heraclius nu avea nici o speranță de a face ordine în acest haos, cu toate că el era la momentul culminant al vieții și al forței sale. El a rămas la Constantinopol în primii 12 ani ai domniei sale, străduindu-se să reorganizeze Imperiul și să apere cu orice preț granițele din Tracia și Asia Mică. În aparență, Heraclius nu spera să salveze provinciile mai îndepărtate, cronica primilor săi ani fiind plină cu numeroasele pierderi ale Imperiului. Mesopotamia și Siria de nord au fost pierdute încă de Focas dar în 613 AD, în timp ce armatele imperiale se trăduiau să apere Cappadocia, generalul persan Shahrbaraz s-a întors spre sud și a atacat Siria centrală. Marele oraș Damasc a căzut în mâinile sale.

La început, se pare că Heraclius nu avea nici o speranță să facă ordine în acest haos, cu toate că el era la momentul culminant al vieții și al forței. În primii 12 ani ai domniei sale, Heraclius a rămas la Constantinopol, străduindu-se să reorganizeze Imperiul și să apere cu orice preț granițele din Tracia și Asia Mică. În aparență, Heraclius nu spera să salveze provinciile mai îndepărtate, cronica primilor săi ani fiind plină de pierderi ale Imperiului. Mesopotamia și Siria de nord au fost pierdute încă de Focas dar în anul 613 AD, în timp ce armatele imperiale se străduiau să apere Cappadocia, generalul persan Shahrbaraz s-a întors spre sud și a atacat Siria centrală. Marele oraș Damasc a căzut în mâinile sale. Lucruri chiar mai grele urmau să vină. În anul 614 AD, armată persană a apărut în fața sfântului oraș Ierusalim, l-a cucerit după o scurtă rezistență și l-a ocupat cu o garnizoană. După ce Shahrbaraz a plecat cu principala sa forță militară, populația locală s-a răscolit și a masacrat trupele persane. Acest lucru l-a readus cu mânia pe Shahrbaraz, a asaltat orașul, a executat pe ei 90 000 de creștini și i-a iertat numai pe locuitorii evrei. Zaharia, Patriarhul Ierusalimului, a fost luat în captivitate împreună cu Sfânta Cruce, considerată de creștini drept cel mai prețios obiect de pe lume. Conform binecunoscutei legende, Elena, mama lui Constantin, a dezgropat relicva din muntele Moria și i-a construit un sanctuar splendid în onoare. Shahrbaraz a profanat biserica și a luat cu el Sfânta Cruce în Persia.

Această pierdere i-a dus la disperare pe locuitorii din est; ei au crezut că binecuvântarea Imperiului s-a îndepărtat odată cu Sfânta Cruce, își imaginau că Ziua de Apoi este aproape iar Chosro din Persia este Antihristul. Chosro a adresat o scrisoare arogantă și jignitoare prin care el oferea pace și iertare pentru oamenii din Bizanț, dar cu condiția ca ei să se mute în Persia și să renunțe la Hristos.<sup>7</sup>

Furia și oroarea cauzate de la pierderea Crucii Sfinte și blasfemiile regelui persan Chosro au creat prima adevărată izbucnire a sentimentului național pe care îl întâlnim în istoria Imperiului Roman de Rasărit. Senzația era că destinul Imperiului este în cumpănă și toată lumea, din toate structurile sociale, este obligată să facă un mare efort pentru combaterea piromanilor persani din Palestina și pentru recuperarea locurilor sfinte. Împăratul s-a jurat că va ajunge pe câmpul de luptă în fruntea armatei, lucru fără precedent fiindcă de la moartea lui Teodosie I în 395 AD, nici un împărat nu a mai ieșit în persoană la război. Biserica a procedat în modul cel mai nobil atunci când Patriarhul Sergius I din Constantinopol a solicitat ca toate bisericile din oraș să trimită toate bijuteriile și ornamentele la topit pentru a fi transformate în monede care să constituie un împrumut în favoarea statului, care ar urma să fie achitat după cucerirea persanilor. Ajutorul gratuit cu porumb, pe care locuitorii din Constantinopol îl primeau încă din vremurile lui Constantin, a fost anulat iar populația a acceptat fără împotrivire această privațiune. Această măsură a fost o economie pentru tezaur și a adus în armată, acolo unde erau utili, mii de hoinari sănătoși fizic, care erau forța fracțiunilor de circ și a calamităților. Dacă donația de cereale ar fi continuat, Heraclius nu ar fi găsit nici un ban pentru război. Egiptul, grânarul Imperiului, a fost pierdut în 616 AD, iar aprovizionarea de acolo a fost suspendată. În aceste condiții, donația de cereale ar fi trebuit să fie cumpărată și plătită de trezorie, ceea ce ar fi fost o acțiune scumpă și ruinantă.

---

<sup>7</sup> Autorul nu menționează sursa sa. Cf. Charles Oman, *The Dark Ages 476 – 918*, (London: Rivingtons, 1898), pp. 206 – 207; D. Norman, *Europe: A History*, (Oxford: University Press 1996), p. 425. Acest subiect este extrem de complicat, printre altele, datorită contextului său religios.[NT]

Prin împrumutul primit din partea Bisericii, Heraclius a înzestrat o nouă armată și a întărit flota. Heraclius a furnizat mijloace pentru a stabili o garnizoană înarmată la Constantinopol, ceea ce era o măsură de precauție cât se poate de necesară fiindcă în anul 617 AD, persanii ajunseseră cu forța la Bosfor și au cucerit Calcedonia. Probabil că în anul următor Heraclius ar fi intrat în luptă cu avarii. Acest popor sălbatic își permitea nelegiuri pe teritoriul aproape neapărat al provinciilor din Tracia dar în acest moment, ei promiteau pace. La invitația urgentă a regelui avar, Heraclius s-a dus să-l întâlnească în apropiere de Heraclea. Această întâlnire a fost o capcană fiindcă trădătorul sălbatic a plasat ambuscade pe drum iar împăratul a scăpat numai prin galopul calului său. Heraclius și-a aruncat manta imperială ca să fugă mai repede, a galopat în capitală și a apucat să închidă porțile atunci când avangarda avară a început să fie văzută. Avarii l-au ținut în luptă pentru câțva timp pe Heraclius, care aputut începe lupta cu persanii tocmai în anul 622 AD.

Ca spirit, expediția lui Heraclius a fost prima cruciadă. Acesta a fost primul război pornit de Imperiul Roman în spiritul entuziasmului religios, fiindcă împăratul și poporul nu urmăreau numai un scop politic. Armata romană a mărșăluit pentru a salva creștinismul, pentru a cuceri locurile sfinte și pentru a relua în posesie sa Crucea Sfântă. Soldatii au fost aduși la cel mai mare entuziasm prin predici războinice. Pentru a-și stimula zelul, împăratul purta cu el o pictură sfântă, unul din simbolurile (*eikon*) care au fost întotdeauna o delectare pentru biserica greacă și despre care se credea că nu a fost făcută de mâna omenească.

În perioada 622 - 627 AD, Heraclius a purtat șase campanii în încercarea curajoasă și reușită de a salva Imperiul Roman ruinat pe jumătate. El și-a câștigat o mare și meritată reputație și ar fi fost recunoscut drept unul din cei mai mari regi și oameni de război, dacă nu s-ar fi abătut asupra lui nenorocirile din bătrânețea sa.

Prin prima sa campanie, Heraclius a eliminat din Asia Mică hoardele de persani printr-o strategie iscusită și nu prin atac direct. În loc să atace la Calcedon, el a debarcat în Cilicis. După cum era de așteptat, persanii au părăsit tabăra din fața Constantinopolului și s-au îndreptat spre Heraclius dar, după această manevră, generalul Shahrbaraz a fost complet înfrânt iar Heraclius a îndepărtat dușmanul din Asia Mică.

În următoarele sale campanii, Heraclius s-a străduit să elibereze restul Imperiului Roman printr-un plan asemănător. El a decis să-și asalteze pe Chosro pe teritoriul său și să-l silească să-și cheme trupele din Siria și Egipt pentru a-și apăra provinciile din Persia. În anul 623 - 624 AD, Heraclius a trecut de munții din Armenia și a atacat provincia Media din nord-vestul Persiei, unde armata s-a răzbunat pentru suferințele din Antiohia și Ierusalim prin incendierea templelor de piromanie din Ganzaga (capitala provinciei Media) și Themabarmes, locul de naștere al profetului persan Zoroaster. După cum era de așteptat, Chosro și-a rechemat trupele din apus și a purtat două bătălii disperate pentru a apăra orașul Ctesiphon. Generalii săi au fost înfrânți în ambele lupte dar armata romană a suferit grav. Iarna era aproape iar Heraclius s-a retras în Armenia. În următoarea campanie, Heraclius a recâștigat Mesopotamia cu fortărețele din Amida, Dara și Martyropolis și l-a învins din nou pe generalul Shahrbaraz.

Anul 626 AD a fost anul decisiv al războiului. Obstinatul Chosro a decis definitiv să-l înfrângă definitiv pe Heraclius printr-un plan comun de acțiune împreună cu regele avarilor. În timp ce principală forță armată persană urmărea împăratul în Armenia, o mare forță militară sub comanda lui Shahrbaraz a trecut în Asia Mică pe partea de sud și mărșăluia spre Bosfor. În același timp, regele avarilor, cu toate forțele tribului și a dependenților săi slavoni, a trecut de munții Balcani și a asaltat Constantinopolul de pe partea europeană. Cele două hoarde barbare se puteau vedea reciproc pe maluri dar flota romană, care naviga permanent în strâmtoare în ambele direcții, a prevenit unificarea lor.

În lunile iunie, iulie și august din anul 626 AD, capitala Imperiului a fost asaltată: pericolul părea eminent iar împăratul se afla departe, pe Eufrat. Dar garnizoana de la Constantinopol era puternică, comandantul ei, Bonus, era un ofițer capabil, flota era eficientă iar spiritul oamenilor din Constantinopol mai era cuprins de fervele lor de cruciați. La sfârșitul lunii iulie 626 AD, 80 000 de avari și slavi, înzestrați cu diverse instrumente de asediu, au atacat simultan orașul la frontiera terestră dar au fost îndepărtați și masacrați în masă. Apoi, regele avarilor a construit plute și a încercat să-i aducă pe persani pe apă dar galerele romane au scufundat aceste ambarcațiuni nepotrivite și au ucis mii de slavi care

veniseră pe vase mici ca să atace flota romană. În această fază, regele avarilor a renunțat dezgustat la asediu și s-a retras dincolo de Dunăre.

Heraclius a arătat o mare încredere în puterea orașului Constantinopol și în curajul apărătorilor săi. El a expediat câteva trupe veterane ca să ajute garnizoana dar nu a redus atacul său împotriva Persiei. În timp ce regele avarilor și generalul Shahrbaraz asediau capitala, Heraclius distrugea provinciile Media și Mesopotamia. La fel precum Chosro, el i-a chemat pe aliații tătari din nord și s-a răzbunat pentru ravagiile avarilor în Tracia prin eliberarea a 40 000 de călăreți khazari în nordul Persiei. Peste tot, inamicul ceda în fața lui Heraclius iar persanii au început să fie disperați.

În anul următor, regele Chosro a expediat pe front ultimul grup de recrutați, sub comanda generalului Rhazates (Rhahzadh), căruia i-a poruncit "să cucerească sau să moară". În același timp, el i-a poruncit în scris lui Shahrbaraz să plece din Calcedonia și să revină repede acasă. Heraclius a interceptat ordinul de rechemare iar Shahrbaraz nu a revenit.

Aproape de Ninive, Heraclius a avut o victorie decisivă asupra armatei persane locale. Heraclius l-a atacat personal pe generalul inamic și l-a străpuns cu sulița sa. Chosro nu putea să pună în bătlie o altă armată și până la Crăciunul din acel an, Heraclius a pus stăpânire pe palatul de la Dastagird și a împărțit trupelor sale o pradă cum nu a mai fost văzut de când Alexandru cel Mare a cucerit orașul Susa.

În acest moment a apărut zeița Nemesis ca să se răzbune pentru vanitatea exagerată a lui Chosro. După zece ani de la scrisoarea sa orgolioasă adresată lui Heraclius, Chosro se afla într-o situație mult mai proastă decât situația în care dușmanul său s-a aflat vreodată. După căderea Dastagirdului, Chosro s-a retras la Ctesiphon, capitala Imperiului dar a fost silit să fugă și de acolo atunci când se apropia dușmanul său. Apoi a venit sfârșitul: Fiul său Siroe (Kavad al II-lea), și principalii nobili din jurul lui l-au prins și l-au încătușat. Câteva zile mai târziu, Chosro a murit. Conform unei anumite versiuni, Chosro a murit de furie și disperare; conform altei versiuni mai grave, Chosro ar fi murit prin înfometare.

Noul rege a trimis împăratului roman victorios mesaje cât se poate de umile, îl aclama drept tatăl său și își cerea iertare pentru toate mahnirile pe care le-a adus pe lume din cauza ambițiilor sale. Heraclius i-a primit pe ambasadori și a fost de acord să încheie pace cu următoarele condiții: orice bucată de pământ roman să fie evacuată, toți prizonierii romani să fie eliberați, să fie plătită o indemnizație de război și să fie înapoiate cu bună credință toate obiectele jefuite de la Ierusalim, inclusiv Sfânta Cruce. Kavan al II-lea a fost de acord cu bunăvoință și, în luna martie 628 AD o glorioasă pace încheiat războiul persan care a durat 26 de ani.

În vara anului 628 AD, Heraclius s-a întors la Constantinopol cu toate obiectele reprimite, cu armata victorioasă și cu marele său trofeu, Sfânta Cruce. Intrarea sa fost celebrată în stilul unui triumf antic roman iar Senatul i-a acordat titlul de "Noul Scipio" după marele general roman Scipio Africanul. Toți cetățenii romani au întâmpinat armata cu ramuri de arbuști. Ceremonia s-a încheiat cu expunerea Sfintei Cruci în fața altarului înalt din biserica Sf. Sofia. Apoi, Heraclius a purtat Sfânta Cruce cu mare pompă la Ierusalim.

Acesta a fost cel mai mare triumf pe care l-a avut vreodată un împărat roman. Heraclius a depășit realizările din est ale lui Traian și Alexandru Sever; el a condus trupele romane spre est mai departe decât a pătruns vreodată oricare alt general roman. Heraclius a avut ceea mai dificilă misiune care a fost impusă vreodată unui împărat roman. Niciunul dintre predecesorii săi nu a început vreodată un război atunci când capitala sa era asediată și trei sferturi din provinciile sale erau în mâinile dușmanului. După Iuliu Cezar, nimeni nu a luptat atât de mult - Heraclius nu a ieșit din șa timp de 6 ani - și nu a avut succese atât de substanțiale.

Heraclius a revenit la Constantinopol cu speranța să-și petreacă acolo în pace ultimii săi ani de viață. El ajunsese atunci la vârsta de 54 de ani și era epuizat de agitația permanentă prin care trecuse. El nu a ajuns la liniștea la care a aspirat iar sfârșitul domniei sale a fost la fel de dezastruos ca începutul.

Marea invazie musulmană era aproape. În momentul triumfător al lui Heraclius, Mahomed a trimis un mesaj prin care îl invita să îmbrățișeze Islamul.<sup>8</sup> Dacă împăratul ar fi putut să știe că teritoriul său pustiit,

---

<sup>8</sup> Cf. Martin Lings, *Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources*, (London: Islamic Texts Society, 1983) [NT]

jefuit timp de zece ani de persani și avari, secătuit de oameni și de bani, urma să fie invadat de un nou dușman, cu mult mai teribil decât cel precedent, el s-ar fi rugat ca ziua triumfului său să fie ziua morții sale.

## XI. Viața socială și religioasă

Perioada în care Heraclius a fost la putere este cel mai bun reper din istoria Imperiului Roman pentru a separa între istoria antică și istoria medievală. Există o continuitate deplină între perioadele lui Constantin și Heraclius, cu toate că în decursul acestor trei secole s-au produs schimbări profunde legate de poziționarea, caracterul, viața socială și religia Imperiului Roman de Răsărit. Ordinea începută de Constantin, atunci când a stabilit capitala Imperiului la Bosfor, s-a dezvoltat pașnic și neperturbat. Primul și cel proeminent fapt care atrage atenția este că sceptrul a fost transferat de la un suveran la altul în pace și liniște. De la moartea lui Valens până la încoronarea lui Focas, nici un uzurpator militar nu a încălcat ordinea succesiunii. Împărații erau desemnați de predecesorii lor sau, în cazuri mai rare, erau aleși de funcționari superiori și Senat. Regularitatea succesiunii este chiar mai surprinzătoare atunci când se percepe că numai în trei cazuri din toată perioada a existat o succesiune paternală. Cu excepția lui Constantin, Teodosie I și Arcadius, nici un împărat nu a lăsat în urma sa o problemă masculină. Cu toate acestea, instinctul ereditar s-a dezvoltat atât de puternic în Imperiu încât nepoții, ginerii și cumnații suveranilor erau acceptați cu bucurie ca moștenitori legitimi. Având în vedere această tendință, este cu totul excepțional că în toată perioada de trei secole nu a venit la putere un tiran necruțător. Constanțiu al II-lea a fost un om obscur și uneori crud; Valens a fost stupid și avar; Iustinian a fost aspru și nerecunoscător dar, în general, împărații erau oameni cu o capacitate respectabilă iar caracteristicile lor morale pot fi comparate favorabil cu suverani din oricare țară. Ammianus Marcellinus este un exemplu bun: născut în Grecia, el scria pe limba stăpânitorilor mai curând decât pe graiul său. În afară de Grecia, Macedonia și orașele de pe coasta Traciei, o mare populație vorbitoare de latină mai exista în regiunile din estul Marii Adriatice, inclusiv locuitorii din Peninsula Balcanică, fiindcă ei au învățat să vorbească pe limba cuceritorului.

Principalele modificări în esența Imperiului din perioada 320 AD - 620 AD depind de două procese de schimbare treptată în decursul secolelor. Primul proces de îndepărtare de la cultura romană (*deromanizare*) a avut loc în clasele aflate la putere și în marea masă a populației. În secolul al IV-lea, influența romană în est era mai puternică. Orice om educat vorbea limba latină iar aparatul administrativ funcționa prin frazeologie latină. De obicei, termenii legați de titlurile ofițerilor, denumirile impozitelor și a instituțiilor erau în latină.

În decursul secolului al VII-lea, acest element roman era în dispariție rapidă. Este adevărat că împăratul mai era aclamat "Pius, Felix, Perpetuus, Augustus". La începutul secolului al IX-lea, împăratul bizantin a renunțat la titlul său vechi și era prezentat cu denumirea *εν χριστω πιστος βασιλευς των ρωμων* (*Eu cred în Hristos, regele romanilor*). Vechile titluri romane încă nu dispăruseră și mai existau tribuni, patricieni, conți sau pretori dar numai ca denumire dar cu foarte puțină esență. Încă din secolul al VI-lea, chiar și pentru oamenii educați, limba latină devenise o excepție. Ioan din Lidia scrie că el a avansat în serviciul public datorită acestei realizări neobișnuite. Procopius, cel mai bun scriitor din această epocă, cu multe merite și discernământ, nu cunoștea deloc noțiunile fundamentale ale limbii latine și greșea atunci când încerca să traducă ceea mai simplă frază în latină. Iustinian a fost ultimul împărat pentru care latina era limba sa maternă iar toți succesorii săi erau mai bine educați în limba greacă.

Treptat, latina nu a mai fost folosită fiindcă aceasta era soluția practică, nu formală, pentru continuitatea între Roma și est, care a început odată cu împărțirea Imperiului între fiii lui Constantin. Această soluție s-a îndeplinit după ce Odoacer s-a încoronat drept rege la Italia în anul 476 AD. În decurs de un secol și jumătate, elementul latin din est s-a rupt de occident, unde se practica limba latină și a fost silit să se încline în fața elementului predominant grec. Acest proces ar fi fost mai lent dacă provinciile din est care vorbeau latina nu ar fi fost cele care au suferit cel mai mult din cauza barbarilor. Vizigoții și ostrogoții i-au turmentat și decimat pe locuitorii din Tracia, Iliria și Moesia dat slavii dar slavii din secolul următor aproape că i-au exterminat. În anul 400 AD, probabil că un sfert din populația aflată în estul Mării Adriatice vorbea latina; în anul 620 AD mai puțin de o zecime dintre ei vorbeau latina. Regiunile romanizate din Balcani deveniseră principalități slavone. Latina mai era vorbită în porturile din Dalmatia

și de un număr de supraviețuitori împrăștiați în Balcani. Singurele districte în care o populație vorbitoare de limba latină era supusă împăratului erau Africa și exarhatul Italiei, reunite cu Constantinopol după cuceririle lui Iustinian. Dar, în aparență, aceste regiuni erau prea îndepărtate de centrul de viață și guvernare pentru a exercita vreă influență sau pentru a avea capacitatea de a minimaliza procesul de deromanizare al estului. Flavius Corippus a fost ultimul autor important, supus al Imperiului, care a scris în latină, limba sa maternă. Flavius Corippus i-a adresat lui Iustinian al II-lea un lung panegiric. După cum era de așteptat, Flavius Corippus provenea din provincia Africa.

Imperiul își pierdea caracteristicile romane dar, în același timp, spiritul său devenea din ce în ce mai creștin. În perioada lui Constantin și a succesorilor săi, aparatul de guvernare începea să fie afectat de faptul că împăratul și-a schimbat religia. Cu toate că suveranul ca persoană devenise creștin, sistemul a rămas așa cum fusese înainte. Mulți dintre funcționarii superiori erau păgâni; forma și spiritul tuturor chestiunilor administrative și legale au rămas neschimbate în comparație cu secolul al III-lea. Numai după 40 de ani de la moartea lui Constantin constatăm că spiritul creștin a penetrat deplin în sfera materială a vieții. Tentativele Senatului de a suprima păcatul moral precum crima legală a început cu Teodosie I iar cruciada sa împotriva imoralității ar fi fost de neînțeles chiar și printre cei mai buni împărați păgâni. După o scurtă perioadă, au fost anulate spectacolele antice de gladiatori care erau dintre cele mai respingătoare caracteristici ale vieții romane. Aceste spectacole au mai supraviețuit încă 60 de ani la Roma dar nu au fost cunoscute în Constantinopolul creștin. Anularea spectacolelor de gladiatori a fost realizată de un individ și nu de puterea de stat. În anul 404 AD, spectacolele de gladiatori urmau să înceapă într-o anumită zi, călugărul Telemachus s-a strecurat în arenă, s-a aruncat între combatanți și i-a implorat să nu-și ucidă frații. A urmat o încăierare aspră iar bunul călugăr a fost căsăpit. Prin moartea sa, Telemachus a realizat ceea ce nu a putut realiza prin proteste: niciodată nu a mai avut loc un spectacol de gladiatori.

Influența creștinismului ea la fel de remarcabilă și în alte domenii ale vieții sociale. Creștinismul a pus capăt detestabilei practici de infanticid în lumea antică. Infanticidul se baza pe presupunerea că tatăl are dreptul să decidă dacă să-l crească sau nu pe copilul primit. Constantin a dispus ca statul să preia obligația de hrănire și creștere a copiilor unui nevoiaș pentru a nega eventualitatea ca părinții să fie tentați să-i îndepărteze ca ei să piară după vechile modalități. În anul 374 AD, Valentinian I a inclus infanticidul printre formele de asasinat, definit drept o crimă esențială.

Învățăturile Bisericii creștine au afectat profund sistemul sclavagismului. Cu excepția unui mic număr de filozofi, sclavul era considerat în lumea antică cu atât de mult dispreț încât cu greu era considerat o ființă morală sau posesorul unor drepturi și virtuți. Creștinismul propovăduia că sclavul este o ființă umană, cu un suflet nemuritor, la fel ca stăpânul său. Creștinismul insista ca sclavii și oamenii liberi să se întâlnească în condiții de perfectă egalitate la izvorul de botez și la masa sfântă. Biserica a predicat de la începuturi că cine își eliberează sclavii, își câștigă încuviințarea cerească și toate ocaziile de bucurie, publica sau particulare, erau solemn comemorate care meritau acest lucru. Cu toate că sclavia nu a fost extinsă timp de secole, păcate sclaviei au fost imens modificate. Legislația lui Iustinian demonstrează că, pe vremea sa, opinia publică a condamnat principalele păcate ale sclaviei și unica stipulație era acordul stăpânului în favoarea sclavului. Iustinian a declarat libertatea copiilor născuți din căsătorii mixte. Prostituirea unui sclav de către stăpânul său era definită drept crimă. Sclavia ereditară a devenit aproape necunoscută; această instituție a continuat să existe numai prin includerea prizonierilor barbari, păgâni și dușmani. Spiritul captivatorilor nu era prea mișcat de aceste grupuri de sclavi.

Situația nefericitelor clase inferioare despre care am vorbit - femei, copii, sclavi, gladiatori - poate fi atribuită direct unui unic adevăr fundamental creștin. Credința că Dumnezeu acordă importanță sufletului uman individual a fost ceea ce l-a îndreptat pe romanul convertit să-și recunoască responsabilitatea și să-și schimbe atitudinea față de ființele neajutorate pe care mai înainte le-a disprețuit și neglijat. Este numai onest să fie afirmat că percepția acestui adevăr esențial nu a creat întotdeauna numai rezultate pozitive în lumea romană din secolele V și VI. Anumite prelucrări ale acestei idei noi au fost vătămătoare și chiar periculoase pentru stat. Anumite prelucrări ale acestor noi idei au luat forma unei accentuări exclusive a relațiilor dintre individ, suflet și ceruri astfel încât obligațiile individului față de stat au fost pe jumătate uitate. Ceea mai importantă dintre aceste evoluții a fost viziunea monastică ascetică din Egipt care s-a răspândit rapid în tot Imperiul și mai ales în provinciile de răsărit. Atunci când oamenii se retrag de la

datoriile lor civile, când nu au nici o intenție în afară de salvarea propriului lor suflet, când ei adoptă o poziție exterioară statului și încetează să aibă vreo utilitate pentru societate, rezultatul poate fi inofensiv cât timp ei sunt în numere reduse. Dar, în această perioadă, impulsul monastic activa pe o scară atât de mare încât dezvoltarea sa era categoric periculoasă. Mii și zeci de mii de oameni, care au fost obligați să poarte povara statului, au pășit spre mănăstiri sau spre peșteri de pustnici. Asceții din secolul al V-lea nu aveau justificările prin care viața monastică a devenit venerabilă în perioadele următoare; ei nu erau oameni de studiu. Mănăstirea nu se devota ca să producă predicatori și învățători sau să conserve și să păstreze în suflet comorile literare ale lumii antice. Primul stareț care a avut ocazia să transforme răgazul prelungit al călugărilor săi într-un scop pozitiv a fost Cassiodorus, fostul secretar al regelui Theodoric cel Mare. Înainte de vremurile sale, nu exista o legătură reciprocă ieșită din comun între călugări și cărți.

Clasa politică este afectată într-un stat în care o mare parte a populației își devotează toate energiile pentru încercarea egoistă și repulsivă de a-și salva propriile suflete individuale, lăsând lumea din jur să se rostogolească cum poate mai bine. În lupta sa împotriva barbarilor, Imperiul Roman a fost destul de afectat de atitudinea acestei mase dintre supușii săi. Asceții au interpretat invaziile barbare drept "judecăți cerești", declarate pe bună dreptate într-o lume deteriorată și nu drept calamități naționale care solicitau participarea fiecărui cetățean la încercarea de a le respinge. Mulți au interpretat cu complacere problemele din secolul al V-lea drept tribulații apocaliptice și considerau această evoluție cu un fel de bucurie fiindcă trebuiau să prevestească a doua venire a Domnului.

Apatia multor creștini în perioada catastrofelor survenite în Imperiu era exasperantă pentru minoritatea păgână care mai supraviețuia în clasele educate. Ei acuzau vehement creștinismul drept ruinătorul statului din cauza propăduirii anti-sociale, care a dus oamenii la desconsiderarea oricărei datorii civile. Creștinul Orosius s-a simțit obligat să scrie o lungă istorie pentru a combate această opinie.<sup>9</sup> Scopul lucrării lui Orosius a fost păgânul Symmachus<sup>10</sup> care a susținut că toate calamitățile din lume provin de la convertirea lui Constantin.

Clasele guvernatoare au menținut vechile tradiții statale romane și au continuat să lupte perseverent cu toate suferințele din epoca lor: invaziile barbare, foametea, pestilența. Această activitatea oportună a înlocuit înjugarea, a negat că fiecare calamitate conține dreapta judecată și este o indicație despre apropiatul sfârșit al lumii.

Ca forță activă, păgânismul a dispărut la sfârșitul secolului al V-lea. Cu excepția unui mic număr de filozofi, nimeni nu a mai propagat deschis păgânismul. În 529 AD, profesiune păgânismului a încetat odată cu închiderea școlilor de la Atena, ultimul refugiu pentru cei care propagau religia pierită. Cu toate că păgânismul murise, o mare indiferență domina în clasele educate. Mulți păgâni din secolul al V-lea au devenit creștini în secolul al VI-lea, dar viețile lor erau puțin influențate de creștinism. Acest prototip era foarte obișnuit în clasele oficiale și literate. În secolul al VI-lea au existat mulți autori, printre care Procopius poate fi un exemplu, ale căror lucrări nu denotă nici o urmă de gândire creștină, cu toate că autorul era în mod cert un membru practicant la Bisericii. Zeci de exemple similare pot fi menționate printre administratori, avocați și oameni de stat, cu toate că nominal ei erau creștini. Cu timpul, vechiul caracter roman religios și sever a trecut la tipicul spiritual medieval, caracterizat prin emotivitate și superstiție. Sentimentele predecesoare creștinismului au supraviețuit ca indiferentism în clasele educate. Aceste sentimente predecesoare creștinismului au luat o formă foarte diferită în structurile inferioare ale societății. Aceste sentimente predecesoare creștinismului s-au revelat într-o masă de superstiții vulgare legate de magie, vrajă, ghicitorie, fermecătorie și ceremonii triviale sau obscure practicate în taină. Statul respingea cu intensitate asemenea practici, le considera nepioase sau eretice și îi pedepsea greu pe practicantii. Aceste reminiscențe disprețuitoare au persistat până în ultimele zile ale Imperiului.

În mod obișnuit, în toate secolele, de la Constantin I până la Constantin al IV-lea, romanii din est erau considerați lași, corupți și decadenți. Opinia obișnuită despre viața bizantină poate fi rezumată prin

---

<sup>9</sup> Paulus Orosius, *The Seven Books of the History Against Pagans*, (Washington: The Catholic University of America, 1964) [NT]

<sup>10</sup> Jean-Pierre Callu (ed.), *Symaque: Lettres*, (Paris: Société d'édition "Les Belles Lettres", 1982), inclusiv bibliografia. Cf.: E. Morin, *Étude sur la vie et sur les écrits de Symmaque*, (Paris: Panckoucke 1847)

afirmația iritantă a lui Lecky: "Verdictul universal al istoriei este că Imperiul Bizantin este ceea mai inferioară și infamă formă a civilizației. Nu a mai existat o civilizație lipsită în mod ireversibil de toate formele și elementele măreției; nici o civilizație căreia îi poate fi aplicat atât de bine epitetul *prost*. Istoria bizantină este o istorie monstruoasă de intrigi între popi, eunuci și femei; o istorie de otrăviri, conspirații, ingraturitudine universală și fratricid permanent."<sup>11</sup> Este greu de înțeles cum d-l Lecky a obținut acest verdict al istoriei. În mod cert, nu s-ar fi putut ajunge la acest verdict după studiul datele referitoare la viața persoanelor acuzate. Această teorie pare a fi un ecou al istoricilor din trecut care s-au bazat pe Edward Gibbon.

De la începuturi, Imperiul Bizantin a avut o oarecare slăbiciune, provenită de la originile sale orientale. Imperiul Bizantin a dezvăluit caracteristici respingătoare pentru spiritul modern al secolului al XIX-lea: practica ceremonialelor de curte degradante și umilitoare, prosternările și îngenuncherile, numirea unor eunuci și sclavi în funcții de stat superioare, introducerea masivă a trădării și a minciunii în diplomatie.

Având în vedere situația inițială, trebuie să considerăm părțile pozitive ale civilizației bizantine mai mult decât defectele sale. Creștinismul a ajuns în Imperiul Roman de Est la ceea mai bună poziție morală. Cu toate defectele lor, călugării și sihastrii din secolul al V-lea au fost înlocuitori buni ale divinităților păgâne Cybele și Mithras. Guvernul și opinia publică din aceea perioadă s-au luptat să înlăture sărbătorile nepocăite ale figurilor mitologice Daphne și Canopus. În decursul domniei lui Iustinian, biserica și statul s-au aliat ca să elimine prin moarte fizică și spirituală crimele nefirești din practica acceptată a împăraților din primele secole ale imperiului.

Romanii din est au fost cel mai mult acuzați de lașitate, frivolitate și trădare dar aceste acuzații erau foarte nedrepte. Cu siguranță, lașitatea nu era principala caracteristică a secolelor în care au apărut împărați precum Teodosie I și Heraclius, prelați precum Atanasie din Alexandria și Ioan Hrisostom, funcționari publici precum Belisarie și Priscus. Populația bizantină care l-a îndepărtat pe Gainas și a inițiat răscoala *Nika* nu este remarcabilă prin lașitate ci pentru turbulență. Dacă virtuțile militare ar lipsi armatelor din Imperiul Roman de Răsărit, cum se face că ostrogoții și vandalii au fost cucerți, persanii și hunii au fost îndepărtați și, în primul rând, că lupta disperată împotriva fanatismului musulman a durat 400 de ani, până când califul a fost desființat.

Frivolitatea și luxul sunt acuzații care pot fi făcute cu privire la orice perioadă. Oricare moralist, pornind de la Ieremia până la Iuvenal și de la Iuvenal până la Ruskin, au crezut că propria lor generație este ceea mai respingătoare și merită să fie disprețuită în istorie. Există numeroase tirade împotriva manierelor de la Constantinopol, conservate în Imperiul Bizantin și prin care putem judeca greșelile perioadei. Se pare că exista acel lux refuzat de predicatorii ascetici: multă splendoare de veșminte, multă ostentație în etalarea mâncării și a mobilelor, a cailor și a trăsurilor. Atunci când examinăm toate enormitățile cu care sunt acuzați bizantinii, există mai puține invocații decât cele la care ne așteptam. Atunci când Hrisostom s-a înfuriat împotriva contemporanilor lui Arcadius, anatema sa cădea pe crime precum folosirea de materiale cosmetice și colorante de către doamne mondene, predilecția soților acestor doamne pentru jocurile de noroc, tendințele imorale ale teatrului, orgiile de beție la festivalurile populare. Aceste acuzații pot fi adevărate în orice epocă. Cursele de la Circus jucau un rol disproporțional în viața socială și atrăgeau atenția entuziasmată a mii de admiratori. Evident, este greu ca perioada noastră, cu toate interesele pentru sport și atletism, să critice acest aspect al vieții din secolul al VI-lea. Nu trebuie să privim departe ca să constatăm care sunt clasele pentru care cursele de cai sunt atrăgătoare în mod inexplicabil. Când reținem că locuitorii din Constantinopol erau răsăriteni excitabili și nu aveau un alt sport care să le distragă atenția de la Circ, putem înțelege cu ușurință cum s-au produs celebrele răscoale ale "Albaștrilor" și "Verzilor".

Metropolele nu au fost niciodată libere de viciile tenebre și nu avem nici un motiv să credem că în secolul al VI-lea, Constantinopolul se deosebea de Londra din secolul XIX-lea. Opinia publică creștină și guvernul au luptat să înfrângă imoralitatea sexuală. Teodosie I și Iustinian s-au străduit să suprimă gospodăriile dezordonate. Iustinian a stabilit exilul ca pedeapsă a proxenetismului și i-a executat pe cei

---

<sup>11</sup> William Edward Hartpole Lecky, *History of European Morals from Augustus to Charlemagne*, (NY: Appleton, 1917, v. 2, p. 13 [NT])

vinovați de imoralitate extremă. Constantinopolul a avut multe vicii dar a arătat și exemple strălucitoare de virtuți sociale. Împărăteasa Flacilla era cunoscută pentru frecvențele sale vizite în spitale și îngrijirea acordată la paturile bolnavilor. Împărăteasa Pulcheria a arătat în palat severitatea monastică.

După lașitate și imoralitate, trădarea a fost cel mai proeminent viciu din Imperiul Roman de Est. Au existat state și perioade care au fost expuse la intrigi și revolte dar este adevărat că au existat prea multe intrigi la Constantinopol. Motivul nu trebuie căutat prea departe: principiul "carieră deschisă pentru cei talentați" era practicat în armată și în serviciul public: foarte mulți oameni săraci, capabili și ambițioși din toate clasele și din toate naționalitățile se mestecau între ei : un got convertit, un muntea civilizat pe jumătate din Isauria, un copt, un sirian și un armean - toți erau bineveniți în armată sau în serviciul public, cu condiția să aibă capacitatea necesară. Birocrația și armata includeau elemente lipsite de patriotism, conștiință și stabilitate. Aceste elemente aveau tendința să-și caute promovarea prin intrigă sau revoltă militară. Având în vedere acest lucru, este eventual surprinzător să constatăm că în perioada 350 AD - 600 AD, nici un împărat legitim nu a fost detronat prin intrigă sau prin revoltă militară. Fapt este că numeroasele intrigi din această perioadă au eșuat. Acest lucru dovedește că în Imperiul Roman de Răsărit au existat multe intrigi dar a exista și multă loialitate. Italia medievală din secolele XIII - XV a fost capabilă să producă mult mai multe exemple de intrigi nejustificate și lipsite de conștiință în comparație cu Imperiul Bizantin în decursul celor o mie de ani în care a existat.

## XII. Venirea musulmanilor<sup>12</sup>

După pacea din anul 628 AD, Imperiul Roman și Imperiul Persan erau complet depedate de personal și bani. Imperiile erau cu totul distruse de jefuirile armatelor dușmane. Aceste armate erau epuizate și era nevoie să-și vindece rănilor mortale. Până la ultima luptă dintre aceste imperii, dușmanii nu se loveau atât de aprig: lupta se purta în apropierea fortificațiilor de la graniță iar trofeul era cucerirea unui teritoriu limitrof. Chosro al II-lea și Heraclius au lovit provinciile din interior până la porțile capitalei. Persanii au eliberat în Tracia hoardele sălbatice de avari. Romanii i-au îndreptat pe khazarii mai sălbatici spre zidurile de la Ctesiphon. Din aceste motive, la sfârșitul războiului, fiecare din aceste forțe era mai slabă decât fusese vreodată. Ambele puteri sângerau, erau epuizate și doreau numai un interval prelungit de pace pentru a-și recupera puterile pierdute.

Tocmai în acest moment, un nou groaznic dușman a dat peste cei doi combatanți epuizați și a atacat vehement cu scopul de a distruge vechiul regat al Persiei precum și cu scopul de a jefui jumătate din provinciile Imperiului Roman de Răsărit.

Până la acest moment, politica din Arabia a avut numai o importanță minoră pentru romani și persani. Fiecare dintre ei avea aliați printre triburile arabe; uneori erau trimise expediții și legații în ținutul în teritoriul aflat dincolo de deșertul din Siria. Romanii și persanii nu și-au imaginat vreodată ca triburile împrăștiate și dezbinat din Arabia să se unească și devină un dușman esențial.

În timp ce Heraclius și Chosro își devastau reciproc teritoriile ca dușmani, în peninsula Arabia s-au petrecut evenimente de importanță mondială. Pentru prima și ultima oară în istorie, printre arabi s-a ridicat unul din spiritele cu influență mondială, predestinate să îndrepte lumea pe noi făgașe și să schimbe în întregime înfățișarea continentelor.

Mahomed, ceea mai stranie enigmă morală, un profet și vizionar, fanatic și impostor, a pășit pe calea sa în decursul războiului persan. Printr-un amalgam ieșit din comun de entuziasm adevărat și viclenie vulgară, proprie amăgire și impostură deliberată, bunăvoință și cruzime, austeritate și imoralitate, el s-a pus pe sine, împreună cu credința sa, pe prima linie. Politeiștii turbulenți din Arabia au fost convertiți într-o masă de fanatici înfocați destinați să poarte în toată lumea, prin forța săbiilor lor, noul slogan de război: "Dumnezeu este Dumnezeu iar Mahomed este profetul Său".

În anul 628 AD, Profetul Mahomed le-a scris lui Heraclius și Chosro al II-lea dar nu a fost mulțumit de răspunsurile lor. El a condamnat cele două Imperii la o distrugere asemănătoare. În anul 629 AD a avut loc prima ciocnire între romanii din est și arabi, după ce o bandă de musulmani a făcut o incursiune la Muta, lângă Marea Moartă. Furtuna s-a năpăstuit asupra Imperiului Roman de Est în anul 632, după decesul profetului. Califul Abubakr a executat ordinele stăpânului său decedat, a pregătit două armate și le-a comandat ca una să atace Palestina iar cealaltă să atace Persia.

În ultimii ani, istorici din Anglia au subestimat forța și furia fanaticilor musulmani, după cum Gibbon a subestimat forța lor. În primele lupte, disciplina mai strictă și armele mai bune ale romanilor nu au fost suficiente ca să contrabalanseze suficient nechibzuata demență a dușmanilor. Musulmanul dorea să fie ucis ca să culeagă fructele martiriului său pe lumea cealaltă. Musulmanul era indiferent cum este omorât, dacă mai înainte al a masacrat dușmanul. Romanii luptau destul de bine dar, spre deosebire de dușmanii lor, ei nu ardeau de dorința să devină martiri. Șansele erau de partea celor care credeau că viața este ieftină.

Inviaza musulmană a venit la un moment foarte nepotrivit pentru Heraclius. Numai cu puțin timp în urmă, el achitase enorma datorie contractată de la Biserică. El a golit tezaurul, a impus asupra oamenilor necăjiți din provincii noi și stupide impozite și a împrăștiat veterani ca să facă economie. După ce au fost zece și, respectiv, doisprezece ani sub jugul persan, Siria și Egiptul nu au revenit la vechea lor organizare. Ambele țări erau profund preocupate de probleme religioase. Monofiziții și cei din Biserica Ortodoxă Siriacă (iacobiți), și-au ridicat capul sub stăpânirea persană și au fost salvați de la represiunile guvernamentale. În aparență, ei formau majoritatea populației și respingeau amarnic încercările lui

---

<sup>12</sup> Termenul original este *sarazini*, echivalent cu *musulmani* [NT]

Heraclius de a aplica ortodoxia în provinciile recucerite. Nemulțumirea lor era atât de mare încât ei nu s-au implicat pe vremea invaziei musulmane, au refuzat să ajute armatele imperiale și uneori au ajutat dușmanul străin.

Istoricii romani din est nu au păstrat amănunte despre cucerirea Siriei de către arabi. Istoricii romani din est detestau să păstreze documente despre dezastrul creștinătății. Pe de altă parte, istoricii musulmani încă nu începuseră să scrie. La istoricii musulmani a apărut ideea că narația invaziei a fost împletită cu un între ciclu romantic care se potrivește mai bine cu antologia "*O mie și una de nopți*" decât cu paginile unei cronică istorice serioase.

Principalele evenimente ale războiului pot fi reconstituite cu precizie. Conduși de Abu Obeida, musulmanii au pornit din deșert în primăvara anului 634 AD și au cucerit Bostra (Bosra) de intrarea în Siria spre est, cu ajutorul unei trădări interne. Romanii au adunat o armată care să-i înlăture dar ei au pierdut bătălia de la Ajnadin din Iturea. Heraclius a fost foarte afectat de acest dezastru și a poruncit ca toate legiunile din est să pornească în aceea direcție. Astfel, 60 000 de soldați au trecut Iordanul și au avansat pentru a recupera Bostra. Arabii i-au atacat pe malurile râului Hieromices (Yarmuk), afluent al Iordanului și, în cursul zilei, a avut loc o bătălie înverșunată. Romanii i-au pus pe arabi în retragere chiar până la porțile taberei lor. O mișcare militară bruscă, sub comanda curajosului luptător Khalid ibn al-Walid, a schimbat rezultatul acestei lupte, care părea deja decisă. Pornirea nestăvilită a arabilor nu a putut fi oprită de cavalerii înzelați ai lui Heraclius, de arcașii armeni și isaureni sau de puternica a falangă de infanterie. Musulmanii fanatici erau animați de chemarea generalului lor: "Paradisul este în fața voastră, diavolul și focul iadului sunt în spatele vostru". Astfel, ei au atacat un regiment după altul și i-au izgonit pe romani de pe câmpul de luptă.

În această bătălie fatală, toată Siria de la est de Iordan a fost pierdută. Damascul, marea fortăreață, a rezistat cu disperare dar a căzut la începutul anului 635 AD. Majoritatea populației din Damasc a fost masacrată. Acest dezastru l-a adus pe front pe Heraclius, cu toate că avea mai mult de 60 de ani iar sănătatea sa era șubredă. El nu a putut face nimic. Emesa și Heliopolis au fost devastate în fața ochilor săi. După o campanie eșuată, Heraclius s-a îndreptat spre Ierusalim, a luat Sfânta Cruce din sanctuarm după ce a adus-o cu triumf în urmă cu 5 ani și s-a retras la Constantinopol. El a reacționat cu greu când a aflat că trupele sale decuplate și demoralizate au proclamat un rebel drept împărat, cu toate că în fața lor se aflau trupele dușmane. Rebelul, cu numele de Baanes, a fost detronat dar în acel moment provinciile Antiohia, Chalcis și Siria de nord au căzut pe mâinile arabilor.

Lucruri mai rele urmau să vină. În anul următor, în 637 AD, Ierusalimul a căzut după ce a rezistat cu disperare mai bine de 12 luni. Locuitorii au fost de acord să se predea personal numai Califului iar bătrânul calif Omar a venit din deșert, fiind mândru să primească orașul recunoscut de Mahomed drept cel mai sfânt oraș de pe lume, numai după Mecca. Patriarhul Sophronius a primit porunca să ghideze cuceritorul prin oraș. Califul nu a confiscat nici unul marile sanctuare creștine dar a construit o moschee, denumită apoi Moscheea lui Omar, pe locul Templului lui Solomon.

Ultimii ani ai lui Heraclius au fost foarte triști. Împăratul suferea de hidrofobie și era pe moarte la Constantinopol. Fiul său cel mare, Constantin al III-lea, a fost silit să preia funcțiile tatălui său. Tânărul prinț a fost înfrânt zdrobitor în anul 638 AD, atunci când a încercat să recucerească nordul Siriei. În 639 AD, arabii conduși de Amr ibn al Asi au atacat Egiptul. După doi ani de luptă, ei au cucerit grâнарul Imperiului Roman de Răsărit. În februarie 641 AD, la moartea lui Heraclius, Imperiul Roman de Răsărit poseda în Egipt numai portul Alexandria.

Deceniul în care Siria și Egiptul au fost scoase din mâinile nefericitului Heraclius a fost mult mai tragic pentru vecinul său răsăritean. Arabii au atacat Persia după intrarea în Siria. După marile bătălii din 636 AD la Qadisyya și 637 AD la Jalawla, musulmanii au cucerit Persia apuseană. Regele Yazdegerd al III-lea, ultimul din dinastia sasanidă, a adunat ultima sa armată în 641 AD și a văzut masacrul ei în bătălia de la Nave. El s-a refugiat printre turci iar regatul său persan până la granița cu India a fost prada cuceritorilor.

Heraclius a fost căsătorit de două ori. DE la prima sa soție, Eudocia, a avut un fiu, Constantin, care ar fi trebuit să fie singurul său moștenitor. Dar Heraclius s-a mai căsătorit odată cu nepoata sa Martina. Această alegere incestuoasă a fost o gravă acuzație la adresa lui Heraclius, a cărui viață în alte aspecte era

fără pată. Martina, o femeie ambițioasă și intrigantă, l-a înfrânt pe soțul mai în vârstă pentru a-l face pe fiul ei Heraklonas moștenitor împreună cu fratele său pe jumătate, Constantin (Constantin al III-lea).

Această rânduială a funcționat foarte prost, după cum era de așteptat. Curtea imperială și armata s-au dezbinat între sprijinatorii celor doi tineri împărați. Atunci când unica preocupare a curtezanilor ar fi trebuit să fie apărarea față de musulmani, ei au fost abătuți de intrigile feroce de la curte. Se părea că lupta armată între împărați era inevitabilă dar Constantin al III-lea a murit după ce a fost la putere câteva săptămâni. Zvonuri veneau din toate direcțiile că el ar fi fost otrăvit de mama sa vitregă, care voia să călească drumul fiului ei Heraklonas, care s-a proclamat imediat unicul împărat. Senatul și populația bizantină erau foarte indignați de această uzurpare fiindcă decedatul Constantin al III-lea a lăsat în urma sa un fiu, Constans, care a fost exclus de la tron cu toate că era moștenitorul natural. Heraklonas a fost la putere numai câteva săptămâni atunci când armata din est și mulțimea din Constantinopol au fost auzite că solicită cu supărare încoronarea lui Constans. Heraklonas a fost atât de înspăimântat încât a acceptat această solicitare iar supunerea sa l-a salvat pentru numai un an. În vara anului 642 AD, Senatul a decretat demisia sa, iar el a fost arestat de sprijinatorii lui Constans și exilat, împreună cu mama sa, Martina. Frațiunea victorioasă a ordonat cu multă cruzime mutilarea lui Heraklonas prin tăierea nasului și a lui Martina, prin tăierea limbii. Aceasta a fost prima, dar nu ultima, ocazie în care această practica orientală odioasă a fost aplicată membrilor casei regale.

Constans al II-lea a fost împărat unic în perioada 642 AD - 668 AD iar fiul său, Constantin al IV-lea a fost la putere în anii 668 AD - 685 AD. Amândoi erau puternici, prinți războinici fără sentimente, descendenți potriviți ai lui Heraclius. Marele lor merit constă în faptul că ei au luptat cu neîntrerupere împotriva musulmanilor și au menținut în posesia Imperiului aproape toate provinciile care mai erau romane la moartea lui Heraclius. Pe vremea când Constans al II-lea era împărat minor, au fost pierdute Alexandria și Arwad (Arados), cele două porturi păstrate de romani în Egipt și Siria. Musulmanii nu au mers mai departe pe sol. Nisipurile din deșertul african și strâmtoarele de la Taurus i-au stânjenit mulți ani. Totuși, au mai fost vremuri primejdioase până la moartea califului Usman (Othoman) în 656 AD. Izbucnirea primului război civil între musulmani, adică lupta pentru califat între Ali și Muawiyah, a creat un armistițiu în ostilitățile față de Imperiul Roman de Răsărit. Muawiyah deținea teritoriile de la graniță cu Imperiul iar dușmanul său Ali își trăgea puterea din teritoriile aflate mai la est. Muawiyah a dat mână liberă împotriva lui Ali, prin pacea care a încheiat-o cu Constans al II-lea. El a consimțit chiar să plătească un mic tribut anual pe durata armistițiului. Acest acord era de o valoare inestimabilă pentru Imperiu. După 27 de ani de război neîncetat, Imperiul mutilat a obținut, în sfârșit un repaus. La rândul lor, musulmanii au înțeles că nu se pot extinde dintr-o singură dată în toată lumea. Atunci când au perceput că victoriile nu se pot continua pe veci, musulmanii au pierdut imperiozitate curajului lor inițial, care îi făcuse de îngrozitori.

Dat fiind că nu mai avea nevoie să se ocupe de războiul cu musulmanii, care periclita nu numai diminuarea Imperiului ci chiar existența sa, Constans al II-lea și-a îndreptat atenția spre alte chestiuni. Probabil că în această provincie Imperiului au fost reorganizate. Vechile denumiri și granițe au dispărut iar Imperiul a fost divizat în provincii cu denumiri noi, de origine militară. "Theme" însemna corpul militar și districtul pe care apărea; comandantul corpului militar era și guvernatorul provinciei. În Asia existau 6 "theme": Armenia, Anatolia, Marmara, Propontis, Tracia și Kibyra. De asemenea, mai exista și o unitate militară de elită: Bucellarii.

În partea de apus a Imperiului existau încă 6 "theme", cu nume vechi și cunoscute: Tracia, Hellas, Thessalonica, Ravenna, Sicilia și Africa. Aceste nume explicau și granițele districtului. În ambele părți ale Imperiului existau și "theme" mai mici, sub comanda guvernatorilor militari care aveau în sarcină punctele de trecere din Taurus sau insulele Cipru și Sardinia. În decursul timpului, unele din aceste districte mai mici au devenit independente.

În acest mod s-a încheiat vechiul sistem imperial de diviziune între autoritatea militară și jurisdicția civilă, inventat de Augustus și menținut de Dioclețian. Guvernatorii civili au dispărut sub presiunea înfrigorantei invazii musulmane. În viitor, comandantul ales datorită capacităților sale militare trebuia să îndeplinească și funcții civile.

După pacea cu Muawiyah, Constans al II-lea ar fi trebuit să revină în Peninsula Balcanică și să-i izgonească pe slavi din districtele de la sud de Haemus, unde au pătruns în timpul lui Heraclius. Constans

al II-lea a decis numai să-i oblige pe slavi să plătească omagiu, să dea tribut, să se orienteze spre apus și să se străduiască să-i elimine pe longobarzi din Italia. După ce a atacat ducatul Benevento, a asediat capitala ducatului, nu a reușit să o cucerească și s-a îndreptat spre Roma, care nu mai văzuse un împărat de 200 de ani. Venirea unui împărat nu aducea noroc iar Constans al II-lea a luat două țigle de bronz din Pantheon și le-a trimis la Constantinopol în 664 AD.

Constans al II-lea a umblat nu mai puțin de 5 ani prin Occident și s-a ocupat de treburile Italiei și Africii până când oamenii din Constantinopol au început să se teamă că el va declara Roma sau Siracuza din Sicilia drept capitala sa. În 668 AD, Constans al II-lea a fost asasinat de Andreas, valetul său și a fost înlocuit de fiul său, Constantin al IV-lea.

Constantin al IV-lea Pogonatus (Bărbosul) a fost la putere timp de 17 ani, din care mai mult de jumătate a fost în război cu musulmanii. Muawiyah, primul din dinastia califatului Omeiad, s-a numit calif unic. În această perioadă, războaiele civile dintre arabi se terminaseră iar ei au atacat din nou Imperiul. Perioada lui Constantin al IV-lea a început dezastruos cu patru atacuri simultane ale armatei și flotei lui Muawiyah în Africa, Sicilia și Asia Mică. Acesta a fost numai preludiul. În 673 AD, califul a organizat o expediție de musulmani fără precedent. O mare flotă și forță terestră au pornit din Siria ca să asedieze Constantinopolul. Acest corp militar era condus de Abderahman și Yazid I, fiul lui Muawiyah. Flota musulmană a înfrânt flota imperială, a pătruns prin Dardanele și a cucerit orașul Cizic. Folosindu-se acest oraș ca baza sa, flota musulmană a blocat Bosforul.

Marea glorie a lui Constantin al IV-lea este că a rezistat, a înfrânt și a izgonit puternicele forțe ale lui Muawiyah. Împrejurarea Constantinopolului a durat 4 ani iar rezistența obstinată a garnizoanei părea că poate numai să amâne amarnicul sfârșit. Dar, flota imperială și-a câștigat superioritatea într-o luptă navală decisivă datorită invenției denumită *Focul grecesc*. În același timp, forțele teestre au câștigat o mare bătălie terestră și 30 000 de musulmani au fost uciși. Comandantul Abderahman a căzut în luptă iar succesorii săi au fost siliți să bată în retragere cu rămășițele distruse ale flotei și armatei, spre califul abătut.

Spre regretul nostru, detaliile despre al doilea asediu asupra orașului Constantinopol nu sunt mai bine cunoscute. Istoricii din această perioadă nu ne prezintă informațiile pe care le dorim. Dacă și-ar fi întâlnit "poetul sacru", Constantin al IV-lea ar fi intrat în posteritate drept al treilea mare erou al Imperiului Roman de Răsărit, alături de Heraclius și Leon al III-lea Isaurianul.

În primul an după marele asediu, Muawiyah a solicitat pace, a înapoiat toate cuceririle sale și oferit o imensă indemnizație de război. El a promis că va plăti 3 000 de libre de aur anual, timp de 30 de ani. Zvonul despre victoria lui Constantin al IV-lea s-a răspândit în toată lumea. Ambasadori au sosit chiar de la franci și khazari ca să- felicite pe Constantin al IV-lea pentru victoria care a salvat de arabi creștinismul oriental.

În timp ce Constantin al IV-lea își apăra capitala de dușmanul din est, triburile sălbatice de la granița de nord au profitat de ocazie și au năpustit peste provinciile din Europe din care au fost retrase trupe pentru lupta cu arabii. Slavii au venit din interiorul continentului și au asediat Salonicul timp de doi ani. După ce Constantin al IV-lea a încheiat lupta împotriva musulmanilor, Salonicul a fost salvat de la atacurile slavilor. Un alt dușman din estul Europei a atacat mult mai periculos. Bulgarii, un trib nomad din regiunea de la Prut și Dniester au traversat Dunărea, i-au subjugat pe slavii din Moesia și s-au stabilit între Dunăre și Peninsula Balcanică de est. Ei au unit într-un singur stat puternic triburile slave împrăștiate din regiune. Noul regat al Bulgariei urma să devină un vecin supărător al Imperiului. Constantin al IV-lea era epuizat după războiul îndelungat cu Muawiyah, nu a făcut nici o încercare serioasă să-i izgonească pe bulgari dincolo de Dunăre și acceptat noua așezare.

Constantin al IV-lea și-a petrecut în pace cei ultimii săi șase ani de viață. Singurul eveniment important din această perioadă a fost Conciliul Ecumenic din 680 - 681 de la Constantinopol. La acest sinod, bisericile unite din Est și Vest au condamnat solemn doctrina monotelistă și toți adepții săi au fost anatemizați, inclusiv Papa Honoriu, care fusese de acord cu această erezie.

Constantin al IV-lea a decedat în 685 AD, înainte de a împlini 36 de ani și a lăsat tronul fiului său Iustinian al II-lea, care avea vârsta de 16 ani.

### XIII. Prima anarhie

Iustinian al II-lea a fost ultimul urmaș din dinastia lui Heraclius. El a fost un tip de suveran cum nu a mai existat în istoria Imperiului Roman de Est. El era un tânăr îndrăzneț, necugetat, aspru și egoist, fiind determinat să-și afirme personalitatea și să-și impună punctul de vedere. Pe scurt, Iustinian al II-lea era creat din materia tiranilor. Iustinian al II-lea avea aproape 17 ani când a urcat pe tron și, în scurtă vreme, a demonstrat că intenționează să guverneze Imperiul după bunul său plac, cu mult înainte să fi învățat ce înseamnă afacerile de stat.

Înainte să ajungă la vârsta de 21 de ani, Iustinian al II-lea a intrat în război cu bulgarii. El i-a atacat prin surprindere, l-a înfrânt de câteva ori pe regele lor și a luat 30 000 de prizonieri pe care i-a expediat în Asia și i-a silit să se înroleze în armata Armeniei. Apoi, din motivele cele mai neserioase, a început o ceartă cu califul musulman. Conform acordului din 679 AD, tributul era plătit în monede romane de aur (*solidus, solidi*) dar în anul 693, Abd al-Malik a plătit cu monede de aur pe care erau gravate versuri din Coran. Iustinian al II-lea a refuzat aceste monede și a declarat război.

Nechibzuința lui Iustinian al II-lea pe câmpul de luptă a fost dezastruoasă. Soldații din Bulgaria recrutați cu forța au dezertat în lupta cu musulmanii de la Sebastopolis în Cilicia în 692 AD. Armata romană a fost înfrântă și a suferit numeroase victime. Deasemenea, următoarele două acțiuni militare au eșuat iar trupele califului au devastat Cappadocia în toate direcțiile.

Războaiele lui Iustinian al II-lea i-au golit trezoria dar el totuși persista cu planuri scumpe de construcție și a fost silit să încaseze bani prin cele mai infame metode de extorsiune. El se folosea de doi slujitori fără scrupule: trezorerul general era Theodotus, un fost călugăr iar eunucul Stephanus administra banii particulari. Ei au fost pentru Iustinian al II-lea ceea ce a fost Ranulf Flambard pentru regele William Rufus sau ceea ce au fost Empson și Dudley pentru Henri al VII-lea. Ei încasau pentru împărat prin flagrantă extorsiune și extensii juridice ilegale. Se spune că Theodotus îi pune în frânghii deasupra focului pe cei care nu plăteau impozitele până la sufocare. Oricine cădea în mâinile lui Stephanus era ciomăgit și lovit cu pietre.

Împăratul era detestat de clasele avute pentru expedientele sale financiare. El a devenit la fel de nepopular în cadrul armatei. După eșecul din războiul cu musulmanii, Iustinian al II-lea a început să execute pe ofițeri și să decimeze trupele înfrânte. Sub Iustinian al II-lea, serviciul ca ofițer superior era la fel de periculos ca serviciul unui general în timpul dictaturii lui Robespierre.

În 695 AD, lumea se săturase de gafele lui Iustinian al II-lea. Ofițerul Leontios a fost îngrozit când a primit numirea sa ca general al armatei (*theme*) din Hellas. La despărțirea de prietenii săi ca să preia comanda, le-a spus că zilele sale sunt numărate, el fiind în așteptarea ordinului său de execuție. Un călugăr cu numele de Paul a venit în față sa și l-a îndemnat să se salveze cu o lovitură îndrăzneță, spunându-i că dacă îl va lovi pe Iustinian al II-lea, el va vedea că armata și poporul îl vor urma.

Leontius a ascultat de sfatul călugărului, s-a îndreptat iute spre închisoarea de stat alături de câțiva prieteni, a pătruns prin spargere și a eliberat câteva sute de prizonieri politici. O mulțime de oameni din gloată a mers cu el, au acaparat Catedrala Sf. Sofia iar apoi s-au îndreptat spre palat. Nimeni nu voia să lupte pentru Iustinian al II-lea, care a fost prins și adus în față conducătorului rebel, împreună cu cei doi percepatori infami. Leontius a poruncit mutilarea lui Iustinian al II-lea prin tăierea nasului și l-a surghiunit în Cherson, în Crimeea. Theodotus și Stephanus au fost dați pe mâna gloatei care i-a târât prin tot orașul și i-a ars de vii.

După uzurparea lui Leontius au urmat 20 de ani de anarhie. Noul împărat nu era un om capabil și a fost purtat în rebeliune de spaimile sale mai mult decât de ambițiile sale. El s-a aflat pe tron numai timp de trei ani dar a suferit de revolte în interior și de înfrângeri în exterior. Frontiera asiatică a fost devastată de armatele lui Abd al-Malik și, în același timp, un mare dezastru s-a abătut asupra părții din apus a Imperiului. Armata musulmană din Egipt a pătruns în Africa (de nord), unde romanii se mai mențineau pe poziții prin luptă aprigă, în perioada în care se aflau la puterea împărații din dinastia lui Heraclius. Ei au

cucerit pe rând toate fortărețele Imperiului și, în cele din urmă, au cucerit Cartagina în 697 AD, la 167 de ani după ce această fortăreață a fost readusă în Imperiu de către Belisarie.

După căderea Cartaginei, armata din Africa s-a retras pe mare. Ofițerii de la comandă au navigat spre Constantinopol și au complotat să-l detroneze pe Leontius. Ei l-au implicat în planurile lor pe Tiberius Apsimarus și l-au proclamat împărat, după ce acesta s-a unit cu ei și a contribuit cu galerele lui. Astfel, Apsimarus a capturat Constantinopolul, s-a proclamat împărat cu denumirea Tiberius al III-lea și l-a condamnat pe rivalul său deținut la aceeași pedeapsă cu care acesta l-a condamnat pe Iustinian al II-lea. Leontius a fost mutilat prin tăierea nasului și a fost pus în detenție într-o mănăstire.

În domnia sa, Tiberius al III-lea a avut mai mult noroc decât predecesorul său: trupele sale au învins în câteva lupte cu musulmanii, districtele de la frontieră pierdute de Iustinian al II-lea și Leontius au fost recuperate iar el a invadat chiar Siria de nord. Cu toate aceste succese, Tiberius al III-lea a avut soarta lui Iustinian al II-lea și Leontius. Poporul și armata nu erau în mâinile sale, împăratul efemer nu se putea baza pe nici o loialitate și orice zguduire era suficientă pentru a răsturna precarul tron.

Acum trebuie să revenim la Iustinian al II-lea, cel care a fost exilat și mutilat la nas. El a fost dus în Cherson, un oraș grec din Crimeea, aproape de Sevastopolul modern. Acesta era avanpostul cel mai de nord al civilizației și se bucura de libertatea municipală sub suzeranitatea Imperiului. În perioada exilului său, Iustinian al II-lea a demonstrat o capacitate care i-a surprins pe contemporanii săi. El a fugit din Cherson și s-a refugiat la șeful (hanul) khazarilor, un trib tătar care sălășluia la est de Marea Azov. Exilatul Iustinian al II-lea a reușit atât de bine să intre în grațiile hanului încât acesta i-a dat-o în căsătorie pe sora sa care s-a botezat, s-a creștinat și a luat numele de Theodora. Dar, Tiberius al III-lea a trimis hanului mari sume de bani ca să-l convingă să-l predea pe pe Iustinian al II-lea. Barbarul perfid a decis să accepte oferta și a dat ordin ca doi ofițeri să-l prindă pe cumnatul său. Iustinian al II-lea a aflat de acest complot de la soția sa și s-a salvat prin întâlnirea sa separată cu fiecare din acești doi ofițeri și uciderea lor în secret.

Astfel, Iustinian al II-lea a câștigat timp ca să scape. El a fugit pe o ambarcațiune de pescuit și a intrat pe Marea Neagră cu câțiva prieteni și servitori care l-au urmat în exil. În timp ce navigau s-a dezlănțuit o furtună puternică iar ambarcațiune a început să se umple cu apă. Unul dintre cei care erau cu el i-a spus să se împace cu Dumnezeu și să-i ierte pe dușmanii săi, înainte de moarte dar sufletul aspru al împăratului nu s-a aplecat în fața furtunii. Iustinian al II-lea i-a răspuns: Dumnezeu să mă înece aici dacă eu îl voi ierta pe vreunul din dușmanii mei, dacă voi avea parte să ajung la mal !". Barca a trecut prin furtună iar Iustinian al II-lea a supraviețuit ca să-și îplinească jurământul. El a debarcat pe malul bulgarilor și, în scurtă vreme, a câștigat favoarea regelui lor Tervel. Acesta dorea o scuză bună ca să invadeze Imperiul și a găsit-o prin pretextul că îl sprijină pe monarhul exilat. Iustinian al II-lea a ajuns la Constantinopol având în spatele său armata bulgară. În cursul nopții, Iustinian al II-lea a reușit să pătrundă în oraș pe lângă poarta Blachernae. Nici o ciocnire nu a avut loc fiindcă aderenții lui Tiberius al III-lea nu voiau să lupte pentru stăpânul lor, așa cum au făcut adepții lui Leontius în anul 705 AD.

Astfel, Iustinian al II-lea și-a recuperat tronul fără luptă. În acel moment, populația aproape uitase tirania sa și a regretat domnia urmașilor lui Heraclius. Dar, în scurt timp, ei au descoperit că au greșit atunci când s-au supus exilatului și au înțeles că ar fi trebuit să renunțe cu orice preț. Iustinian al II-lea a revenit fiind într-o srtare de spirit neînduplecată. Singurul său scop era să se răzbune pentru mutilarea nasului și pentru cei 10 ani de exil. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să trimită trupe la cei doi uzurpatori care i-au stat pe tron: Leontius a fost adus de la mănăstire iar Tiberius al III-lea a fost prins pe când încerca să fugă în Asia. Iustinian al II-lea i-a purtat în lanțuri prin tot orașul iar apoi i-a înlănțuit unul lângă altul în fața tronului său din loja imperială de la hipodrom. El era așezat pe tron iar trupurile lor întinse pe pământ îi erau taburet. În acest timp, adepții săi recitau din Psalmi 91:13: "Vei păși peste lei și peste năpârci și vei călca peste pui de lei și peste șerpi." Acest verset indică o aluzie la numele celor doi uzurpatori.

După acest spectacol straniu, cei doi împărați au fost decapitați. Prin executarea lor a început un regim de teroare fiindcă Iustinian al II-lea s-a jurat să se răzbune pe toți cei care au fost implicați în detronarea sa. El i-a spânzurat pe toți marii ofițeri ai lui Leontius și a scos ochii patriarhului care l-a încoronat pe acesta. Apoi, el a început să vâneze victime mai mici: mulți cetățeni proeminenți din Constantinopol au

fost legați în saci și aruncați în mare la Bosfor. Zeci de soldați au fost decapitați. O expediție specială a fost trimisă la Cherson, locul de exil al împăratului, fiindcă el avea resentimente împotriva localnicilor. Conducătorii din Cherson au fost prinși și expediați în capitală, unde Iustinian al II-lea i-a legat ca să fie scuipați și arși pe foc.

Aceste atrocități sunt numai exemple ale comportamentului lui Iustinian al II-lea în general. În câțiva ani el a devenit atât de detestat încât se poate spune că el a fost, relativ, popular în prima sa domnie.

Sfârșitul a venit în anul 711 AD, atunci când generalul Philippicus a capturat Constantinopolul în timp ce Iustinian al II-lea era la Sinope, la Marea Neagră. Armata tiranului s-a predat când Philippicus se apropia de oraș. Iustinian al II-lea a fost capturat și decapitat imediat, ceea ce a fost un sfârșit prea bun pentru un asemenea monstru. Cuceritorul l-a asasinat și pe Tiberius, fiul lui Iustinian al II-lea din căsătoria sa cu sora hanului khazarilor în timpul exilului. Astfel s-a încheiat dinastia lui Heraclius, care a fost la putere cinci generații și a stat 101 de ani pe tronul de la Constantinopol.

Cei 6 ani care au urmat au fost o pură anarhie. Capriciile sălbatice și păcătoase ale lui Iustinian al II-lea au întregit demoralizarea care începuse înaintea de restaurare. Totul era complet dezorganizat și despuiat în a stat și în armată. Pentru restaurarea aparatului de guvernare și ieșirea din haos era nevoie de un erou. Confuzia s-a prelungit fiindcă acest erou nu era în aparență imediată.

Înlocuirea lui Iustinian al II-lea de către Philippicus a fost o prostie. Noul împărat era numai un hedonist preocupat de plăcerile sale și nu de treburile de stat. În mai puțin de doi ani, secretarul său Anastasios Artemios l-a înlocuit pe tron printr-o conspirație și a fost denumit Anastasiu al II-lea. Philippicus a fost orbit și silit să înlocuiască plăcerile palatului cu rigorile mănăstirești. Intriga de la curtea regală prin care Philippicus a fost detronat nu a fost pe placul armatei. În doi ani, Anastasiu al II-lea a fost detronat de un corp militar ("theme"). Acești soldați l-au încoronat pe Teodosiu al III-lea, un fost perceptor de impozite respectabil dar obscur. El era mai milos decât predecesorii săi și i-a dat drumul lui Anastasiu al II-lea nevătămat, după ce l-a silit să se călugărească.

În această perioadă, structura Imperiului era în descompunere. Problemele de stat și municipale erau neglijate și în decadentă, educația civilă dispărea iar disciplina militară era în dizolvare. Bulgarii și musulmanii au început din nou să devasteze provinciile de la frontieră; în fiecare an, ravagiile lor erau mai profunde. Califul Al-Walid era atât de mișcat de ocazia ivită încât a început să acumuleze multe arme în porturile din Siria, cu scopul evident de a asedia Constantinopolul. Nimeni nu-l oprea pe Al-Walid fiindcă armata destinată să lupte împotriva lui a fost implicată în războiul civil dintre Anastasiu al II-lea și Teodosiu al III-lea. Punctele de reper din cucerirea teritorială a musulmanilor sunt căderile orașelor Tyana din Cappadocia (710), Amasia (712) și Antiohia Pisidei (713). În 716 AD, musulmanii au pătruns în Frigia (Phrygia), au asaltat fortăreața Amorium și aveau toate șansele să reușească când, în acel moment, a apărut persoana destinată să salveze Imperiul Roman de Răsărit de la dezmembrare timpurie.

Acesta era Leon al III-lea Isaurianul, unul dintre puținii ofițeri de armată care și-a câștigat o mare reputație în timpul înfrângerea dezastră din ultimul deceniu. În acest moment, el era generalul corpului militar ("theme") din Anatolia, provincia care includea Cappadocia și Licaonia. Leo i-a convins pe musulmani cu viclenie, mai mult decât cu forță, să ridice asediul de la Amorium. Leo a renegat subordinața sa față de neputinciosul Teodosiu al III-lea și a mășăluit spre Bosfor.

Nefericitul împărat, care nu aspirase la tronul său și nu dorea să-l păstreze, a permis armatei sale să ia riscul unei singure bătălii cu trupele lui Leon. La înfrângerea armatei sale, el a convocat Patriarhul, Senatul și pe principalii funcționari de la curte, le-a spus că o mare invazie musulmană este iminentă, că războiul civil a început iar el personal nu dorea să păstreze responsabilitatea implicată în conducerea afacerilor de stat. Cu consințământul său, adunarea a decis să-i ofere coroana lui Leon, care a acceptat la începutul primăverii anului 717 AD. Teodosiu al III-lea s-a retras nevătămat la Efes, unde a trăit mulți ani. La moartea sa, cuvântul *υγιεία* (sănătate) a fost gravat pe mormântul său, conform ultimelor sale dorințe.

#### **XIV. Înfrângerea musulmanilor**

Prin detronarea lui Teodosiu al III-lea cu puțin înainte de marea invazie musulmană, Leon Isaurianul și-a asumat ceea mai mare responsabilitate. Cu o armată demoralizată, obișnuită în ultima vreme cu rebeliuni mai curând decât cu lupte, cu un serviciu civil dezorganizat, Leon trebuia să se înfrunte cu un atac mai periculos decât cel care a fost înfrânt de Constantin al IV-lea, în urmă cu 30 de ani. Constantin al IV-lea făcea parte dintr-o dinastie ereditară și avea certitudinea tronului și a armatei fidele. Leon era numai un aventurier care a acaparat coroana cu câteva luni înainte de a fi pus la încercarea săbiilor.

În acest moment, califul la putere era Suleiman, membru al dinastiei Omeiad. El a folosit toate resursele din marele său imperiu pentru a înzestra armata și flota pentru planul său măreț. Suleiman l-a numit comandant al expediției pe fratele său Maslama ibn al-Malik. Maslama a condus o armată de 80 000 de soldați din Tarsus prin centrul Asiei Mici, a traversat Hellespontul și a cucerit puternicul oraș Pergamus. În acest timp, o flotă importantă naviga sub comanda vizirului Suleiman din Siria spre Marea Egee. Forța maritimă era la fel de mare forță terestră. Flota și armata s-au întâlnit fără dificultăți la Abydos, pe Hellespont, fiindcă Leon a retras toate forțele terestre și maritime pentru apărarea capitalei.

În luna august 717 AD, la numai cinci luni după încoronare, Leon Isaurianul a observat că flota musulmană navighează spre Propontis, în timp ce armata musulmană terestră se apropia de oraș dinspre apus după ce a trecut prin Tracia. Trupele lui Maslama au construit o linie de circumvalență de la mare până la Cornul de Aur iar astfel au tăiat toate liniile de comunicație dintre Constantinopol și Tracia. Suleiman a bloca ieșirea din sud spre Bosfor și a încercat să facă același lucru în partea de nord, cu scopul general de a opri livrarea de apă de la Marea Neagră. Pe de altă parte, Leon a ieșit din peninsula Cornul de Aur cu galerele și vasele care purtau focul grecesc; el a lovit atât de grav vasele musulmane care navigau spre strâmtoare de nord încât niciodată aici nu a mai fost pusă blocada.

Musulmanii credeau că pot cuceri orașul prin înfometare mai mult decât prin asalt; ei au venit cu tot echipamentul necesar pentru o blocadă de câteva luni și s-au instalat ca și cum doreau să rămână pentru totdeauna în fața zidurilor. Dar, locuitorii orașului Constantinopol erau aprovizionați mult mai bine. Fiecare familie a fost solicitată să aibă o rezervă de porumb pentru o perioadă de doi ani cel puțin. Foametea a apărut la asediatori cu mult înainte să apară la asediați. Maslama și Suleiman nu au luat în considerație nici clima. Furtuni grele provin de la Marea Neagră. Musulmanii au suferit foarte în iarna anului 717 - 718, când gerul a continuat timp de 12 săptămâni. Leon se putea grozăvi că lunile decembrie, ianuarie și februarie sunt generalii săi cei mai buni fiindcă în această perioadă în tabăra musulmanilor a avut loc o înfrigorătoare catastrofă. Musulmanii orientali erau îmbrăcați subțire, nu au rezistat la ger și mureau ca muștele de dezinterie și frig. În această perioadă, cei din Constantinopol nu au suferit fiindcă iarna ei se aflau sub acoperiș.

În primăvară, Maslama ar fi ridicat asediul dar a fost puternic consolidat de pe mare și uscat. O flotă de rezervă a sosit din Egipt, o mare armată a venit din Tarsus și au ocupat malurile asiatice ale Bosforului.

Leon nu era disperat și a luat ofensiva în vară. Navele sale cu foc grecesc au ars ambarcațiunile din Egipt în timp ce acestea erau ancorate. O trupă de militari a debarcat pe coasta Bitiniei, a surprins și a masacrat armata musulmană care privea spre cealaltă parte a strâmtoare. În scurtă vreme, foametea a luat cu asalt inamicul. Rezervele lor se terminaseră iar ei au jefuit atât de puternic spațiul învecinat încât nu se mai putea procura hrană din apropiere. Dacă ar fi trimis trupe ca să jefuiască în locuri prea îndepărtate, acești soldați ar fi fost uciși de țăranii din regiune. În cele din urmă, Maslama a suferit un dezastru care l-a silit să-și abandoneze misiunea. Bulgarii au coborât din Balcani și au alungat armata de lângă Adrianopol. Nu mai puțin de 20 000 de musulmani au căzut în luptă, după cum afirmă chiar istoricii arabi. Cei care au supraviețuit aveau atât de îngroziți încât Maslama a dat ordin de retragere. Armata a revenit la Tarsus cu numai 30 000 de soldați dintre cei 100 000 care au pornit în luptă sau au fost expediți ca supliment. Flota a fost surprinsă de o furtună pe Marea Egee și numai cinci vase au revenit neafectate în Siria.

Astfel s-a încheiat ultima tentativă musulmană de a distruge Constantinopolul. Această încercare nu a mai fost făcută niciodată, cu toate că timp de 350 de ani au izbucnit permanent războaie între Imperiu și

Califat. În viitor urmau să fie întotdeauna lupte de frontieră dar nu încercări disperate ale Islamului de a lovi inima Imperiului și de a cuceri Europa. Salvarea creștinismului de la Islam trebuie să-i fie atribuită lui Leon mai mult decât contemporanului său, Charles Martel. Charles a respins o hoardă prădătoare care fusese trimisă dintr-o provincie îndepărtată a califatului. Leon a respins marea armată musulmană, recrutată din toate provinciile din est și condusă de fratele monarhului lor. Această înfrângere a influențat spiritul lor fatalist și a introdus ideea că providența nu dorește ca orașul Constantinopol să cadă în mâinile lor. În această perioadă, musulmanii erau îndepărtați de fanatismul frenetic al strămoșilor lor. Zdrobitorul dezastru pe care ei l-au suferit îi prevenea să mai încerce acest lucru încă o dată. Viața și puterea au devenit atât de plăcute pentru ei încât ei nu mai credeau că a fi martir este un scop în sine. Ei au preferat să trăiască și să lupte cu altă ocazie.

Leon nu s-a eliberat cu totul de musulmani prin victoria sa din 718 AD. În anumite perioade ulterioare ale domniei sale el a fost tulburat de invazii din provinciile de frontieră. În orice caz, nici una din aceste invazii nu a fost cu adevărat periculoasă. După victoria sa finală asupra invadatorilor în anul 739 AD la Akroinon în Frigia, Asia Mică a fost definitiv eliberată de prezența lor.

## **XV. Iconodulii (720 AD - 802 AD)**

Dacă Leon ar fi murit în ziua în care armata califului a ridicat asediul asupra orașului Constantinopol, acest lucru ar fi fost în favoarea reputației sale în istorie. Din fericire pentru Imperiul Roman de Răsărit dar, spre nefericirea sa, Leon a mai supraviețuit încă 20 de ani pentru a trece printr-o serie de evenimente care erau pentru el erau la fel de importante ca respingerea musulmanilor din capitala sa. Planul de reformă adoptat de Leon a fost denumit de istorici "misiunea iconoclastă" fiindcă aceasta a fost împotriva cultului icoanelor. Această reformă a fost una din acțiunile cele mai proeminente ale lui Leon.

În ultimul secol, civilizația și cultura Imperiului erau în declin. Literatura și arta păreau să dispară în acest nesfârșit conflict militar. Vechea jurisprudență romană era uitată, întrecerea dintre funcționarii publici părea să se fi stins, guvernatorii provinciilor erau, fără excepție, soldați grosolani și nu membri ai vechii birocrății care a menținut Imperiul unit atât de mult timp. Unu din semnele de decadentă ale civilizației erau superstițiile lipsite de rafinament care se dezvoltaseră în ultima perioadă în universul religios. În creștinism au început să pătrundă aceste ciudate fantezii medievale care erau inexplicabile pentru vechiul spirit roman din ultimele patru secole. Multe legende puerile, rituri și obiceiuri s-au dezvoltat în jurul principalelor adevăruri ale religiei. Teologii nu au luat notă și nu au apărut religia fiindcă, în această perioadă, ei își dedicau toate energiile în serviciul stărilor controversate dintre monoteism și monofizism. În această perioadă s-au dezvoltat cu o stranie rapiditate cultul icoanei și cultul relicvei care, ca formă, erau numai fetișism. Toate aceste obiecte creatoare de minunății erau adorate drept obiecte divine în sinele lor. Proprietatea unui asemenea obiect însemna averea unei biserici sau mănăstiri. Obiectul tangibil de slujbă era considerat, în aparență, cu același respect precum sanctitatea pe care o reamintea. În unele cazuri, aberațiile la care a dus acest cult al icoanei erau groțesti. De exemplu, în ajunul unui botez se obișnuia să se aleagă un tablou puțin zgâriat care să fie prezentat la ceremonie drept o reprezentant a sfântului. Patriarhi și episcopi afirmău că mâna Virginei dintr-un tablou celebru emana un miros plăcut. Spiritul popular atribuia succesul împăratului Heraclius în luptele cu persanii nu atât capacităților sale militare cât imaginii unice a Virginei, căzută din cer, pe care el o purta asupra sa.

Toate aceste credințe zadarnice, înclinate de cler și acceptate cu zel de marea masă, erau respingătoare pentru laicii educați din clasele superioare. Repulsia lor față de superstiții zadarnice a fost accentuată de influența Mahomedanismului. Timp de un secol, locuitorii din provinciile din Asia ale Imperiului au fost în legătură cu o religie a cărei cea mai nobilă caracteristică era demiterea oricărei forme de idolatrie, sub orice înfățișare sau formă. Un creștin din Imperiul Roman de Răsărit putea numai să recunoască în față unui musulman zeflemitor că el (i.e. - creștinul) ține de o religie coruptă și idolatră, după cum era practică de compatrioții săi.

Printre spiritele mai puternice ale epocii s-a dezvoltat o reacție puternică împotriva superstițiilor dominante. Acest fenomen putea fi constatat la laici decât la cei din cler și era mult mai răspândit în Asia decât în Europa. Leon Isaurianul era incarnarea ceea mai militantă acestui curent; el a lăsat descendenților săi moștenirea sa entuziastă. După 7 ani de la salvarea orașului Constantinopol, Leon a început cruciada sa împotriva superstiției. El a atacat în special idolatria icoanei și atribuirea unor onoruri speciale sfinților, mai ales sub forma cultului marial (referitor la Fecioara Maria).

Lupta inaugurată de Leon a început în anul 725 AD, dată la care el a poruncit îndepărtarea din capitală a tuturor obiectelor de idolatrie din capitală. Imediat a izbucnit o răscoală iar funcționarii civili care au mutat monumentul Marii Crucificări de la poarta palatului au fost despicăți de mulțime. Împăratul a răspuns cu o serie de execuții și a aplicat această modalitate în tot Imperiul, cu ajutorul forțelor armate.

Populația condusă de călugări, mai ales în Europa, s-a opus amarnic la faptele împăratului. Ei au împrăștiat cel mai îngrozitor zvonuri despre intențiile sale: se spunea că evreii au cumpărat acordul său pentru distrugerea întru chipărilor iar califul Yazid al III-lea l-a convertit în secret la Islam. Leon a fost acuzat de subminarea fundamentelor creștine, cu toate că ortodoxia sa era certă și nu a obiectat la

expunerea Crucii, spre deosebire de crucifix. Arianismul era ceea mai puțin jignitoare greșeală care îi putea fi atribuită. Dușmanii împăratului nu s-au mulțumit numai cu rezistența pasivă la cruciada sa împotriva întru chipărilor. În Grecia și Italia au izbucnit războaie periculoase, înfrânte după numeroase lupte. În Italia, autoritatea imperială a fost zdruncinată până la fundamente și nu a mai fost restabilită vreodată. Papalitatea s-a opus mișcării iconoclase iar prin această declarație Papalitatea a fost plasată în fruntea fracțiunii anti-imperiale. Papalitatea nu a avut reticența de a se alia cu lombarzii, care întotdeauna s-au străduit să excludă garnizoanele Imperiului Roman de Răsărit de la Ravenna și Napoli.

Leon a provocat o ură care i-ar fi putut fi fatală, dacă nu s-ar fi bucurat de fidelitatea armatei. Marea sa victorie asupra musulmanilor i-a câștigat o asemenea popularitate încât a putut să nu ia în considerație mânia maselor și să-și realizeze planurile. Pe lângă reformele bisericești, Leon a fost foarte activ în diversele departamente de administrație. Pentru prima oară după Iustinian, el a publicat un nou cod de legi scris în greacă și nu în limba latină, care era aproape dispărută în Peninsula Balcanică. El a reorganizat domeniul financiar care decăzuse într-o confuzie serioasă în decursul anarhiei din perioada 696 AD - 717 AD. Armata s-a bucurat de faptele sale dar el a marcat cel mai mult administrația civilă a Imperiului. În aparență, în epoca lui Leon a încetat procesul de decădere treptat care putea fi observat din perioada lui Iustinian. Timp de 300 de ani, statul roman din răsărit și-a dezvoltat o capacitate cât se poate de surprinzătoare, după catastrofele nefericitei secol al VII-lea. După ce a supraviețuit pericolul musulman, Imperiul a demonstrat din nou stăpânirea sa a Orientului, până la venirea turcilor în secolul XI. Din păcate, cronicarii monahi care au scris despre epoca domniei lui Leon au făcut afirmații defăimătoare la adresa sa pentru a face să crească efectul nedreptăților sale din cruciada sa împotriva cultului icoanelor. Rezultatele activităților lui Leon pot fi depistate, în primul rând, prin luarea în considerație a situației îmbunătățite și ordonate a Imperiului după moartea sa. Evaluarea activității lui Leon trebuie să ia în considerație această situație a Imperiului, în comparație cu anarhia premergătoare ascensiunii sale.

Leon a murit în anul 740 AD și a lăsat tronul fiului său, Constantin al V-lea, pe care l-a crescut ca să urmeze pe calera sa. Noul împărat era un soldat bun și un om de afaceri capabil dar principalul său interes în viață era îndreptat spre lupta împotriva cultului icoanelor. Leon i-a pedepsit pe aderenții superstiției cu biciuri iar Constantin al V-lea i-a pedepsit cu scorpionii. Constantin al V-lea era un adevărat persecutor și i-a executat pe toți dușmanii săi proeminenți ai politicii sale, care îl înfuriau. În consecință, Constantin al V-lea și-a creat o ură chiar mai mare decât cea de care a suferit Leon. Numele său a intrat în posteritate cu adausul descriției insultătoare de *Copronymus*.

Constantin al V-lea era puternic și inteligent dar cu mult mai puțin capabil decât tatăl său. În decursul domniei sale au avut loc un dezastru sau două dar demersul său general era reușit. În aparență, două înfrângeri în Bulgaria nu au fost importante. În 750 AD, longobarzii au cucerit Ravenna și toate teritoriile aflate în posesia Imperiului Roman de Răsărit. Atunci când a fost atacat de longobarzi, Papa Ștefan al II-lea nu a solicitat ajutorul Imperiului Roman de Răsărit; el a cerut ajutor de la francul Pepin cel Scurt. În viitor, papalitatea urma să devină total dependentă de franci și nu de Imperiului Roman de Răsărit. În orice caz, pierderea exarhatului îndepărtat de la Ravenna părea un lucru de mică importanță, mai ales dacă era pus în balanță alături de succesele lui Constantin al V-lea împotriva musulmanilor, slavilor și a bulgarilor. Constantin al V-lea i-a învins pe aceștia de multe ori și le-a pricinuit substanțiale pierderi de vieți umane.

Pentru Constantin al V-lea și contemporanii săi, principalul scop al domniei sale erau acțiunile din domeniul religios. În 754 AD<sup>13</sup>, Constantin al V-lea a întrunit la Constantinopol un conciliu bisericesc format din 338 episcopi. Acest conciliu a declarat că cultul icoanei este în contradicție cu toată doctrina creștină. După ce a fost obținută această condamnare, Constantin al V-lea a atacat peste tot cultul icoanei drept o erezie și nu numai o superstiție. După ce a descoperit că cei care sprijină cel mai mult cultul icoanei, Constantin al V-lea a început o cruciadă împotriva monasticismului călugăriei adică

---

<sup>13</sup> În original, autorul menționează greșit că data Conciliului de la Constantinopol ar fi fost 761 AD. Data corectă este 754 AD. Vezi: Ph. Schaff & Henry Wace (eds.), *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, (Peabody, Mass.: Hendrickson 2004), v.14, *The Seven Ecumenical Councils of the Undivided Church*, p. 543 [NT]

împotriva sistemului de idei călugărești. El a interzis acceptarea noilor călugări și apoi a început să închidă mănăstirile. Conform unor anumite versiuni, Constantin al V-lea a silit mulți călugări să se căsătorească, după ce i-a amenințat cu moartea. Sute de călugări au fost expulzați în Cipru. Mulți călugări au fost biciuiți iar cei mai importanți dintre ei au fost executați. Aceste fapte nesăbuite au avut repercursiuni peste tot: călugării erau considerați martiri iar cultul icoanei pe care ei îl susțineau a devenit mai popular în marile mase.

Constantin al V-lea *Copronymus* a murit în anul 775 AD, fiind încă în plinul său entuziasm de persecutor. El a lăsat tronul fiului său Leon al IV-lea Hazarul, un iconoclast la fel ca toată familia sa dar care imita măsurile mai cumpătate ale bunicului său mai curând decât metodele mai violente ale tatălui său. Leon al IV-lea era bolnav de tuberculoză și a murit de tânăr, după ce a fost la putere mai bine de 4 ani. În decursul domniei sale nu au avut loc evenimente importante, cu excepția unei importante victorii asupra musulmanilor în 776 AD. Coroana sa a fost atribuită fiului său Constantin al VI-lea, un copil de 10 ani. Irina, împărăteasa bizantină, a devenit unica regentă iar numele său era asociat cu toate actele de stat ale fiului ei.

Dinastia isauriană urma să încheie aceasta tragedie înspăimântătoare și nefirească. Împărăteasa Irina era o persoană inteligentă, dominantă și populară. Imensa putere inclusă în funcția de regentă i-a creat o ambiție arogantă. Ea a curtat favoarea populației și a clerului prin oprirea persecuției împotriva iconodulilor. Ea a numit oamenii săi în toate funcțiile civile și militare. Ea a domnit netulburată timp de 10 ani și chiar disprețuia posibilitatea ca fiul ei matur să solicite să-i fie moștenitor. Chiar și atunci când fiul ei a ajuns la maturitatea, Irina l-a exclus din afacerile de stat și l-a silit, împotriva voinței sale, să o ia în căsătorie pe una dintre favoritele ei. Constantin al VI-lea nu era prematur sau nefilial dar la vârsta de 21 de ani s-a răzvrătit împotriva dictaturii și a preluat locul la cârmele statului. Irina a luptat împotriva lui Constantin al VI-lea cu forță armată dar el a iertat-o. După o scurtă izolare, Constantin al VI-lea i-a redat dignitatea precedentă. Această mamă neobișnuită era departe de a recunoaște că fiul este un om matur și își imagina că va reveni la putere. Irina a profitat de proasta reputație care i-a fost atribuită lui Constantin al VI-lea după un război catastrofal cu bulgarii și o rivală nefericită cu Biserica despre divorțul său de soția cu care a fost silit să se căsătorească. În mod mai specific, Irina punează bază pe popularitatea ei în preajma marilor mase. Irina a câștigat această popularitate prin încetarea prin faptul că a încetat persecuția iconodulilor în decursul domniei sale. Acest lucru era important având în vedere revenirea lui Constantin al VI-lea la politica predecesorilor săi și adoptarea unor puternice tendințe iconoclastice după venirea sa la putere.

În anul 797 AD, Irina și-a închipuit că era momentul potrivit ca să-l agreseze pe fiul ei. Conform ordinelor lui Irina, conspiratorii l-au acaparat pe tânărul împărat, l-au orbit și l-au întemnițat într-o mănăstire în care nici unul dintre adepții săi nu putea să-l ajute. Astfel, s-a încheiat domnia dinastiei Isauriene. Constantin al VI-lea a supraviețuit mulți drept călugăr orb și a fost în viață când cinci dintre succesorii săi au murit.

Irina ceea păcătoasă s-a aflat pe tronul dobândit prin crimă aproape cinci ani și a fost foarte supărată de rebeliunile externe și de intrigile interne. Este o ciudat fapt că domnia sa s-a prelungit atât de mult. Pentru multă lume, Irina și-a ispășit pedeapsa pentru monstruoasa uzurpare prin ortodoxia sa religioasă. Sfârșitul a venit în anul 802 AD, atunci când Nicefor, marele ei trezorer, a atras de partea sa un număr de eunuci și curtezani, au prins-o în secret și au întemnițat-o în mănăstirea de pe insula Halki. Nimeni nu a catadicsit să intervină cu forța în favoarea ei iar Nicefor s-a urcat pe tron liniștit.

Domnia Irinei trebuie să fie menționată drept punctul de separare dintre Roma și Constantinopol. Această legătură a continuat din primele zile ale Imperiului. În anul 800 AD, Papa Leon al III-lea l-a încoronat ca împărat roman pe Carol cel Mare (Charlemagne) și i-a transferat loialitatea formală care până atunci fusese acordată împăratului din Constantinopol. Încă de la rebeliunea din vremea lui Constantin al V-lea *Copronymus* această loialitate era o umbră și, în realitate, papalitatea se afla sub influența francilor. Această sciziune finală a avut loc în anul 800 AD. Controversa iconoclastică a pregătit calea acestei sciziuni. Faptul că pe tronul imperial se afla o femeie a fost o scuză bună pentru fapta Papei care a declarat că domnia unei femei est o anomalie și o abominație. Papa și-a asumat răspunderea să termine această situație prin crearea unui nou împărat al occidentului. Desigur, acest act

nu avea nici un conținut legal iar Carol cel Mare nu era, sub nici o formă, urmașul lui Honorius și al lui Romulus Augustulus. Dar, Carol cel Mare avea în stăpânire câteva regate din vechiul Imperiu Roman din Apus și care era o contrabalanță a Imperiului Roman de Răsărit în care Irina se afla la putere. Începând din anul 800 AD, există un Imperiu Roman în est și un Imperiu Roman în vest. Pentru multe scopuri, este convenabil să folosim adjectivul *Bizantin* în loc de *Roman*, atunci când discutăm despre domeniul regatului care își avea centrul la Constantinopol.

## XVI. Sfârșitul iconoclaștilor (802 AD - 886 AD)

Chiar și după căderea dinastiei lui Leon Isaurianul, controversa iconoclastică era departe de a fi terminată și a continuat sub o formă mai cumpătată încă o jumătate de secol, până la detronarea lui Constantin al VI-lea. Adversarii din această controversă nu s-au schimbat: ierarhia oficială și provinciile din Asia erau iconoclaști; clerul și provinciile din Europa erau iconoduli. Este interesant faptul că, în ceea mai mare parte a secolului al IX-lea, pe timpul împăraților proveniți din est, opiniile lui Leon Isaurianul mai erau acceptate. Slujitorii icoanelor au triumfat atunci când o casă regală provenită din zone europeană adică familia lui Vasile I Macedoneanul, a ajuns să dețină coroana.

Trezorierul Nicefor, cel care a detronat-o pe Irina și a obținut Imperiul cu ușurință, era de origine răsăriteană. Străbunul său a fost un prinț arab creștin, expulzat din țara sa pe vremea ascensiunii lui Mahomed iar familia sa provenea din Asia Mică. Deci, nu este surprinzător faptul că Nicefor era iconoclast și a refuzat să o urmeze pe Irina în activitatea ei de restaurare a cultului icoanelor. El nu i-a persecutat pe iconoduli, după cum a făcut dinastia isauriană, dar nu le-a acordat nici o încurajare personală. În aceste circumstanțe, este firesc să constatăm că el era descris în termenii cei mai negativi de călugării cronicari din secolul următor. Despre Nicefor s-a scris că era ipocrit, asupritor și avar dar nu putem constata aceste defecte în activitatea din cei nouă ani ai domniei sale. În orice caz, Nicefor nu a fost un împărat foarte norocos, cu toate că a reușit să înăbușe cu ușurință câteva insurecții ale unor generali nemulțumiți. El nu a reușit deloc în războaiele din exterior. Califul Harun al-Rashid a devastat provinciile din Asia până la Ancyra (Ankara). Nicefor a putut să scape de el numai printr-un tratat de pace infam și prin plata unei mari indemnizații de război. Un alt război s-a încheiat cu un dezastru mai mare. Nicefor a invadat Bulgaria în 811 AD cu scopul de a-l pedepsi pe domnitorul Krun pentru devastarea Traciei. Armata bizantină a învins în luptă și a devastat capitala domnitorului bulgar dar, după câteva zile, Nicefor a fost surprins de un atac nocturn asupra taberei sale. Împăratul a intrat în panică și confuzie iar fiul și moștenitorul său, Staurakios, a fost grav rănit. Armata sa dezrădăcinată s-a oprit din retragere tocmai la Adrianopol și a abandonat cadavrul împăratului în mâinile bulgarilor, care l-au decapitat. Craniul lui Nicefor a fost transformat într-o cupă de băut, așa cum au făcut longobarzii cu craniul regelui Cunimund, în urmă cu trei sute de ani.

Staurakios, unicul fiu al lui Nicefor, a fost proclamat împărat da, în scurtă vreme, a devenit clar că rana sa este foarte gravă. Înainte de moartea lui Staurakios, Mihail I Rangabe, căsătorit cu fiica cea mare a lui Nicefor, i-a luat locul pe tron.

Mihail I avea o fire bună dar era un om slab. Avansarea sa se datora numai căsătoriei sale. Mihail I era un slujnic devotat și un admirator al călugărilor; el a început să anuleze măsurile luate de socrul său și i-a scos din slujbă pe toți iconoclaștii, ceea ce i-a înfuriat pe mebrii acestui puternic partid și a dus la conspirații împotriva lui. Mihail I ar fi putut să-și păstreze funcția dacă nu ar fi condus războiul cu bulgarii cu o incompetență rușinoasă. El a permis unui dușman sfidat de romanii din est să devasteze spațiile deschise din Tracia, să asalteze fortărețele din Mesembria (Nesebăr) și Anchilaos (Pomorie) și să ajungă cu invaziile până la porțile Constantinopolului. Armata a fost nemulțumită și s-a răsculat. Leon Armeanul, un ofițer merituos și capabil, a fost proclamat împărat în tabăra militară. Mihail I nu a avut nici o împotrivire și s-a retras într-o călugărie, după ce a fost la putere timp de doi ani (811 AD - 813 AD).

Leon Armeanul s-a dovedit demn de încrederea armatei, i-a îndepărtat pe bulgari din fața zidurilor Constantinopolului dar și-a pătat glorioasa victorie prin tentativa perfidă de a-l asasina pe domnitorul bulgar Krun. Apoi, Leon Armeanul a mășăluit spre Nesebăr (Mesembria) și a înfrânt dușmanul încât nu putea să scape de sabia sa iar Bulgaria a fost atât de slăbită încât nu a mai făcut nici o problemă mai bine de 50 de ani.

Imediat după ce a terminat războiul bulgar, Leon Armeanul s-a implicat în controversa iconoclastică. Dat fiind că provenea din Orient, Leon Armeanul era profund pătruns de tendința de a inversa politica iubitorului de călugări Mihail I Rangabe. Fiind moderat și precaut, el a încercat să introducă fără forță o

metodă interimară între distrugerea icoanelor și cultul icoanelor. Aceasta a fost o tentativă eșuată care i-a adus porecla "Cameleonul". Ideea lui Leon Armeanul a fost o modalitate bizară de a permite folosirea icoanelor, cu condiția ca ele să fie plasate atât de sus încât nimeni aflat pe sol să nu poată să le atingă sau să le sărute! Acest lucru nu a fost pe placul nimănui. Patriarhul și călugării reprobau mutarea icoanelor iar pe de altă parte, militarii furtunoși din Asia au pătruns unde au putut în biserici și au mutilat tablouri și obiecte. Perioada de domnie a lui Leon Armeanul a fost plină de ciorăvăieli bisericești dar, trebuie să reținem că, în perioada sa, nimeni nu a murit din cauza propriilor sale convingeri. Atunci când cei mai violenți dușmani îndrăzneau să se confrunte cu Leon Armeanul, ei erau deportați în cele mai îndepărtate mănăstiri. Leon Armeanul a fost silit să renunțe la măsurile sale moderate și să interzică icoanele cu totul. Așa cum a procedat Constantin *Copronymus*, Leon Armeanul a convocat un conciliu bisericesc care să-i susțină acțiunea. Majoritatea episcopilor din răsărit au decis că iconolatria este o erezie periculoasă și l-au anatemizat pe patriarhul Nicefor I din Constantinopol precum și pe toți apologeții icoanelor.

Domnia lui Leon Armeanul a fost binefăcătoare, în afară de problemele religioase. Leon Armeanul nu era destinat să dispară liniștit. Cel care urma să devină Mihail al II-lea Amorianul era cel mai valoros general din Imperiu dar a fost descoperit drept conspirator. Leon Armeanul l-a întemnițat dar i-a amânat pedeapsa și i-a lăsat liberi pe complicitii lui. Mihail al II-lea Amorianul avea la palat mulți prieteni, deciși să dea o lovitură prealabilă dacă Leon Armeanul ar fi descoperit vina lor. Ei au decis să-l asasineze pe Leon Armeanul în capela sa particulară la utrenia de Crăciun, acesta fiind obișnuit să vină la slujbă fără paznici. Conspiratorii au venit la slujbă și l-au atacat pe împărat în mijlocul imnului de Euharistie. Leon Armeanul a smuls crucea de pe altar și a doborât câțiva dintre agresori dar ei erau prea mulți la număr și l-au asasinat chiar lângă altar, în ziua de Crăciun din anul 820 AD.

Mihail al II-lea Amorianul a fost scos din temniță, salutat ca împărat și încoronat chiar înainte să-i fi fost scoase cătușele de la picioare. Numai după ceremonie s-a găsit momentul să fie chemat un fierar care să-i scoată cătușele.

Din naștere, Mihail al II-lea Amorianul era numai un sătean dar a avansat până la un înalt grad datorită capacității și curajului său. El era denumit "Amorianul" după locul său de naștere, Amorium din Frigia (Phrygia), dar porecla sa mai frecventă era "Bâlbăitul". El a fost prietenul și consilierul lui Leon Armeanul în perioada în care acesta a urcat pe tron. Conspirația lui Mihail al II-lea Amorianul trebuie să fie considerată o ingraturitudine grosolană, chiar dacă el personal nu a fost responsabil de asasinarea superiorului său.

Cu toate că era necioplit și incult, Mihail al II-lea Amorianul era o persoană de o abilitate considerabilă. El și-a întărit legătura cu coroana prin căsătoria cu ultimul vlăstar al dinastiei Isauriene: prințesa Eufrosia, fiica împăratului Constantin al VI-lea cel orb. Mihail al II-lea Amorianul s-a străduit să trateze problemele religioase ale perioadei cu o imparțialitate absolută, ca să nu-i jignească pe iconoclaști și nici pe iconoduli. El i-a rechemat din exil pe călugării iconoduli care au fost expulzați la mănăstiri îndepărtate de către Leon Armeanul. El a proclamat că, în viitor, orice supus din Imperiu se va bucura de deplina libertate de conștiință cu privire la problema icoanelor aflată în dispută. Această acțiune era departe de a-i satisface pe iconoclaști care doreau ca Mihail al II-lea Amorianul să readucă icoanele lor la locurile lor străvechi. Mihail al II-lea Amorianul nu dorea să accepte acest lucru și a obținut o aprobare foarte condiționată de la fracțiunea monastică.

Era de așteptat ca domnia unui uzurpator fără nici un drept la tron să fie tulburată de revolte. Mihail al II-lea Amorianul a avut partea sa în aceste calamități. Cu toate că i-a înfrânt pe претенdenții la tron Thomas și Eufemius, din cauza lor, Mihail al II-lea Amorianul a pierdut două provincii importante ale Imperiului. În timpul revoltei lui Toma Slavul, o armată de musulmani din Alexandria a atacat Creta și a cucerit-o în întregime. Atunci când a putut face acest lucru, Mihail al II-lea Amorianul a expediat două corpuri militare, ca să-i izgonească pe invadatori dar ambele expediții au eșuat iar Creta a rămas în mâinile musulmanilor timp de un secol. Sutele de porturi din Creta s-au transformat în cuiburi de pirați și au devenit catastrofa comerțului din Orient. Acești pirați erau un adevărat pericol pentru Imperiu din momentul în care flota imperială nu reușea să-și mențină forța de supraveghere maritimă.

O revoltă asemănătoare s-a petrecut în Sicilia. Rebelul Eufemius de Messina a condus invazia militară musulmană din Africa de nord, care a debarcat în 827 AD și a reușit să mențină un ancoraj, cu toate

eforturile de izgonire. La început, domeniile lor erau mici dar, pe timpul succesorilor lui Mihail al II-lea Amorianul, ei au reușit să pună stăpânire pe toată insula.

După ce s-a aflat pe tron timp de nouă ani, Mihail al II-lea Amorianul a murit natural, cu coroana pe cap. În ultimii 50 de ani, nici un împărat bizantin nu își terminase viață atât de liniștiți. El a fost urmat de fiul său Theophil, un vehement iconoclast. În decursul vieții tatălui său, tendințele sale persecutante au fost cu greu stăvilit. Ascensiunea lui Theophil la tron a fost un semnalul unei noi campanii împotriva cultului icoanelor. Theophil l-a convins pe Ioan al VII-lea Grammatikos, un puternic iconoclast, să-i excomunică drept idolatrii pe toți cei care se deosebeau de el. Ioan al VII-lea Grammatikos a început să-i biciuiască, să-i alunge și să-i întemnițe pe conducătorii iconoduli. Persecuțiile sale erau aproape la fel de aspre ca și cele ale lui Constantin al V-lea *Copronymus*, cu excepția că Theophil I nu a aplicat niciodată pedeapsa cu moartea dar stigmatizarea și mutilarea erau luate în considerație.

Iconodulii au crezut că răzbunare cerească pentru ticăloșeniile lui Theophil I au fost catastrofele pe care le-a suferit în războiul cu musulmanii. Theophil a intrat în conflict cu califul Al-Mutasim. În prima fază, Theophil a cucerit și a incendiat orașul Zapetra, care era foarte stimat de Al-Mutasim, fiindcă el provenea de acolo. Faptele lui Theophil l-au mâniat puternic pe Al-Mutasim, care a jurat că se va răzbuna și va distruge orașul iubit de Theophil. Al-Mutasim a concentrat atunci ceea mai mare armată care a existat după asediul lui Masalma asupra Constantinopolului din anul 717 AD și a mărsăluit spre Tarsus cu 130 000 de soldați. Legenda spune că pe scutul fiecărui soldat scria *Amorium*, orașul natal al împăratului și al ancestorilor săi. Al-Mutasim a jurat să distrugă acest oraș. O divizie din armata califului a înfrânat armata lui Theophil, care a venit personal pe câmpul de luptă. O altă divizie a armatei musulmane, în frunte cu Al-Mutasim, a atacat direct orașul Amorium și l-a cucerit după o luptă aprigă de 55 de zile. Au fost masacrați 35 000 dintre locuitori, orașul a fost ars iar califul a revenit spre casă după ce s-a răzbunat iar Imperiul a suferit ceea mai gravă invazie. Războiul cu musulmanii a continuat indecisiv dar nu a mai avut loc un alt dezastru.

În afară de persecuția iconodulilor și războiul cu califul, mai sunt și alte lucruri care trebuie să fie menționate despre Theophil. Pentru un timp, el a fost reținut în memorie datorită gustului său pentru superbe expuneri. Se pare că dintre toți împărații Imperiului Roman de Răsărit, el a fost cel care se delecta cel mai mult de piese de aur și argint, de bijuterii și broderii. Platanul său aurit era discutat în toată lumea din răsărit. Timp de generații au fost reținuți în memorie lei și auriți din partea de jos a tronului său care se ridicau și urlau printr-un mecanism ingenios.

Căsătoria lui Theophil a fost ciudată iar această poveste merită să fie spusă. După cum se obișnuia, Theophil a rugat-o pe împărăteasa văduvă Eufrosia să organizeze o întâlnire cu cele mai frumoase fete din aristocrația Imperiului Roman de Răsărit. Theophil a venit la această întâlnire cu un măr de aur în mână. Frumoasa Eikosa a fost prima pe care a privit-o și s-a apropiat spunându-i: "Ceea mai mare parte a răului din lume provine de la femei." Eikosa i-a răspuns că și ceea mai mare parte a lucrurilor bune provine de la femei, ceea ce l-a ambarasat pe Theophil, care a plecat mai departe și i-a dat mărul de aur lui Theodora, o altă frumusețe. Această alegere a fost pripită și nefericită fiindcă Theodora era o devotată iconodulă și a folosit toată influența sa împotriva opiniilor religioase ale soțului ei.

Theophil a murit de tânăr în anul 842 AD. El l-a lăsat la tron pe singurul său fiu, Mihail al III-lea, care avea atunci numai 3 ani iar regenta sa era tânăra împărăteasă. După înmormântarea soțului ei, Theodora a început distrugerea politicii purtată de soțul ei decedat. În aplauzele călugărilor și ale populației din Constantinopol, Theodora a proclamat sfârșitul persecuției, i-a rechemat din exil pe iconodulii expulzați și l-a demis pe Ioan al VII-lea Gramaticianul, patriarhul iconoclast care l-a slujit pe Theophil. Icoanele au reapărut pe toate zidurile bisericilor din Constantinopol după 30 de zile de la instaurarea noii domnii. Se pare că iconoclaștii au fost surprinși și nu s-au opus la noua revoluție. În orice caz, împărăteasa nu aluat nici un fel de măsuri de persecuție. Iconoclaștii au pierdut numai puterea dar nu siguranța vieții și siguranța celor din această facțiune. Singurul rezultat al luptei îndelungate a fost un compromis ciudat în Biserica de Răsărit cu privire la reprezentarea figurii umane. La locurile de slujbă au fost plasate numai picturi și mozaicuri dar niciodată nu au mai fost puse statui. Credința era, în aparență, că o icoană adevărată avea prea mult din savoarea unui idol păgân. Această acuzație nu putea fi făcută la adresa unei picturi care servea drept o amintire pioasă a personajului pe care îl reprezenta dar nu putea fi mai mult de atât. Cu

toate acestea, venerația bizantinilor pentru icoanele ("*Eikons*") lor sfinte a devenit grotescă aproape ca idolatria. Acest fenomen a dus la forme de superstiție ciudate și neobișnuite.

Fiind preocupată de chestiuni religioase, Theodora a încredințat fratelui său Bardas educația fiului ei. Bardas a devenit co-regent iar apoi obținut titlul de *Cezar*. Bardas l-a educat pe tânărul Mihail al III-lea în modul cel mai nesăbuit și rușinos. Bardas l-a învățat pe Mihail propriile sale vicii de ebrietate și desfrâu. Mihail era un elev bun și înainte de a ajunge la vârsta de 21 de ani era un dipsoman confirmat. Câțiva ani după ce a devenit matur, Mihail a devenit nemulțumit de unchiul său și la omorât pentru că să domnească singur. Imoralitatea și patima sa au devenit mai insuportabile după moartea lui Bardas. Imperiul Bizantin nu s-a destrămat în această perioadă datorită excelentei organizări a serviciului său administrativ civil. În această perioadă, Mihail al III-lea era prea istovit ca să-și mai piardă timpul cu afacerile de stat în locul orgiilor sale. Mihail al III-lea l-a numit *Cezar* pe Vasile Macedoneanul, care ajunsese la postul de mare șamberlan numai datorită faptului că era favoritul împăratului. Vasile Macedoneanul provenea din clasele inferioare și a început ca rândușul lui Mihail al III-lea. El și-a câștigat admirația lui Mihail al III-lea prin abilitatea sa practică alături de puterea sa de a rezista chiar și la cel mai prelungit desfrâu. Astfel, el a devenit șamberlan iar apoi împărat. Sub masca unui om gălăgios, Vasile ascundea ceea mai devorantă ambiție. Atunci când a înțeles că binefăcătorul său bețiv și-a atras disprețul întregii lumi din Imperiul Roman de Răsărit, el a avut impudicitatea și ingratitudea să plănuiască uciderea lui Mihail al III-lea. În timp ce dormea, după una din orgiile sale, Mihail al III-lea a fost înjunghiat de amicul său din clasele inferioare care a capturat palatul și s-a declarat împărat.

Era de așteptat ca lumea Imperiului Roman de Răsărit să nu-l accepte drept conducător pe cel care își datora promovarea capriciilor unui bețiv iar apoi a devenit asasinul binefăcătorului său. Dar, destinul lui Vasile Macedoneanul era să înființeze dinastia care s-a aflat cel mai mult timp vreodată pe tronul din Constantinopol. Vasile Macedoneanul s-a arătat drept un domnitor cu mult mai bun decât era de așteptat din antecedentele sale dezonorante. Vasile Macedoneanul făcea parte din categoria oamenilor norocoși care pot utiliza munca altora atunci când propriile lor puteri și cunoștințe nu sunt suficiente.

Vasile Macedoneanul este memorat, în primul rând, pentru codificarea sa a legilor Imperiului, care a depășit *Ecloga* lui Leon al III-lea Isaurianul, chiar dacă acesta depășise lucrarea solidă și profundă a lui Iustinian. *Basilika* lui Vasile Macedoneanul, cu adausurile făcute de fiul său Leon al VI-lea a fost codul Imperiului Bizantin până în ultimele sale zile și niciodată nu au mai fost făcute modificări.

Fiind de proveniență europeană și nu asiatică, după cum au fost predecesorii săi, Vasile Macedoneanul a fost, firește, un slujitor ortodox al icoanelor. El și-a demonstrat bigoteria prin persecuția paulicienilor, o sectă asiatică acuzată de maniheism, netolerată de împărații iconoclaști. Opresiunea lui Vasile Macedoneanul i-a făcut pe mulți dintre pauliceni să treacă granița musulmană, să se refugieze acolo și să se întrețină din jefuirea granițelor Imperiului Roman de Răsărit.

Vasile Macedoneanul s-a aflat la putere în perioada 867 AD - 886 AD. Singura chestiune care merită a fie menționată în această perioadă este pierderea finală a Siciliei. Musulmanii din Africa aveau o anumită bază în Sicilia încă de pe vremea lui Mihail al III-lea. În anul 878 AD ei și-au atins scopul prin cucerirea orașului Siracusa din Sicilia.

## **XVII. Împărații literari și vremurile lor (886 AD - 963 AD)**

După moartea lui Vasile Macedoneanul a urmat o perioadă de 80 de ani, ceea mi monotona și lipsită de evenimente din istoria Imperiului Bizantin. În această perioadă s-au desfășurat domniile lui Leon al VI-lea Filozoful și Constantin al VII-lea Porfirogenet; ei erau fiul și nepotul fondatorului acestei dinastii. Vasile Macedoneanul a fost numai un aventurier ignorant și lipsit de educație, dar a fost un parvenit capabil. În mod ciudat pentru cei proveniți din această categorie socială, succesorii lui Vasile Macedoneanul erau oameni de literatură blânzi (moderați, cooperativi și inofensivi. Ei nu au scris anale cu sabia, cu toate că vremurile erau propice pentru acțiunea militară; ei s-au devotat scrierii și au lăsat în urma lor cele mai utile și interesante lucrări din literatura bizantină.

Nu este sigur că, în vremuri mai grele Leon al VI-lea și Constantin al VII-lea ar fi fost destul de puternici ca să-și apere tronul. Perioada 880 AD - 960 AD a fost mai puțin tulburată de războaiele cu străini față de orice altă perioadă similară din istoria Imperiului Roman de Răsărit. În orient, Imperiul califilor era în destrămare, Imperiul lui Charlemagne era deja descompus în Occident. Bulgarii și alte popoare învecinate din nord fuseseră convertite la creștinism și se limitau la liniște. Imperiului Roman de Răsărit era expus numai la raidurile de piraților ruși în nord și la raidurile musulmanilor din Africa în sud. Aceste raiduri erau jignitoare dar nu mai mult de atât. Probabil că un împărat activ și agresiv ar fi găsit momentul potrivit ca să-i cucerească pe acești vecini dar Leon al VI-lea și Constantin al VII-lea erau oameni liniștiți, lipsiți de inițiativă, care rezidau cu satisfacție în palat și se îndreptau spre teren numai de rare ori sau niciodată.

În decursul domniei lui Leon al VI-lea, nefericita invazie a Bulgariei a fost singurul eveniment care a schimbat rutina. Această invazie a eșuat datorită conducerii greșite a generalilor și a unui mare raid al piraților musulmani asupra orașului Tesalonic în anul 904 AD. Cucerirea celui de-al doilea oraș al Imperiului de o flotă de aventurieri din Africa a fost un accident rușinos iar administrația lui Leon al VI-lea a creat multe resentimente și senzații. Este cinstit să afirmăm că orașul bizantin a fost luat aproape prin surprindere și asaltat din partea mării, atacul din această direcție fiind neașteptat. Armata și flota bizantină ar fi salvat orașul dacă această ofensivă ar fi fost amânată pentru câteva săptămâni. După cucerirea orașului, musulmanii au fugit cu prada și nu au încercat să dețină zidurile.

Constantin al VII-lea Porfirogenet era fiul lui Leon al VI-lea și a celei de a patra sa soții. Constantin avea vârsta de numai 7 ani când i-a parvenit moștenirea. El a fost sub tutele protectorilor săi. Unchiul său Alexandru a domnit drept colegul său și a devenit împărar-regent. După câțiva ani de la moartea lui Alexandru, Roman I Lecapenos, un amiral ambițios, a uzurpat această poziție, s-a declarat împărat și a condus Imperiul. Roman I Lecapenos a ajuns la o vârstă foarte înaintată, cu mult după ce Constantin al VII-lea Porfirogenet ajunsese la maturitate, dar el deținea cu putere sceptrul și îl marginaliza pe moștenitorul legal. Constantin al VII-lea Porfirogenet s-a consolatat cu pictura și scrisul; el a devenit o persoană de sine stătătoare în juurul vârstei de 40 de ani. Nici atunci, succesele sale nu proveneau din propriile sale energii. Fiii adultului Roman I Lecapenos au decis să-și urmeze părintele pe tron, cu toate drepturile lui Constantin al VII-lea Porfirogenet. După propria lor declarație ca împărați și abdicarea tatălui lor a izbucnit o furie populară. Mulțimea și paznicii s-au unit ca să-l înlăture pe îngâmfatul Roman I Lecapenos și pe fratele său. Ei au fost puși în temniță la mănăstiri. Constantin al VII-lea Porfirogenet a ieșit din izolare pentru a deține puterea timp de 20 de ani. El era oarecum slab și ineficient dar nu era obstinat și tiranic; mulți oameni mai bine dotați au devenit domnitori mai răi.

Cărțile au fost principalele realizări ale lui Leon al VI-lea și Constantin al VII-lea Porfirogenet. Leon al VI-lea a scris un manual despre arta de război, un număr de tratate teologice, o profecție și o colecție de enigme politice. Pentru mult timp, aceste lucrări au fost enigma și admirația Orientului. Valoroasa și interesanta lucrare despre arta războiului include istoria organizării militare, tactica și strategia din vremurile lui Leon al VI-lea. Această lucrare ne oferă perfectă imagine a armatei bizantine, tactica sa și scurte descrieri incidentale despre inamicii cu care a fost nevoită să lupte. Elementul principal al acestei forțe mai erau încă "themes" sau "turmae" ale cavaleriei. Fiecare provincie avea propria sa unitate de acest gen. Numărul provinciilor crescuse cu mult, în comparație cu epoca dinastiei lui Heraclius iar acest

lucru implica creșterea corespunzătoare a trupelor. Aceste trupe proveneau dintr-o suptă Imperiului și erau oferite de nobilitatea bizantină. Leon al VI-lea a observat că "...nu este greu să fie găsiți ofițeri de bună proveniență și cu propriile lor mijloace, respectați de soldați pentru proveniența lor. Acești ofițeri puteau să obțină bunăvoința soldaților lor prin multe daruri, dincolo de plata obișnuită." Pe listele oficiale ale militarilor recrutați se află, o generație după alta, numele unor mari case de nobili: Ducas, Phocas, Comnenulus, Bryennius, Kerkuas, Diogenes și mulți alții. Paginile lui Leon al VI-lea emană încrederea deplină în capacitatea armatei de a se confrunța cu orice dușman. Împotriva musulmanilor, turcilor, ungurilor și slavilor se recomanda acțiunea rapidă, decisivă și victorioasă. Numai în conflictul cu cei din Apus, francii și longobarzii, Leon al VI-lea recomandă atenție și condamnă orice implicare nehibzuită într-o acțiune generală. În aceste cazuri, Leon al VI-lea preferă istovirea inamicului prin afectarea liniilor sale de aprovizionare și hărțuila deplasărilor militare. Leon al VI-lea creează o impresie foarte bună despre armata bizantină, organizată, înarmată și aprovizionată fără echivalent, până în epoca modernă. Fiecare regiment își avea propria sa uniformă caracteristică și era echipat cu regularitate dar nu exista diversitatea de arme și organizări caracteristică armatelor medievale. Fiecare regiment era urmat de un convoi cu multe obiecte de detaliu, de un mic grup de tehnicieni, chirurși și ambulanțe. Leon al VI-lea relatează că, pentru a încuraja salvarea răniților, grupul de târgași primea o monedă de aur pentru fiecare soldat salvat de pe câmpul de luptă. Această atenție pentru răniți poate fi cu greu descoperită până în secolul XX.

Conform spuselor lui Leon al VI-lea, obiectivul principal al flotei bizantine era supravegherea pe Marea Egee, în Levant și în sudul Italiei. Dușmanii flotei bizantine erau musulmanii de pe coastele siriene și africane; mai amănunțit, aceștia erau corsari din Creta care au fost înfrânți de mai multe ori dar nu au fost supuși până la exterminarea lor de către Nicefor al II-lea Focas în anul 961 AD. Imperiul bizantin avea trei flote: două mai mici în Marea Neagră și în apus precum și o flotă mare în Marea Egee. Aceasta flotă mai mare era formată din 60 de dromonuri sau vase de război de cele mai mari dimensiuni. Depoul lor era la Constantinopol dar se mai aflau la Samos (Tesalonic) și în alte porturi. Datorită dimensiunilor lor mari și mai ales datorită *focului grecesc* pe care îl foloseau, flota imperială era, în general, superioară față de flota musulmană. Cu toate acestea, flota imperială nu a putut niciodată să suprimă pirateria de mici dimensiuni, care a făcut comerțul medieval atât de periculos.

Lucrările lui Constantin al VII-lea Porfirogenet<sup>14</sup> sunt mai interesante decât cele ale tatălui său. Lucrarea sa *De Thematibus* este inestimabilă pentru istoric și include o listă complectă de unități militare (*themes*), granițe, locuitori, caracteristici, resurse și multe incidente de valoare istorică. Mai importantă este lucrarea *De administrando Imperio* unde sunt menționate chestiuni de politică externă și resursele cu privire la diferite popoare aflate în legătură cu Imperiul Bizantin. *Vita Basilii* este o biografie despre bunicul său, Vasile Macedoneanul. Această lucrare conține numeroase complimente pe care cutezătorul uzurpator nu le merita. Ceea mai lungă și ambițioasă lucrare este *De Ceremoniis*, un manual de etichetă și precedență care descrie ierarhia oficială a Imperiului, datoriile, privilegiile și instrucțiuni amănunțite pentru ceremoniile de stat și economia internă a casei regale. Constantin a depus eforturi mai mari pentru acest trivial în comparație cu celelalte lucrări interesante pe care le-a scris. Din lucrările sale, Constantin al VII-lea Porfirogenet apare drept o persoană fără mari capacități originale dar dotat cu capacitățile unui compilator atent și sistematic care îndrăgea detaliile și nu se eschiva de la probleme. Atenția sa pentru spectacolele de la curte era caracteristică pentru un împărat pașnic, care a fost ținut mult timp acasă de către tutorele său, fiind obligat să se compenseze cu ceremonii în lipsa puterii adevărate.

Faptul că doi împărați s-au dedicat succesiv în favoarea literaturii este un indiciu suficient al faptului că, la sfârșitul secolului al IX-lea se terminase perioada de pauperitate intelectuală care a predominat atât de mult timp. De la moartea lui Iustinian, până la sfârșitul dinastiei lui Heraclius, lucrurile au evoluat foarte negativ. După venirea la putere a lui Leon al III-lea Isaurianul, lucrurile au început să evolueze pozitiv. Perioada 600 AD - 750 AD a fost ceea mai sumbră perioadă din istoria literaturii în Bizanț. În această perioadă, numai un număr restrâns de oameni au făcut analize, nu a existat poezie, cu excepția lucrărilor pierdute scrise de George din Pisidia și au fost scrise foarte puține studii de teologie. La ascensiunea

---

<sup>14</sup> Vezi: J-P. Migne (ed.), *Patrologia Graeca* v. 112 (Paris: Garnier, 1897) și v. 113 (Paris: Garnier, 1864) [NT]

dinastiei Isauriene, literatura părea moartă. În aparență, influența acceleratoare a lui Leon al III-lea Isaurianul a fost resimțită și în domeniul literaturii. La sfârșitul secolului al VIII-lea, exista un număr mult mai mare de scriitori, cu toate că mulți dintre ei erau numai polemici anti-iconoclaști, a fost Teodor Studitul. În secolul al IX-lea, putem depista existența unei clase literare mult mai mari, printre care se numărau autori importanți, cum a fost, de exemplu, Patriarhul Fotie I al Constantinopolului, care a fost un om excepțional de cult și erudit și al cărui catalog de librărie este invidiat de erudiții moderni.

Eventual, ceea mai interesantă evoluție din literatura bizantină au fost epicele sau romanele de cavalerime, după cum avem tendința să le denumim și care au fost scrise la sfârșitul dinastiei macedonene. Un exemplu poate fi epicul *Digenes Akritas*, scris la sfârșitul secolului al X-lea. Acest poem epic îl celebrează pe un erou care a trăit pe vremurile lui Nicefor al II-lea Focas și Ioan I Tzimiskes. Acest poem epic poate fi considerat drept caracteristic al acestei categorii literare. Acest poem epic relatează aventurile de dragoste și de război ale lui Vasile Digenes Akrites (*Străjerul cu două soiuri de sânge*), păzitor la Porțile Ciliciene (în Turcia) sau la Strâmtoarea din Taurus, după cum era denumirea sa oficială. El era un puternic vânător de urși și de necredincioși, i-a învins pe jefuitorii de la graniță și a condus multe incursiuni în Siria. Se mai povestește că el ar fi ucis un dragon cu bardul său admirator. Probabil că cel mai interesant episod este fuga sa în secret cu frumoasa Eudochia Ducas, fiica unui general din armata Cappadociană, pe care el a luat-o împotriva voinței tatălui ei și a celor șapte frați ai ei. Familia furioasă l-a urmărit, el i-a lovit pe fiecare dintre ei în strâmtoare dar i-a lăsat în viață și s-a împăcat cu ei prin intermediul miresei sale. *Digenes Akritas* este ceea mai timpurie și ceea mai bună operă din această categorie.

În perioada 600 AD - 900 AD, arta a evoluat aproape la fel ca literatura. Decadența artei s-a prelungit un secol și jumătate iar operele care au mai rămas din această perioadă sunt grosolane în mod grotesc. Ca desen și prelucrare, nimic nu poate fi mai urât ca o monedă a lui Constans al II-lea Bărbosul sau a lui Constantin al V-lea. O monedă a francilor sau a vizigoților nu poate fi cu mult mai dizgrațioasă. Numărul redus de manuscrise din această perioadă arată declinul din domeniul artei, cu toate că acest declin nu era la fel de mare ca declinul din domeniul literaturii. Mozaicurile arată un declin mai mic față de alte ramuri de decorare dar și aici sunt puține opere din secolele VII - VIII.

În secolul al IX-lea totul se îmbunătățește minunat. Este extrem de surprinzător să constatăm că, în pictură, tradiția clasică revine cu lucrări excepțional de frumoase care reproduc atât de exact vechiul stil încât s-ar fi putut crede că ele provin din secolele al IV-lea sau al V-lea. În aparență, controversa iconoclastă a stimulat pictura. Fiind persecutată de împărați, arta sfintei picturi a portelor sacre a devenit ceea mai respectată de către mulțime. O parte din cei mai importanți martiri iconodului erau pictori. Lucrările martirului Lazarus Zographos, cel care a fost torturat de împăratul Theophilus, sunt un triumf al artei și al sanctității.

Cu toate că a persecutat pictorii, împăratul Theophil merită să fie menționat drept primul constructor important după Iustinian și drept patronul "micilor meserii": bijuteria, argintăria și mozaicarea. Există dovezi bune că toate aceste meserii erau foarte înfloritoare pe vremea împăratului Theophil (829 AD - 842 AD).

În istoria Imperiului Bizantin din secolul al IX-lea mai există un subiect care trebuie luat în considerație: importanța comercială unică a orașului Constantinopol în decursul secolului al IX-lea și în decursul următoarelor două secole. Cu excepția comerțului bizantin, toate celelalte căi de comerț maritim au fost anihilate de pirații musulmani în secolele precedente. Singura cale de contact între creștinismul din est și creștinismul din vest era menținută de flota imperială din Imperiul Roman din Răsărit. Produsele din est care ajungeau în Italia sau în Franța erau transferate prin depozitele de la Bosfor. Vasele romanilor din est transportau toată marfa, cu excepția câtorva porturi din Italia, cum ar fi Amalfi sau noul port de la Veneția. Se pare că nicăieri nu existau vase comerciale. Acest monopol al comerțului din Europa era unul din cele mai importante ingrediente ale forței Imperiului Bizantin. Marile sume de bani și marile cantități de mărfuri care treceau prin Imperiul Roman de Răsărit au reușit să anihileze influența negativă a unui sistem de impozitare aspru și stupid.

## XVIII. Gloria militară

În timp ce Constantin al VII-lea Porfirogenet își petrecea anii monotoni ai domniei sale, în estul musulman aveau loc evenimente furtunoase succesive care au schimbat complet frontiera asiatică a Imperiului Bizantin. Încă de la începuturi, Imperiul Bizantin s-a confruntat în est cu un inamic puternic: întâi a fost Regatul Sasanid din Persia, apoi a fost califatul condus de dinastiile Omeiad și Abbasid. În momentul despre care discutăm acum, califatul era descompus iar descendenții lui Abdallah as-Saffah și Haroun al-Rashid au devenit vasalii unui supus răzvrătit și și-au păstrat numai o suveranitate nominală care nu se extindea dincolo de zidurile palatelor de la Bagdad.

Criza survenit în anul 951 AD. Armatele dinastiei Buyid, care a pus stăpânire pe suveranitatea Persiei, au pătruns în Bagdad iar califul a fost luat prizonier în propria sa reședință regală. În vremurile care au urmat, califii au fost numai marionete iar domnitorii din dinastia Buyid se foloseau de denumirea lor numai ca titlu și prefăcătorie. Dar cuceritorii nu au pus mâna pe tot califatul: numai persanii și cei din partea inferioară a Eufratului îi ascultau. Alte dinastii au venit la putere și au luptat pentru provinciile mai dinspre apus ale vechiului teritoriu musulman. Emirii din Aleppo (Siria de nord) și Mosul (Mesopotamia) au devenit vecinii apropiați ai Imperiului Roman de Răsărit iar teritoriile mai îndepărtate, Egiptul și Siria de sud au intrat în posesia dinastiei Ikhshidid.

După toate acestea, bizantinii nu au mai avut la granița lor o mare putere centralizată ci emiratele relativ slabe din Aleppo și Mosul, cu regatele dinastiilor Buyid și Ikhshidid în spatele lor. Aceste patru state musulmane erau creații noi și incerte, provenite din lupte și care, în general, erau în război una cu alta. Aceasta a fost o ocazie fără precedent ca Imperiul Bizantin să se răzbune pe vechii săi dușmani și să împingă înapoi granițele musulmane de la frontiera de pe Taurus, unde au fost stabilite de atât de multă vreme.

Cu acest scop, spre norocul bizantinilor, sosise momentul și omul potrivit. În acest moment, Imperiul a avut la dispoziție pe cel mai bun militar de la moartea lui Leon al III-lea Isaurianul. Nicefor al II-lea Focas se afla în fruntea unei dintre cele mai mari familii de latifundieri din Asia Mică și care era elita aristocrației bizantine. Nicefor poseda multe pământuri în Cappadocia, de-a lungul frontierei cu musulmanii. În trecut, tatăl și bunicul său au fost ofițeri importanți dar Nicefor i-a întrecut. El era un militar dar și autor pe tema militară. Lucrarea sa tratează organizarea armatelor și mai există ca o dovadă a capacității sale.<sup>15</sup>

Atunci când s-a decis să-i atace pe musulmani, Roman al II-lea, fiul și moștenitorul lui Constantin al VII-lea Porfirogenet, și-a făcut alegerea sa. Punctul de asalt a fost insula Creta, viziuna primejdioasă a corsarilor, acolo unde ei își adăposteau galerele pestilente cu care jefuiau comerțul Imperiului spre vest. În ultimii 50 de ani, câteva expediții au eșuat în această direcție. Expediția din momentul de față a fost înzestrată la cel mai înalt nivel. Se povestește că expediția avea o mie de nave precum și elita trupelor militare din Asia. Nicefor a avut un succes deplin. El i-a orientat pe musulmani spre orașul lor principal Candia, a asaltat acest oraș și a luat o pradă imensă tezaurul unui secol de piraterie. Apoi, toată insula a fost supusă iar Nicefor a navigat înapoi spre Constantinopol pentru a-l prezenta suveranului său pe Kurup, emirul încătușat al insulei Creta, precum și tot ceea ce era mai bun din jefuirea insulei (961 AD).

Pentru succesul militar, Nicefor a fost onorat și a primit comandamentul unei armate care urma să înceapă în anul următor o campanie împotriva marilor fortărețe musulmane din Asia Mică. Nicefor a trecut prin strâmtoarele din partea centrală a munților Taurus până în Cilicia, a asaltat localitatea Anazarbus, și-a forțat drumul pe lângă muntele Amanus și a pătruns în Siria de nord. În această regiune, Nicefor a cucerit marele oraș Hieropolis (Manbij) și a pus asediu la Aleppo, capitala emirului Sayf al-Dawle, cel care domnea de la munții Libanului până la Eufrat. Emirul a fost înlăturat, zidurile orașului

---

<sup>15</sup> Nicephorus Phokas, *De velitatione Bellica* in B.G.Niebuhr & als (eds.), *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, (Bonn: Weber, 1828), v. 11, pp. 180 ff [NT]

său au fost distruse iar orașul Aleppo, cu toate bogățiile sale, a căzut în mâinile generalului bizantin. Rezistența prelungită a citadelei le-a dat musulmanilor din Siria de sud și din Mesopotamia posibilitatea să se unească pentru eliberarea compatrioților lor din nord. În fața fortificațiilor de la Aleppo a apărut o armată atât de mare încât Nicefor a decis să nu ia riscul unei bătălii. În consecință, în 962 AD, Nicefor s-a retras prin trecătoriile din munții Taurus cu pradă și mulți prizonieri. Rezultatul campaniei sale a fost capturarea a 60 de fortificații și castele în Cilicia și în nordul Siriei.

În anul 963 AD, împăratul Roman al II-lea a decedat pe neașteptate, înainte să fi ajuns la vârsta de 26 de ani. El a lăsat în urma sa o soție tânără și doi băieți: Vasile de 7 ani și Constantin de 2 ani. În aceste condiții, a urmat regența transformată de tradiție în obicei, Nicefor, cel mai puternic și popular supus al Imperiului, a cerut custodia asupra celor doi minori împărați și s-a încoronat în calitate de coleg. Pentru a-și asigura poziția, Nicefor s-a căsătorit cu mama celor doi minori, tânăra și frumoasa împărăteasă văduvă Theophano.

Domnia în comun a lui Nicefor Focas și a minorilor aflați sub tutela sa, Vasile al II-lea și Constantin al VIII-lea, a durat 6 ani (963 AD - 969 AD). Regentul s-a comportat cu o loialitate scrupuloasă față de tinerii prinți și nu a făcut nici o încercare de a depăși limitele drepturilor lor pentru a-i înlătura în favoare nepoților lui, care sperau ca accesiunea sa să ducă la propria lor promovare la puterea imperială.

Nicefor era un soldat neobosit; el și-a petrecut majoritatea domniei sale pe câmpul de luptă mai mult decât la palat. Ca împărat, scopul său în viață era să împlinească cucerirea teritoriilor din Cilicia și Siria de nord, acțiune pe care a început-o ca general. În anii 964 AD - 965 AD, Nicefor a asediat îndelung și a reușit să cucerească trei fortărețe importante de la granița cu Cilicia: Adana, Mopsuestia și Tarsus. Porțile lor grele de argint au fost trimise la Constantinopol drept trofee și au fost montate pe arcadele palatului imperial. După câteva luni, povestea despre victorie a fost împlinită cu veștile despre revenirea Ciprului în posesia Imperiului Bizantin, după ce a fost sub stăpânire musulmană timp de 72 de ani.

Apoi, administrația lui Nicefor a fost interesată de chestiunile interne. În acest domeniu, administrația lui Nicefor era mult mai puțin populară în comparație cu domeniul militar. Bătrânul militar rigid nu era prieten nici cu preoții și nici cu curtezanii. El a avut câteva dispute cu Patriarhul Polyeuctus iar din aceasta cauză era detestat de cler. În viața publică, Nicefor arăta o mare repulsie pentru alai și ceremonii. Din această cauză, mulțimea bizantină l-a considerat avar și profitor. El a anulat spectacole de teatru și sport și a transferat toate veniturile publice în favoarea bugetului de război. Atunci când a părăsit orașul în 968 AD pentru o nouă campanie împotriva musulmanilor, Nicefor era mult mai puțin popular în comparație cu intrarea triumfătoare din anul 966 AD, după ce a cucerit Cilicia.

Ca întotdeauna, Nicefor era îndrăgît și avea succes în domeniul militar. Ultima sa expediție în Siria a fost mai puțin glorioasă în comparație cu campania sa în această regiune din urmă cu șase ani. Toată partea de nord a Siriei a ajuns sub dominația sa: Emesa, Hieropolis, Laodicea și Aleppo, rezidența emirului. Damascul și-a cumpărat cuceritorul printr-un mare tribut. Antiohia a fost singurul oraș care a rezistat dar a fost cucerit iarna prin escaladă și curajul unui ofițer numit Burtzes. Căderea Antiohiei este o poveste ciudată. Împăratul a lăsat acolo, sub comanda generalului Petru, o armată de blocare, cu ordinul de a nu risca un asalt. Burtzes, cel de al doilea în ierarhia de comandă, nu a respectat ordinele și, într-o noapte cu ninsori, a atacat un turn de colț, în fruntea unei bande de 300 de soldați. Urmând ordinele împăratului, Petru a refuzat să-i trimită ajutor lui Burtzes, care a rămas în fortăreață timp de două zile fără ajutor. În cele din urmă, armata a intrat în oraș iar musulmanii au fugit. Nicefor i-a demis pe ambii generali: Burtzes fiindcă a încălcat ordinele iar Petru fiindcă l-a ascultat prea servil, punând în pericol un mare avantaj realizat.

În anul următor, Nicefor a revenit la Constantinopol și a fost ucis de cei ar fi trebuit să-i fie cei mai dragi și apropiați. Theophano, soția sa, s-a obișnuit să-l urască pe soțul ei sever care, deși avea toate virtuțile, nu demonstra nici o grație. Ea și-a pus cu dragoste ochii pe nepotul favorit al împăratului Ioan I Tzimiskes, un tânăr ofițer de cavalerie care s-a distins cu mărie în războiul din Siria. Tzimiskes a dat ascultare ispitirilor ei dar el era mânat de ambiție, nu de pasiune. El a sperat ca unchiul să-l numească moștenitor al tronului, în detrimentul tânărului împărat Vasile al II-lea. Bătrânul militar loial nu avea nici o intenție să-i nedreptățească pe cei aflați sub tutela sa. Nepotul său a decis să câștige prin asasinat ceea ce nu putea să câștige prin favoare.

Ioan Tzimiskes și Theophano au conspirat împotriva amicului lor cel mai bun și l-au ucis cu tâlhărie în palatul său, în noaptea de 1 decembrie 969 AD. Împăratul a fost trezit din somn ca să descopere 12 asasini care încercau să-i spargă ușa. Ioan Tzimiskes l-a doborât la pământ iar ceilalți l-au înjunghiat în timp ce el se implora în agonie: "Doamne, dă-mi mila Ta!".

În acest mod s-a încheiat viața lui Nicefor Focas, un om curajos și moral. Asasinii săi și-au atins scopurile iar Ioan Tzimiskes a fost capabil să inducă gărzile, să-i îngrozească pe înalții funcționari publici și să-l silească pe Patriarh să-l încoroneze ca împărat. Ioan Tzimiskes a avut o oarecare căință pentru asasinarea unchiului său și a dăruit jumătate din averea sa pentru construirea unor spitale pentru leproși și a dăruit a doua jumătate pentru a fi distribuită printre oamenii săraci ai orașului. El nu s-a căsătorit cu Thephano, ceea care a fost complicele său la asasinat, a refuzat să o mai vadă și, în cel din urmă, a expediat-o la o mănăstire.

Dacă este iertat modul de accesare la tron, Ioan Tzimiskes poate fi considerat un specimen de împărat bun. El a respectat drepturile tinerilor împărați Vasile al II-lea și Constantin al VIII-lea în mod la fel de scrupulos ca unchiul său. Ca administrator și militar, el s-a dovedit demn de a se afla pe tronul lui Nicefor Focas. Nemesis, zeița răzbunării, a continuat să se afle asupra sa, sub forma unui prelungit război civil. Vărul său, Bardas Focas, a pus mâna pe arme ca să răzbune moartea bătrânului Nicefor și a tulburat tip de mai mulți ani viețile compatrioților din Cappadocia. În cele din urmă, Bardas Focas a fost prins și întemnițat la o mănăstire.

Ioan Tzimiskes se află în memorie datorită splendidei sale victorii asupra rușilor care au încălcat frontierele Imperiului Bizantin prin invadarea lor în Balcani. Până acum nu am menționat triburile ruse care timp de secole sălășluiau în tenebre și barbarie pe lângă Nipru și Dunăre, în ținuturi de păduri și mlaștine, foarte departe de granițele Imperiului Bizantin. În prezentul context, ne ocupăm de ei fiindcă, în secolul al X-lea, oforță exterioară a unit aceste hoarde și i-a implicat într-o activitate de cucerire condusă de un neam de prinți ambițioși. Înaintea de domnia lui Ioan Tzimiskes, în 862 AD, a existat în Rusia o bandă de vikingi din Suedia, conduși de Ruric, ancestorul tuturor prinților și țărilor din Rusia. Descendenții acestor nomazi din nord au cucerit și au supus treptat toate triburile slave din regiunea silvestră și i-a format într-un regat unic și puternic. Capitala acestui regat era la Kiev, pe Nipru. Acest regat a dovedit că are foarte multe capacități pentru toate triburile barbare din apropiere. Sângele viking al noilor prinți ruși i-a purtat spre mare înainte ca ei să-și forțeze calea pe Nipru spre Marea Neagră și astfel să tulbure granițele de nord ale Imperiului Bizantin cu incursiuni și jafuri, așa cum au făcut triburile daneze în Europa de vest. În secolul al X-lea, un mare număr de vase vâslite au navigat pe Nipru până la malurile Traciei iar echipajele au debarcat lângă Bosfor, pentru a prăda provinciile suburbane bogate. După prima lor invazie din 907 AD, rușii au revenit în țara lor plin de jafuri. La a doua invazie a rușilor din 941 AD, flota bizantină i-a prins în mijlocul mării și s-a răzbunat pentru jaful Traciei prin scufundarea unui mare număr dintre bărcile lor, care nu puteau rezista în fața vaselor de război cu sute de vâslari.

În anul 970 AD, Ioan Tzimiskes a fost nevoit să combată un atac mult mai puternic față de cele precedente. Sviatoslav, regele rușilor, a venit pe lângă Nipru cu o armată de 60 000 de soldați și a atacat Bulgaria, preocupată atunci de războiul civil. Sviatoslav a cucerit toată țara și, în scurtă vreme, jefuitorii săi treceau de Balcani și apăreau în Tracia. Ei au reușit chiar să prădeze importantul oraș Philippopolis, înainte venirea în ajutor a trupelor imperiale. Acest lucru l-a infuriat pe Ioan Tzimiskes care se afla în Asia Mică. La începutul primăverii din anul 971 AD, o armată imperială de 30 000 de soldați s-a pregătit să treacă în Balcani și să-i alunge pe ruși dincolo de Dunăre. Lupta care a avut loc a fost una dintre cele mai disperate din istoria Imperiului Roman de Răsărit. Rușii luptau pedestru, în mari cooloane dreptunghiulare, înarmați su săbii și topoare. Ei erau acoperiți cu zale și căști ascuțite, la fel ca normanzii din Occident, cu care prinții lor erau înrudiți. Coloanele lor aveau un efect teribil iar ferma lor stabilitate ear aproape incredibilă. Împotriva luptătorilor din nord, Ioan Tzimiskes conducea cavaleria expediată din provinciile asiatice, arcași și prăștiași care erau elita infanteriei bizantine. Narativul bătăliilor lui Ioan Tzimiskes cu rușii la Pereiaslav sună la fel ca narativul bătăliei de la Hastings (din 1066). În Bulgaria, la fel ca în Sussex, arcașii voinici înfrâng atacurile cavaleriei dușmane. Dar, ei nu puteau să reziste la grindina de săgeți față de care nu aveau apărare. Atunci când numărul de arcași a scăzut, infanteria bizantină a năvălit și a ucis înspăimântător de mulți din falanga zdrobită. Mai norocos ca Harold al II-lea

al Angliei (Godwinson) pe câmpul de luptă de la Senlac, regele Sviatoslav a scăpat cu viață și cu unele reminiscențe ale armatei sale. El a fost asediat în interiorul fortificațiilor din Silistria și a fost silit să se predea, cu condiția ca el și trupele sale să se poată întoarce în țara lor dar să nu mai atace vreodată Imperiul Bizantin. Rușii au depus jurământul și s-au despărțit solemn de Ioan Tzimiskes. Se pare că istoricul Leon Diaconul a prezent la această întâlnire și, din această cauză, a scris cu vigoare despre acest subiect. Astfel, noi aflăm cum împăratul blond, scund și vigilent, călărea pe un cal de război pe malul apei, cu armura sa aurită, înconjurat de gardienii săi în timp ce vikingul voinic a vâslit ca să ajungă la fața locului și era îmbrăcat numai cu o bluză albă iar mustața sa flutura în vânt. Cei doi s-au despărțit ceremonios pentru totdeauna. Rusul a plecat spre țara sa dar în același an a intrat în luptă cu tătarii din stepele de sud. La scurt timp după moartea lui Sviatoslav, majoritatea rușilor s-au creștinat și au încetat să mai stingherească Imperiul Bizantin cu incursiunile lor. Rușii au devenit membri credincioși ai Biserice din Rasărit și au preluat de la Constantinopol învățătura, civilizația, numele și titlurile. Titlul de "Țar" provine de la Cezar. Numele lor Mihail, Alexandru, Nicolae, Petru, Alexei, sunt o mărturie suficientă despre străbunii lor bizantini. În scurtă vreme, rușii au fost înrolați ca mercenari în armata imperială și au fost nucleul unității militare "Garda Varegă" în care, în decursul timpului, au fost înrolați și danezi, englezi și norvegieni din toate categoriile.

Ioan Tzimiskes a mai trăit cinci ani după victoria sa din Silistria și a cucerit de la musulmani multe pământuri în nordul Siriei. Unchiul său Nicefor stabilise frontiera în Antiohia și la Aleppo iar el a dus-o mai departe până la Anida și Edessa în Mesopotamia. În decursul cuceririlor sale, Ioan Tzimiskes a fost răpus de moarte în floarea vârstei. Zvonurile spuneau că el ar fi fost otrăvit de unul din miniștrii săi pe care îl amenința-se cu destituirea. Această narație nu poate fi verificată iar singurul lucru cert este că Ioan Tzimiskes a murit după o scurtă boală și a lăsat tronul tânărului protejat Vasile al II-lea care, în anul 976 AD, avea vârsta de 21 de ani.

## XIX. Sfârșitul dinastiei macedonene

Vasile al II-lea a ajuns pe tron prin dreptul său. Protectorii săi belicoși, Nicefor și Ioan Tzimiskes, l-au apărut mult timp dar Vasile al II-lea merita să fie moștenitorul lor. Spre deosebire de ancestorii săi din dinastia macedoneană, Vasile al II-lea a arătat din primul moment că îndrăgește războiul și aventura. Probabil că faptele lui Nicefor și Ioan Tzimiskes l-au inspirat în această direcție. În orice caz, domnia sa din perioada 976 - 1025 este un jurnal de războaie permanente, în majoritate terminate victorios. Se pare că Vasile al II-lea s-a modelat după cel mai în vârstă dintre protectorii săi, Nicefor. În primii săi ani pe tron, el și-a petrecut timpul în căutarea plăcerilor dar înainte de a ajunge la vârsta de 30 de ani s-a produs la el o schimbare vizibilă. Vasile al II-lea s-a dedicat în întregime în favoarea războiului și a religiei: el a depus jurământ de castitate și a purtat întotdeauna un veșmânt de călugăr sub armură și sub mantiile sale imperiale. Pietatea sa a fost extinsă cu exagerare până la bigotism și fanatism dar' în mod cert, era adevărată, cu toate că acest lucru nu l-a prevenit să comită multe fapte de îngrozitoare cruzime în decursul războaielor sale. Deasemenea, justiția sa era la fel de renumită dar, adeseori, degenera în simplă duritate sau indiferență față de suferință. Vasile al II-lea era cu totul diferit față de tatăl său hedonist și de blândul său bunic erudit. Necruțătorul Vasile al II-lea și-a dobândit pentru eternitate denumirea de *Bulgarocton* (Vasile al II-lea *ucigașul bulgarilor*).

Marele plan al vieții lui Vasile al II-lea a fost stabilirea la Dunăre a frontierei Imperiului Roman de Răsărit. În ultimii 350 de ani, din vremea lui Heraclius, granița Imperiului Roman de Răsărit nu s-a mai aflat în această regiune. În primii ani ai domniei sale, Vasile al II-lea a realizat numai puțin din planul său fiindcă era foarte tulburat de două rebeliuni provenite de la doi mari nobili din Asia: Bandas Focas, nepotul lui Nicefor al II-lea Focas și Bandas Skleros, generalul armatei armene. Înainte de moartea lui Bandas Focas și predarea lui Bandas Skleros, Vasile al II-lea și-a păstrat toate forțele pentru un război în Europa și a acordat relativ puțină atenție cuceririlor din est, care i-au captivat pe Nicefor Focas și pe Ioan Tzimiskes.

În această perioadă, spațiul interior din Peninsula Balcanică era inclus în domeniile țarului Samuil al Bulgariei, care domnea în Bulgaria, Serbia, Macedonia și alte districte din jurul lor. Bulgaria era un regat puternic și compact, administrat de un om capabil care și-a câștigat calea la tron prin simplă putere și abilitate. Casa regală ceea veche din Bulgaria a dispărut în urmă cu 10 ani, atunci când Sviatoslav I al Kievului a invadat în Bulgaria. Principala forță a țarului Samuil nu era în teritoriul dintre Balcani și Dunăre, de unde provenea numele regatului, ci din provinciile slave aflate mai la vest și sud. Centrul regatului era în orașul Ohrida, pe care Samuil l-a ales drept capitala sa. Ohrida era un oraș puternic situat lângă regiunea deluroasă din Macedonia. Samuil și-a adunat de aici armatele și a început anexarea orașelor Tesalonic sau Adrianopol, după cum se iveau ocazia.

Lupta dintre Vasile al II-lea și Samuil al Bulgariei s-a prelungit 24 de ani, până la moartea lui Samuil în 1014. Această luptă lungă și nepotolită a solicitat toate forțele Imperiului fiindcă Samuil nu era un dușman ignorabil. El nu era numai un simplu barbar ci o persoană care a învățat arta războiului și special ceea a fortificațiilor de la vecinii bizantini. Lupta lui Vasile al II-lea a durat atât de mult din cauza rezistenței disperate din numeroase castele de pe dealuri. După câteva înfrângeri în primii ani de război, în 1002, Vasile al II-lea a cucerit Bulgaria până la Dunăre, după căderea fortăreței de la Vidin, ultima din nordul Bulgariei. Samuil al Bulgariei a mai rezistat încă 12 ani în centrul Balcanilor, în fortărețele Ohrida și Skopje (Uskup). În cele din urmă, victoriile neîntrerupte ale lui Vasile al II-lea pe câmpul de luptă și masacrul său permanent al prizonierilor au descompus forța țarului bulgar. În anul 1014, Vasile al II-lea a reputat o victorie decisivă, după ce luat 15 000 de prizonieri. El i-a orbit pe toți, cu excepția unui soldat la o sută, căruia i-a lăsat un singur ochi. Vasile al II-lea i-a expediat cu îndrumători pe sărmanii prizonieri ca să-l caute în capitala sa pe țarul Samuil. Bătrânul bulgar a fost mișcat de această scenă oribilă și a murit pe loc de furie și durere. Succesorii săi, Gavril Radomir și Ivan Vladislav, nu au putut face față împăratului aspru și necruțător iar în 1018 ultima fortăreață bulgară de la Ohrida s-a predat la discreția împăratului bizantin. În contradicție cu obiceiul său, Vasile al II-lea a tratat dușmanul înfrânt cu blândețe,

nu a permis masacre și s-a mulțumit să repare vechile drumuri și fortărețe romane din mijlocul Balcanilor, fără să încerce exterminarea triburilor slave care l-au sfidat de atâtea ori. Cuceririle sale au împlinit granița de nord a Imperiului și au creat un punct de tangență cu regatul maghiar. Serbia, Bulgaria și Macedonia au făcut parte din cuceririle sale. În acest moment, frontiera bizantină se extindea de la Belgrad până la Delta Dunării și urma să rămână astfel timp de încă două secole, până la marea rebeliune a Bulgariei din 1186 împotriva lui Isaac al II-lea Angelos.

După numeroasele sale victorii din Europa, în care și-a câștigat macabru titlu de "ucigaș al bulgarilor", Vasile al II-lea a continuat la bătrânețe activitățile lui Ioan Tzimiskes la granița de est a Europei. Statele musulmane din această regiune erau încă slabe și divizate. Califatul Fatimid din Egipt era o nouă putere și a dobândit ascendență asupra vecinilor săi. Ultimele campanii conduse de Vasile al II-lea în anii 1021 - 1022 erau orientate spre Armenia și Abhazia, aflate la nord. Vasile al II-lea a avut succes în cadrul acestor activități iar multe districte din Armenia au fost anexate Imperiului Bizantin. Cu toate acestea, se pune întrebarea dacă aceste cuceriri au fost benefice pentru Imperiul Bizantin. Regatul armean era un vecin util al Imperiului. Ca stat creștin, Armenia era prietenoasă față de Imperiul Bizantin și a fost o barieră împotriva atacurilor musulmane din Persia. Vasile al II-lea a zdrobit puterea armeană dar nu a anexat tot teritoriul ei și nici nu a stabilit în regatul armean un dispozitiv potrivit împotriva pericolului ultimativ al atacurilor dinspre est ale musulmanilor.

Vasile al II-lea a decedat în anul 1026, la vârsta de 68 de ani. În acel moment el pregătea o expediție pentru a salva Sicilia din mâinile musulmanilor. El a cucerit mai multe provincii decât oricare alt general începând din vremurile lui Belisarie. La moartea sa, Imperiul Bizantin ajunsese la ceea mai mare extindere. Succesorii săi nu erau demni de tronul său și, în continuare, au pierdut permanent provinciile, așa cum el le cucerise. După Vasile al II-lea nimeni nu se mai putea mândri că a luptat în 30 de campanii deschise fără să se eschiveze de la vreo sarcină asumată.

În toți anii domniei lui Vasile al II-lea, fratele său Constantin al VIII-lea a fost asociatul său formal. Nimeni nu ar fi putut fi mai diferit de ascetul și neobositul Vasile al II-lea, "ucigașul al bulgarilor". Constantin al VIII-lea era numai un pământean hedonist, poftitor de mese și băuturi, plin de devotament pentru muzică și literatură. El sălășluia în colțul său de la palat, înconjurat de o curte de eunuci și lingușitori. Constantin al VIII-lea a fost exclus de către fratele său sever din orice activitate administrativă. Constantin al VIII-lea s-a găsit în poziția de moștenitor al fratelui său care nu avea copii și a fost silit să-și asume responsabilitățile imperiale la vârsta de 60 de ani. El s-a dovedit un trândav incompatibil dar nu a fost un suveran răutăcios în mod activ. Cel mai grav act comis de el a fost de a transfera administrația principalelor departamente de stat unui grup de șase dintre vechii săi curtezani, toți fiind eunuci. Promovarea acestor curtezani eunuci a creat o furie sălbatică în marile familii nobile. Lipsa de experiență a acestor curtezani eunuci a creat o guvernare slabă și inutilă în decursul scurtei sale domnii.

Constantin al VIII-lea a decedat în 1028, după o scurtă perioadă pe tron. El era ultimul bărbat din dinastia macedonă și nu a lăsat în urma sa moștenitori în afară de fetele sale adulte și nemăritate. Educația și pregătirea lor morală erau foarte neglijate. Fiica sa cea mai mare, Zoe, avea peste 40 de ani iar tatăl ei nu i-a găsit niciodată un soț. Pe patul său de moarte, Constantin al VIII-lea l-a chemat pe Roman Arghir, un nobil de vârstă medie și, într-o oră, l-a silit să se căsătorească cu prințesa Zoe. Două zile după moartea socrului său, Roman Arghir a devenit căpetenia titulară a Imperiului Bizantin. Zoe, o persoană deșteaptă, obstinată și lipsită de scrupule, a deținut frâurile guvernării și a făcut multe zile amare soțului ei nevoitor. Zoe era extraordinar de orgolioasă și continua să creadă că este iubita inimilor, chiar dacă de mult ajunsese la maturitatea avansată. Soțul ei a lăsat-o să facă ce vrea și s-a dedicat afacerilor de stat cu care își permitea să se ocupe. Implicarea sa în afacerile de război a fost foarte nefericită. Roman al III-lea Arghir s-a aventurat într-o campanie militară în Siria, a purtat armata la înfrângeri și câteva orașe de frontieră au căzut în mâinile Emirului din Aleppo. După ce a fost la putere timp de șase ani, Roman al III-lea Arghir a murit din cauza unei boli persistente și a lăsat-o pe Zoe văduvă în urma sa. Aproape înainte de ultima suflare a soțului ei, împărăteasa ușuratică, la vârsta de peste 50 de ani, și-a ales un alt soț și s-a măritat cu el. Noul împărat era Mihail al IV-lea Paflagonianul, un tânăr curtezan din dormitorul lui Roman al III-lea Arghir. El avea vârsta de 28 de ani și se remarcase drept unul din cei mai chipeși bărbați

din Constantinopol. Aspectul său estetic a atras dorința împărătesei Zoe. Chiar și spre propria sa surpriză, Mihail al IV-lea Paflagonianul s-a trezit pe tronul admiratoarei sale mai adultă. (1034).

Obiectul afecțiunii băbești a lui Zoe era un om capabil care și-a justificat ascensiunea sa aproape umiltoare prin bunul său serviciu în favoarea Imperiului Bizantin. El i-a izgonit pe musulmani din Siria și a suprimat o rebeliune a bulgarilor. În ultimii săi ani, el a văzut cum în Serbia, una din cuceririle lui Vasile al II-lea, a izbucnit o revoltă, fără ca el să o poată învinge. De asemenea, el nu a reușit cu planul său de a recupera Sicilia de la mauri, cu toate că l-a expediat acolo pe George Maniakes, cel mai bun general din vremea sa, cel care a cucerit multe orașe și a învins musulmanii în două bătălii serioase. Tentativa de a supune toată insula a eșuat iar cuceririle lui Maniakes au fost pierdute pe rând. Cu toate că era tânăr, Mihail al IV-lea Paflagonianul a fost puternic infectat cu crize epileptice care i-au afectat sănătatea, și-a pierdut puterile și a murit ca invalid ireversibil înainte de împlinirea vârstei de 36 de ani. Neînfrânata Zoe, din nou văduvă, a avut nevoie de câteva zile ca să decidă dacă să adopte un fiu sau să-și ia un soț nou. La început, Zoe a încercat prima alternativă și l-a încoronat pe nepotul răposatului ei soț, care a fost denumit Mihail al V-lea Călăfătuitorul. Tânărul s-a dovedit un nerecunoscător care a încercat să îndepărteze bătrâna împărăteasă de la afacerile de stat. Atunci când și-a anunțat intenția de a o îndepărta din capitală, mulțimea urbană, care îndrăgea dinastia macedoneană și care ironiza mai decât critica defectele lui Zoe, a pus mâna pe arme pentru a-și apăra stăpâna. În lupta aprigă dintre rebeli și gărzile lui Mihail al V-lea Călăfătuitorul s-au pierdut 3000 de vieți dar insurgenții au învins, au îndepărtat soldații, l-au prins și l-au orbit pe Mihail al V-lea Călăfătuitorul.

Zoe, ajunsă din nou în fruntea statului, s-a căsătorit pentru a treia oară la vârsta de 62 de ani. Ea l-a ales ca soț pe Constantin al IX-lea Monomahul, un destrăbălat care fusese amantul ei în urmă cu 30 de ani. Domnia lor în comun a fost nefericită în interior și în exterior. Adeseori au izbucnit rebeliuni în Asia Mică și în Peninsula Balcanică. Pecenegii (*Patzkinas*) au făcut incursiuni navale pe Dunăre. Normanzii din sudul Italiei, un nou dușman, au cucerit provincia Longobardia (*theme*), ultima proprietate bizantină la vest de Marea Adriatică și au înlocuit-o cu ducatul din Apulia (Puglia 1055). Un dușman chiar mai periculos a început să fie auzit pe frontiera de est. În această perioadă, selgiucizii au început să cucerească teritorii din Persia și pe malurile râului Amudaria (Oxus). În 1048, gărzile din fruntea acestor hoarde au început să devasteze frontiera Imperiului Bizantin din Armenia dar acest pericol încă nu era insistent. După decesele lui Zoe și pe Constantin al IX-lea Monomahul, ultimul vlăstar al dinastiei macedonene era salutat drept suveranul Imperiului. Aceasta era Teodora a III-a, sora mai mică alui Zoe, o femeie de 70 de ani care și-a petrecut marea parte a vieții într-o mănăstire de călugărițe. Ea era morocănoasă și ascetică așa cum sora ei Zoe fusese îngâmfată și amoroasă. Cu toate acestea, se pare că Teodora nu a fost ceea mai rea dintre cei care au fost la putere în Imperiul Bizantin. Cei doi ani în care Teodora a III-a a domnit nu au fost perturbări provenite de la răscoale și nici dureri provenite de la război. Virtuțile austere ale lui Teodora a III-a i-au dobândit un anumit respect din partea populației. Se pare că supușii lui Teodora a III-a s-au potolit datorită faptului că ea era ultima descendentă a dinastiei macedonene iar astfel urmau să dispară disputele de succesiune. Așadar, supușii au lăsat să treacă în pace ultimele zile ale dinastiei macedonene.

Teodora a III-a a decedat pe data de 30 august 1056 și, pe patul ei de moarte, l-a adoptat ca succesor pe Mihail al VI-lea Bringas, poreclit *Stratiotikos*. În acest moment a început perioada de dificultăți, ceea de a treia perioadă de anarhie din istoria Imperiului Bizantin.

## XX. Manzikert (1057 - 1081)

Dezbinarea s-a dezlănțuit odată cu dispariția dinastiei macedonene. Dezastrele războiului civil și al invaziei străine au început să afecteze Imperiul Bizantin. În perioada de 24 de ani dintre 1057 și 1081, au avut mai multe dezaastre decât în oricare altă perioadă din istoria Imperiului Roman de Răsărit, eventual cu excepția domniei lui Heraclius. În această perioadă a avut loc a doua restructurare decadentă a Imperiului. Această lovitură a afectat jumătate din forță Imperiului și l-a mutilat astfel că niciodată Imperiul Bizantin nu a mai putut să revină la situația precedentă.

Tulburările interne au fost prima consecință cauzată de extincția dinastiei macedonene. Bătrâna Teodora a III-a l-a desemnat pe contemporanul ei Mihail al VI-lea Bringas, poreclit *Stratiotikos* drept succesor. În urmă cu 25 de ani, Mihail al VI-lea Bringas fusese un militar capabil dar, în momentul numirii sale, el era bătrân și incompetent. În Imperiul Bizantin trăiau mulți generali ambițioși care nu tolerau pe tron un bătrân senil. Înainte de terminarea primului său an pe tron. Mai mulți nobili de origine asiatică au conspirat să-l răstoarne de pe tron pe Mihail al VI-lea Bringas și să-l înlocuiască cu Isaac I Comnenul, căpetenia uneia dintre cele mai vechi dinastii din Cappadocia și cel mai popular general din est.

Isaac I Comnenul și aliații săi au pus mâna pe arme și l-au deposedat de tron cu ușurință pe bătrânul Mihail al VI-lea dar parcă această uzurpare a fost un blestem. Isaac I Comnenul s-a îmbolnăvit în scurt timp după primul său an pe tron și s-a retras la o mănăstire ca să moară. Coroana a fost transferată lui Constantin al X-lea Ducas, despre care se spunea că numai Isaac I Comnenul îl întrece ca popularitate și competență. Constantin al X-lea Ducas a fost la putere timp de 7 ani dar i-a dezamăgit pe toți cei care l-au sprijinit fiindcă era un administrator slab. El se ocupa în exclusivitate de aspectul financiar și a neglijat celelalte departamente de stat. Scopul său era refacerea trezoriei imperiale care a fost complet pierdută după moartea lui Vasile al II-lea. Pentru a economisi bani, el a eliberat o bună parte din armată și a redus plata celor care au rămas. Acesta a fost un act pur de demență în momentul în care cel mai grav pericol militar care a fost perceput în ultimele patru secole. Siguranța Imperiului se afla integral în mâinile armate sale disciplinată și bine retribuită iar orice act de subminare al eficienței militare era pericolul cel mai catastrofal.

În această perioadă, turcii selgiucizi se apropiau. Pornind de pe țărmurile râului Amudaria (Oxus), hoardele lor au trecut de Persia. În 1050, ei au pătruns în Bagdad iar marele lor conducător Tughril s-a declarat "apărătorul credinței și protectorul Califului." Armenia a fost următoarea cucerire iar regiunile care nu au fost încă anexate și care ascultau de prinți independenți, au fost cucerite până în anul 1064. În acest an (1064), a căzut Ani, capitala antică a Armeniei precum și bastionul care apăra Imperiul Bizantin de invaziile din est.

Domnia lui Constantin al X-lea Ducas a fost tulburată de nenumărate invazii ale selgiucizilor în provinciile Armenia, Anatolia și Cappadocia. Uneori, invadatorii erau îndepărtați dar de alte ori ei scăpau cu iscusință de trupele imperiale și fugeau cu prada lor. În orice caz, dacă aveau succes sau nu, acești invadatori manifestau o ferocitate dementă, cu mult mai mare față de ceea ce manifestată vreodată de musulmani. Oriunde treceau, ei jefuiau tot ce le ieșea în cale și masacrau întreaga populație. În această perioadă, Constantin al X-lea Ducas, cu armata sa redusă, a demonstrat că nu este competent să-i respingă pe invadatori. Operațiile militare ale lui Constantin al X-lea Ducas au fost deviate de invazia în Bulgaria unui trib barbar oguz de pe malurile Mării Negre.

Constantin al X-lea Ducas a murit în 1067 și a lăsat tronul imperial fiului său, Mihail al VII-lea Ducas. Rezultatele obișnuite au apărut imediat. Pentru a proteja viața și tronul fiului său, împărăteasa - văduvă Eudochia Makrembolitissa și-a luat un nou soț și l-a făcut tutelar al fiului ei minor. Noul împărat - regent era Romanus Diogenes, un nobil din Asia. Curajul său excepțional, dezvăluit în războaiele împotriva selgiucilor, a uimit lumea. Din această cauză, s-a făcut abstracție de faptul că prudența și abilitatea sunt mult mai mult virtuți regale în comparație cu vitejia nesăbuită. Romanus a acceptat cu toată vitalitatea misiunea de respinge turcii, misiune atât de jalnic neglijată de predecesorul său. El a adus pe câmpul de luptă pe oricine putea fi concentrat din provinciile din Europa și Asia. Timp de trei ani, Romanus a

mărșăluit în toate direcțiile în provinciile Armenia, Cappadocia și Siria, în străduința de a vâna hoardele jefuitoare de selgiucizi.

O parte din acțiunile lui Romanus au fost reușite. La început, sultanul selgiucid Alp Arslan s-a mulțumit să împrăstie hoardele și să atace simultan mai multe puncte de frontieră. Din această cauză, Romanus a putut de multe ori să prindă și să ucidă mici unități din armata turcă. Dar, întotdeauna o parte din aceste unități au reușit să se eschiveze. Cavaleria imperială grea nu putea să se confrunte cu arcașii selgiucizi flexibili care, în general, scăpau și reveneau pe teritoriul lor după un lung ocol, în decursul căruia dădeau foc și ucideau. Cappadocia era deja devastată de la un capăt la altul iar teribilele incursiuni ajungeau până la Amorium, în Frigia (Phrygia).

În anul 1071 a venit dezastrul final. Prin urmărirea jefuitoarelor selgiucizi, Romanus a fost ademenit la Manzikert, la granița cu Armenia. Acolo, Romanus a fost confruntat nu cu un dușman volatil ci cu toată armata sultanului selgiucid, în frunte cu Alp Arslan. În ciuda faptului că armata sa era hărțuită după mărșăluiri prelungite și cu toate că lipseau două mari divizii, Romanus era avid de luptă. Niciodată turcii nu i-au dat ocazia unei lupte în condiții oneste. Implicit, Romanus se baza pe capacitatea soldaților săi cuirasați să doboare de pe caii turcești mici oricât de mulți dușmani ar fi fost nevoie.

Bătălia decisivă de la Manzikert poate fi considerată drept momentul decisiv pentru toată istoria bizantină. Această bătălie a avut loc la începutul verii anului 1071. Timp de o zi întreagă, cavaleria bizantină i-a respins pe arcașii turci de pe cai și a pătruns în liniile lor. Dar, tot timpul veneau noi hoarde iar bătălia încă nu era decisă seara. Dat fiind că noaptea se apropia, Romanus se pregătea să aducă în tabără trupele sale. O interpretare greșită a ordinelor lui Romanus a creat o fisură în linia de front iar selgiucizii au pătruns între cele două jumătăți ale armatei. Din motive de trădare sau de lașitate, Andronic Luca, comandantul ariergardei, și-a retras soldații fără luptă. Divizia împăratului a fost înconjurată de inamic din toate direcțiile și s-a spulberat ca praful. Romanus a fost rănit, aruncat pe jos de pe calul său și luat prizonier. Majoritatea soldaților din trupele sale au fost masacrați.

Mai mult decât era de așteptat, Alp Arslan s-a dovedit tolerant față de prizonierul său. În captivitate, Romanus a fost dus în cortul Sultanului și a fost culcat la pământ; după obiceiul turc, învingătorul putea păși pe gâtjeul dușmanului înfrânt. După această ceremonie, împăratul a fost tratat cu blândețe și, după câteva luni, i-a fost permis să se răscumpere și să se întoarcă la casa lui. Romanus s-ar fi descurcat mai bine dacă rămânea prizonierul lui Alp Arslan. În decursul captivității sale, treburile Imperiului au ajuns pe mâinile lui Ioan Ducas, unchiul tânărului împărat Mihail al VII-lea Ducas. Acest regent fără scrupule era determinat ca Romanus să nu-l întrecă și să acceseze la tron din nou. Atunci când Romanus, prizonierul eliberat, a reapărut, Ioan Ducas l-a prins și l-a orbit atât de brutal încât Romanus a murit după câteva zile.

După acest dezastru înspăimântător, Asia Mică a fost pierdută. Acolo nu era un comandant care să-l înlocuiască pe Romanus iar hoardele selgiucize se răspândeau spre vest aproape fără nici o împotrivire. Deceniul care a urmat a fost o perioadă de haos și nenorociri. În timp ce selgiucizii avansau în teritoriu spre zonele vitale ale Imperiului, epavele armatei bizantine erau folosite nu pentru rezistență ci pentru susținerea unei disperate serii de războaie civile. După moartea lui Romanus, se pare că fiecare general din Imperiu credea că a sosit momentul său ca să-și pună coturnii purpurii și să se proclame împărat. În următorii 9 ani au fost înregistrați 6 pretendenți, pe lângă tot soiul de rebeli care au pus mâna pe arme fără să-și asume titlul imperial;. Când a ajuns la maturitate, tânărul împărat Mihail al VII-lea Ducas a dovedit că este o nulitate vicioasă. El este memorat în istoria bizantină pentru porecla sa *Parapinakes*, adică "hoț de ciuguleală" fiindcă într-un an de foamete, el a vândut grâu care cântărea un sfert din cantitate cu prețul unității de greutate reglementară. Pe lista împăraților, numele său și numele lui Nichifor al III-lea Botaniates, rebelul care l-a detronat, acoperă o perioadă de 10 ani, dar această perioadă ar fi fost mai reprezentativă printr-un spațiu gol. Autoritatea suveranului nominal se extindea cu greu dincolo de zidurile capitalei iar provinciile care nu au fost acaparate de turci se aflau în mâinile unor guvernatori care acționau după preferințele lor separate și individuale. În cel din urmă, un am de valoare a venit la suprafață. Acest era Alexie I Comnenul, nepotul împăratului Isaac Comnenul, despre care am discutat la începutul prezentului capitol.

Alexie era un om curajos și capabil dar a dezvăluit unul din cele mai păcătoase tipuri ale specificului bizantin. El a fost primul suveran căruia i-a fost aplicat epitetul "bizantin" în sensul vulgar și infam. El a

fost cel mai desăvârșit mincinos al timpurilor sale. Când a dobândit și a apărat tronul imperial, el a comis suficient de multe înșelătorii infame și a depus suficient de multe jurăminte mincinoase care i-au îngrozit chiar și pe curtezanii de la Constantinopol. Dacă era nevoie, el putea să lupte dar prefera să învingă prin trădare și sperjur. Cu toate acestea, el a avut multe calități și întotdeauna va fi memorat în favoarea lui că a scos Imperiul Bizantin dintr-una din cele mai grave degradări și ruine în care Imperiul Bizantin a ajuns vreodată. Cu toate că era ipocrit, el nu era crud. Șapte foști împărați și uzurpatori, care au trăit nevătămați la Constantinopol sub sceptrul său, dovedesc suficient amalgamul straniu dintre oblicitatea sa morală și abilitatea practică a personalității sale.

## XXI. Comnenii și cruciadele

În 1081, Alexie I Comnenul se afla într-o poziție aproape la fel de dificilă și periculoasă ca și ceea în care s-a aflat Leon al III-lea Isaurianul în anul 716. La fel ca Leon al III-lea Isaurianul, Alexie I Comnenul era un uzurpator fără prestigiu și fără pretenții ereditare, aflat pe un tron instabil. Alexie I Comnenul era obligat să se confrunte cu pericolul immanent provenit de la inamicul musulman din exterior și cu pericolul provenit de la speculanții din interior. Leon al III-lea Isaurianul era amenințat puternic de inamicul din răsărit dar nu se confrunta cu nici un pericol din apus. Alexie I Comnenul trebuia să se confrunte simultan cu asaltul selgiucid din Asia Mică și cu atacul unui formidabil dușman nou din provinciile apusene. Am menționat deja cum s-a încheiat stăpânirea bizantină în Italia. În perioada despre care discutăm acum, aventurierii normanzi care au jefuit Calabria și Apulia se pregăteau să traverseze strâmțorile de la Otranto și să-l caute pe împărat în provinciile centrale ale Imperiului. Forțele de normanzi italieni și sicilienii erau unite sub comanda marelui lor conducător, Robert Guiscard, duce de Apulia, riguros și fără scrupule. Cu numai 10 ani în urmă, Robert Guiscard a cucerit Bari, ultima fortăreață de pe partea sa a strâmțorii. În prezent, el era ferm decis să profite de anarhia din Imperiul Bizantin produsă după bătălia de la Manzikert și să construiască noi principatități normande în partea de est a Mării Adriatice. Acest plan nu părea exagerat celor care își aminteau cum câteva sute de aventurieri normanzi au cucerit Italia de sud și Sicilia și au înfrânt o armată de 50 000 de soldați. De asemenea, invadatorii nu puteau să uite cum, în urmă cu 15 ani, un alt duce normand a trecut o strâmțoare din Occidentul îndepărtat și a câștigat cu forță marele regat al Angliei. Alexie I Comnenul, la fel ca Harold al II-lea al Angliei, se afla pe un tron instabil, dobândit de curând iar ducele Robert Guiscard se gândea să se ocupe de el așa cum William I al Angliei (Wilhelm Cuceritorul) s-a ocupat de englezi.

În iunie 1081, normanzii au debarcat cu o forță de 30 000 de soldați și au asediat orașul Durazzo, fortăreața maritimă care apăra litoralul din regiunea Epirus. Împăratul bizantin a venit imediat în ajutorul acestei fortărețe. El era întotdeauna plin de speranță și versatil iar în acest moment el credea că este capabil să-i înfrângă pe invadatori, cu toate că era foarte departe de evaluarea adevăratei lor capacități militare. El a peticit o pacificare rapidă cu Suleiman, sultanul selgiucizilor prin cedarea întregului teritoriu în posesia reală a turcilor. Conform acestui acord, teritoriul cedat în favoarea turcilor se întindea până la Marea Marmara (Propontis) și includea orașul Niceea, aproape de malul din Bitinia și la o distanță de numai 70 de mile (cca. 112 km) de Constantinopol.

Armata cu care Alexie I Comnenul trebuia să înfrunte normanzii era numai o umbră și epavă a armatei condusă de Roman Diogenes împotriva turcilor în urmă cu 10 ani. Organizația militară a Imperiului Bizantin a fost sfârșită și nu se mai menționează termenul "Themes" cu privire la cavaleria grea, care forma coloana vertebrală a armatei bizantine. Noua armată conținea o mică proporție de trupe naine. Noua armată conținea o mică proporție de trupe naționale. Elementul fundamental din noua armată erau varegii adică mercenari ruși, danezi și englezi, care au câștigat încrederea multor împărați prin curajul lor. Alături de ei pășeau mulți auxiliari franci, turci, sârbi și slavi din sud. Segmentul local al armatei bizantine includea trupele regulate din provinciile Tracia, Macedonia și Tesalonica care, în acest moment, erau în posesia lui Alexie I Comnenul din vechiul Imperiu Roman de Răsărit.

Alexie I Comnenul l-a adus în luptă pe Robert Guiscard în fața orașului Durazzo și a suferit o înfrângere zdrobitoare din partea lui. Principala cauză a acestui eșec a fost tactica greșită a lui Alexie I Comnenul: mai întâi, avangarda sa a fost înfrântă și împrăștiată iar apoi au ajuns treptat pe câmpul de luptă unitățile principale. Varegii au fost cei care au suferit principala lovitură. Motivați de curajul lor excepțional, ei au intrat în luptă cu normanzii înainte ca restul trupelor lui Alexie I Comnenul să-și fi format linia de luptă. Varegii au atacat flancul armatei lui Robert și i-au împins spre malul mării, dar propriul lor succes a creat dezordine în rândurile lor. Ducele normand Robert Guiscard a putut să-și aducă armata împotriva lor, înainte ca Alexie I Comnenul să fie destul de aproape ca să-i ajute. Un mare atac de cavalerie a împrăștiat majoritatea varegilor iar restul dintre ei s-a adunat pe o movilă pe malul mării. Robert Guiscard i-a înconjurat cu arcașii săi iar apoi a expedit acolo cavaleria. Varegii au căzut, în

afară de un număr redus dintre ei care s-au fortificat într-o capelă ruinată. Robert Guiscard a fost nevoit, în cele din urmă, să incendieze această capelă ruinată pentru a pune capăt acestor apărători îndărătnici.

Restul armatei lui Alexie I Comnenul a intrat în acțiune numai după distrugerea varengilor. După ce și-a pierdut ceea mai bună unitate, această armată înfricoșată a luptat prost și a fugit degrabă. Alexie I Comnenul a rămas ultimul pe câmpul de luptă, a fost înconjurat dar a scăpat datorită spadei sale și calului său galopant. Orașul Durazzo a căzut iar în anul următor normanzii au cucerit Epirusul și au coborât în Tesalonic. Alexie I Comnenul s-a mai pus în pericol în două lupte dar în ambele a fost învins. Din aceste dezastre, Alexie I Comnenul a învățat să evite luptele succesive. În cele din urmă, în 1083, după o campanie mai prudentă, răbdarea sa a fost răsplătită cu împrăștierea armatei normande. Alexie I Comnenul a avut o victorie importantă asupra armatei normande în lupta de la Larisa și i-a impus retragerea în Epirus. Apoi, războiul s-a potolit iar la moartea lui Robert Guiscard, în 1085, pericolul normand a dispărut.

Cu toate că un dușman a fost îndepărtat, destinul lui Alexie I Comnenul era să dobândească pacea. Rebeliunile pretendentului Constantin Diogenes din interior și războaiele cu pecenegii, slavii și selgiucizii l-au preocupat în următorul deceniu dar Alexie I Comnenul nu s-a descurajat niciodată "acoperind pielea de leu cu blana de vulpe", el a luptat și a făcut intrigi, a minșit și a negociat iar în cele din urmă și-a menținut teritoriul, nu a mai pierdut pământuri iar tronul său a devenit sigur.

În anul al cincisprezecelea al domniei sale lui Alexie I Comnenul, a început să apară un nor nou, care urma să aibă o neașteptată influență pozitivă și negativă asupra Imperiului Bizantin. Cruciadele erau pe pragul de a începe. Chiar și după ce selgiucizii a cucerit Ierusalimul în 1075, patru ani după lupta de la Manzikart, pelerinii apuseni din Țara Sfântă suferea cumplit de pe urma barbarilor. Dar, furia pentru această maltratare nu ar fi dus la nimic dacă, în ultima perioadă, nu s-ar fi deschis drumul spre Siria pentru popoarele din sfera creștinismului apusean. La sfârșitul secolului al XI-lea, două serii de evenimente au permis să fie stabilită comunicația liberă de dimensiuni fără precedent între răsărit și apus.

Primul dintre aceste evenimente a fost conversia Ungariei, începută în anul 1000 de Sfântul Ștefan (i.e Ștefan I al Ungariei) și împlinită în anul 1050. După această conversie, nu s-a mai aflat un stat păgân și barbar între Imperiul Bizantin și Germania ci un regat semi-civilizat, care și-a luat locul printre celelalte națiuni de credință catolică. Comunicarea pe Dunăre între Viena și avanposturile bizantine în Bulgaria a devenit posibilă pentru prima oară și, în scurtă vreme, acest traseu a devenit popular. Cel de-al doilea fenomen care a creat posibilitatea cruciadelor a fost distrugerea forței maritime musulmane din centrul Marii Mediterane. Acest lucru a fost îndeplinit de flotele din Pisa, acare au cucerit de la musulmani Corsica și Sardinia. Apoi, normanzii au cucerit Corsica, Sardinia și Sicilia. Datorită acestui fapt, navigația de la Marsilia și Genova spre răsărit era sigură. Genova, Pisa și normanzii au devenit forțe maritime în spațiul maritim mediteraneean iar Veneția a devenit forță maritimă din Marea Adriatică. În această fază, flotele s-au extins în spațiile maritime unde nu fuseseră văzute ambarcațiuni maritime creștine, cu excepția vaselor bizantine.

Cruciadele au putut să fie înlăptuite datorită dobândirii accesului liber, maritim și terestru, spre est. În trecut, această posibilitate nu a existat. Noi nu trebuie să discutăm despre predicile lui Petre Sihastrul și eforturile lui Papa Urban al III-lea. Este suficient să afirmăm că, în anul 1095, au ajuns la Alexie I Comnenul vești precum că mari mase din apus se îndreptau spre frontierele Imperiului Bizantin, cu intenția clar exprimată de a-i înlătura pe musulmani din Palestina. Alexie I Comnenul avea avea puțină încredere că zelul cruciaților este pur. Spiritul său viclean nu putea să înțeleagă entuziasmul lor și el se temea ca, în circumstanțe imprevizibile, cruciații să nu întoarcă armele împotriva lui. Teama sa a devenit justificată atunci când au început să sosească hoarde de pelerini franci înarmați: ei au devastat țara în drumul lor și au fost implicați în multe lupte sângeroase cu țărani și cu garnizoanele imperiale, ceea ce s-ar fi putu termina în război deschis. Alexie I Comnenul s-a pregătit să calmeze situația iar în acest scop era nevoie tactul și răbdarea sa. Mult loc exista pentru diplomația sa nesinceră și talentul său pentru intrigă. El s-a decis să-i inducă pe conducătorii cruciaților să-l omagieze și să jure că îi vor restitui toate vechile domenii imperiale pe care ei le vor cucei, eventual, de la turci. După negocieri lungi și obositoare, el și-a atins scopul: conducătorii cruciadei, de la Godefroy de Bouillon și Hugh de Bouillon până la cei mai mărunți baroni, au fost convinși să-i jure credință și fidelitate. Alexie I Comnenul i-a flatat pe unii, i-a

mituit pe alții și s-a străduit să înpăimânte restul, ca să-i facă să se conformeze. Istoria scrisă de fiica lui Ana Comnena este plină de povești despre șiretlicurile prin care i-a adus la rațiune pe francii stupizi și aroganți. Ana Comnenule respecta mai mult decât oricine capacitățile lui Alexie I Comnenul de a măguli și de câștiga bunăvoința altora. În cele din urmă, cruciații au mers pe drumul lor, cu aurul lui Alexie I Comnenul în buzunare, fiind încurajați de promisiunea lui că îi va ajuta cu trupele sale, că va continua să-i aprovizioneze și că nu îi va abandona niciodată, până la recucerirea orașului sfânt.

În primăvara anului 1097, cruciații au început să traverseze Bosforul și, după două marșuri, s-au găsit pe teritoriul turc. Ei au asediat imediat Niceea, fortăreața de graniță a sultanului selgiucid. Înconjurați de atât de multe trupe, soldații din garnizoana turcă și-au pierdut spiritul și s-au predat nu francilor ci trupelor lui Alexie I Comnenul, care i-au acceptat în secret în interiorul fortăreței. Acest lucru aproape că a dus la un conflict între Alexie I Comnenul și cruciați dar Alexie I Comnenul i-a îmbunat cu grămezi suplimentare de bani. Astfel, pelerinii cruciați au plecat mai departe în interiorul Asiei Mici.

În 1097, cruciații au avansat prin Frigia și Cappadocia, învingându-i pe selgiucizi de fiecare ocazie. Cruciații au ajuns până în Siria de nord, unde au asediat cetatea Antioh. Alexie I Comnenul și-a luat obligația să-i ajute în campania lor dar intenția lui era să aibă un rol mai ușor. Când cruciații îi învingeau în luptă pe turci, el îi urma pe cruciați din spate, la o distanță sigură și lua prada pe care ei o lăsau în urmă. În timp ce sultanul lupta cu cruciații, Alexie I Comnenul i-a luat Smyrna, Efes și Sardes; astfel, Alexie I Comnenul a cucerit partea de vest din Asia Mică aproape fără luptă, fiindcă hoardele selgiucizilor erau în retragere spre est. Același lucru s-a petrecut în anul următor: atunci când cruciații erau într-o luptă grea în jurul Antiohului împotriva prinților din Mesopotamia și i-au cerut ajutor imediat, Alexie I Comnenul nu a trimis trupe în Siria dar a acaparat câteva fortărețe din Lidia și Frigia (Phrygia) care erau mai apropiate de el. De aici a ieșit o ceartă amară între împăratul bizantin și cruciații franci fiindcă ei refuzau să-i predea Antiohia și alte cuceriri din Siria, pe motivul că el nu i-a ajutat. În realitate, fiecare dintre părți a încălcat pactul semnat la Constantinopol și acuza partea cealaltă de înșelătorie. Rezultatul acestei neînțelegeri a fost că această cruciadă nu s-a terminat prin stabilirea forței bizantine în Siria ci prin stabilirea noilor state ale francilor la Edessa, Antioh și Tripoli precum și prin stabilirea importantului regat de la Ierusalim.

Alexie I Comnenul nu a pierdut nimic prin faptul că nu a recucerit Siria; dacă Siria i-ar fi fost dată, el era suficient de puternic ca să o mențină. Profitul lui Alexie I Comnenul era suficient ca să-l satisfacă: francii au îndepărtat frontiera turcă la nu mai puțin de 200 de mile (320 km). Selgiucizii nu mai sălășluiau la Niceea ci era izgoniți dincolo de dealurile din Bitinia (Bithynia) iar Imperiul Bizantin a recuperat regiunile Lidia și Caria, cu o bună parte a teritoriului din Frigia (Phrygia). Selgiucizii erau foarte afectați că au suferit o grea lovitură și, timp de aproape un secol, ei au fost limitați numai la lupta defensivă.

Musulmanii din Asia Mică și Asia au suferit o lovitură puternică de la cruciați. Din această cauză, ultimii ani ai lui Alexie I Comnenul nu au fost umbriți de nici un pericol, în contrast cu primii săi ani de pe tron. În perioada 1100 - 1118, Alexie I Comnenul a putut să-și consolideze poziția în interior și exterior. Rebeliunile permanente care i-au otrăvit primii ani au încetat. Atunci când normanzii conduși de Boemund de Tarento au încercat în 1107 să repete succesele lui Robert Guiscard din 1082, ei au fost învinși și au fost siliți să ajungă la o pace dezavantajoasă.

Domnia lui Alexie I Comnenul ar putea fi considerată o perioadă de succes și prosperitate dacă nu ar fi considerate două aspecte. Primul aspect a fost declinul rapid al Constantinopolului ca centru comercial. Acest rezultat a fost produs de cruciade. Atunci când oamenii din Genova și Veneția au reușit să se stabilească în porturile maritime din Siria, ei au început să viziteze Constantinopolul mult mai puțin. Pentru ei era mult mai convenabil să-și conducă afacerile în Acra sau Tir decât din Bosfor. Regele Ierusalimului, cel mai slab dintre suveranii feudali, putea fi cu mult mai ușor și înșelat în comparație cu puternicul suveran din Constantinopol. Regele Ierusalimului avea numai o umbră de autoritate în porturile sale maritime: italienii făceau acolo comerț așa cum credeau ei de cuvință. Prin urmare, comerțul occidentului cu Persia, Egiptul, Siria și India a încetat să mai treacă prin Bosfor. Genova și Veneția au devenit centrele comerciale în care Franța, Italia și Germania căutau marfa din răsărit. În prima jumătate de secol după prima cruciadă, negoțul din Constantinopol a scăzut pe jumătate sau cu o treime. Această scădere a avut o influență deplorabilă asupra tezaurului fiindcă prosperitatea statului bizantin se baza, în ultimă instanță, pe bogăția comercială. Plângerile despre scăderea rapidă a veniturilor imperiale au

devenit din ce în ce mai remarcabile în perioada lui Alexie I Comnenul și a celor doi succesori ai săi din secolul al XI-lea.

Această decădere financiară a Imperiului Bizantin a fost agravată de intervențiile politice ale lui Alexie I Comnenul care a început să acorde privilegii excesive republicilor italiene drept răsplată pentru ajutorul lor în război. Acest sistem a început în 1081, aflat sub presiunea primului război normand, a acordat venețienilor acces liber la aproape toate porturile din Imperiul Bizantin fără plata vreunei taxe vamale. A acordat străinilor un beneficiu la care localnicii nu aveau dreptul a fost punctul culminant al demenței economice. Negustorii locali se plâneau că venețienii primiseră dreptul de a vinde la prețuri mai mici decât ei pe toate piețele iar acest lucru provenea de la scutirea străinilor de plata taxelor vamale pe import și export. Lucrurile s-au înrăutățit în anul 1111, atunci când Alexie I Comnenul a acordat comercianților din Pisa o scutire vamală similară dar mai puțin extensivă.

Atunci când Ioan al II-lea Comnenul, fiul lui Alexie I Comnenul, a succedat la tron, structura Imperiului Bizantin era mult mai slabă decât în aparență. Extinderea teritorială părea să includă forță suplimentară iar reducerea rapidă a resurselor financiare ale Imperiului Bizantin a atras numai puțină atenție. Dintre toți cei care s-au aflat pe tronul bizantin, Ioan al II-lea Comnenul este singurul despre care nici un calomniator nu a spus vreodată un cuvânt urât. Când reținem că Ioan al II-lea Comnenul era fiul tatălui său, este surprinzător să constatăm că onestitatea și buna sa credință erau la fel de remarcabile generozitatea și curajul său. Supușii să îl denumeau "Ioan cel Bun". Aprecierea virtuților sale era suficient menționată prin faptul că nici o rebeliune nu a tulburat pacea internă în decursul domniei sale prelungite (1118 - 1143).

Ioan al II-lea Comnenul era un militar bun. În decursul domniei lui Ioan al II-lea Comnenul, frontiera Imperiului Bizantin a continuat să fie îndepărtată, pe socotela turcilor. Această strategie pare să fi fost grteșită fiindcă Ioan al II-lea Comnenul prefera să recucerească coasta din districtele de la nord și sud din Asia Mică, în loc să lovească centrul vital al puterii selgiucizilor din mijlocul platoului. Prin cucerirea provinciilor Cilicia, Pisidia și Pontus, domeniile sale au devenit o margine strâmtă de coastă care înconjura din trei direcții teritoriul sultanului, care continua să dețină platourile din Cappadocia și Licia. Ar fi trebuit să fie datoria lui Ioan al II-lea Comnenul să cucerească din nou Asia Mică dar el a preferat să se cufunde în Siria, unde i-a silit pe prințul franc din Antiohia și pe emirul turc din Aleppo să-i plătească tribut, fără să lase în urma sa un monument al cuceririlor sale. Ioan al II-lea Comnenul pregătea o expediție extraordinară împotriva francilor din regatul Ierusalim în momentul în care a pierit într-un accident de vânătoare.

Ioan al II-lea Comnenul a fost urmat pe tron de către fiu său, Manuel I Comnenul, care era numai cavaler rătăcitor, care îndrăgea lupta de dragul luptei. Manuel I Comnenul își permitea ca pasiunea sa pentru emoție și aventură să fie singurul său ghid. Domnia sa a fost o lungă serie de războaie în care a intrat cu ușurință și din care a ieșit cu ușurință. Majoritatea războaielor sale au fost reușite fiindcă Manuel I Comnenul era un ofițer de cavalerie dar un om de stat nesăbuit. Curajul său înfocat și energia sa nesăbuită l-au făcut să fie idolul trupelor sale. El a șters de pe câmpul de luptă orice dușman care să se confrunte cu el atunci când era în fruntea escadroanelor veterane ale cavalerilor mercenari, care formau coloana vertebrală a armatei. El a ocupat Serbia, a invadat Ungaria și i-a dictat regelui ungar condițiile de pace, a respins cu succes o invazie a Greciei de către normanzii din Sicilia. Lupta sa cea mai disperată a fost războiul maritim cu Veneția în cadrul căreia flota sa a izgonit din Marea Egee flota Doge-lui de Veneția. După ce flota venețiană a fost izgonită, pirații venețieni au escaladat orientul și au cauzat pagube substanțiale. Împăratul a fost consternat de acest lucru iar în 1174 a încheiat pacea și le-a restituit inamicului toate privilegiile comerciale dezastruoase pe care bunicul său, Alexie I Comnenul, le-a acordat în urmă cu 80 de ani.

Manuel I Comnenul a comis o eroare esențială atunci când a condus războaiele sale cu cel mai nesăbuit dispreț pentru toate considerațiile financiare. El a insistat să intre în războaie succesive cu toate că regatul său se afla în proces de pauperizare, cu venituri în scădere. Manuel I Comnenul consacra orice ban în favoarea armatei. Serviciul civil a decăzut într-o gravă dezordine, administrația justiției a fost afectată, drumurile și podurile s-au deteriorat, porturile au fost neglijate iar banii care trebuiau să fie folosiți în aceste scopuri erau irosiți pentru misiuni neprofitabile în Egipt, Siria și Italia. Cât timp

rândurile sale de mercenari erau pline iar plata lor era asigurată, Manuel I Comnenul nu se îngrijea cum funcționează organele statului.

Manuel I Comnenul a murit în anul 1180 și odată cu el s-a stins soarta ceea bună a dinastiei Comnen. Fiul și moștenitorul său, Alexie al II-lea Comnenul, era doar un băiat de 11 ani și a urmat inevitabila luptă pentru regență. După doi ani de tulburări, Andronic I Comnenul, un văr primar al împăratului Manuel I Comnenul, a fost proclamat împărat și a preluat regența asupra tânărului Alexie al II-lea Comnenul. Andronic I Comnenul era un bandit fără scrupule iar existența sa din trecut ar fi trebuit să fie un avertisment ca să nu fie plasat în nici o funcție. Andronic I Comnenul a încercat să-l asasineze pe Manuel I Comnenul și a încercat să dezerteze la turci de două ori. Andronic I Comnenul era un ipocrit desăvârșit și și-a câștigat calea spre tron prin proclamarea virtuților de pietate și austeritate. Imediat după ce s-a așezat pe tron alături de tânărul Alexie al II-lea Comnenul, Andronic I Comnenul s-a simțit atât de sigur încât l-a prins și l-a strâns de gât pe tânărul său împărat.

La fel ca Richard al III-lea al Angliei, Andronic I Comnenul a descoperit că momentul accesării sale la putere a fost și momentul în care au început marile sale probleme. În tot imperiul Bizantin, rebeli înarmați s-au răsculat ca să răzbune uciderea lui Alexie al II-lea Comnenul iar normanzii din Serbia au profitat de ocazie ca să invadeze Macedonia. În capitală, conspirațiile erau frecvente și, după descoperirea lor, urmau execuțiile care erau atât de numeroase și crude încât s-a impus un regim perfect de teroare. Andronic I Comnenul a recurs la ceea mai dementă cruzime până a început să se creadă că nu este întreg la minte. În scurt timp, sfârșitul a venit. Isaac Angelos, un nobil inofensiv, era acuzat de trădare și a fost arestat chiar la el acasă de către emisarii tiranului. În loc să se predea, Isaac Angelos a scos spada și i-a despicat pe cei care îl arestaseră. În ajutorul lui a venit și o mulțime care nu s-a lovit de nici o rezistență fiindcă Andronic I Comnenul lipsea din capitală. Gloata a devenit o masă iar gardienii nu au intrat în luptă. Atunci când Andronic I Comnenul s-a întors urgent, el a fost prins și despicat, fără ca o spadă să fie scoasă în favoarea lui. Isaac Angelos a venit în locul lui și a fost denumit Isaac al II-lea Angelos.

## XXII. Cucerirea latină a Constantinopolului

După ce a fost secăt de resursele sale de energetic dar risipitorul Manuel I Comnenul, după ce a fost dezorganizat de imprudentul și păcătosul Andronic I Comnenul, Imperiul Bizantin trecea acum în mâinile fraților Isaac al II-lea Angelos și Alexie al IV-lea Angelos. Acești doi frați erau ființele cele mai slabe și josnice care s-au aflat vreodată pe tronul imperial. Guvernarea lor se extinde în perioada 1185 - 1204.

Dizgrația deosebită a acestei perioade constă în faptul că, la nici un moment dat, Imperiul nu era lipsit de speranță și putea să fie menținut ci prudența și curajul obișnuit fiindcă atacurile prezente împotriva Imperiului nu erau mai grave față de atacurile din trecut care au fost respinse cu ușurință. Dacă lovitura ar fi venit atunci când un erou ca Leon al III-lea Isaurianul sau chiar un om de stat precum Alexie I Comnenul ar fi fost pe tron, nu există nici un motiv să fie pus la îndoială că aceste dificultăți ar fi fost evitate. Dar, aceste dificultăți au apărut în perioada celor doi moftangii care conduceau statul după principiul hedonist al plăcerilor de moment. Isaac al II-lea Angelos și Alexie al IV-lea Angelos nu au avut senzația că au puterea de a salva Imperiul de la momentul precar și au dat înapoi cu resemnare în favoarea plăcerilor personale. Isaac al II-lea Angelos avea gust pentru veșminte somptuoase și pentru colecții de icoane (*eikon*) miraculoase. Alexie al IV-lea Angelos prefera plăcerile culinare. Ca suverani, nu exista o diferență prea mare între ei. Fiecare dintre ei era capabil să distrugă Imperiul aflat deja în declin.

Dezastrul pe care frații Angelos l-au adus asupra Imperiului Bizantin a fost posibil numai datorită complectei dezorganizări militare și financiare. Ca forță militară, Imperiul Bizantin nu și-a revenit vreodată de la invaziile turcilor care au i-au jefuit marea sursă de recrutare a trupelor de localnici din Asia Mică. După pierderea acestei resurse, mercenarii au devenit resursa prevalentă. Excelentele campanii conduse de Manuel I Comnenul au fost efectuate în fruntea unui corp militar din care 2/3 nu erau supuși nativi ai Imperiului. Este adevărat că Manuel I Comnenul a ținut aceste trupe în limitele stricte discipline și a reușit cu orice preț să obțină plata lor. Frații Angelos, slabi și nechibzuți, nu erau capabili nici să procure banii și nici să mențină disciplina. Un stat care se bazează pentru apărarea sa pe mercenari străini este ruinat dacă le permite acestora să devină nedisciplinați și ineficienți. În vremuri de criză, acești mercenari se răscolesc în loc să lupte.

În perioada fraților Angelos, administrația civilă se afla într-o situație aproape la fel de deplorabilă ca și cea a armatei. Isaac al II-lea Angelos a avut o "ultimă atingere" asupra abuzurilor administrative care erau destul de frecvente în perioada dinastiei Comnen prin expunerea la auțiune a birourilor și a posturilor. După cum a afirmat istoricul Niketas Choniates<sup>16</sup>, funcționarii publici nu erau plătiți iar sursa venitul lor putea fi extorcarea oamenilor din provincii. Atunci când a urcat pe tron, Alexie al IV-lea Angelos a promis că toate numirile vor fi făcute pe merit dar, în realitate, aceste afirmații s-au dovedit la fel de eronate ca și cele ale lui Isaac al II-lea Angelos. El era încurajat de o bandă de favoriți lacomi care administrau tot și luau mită pentru orice. Atunci când funcțiile superioare nu erau vândute, ele erau acordate localnicilor influenți iar astfel era potolită rebeliunea lor.

Domnia celor doi Angelos se extinde pe o perioadă de două decenii care este împărțită egal după destituirea lui Isaac al II-lea Angelos de către fratele său în 1195. Noi trebuie să explicăm cum trebuie împărțită între cei doi frați răspunderea pentru dezastrele din această perioadă.

Isaac al II-lea Angelos este răspunzător de pierderea Bulgariei și a Ciprului. Bulgaria a fost în posesia Imperiului Bizantin aproape două sute de ani, după cucerirea lui Vasile al II-lea. Cu toate acestea, bulgarii nu s-au integrat în masa generală a supușilor din Imperiul Bizantin. Ei și-au păstrat limba națională, obiceiurile și nu au uitat niciodată străvechea lor independență. În 1187, frații Petru, Ioan (i.e. țarul bulgar Ioniță Caloian) și Asan au stârnit o rebeliune printre bulgari. Dacă ar fi fost tratată cu

---

<sup>16</sup> Vezi: Niketas Choniates, *Historia* în J. P. Migne (ed.), *Patrologia Graeca*, (Paris: Garnier & Migne, 1887), v. 140, pp. 301 ff. [NT]

fermitate, această rebeliune ar fi fost înfrântă de trupele regale regulate dar Isaac al II-lea Angelos a numit întâi un general incompetent, care a lăsat ca rebeliune să ajungă la culme. Atunci, Isaac al II-lea Angelos a numit în fruntea armatei sale pe capabilul ofițer Alexios Branas care a profitat de această ocazie ca să folosească armata în propriile sale scopuri. Alexios Branas a mășăluit spre Constantinopol și ar fi cucerit capitala Imperiului dacă Isaac al II-lea Angelos nu ar fi transmis responsabilitatea trupelor sale în mâini mai puternice. Pentru a se salva, Isaac al II-lea Angelos l-a mituit pe Conrad, marchiz de Montferrat, un aventurier capabil din vest, i-a oferit mâna surorii lui și o importantă sumă de bani. Impozantul italian a distrus forțele lui Branas, l-a ucis pe uzurpator și a menținut tronul în favoarea cumnatului său. În timpul războiului civil, bulgarii au fost lăsați fără supraveghere și se comportau astfel încât, în aparență, nu mai existau șanse să fie supuși. Isaac al II-lea Angelos s-a implicat direct împotriva lor dar a constatat cum orașele Nis (Naissus), Sofia și Varna i-au fost luate chiar în fața ochilor.

În timp ce o revoltă națională a scos Bulgaria de sub stăpânirea Imperiului Bizantin, Ciprul a fost pierdut în favoare unei forțe mai mici. Isaac Comnenul, o rudă îndepărtată a împăratului Manuel I Comnenul, a instigat o rebeliune printre ciprioți și a învins flota și armata expediată împotriva sa de către omonimul său de la Constantinopol. El a rezistat timp de șase ani și se părea că probabil va stabili pre insulă un regat permanent. Această revoltă a fost de prost augur pentru Imperiul Bizantin, care a pierdut adeseori provincii din cauza invaziei hoardelor barbare sau din cauza unor rebeliuni ale popoarelor subjugate. Dar, era un fenomen nou ca un rebel localnic să îndepărteze din Imperiul Bizantin o provincie greacă civilizată și să-și dea titlul de "Împărat al Ciprului". Conform teoriei imperiale, ideea unui "Imperiul al Ciprului" independent era o idee monstruoasă și anormală. Rebeliunea victorioasă a lui Isaac Comnenul a demonstrat posibilitatea unei descompunerii generale a Imperiului Bizantin în fragmente. Acest pericol nu a mai apărut vreodată în trecut. Până la acest moment, provinciile au ascultat de capitală și nu a fost cunoscută o situație în care un rebel s-a menținut pe această poziție fără să cucerească Constantinopolul. Isaac Comnenul ar fi putut să înființeze o dinastie în Cipru dacă nu ar fi intrat în conflict cu Richard I Inimă de Leu, regele Angliei, care a participat la cruciade. Atunci când Isaac Comnenul a maltrat marinari englezi naufragiați, Richard I a reacționat prin debarcarea armatei sale în Cipru și acapararea întregii insule. Isaac Comnenul a fost aruncat într-o temniță iar regele englez i-a acordat moșiile lui Guy de Lusignan care a chemat aventurieri franci să se stabilească pe insulă și a transformat acest teritoriu într-un regat feudal, după modelul occidental obișnuit.

Isaac al II-lea Angelos a fost detronat pe neașteptate, printr-o intrigă de palat, în timp ce el se afla în mijlocul războiului său din Bulgaria, pe care îl conducea greșit, cu prostia sa obișnuită. Chiar fratele său Alexie al IV-lea Angelos a fost cel care a urzit un complot împotriva lui. Acest complot a fost atât de reușit încât Isaac al II-lea Angelos a fost prins, orbit și întemnițat într-o mănăstire cu mult timp înainte ca aderenții săi să fi știut că el era în pericol.

În afară de iscusita lovitură de stat împotriva fratelui său, Alexie al III-lea Angelos nu dovedit vreodată energie. El a continuat fără succes războiul din Bulgaria, la fel ca fratele său. El a intrat într-o luptă dezastruoasă cu sultanul selgiucid de la Iconium (Sultanatul de Rum) și a intrat în conflict cu Henric al VI-lea al Sfântului Imperiu Roman care, cu siguranță i-ar fi invadat teritoriile dacă nu murea. Atâta timp cât Alexie al IV-lea Angelos se bucura de mese în vilele sale de la Bosfor, eșecurile sale militare și diplomatice din străinătate îl deranjau prea puțin.

În 1203 a apărut un pericol pentru împăratul Alexie al IV-lea Angelos. Isaac al II-lea Angelos, împăratul care fusese orbit, avea un fiu numit Alexie (Alexie al IV-lea Angelos), care a fugit de la Constantinopol în Italia și s-a adăpostit la Filip de Suabia, noul împărat al Imperiului Roman de Apus. Filip de Suabia era căsătorit cu o fiică a lui Isaac al II-lea Angelos și era decis să-l ajute cumva pe tânărul său cumnat iar această ocazie nu era greu de găsit. Tocmai în acest moment, un mare număr de cruciați italieni, francezi și flamanzi, care se înarmaseră după dispoziția Papei, stăteau la Veneția fără să facă nimic. Ei veniseră în marele port al Italiei cu planul de a-l ataca pe Al-Adil, sultanul Egiptului. Venețienii contractaseră livrarea vaselor pentru cruciadă dar, din propriile lor motive, au decis ca atacul să nu aibă loc acolo unde fusese plănuț. Venețienii erau în relații foarte bune cu suveranul din Egipt care le-a acordat privilegii valoroase la Alexandria. Datorită acestor privilegii, comerțul în ținuturile îndepărtate din India se afla în mâinile venețienilor. Prin urmare, venețienii au decis să evite atacul asupra Egiptului

și să se îndrepte spre un alt dușman al creștinismului. Conducătorii celei de a patra cruciade au dovedit că nu pot plăti venețienilor toată suma convenită pentru folosirea vaselor. Acest lucru a fost folosit ca scuză pentru cazarea cruciaților pe insule nesigure din lagună, până la terminarea răbdării și a surselor lor. Enrico Dandolo, bătrânul și înțeleptul Doge, a propus cruciaților să facă ceva folositor pentru Veneția. Orașul Zara din Dalmatia s-a revoltat în ultima vreme și făcuse omagiu pentru regele Ungariei. Propunerea era că dacă redobândesc orașul; Zara, statul venețian șterge toate datoriile cruciaților și îi transportă unde ei vor.

Cruciații se înarmaseră pentru un război împotriva musulmanilor. În contextul prezent, cruciații erau invitați să atace un oraș creștin și să se implice în politica venețiană. Oameni cu conștiință ar fi refuzat să intre într-o afacere atât de nesfântă și ar fi insistat să-și îndeplinească misiunea inițială împotriva Egiptului. Dar, oamenii cu conștiință s-au împușinat printre cruciații din ultimul secol: aventurierii militari lacomi erau în număr egal cu călugări devotați. Cruciații mai scrupuloși au fost convinși de camarazii lor intriganți iar astfel misiunea spre Zara a fost preluată.

După ce Zara a căzut, o misiune mai importantă a fost pus în față cruciaților. În timp ce iernau pe coasta Dalmației, tânărul Alexie (Alexie al IV-lea Angelos) a venit în tabăra lor, escortat cu ambasadorii cumnatului său, împăratul Filip de Suabia. Prințul exilat i-a implorat pe cruciați să-l salveze tatăl orb din temnița în care a fost închis de uzurpatorul său frate său crud. El a promis tot ajutorul pe care Imperiul Bizantin îl poate acorda: mulți bani, rezerve, o flotă de război, o forță de mercenari și chiar propria sa prezență ca ajutor în războiul cu Egiptul.

Papa Inocențiu al III-lea a criticat aventurierii pentru vărsarea de sânge de la Zara și manevra cu jurământul cruciaților. Dar, perspectiva aurului din Bizanț i- ademenit pe săracii baroni din occident și dorința de a nu aduce războiul în Egipt au fost considerentele spiritelor de la Veneția. Ei ezitau și au început să poarte tratative cu Alexie (Alexie al IV-lea Angelos), cu toate că știau că prin această modalitate ei își atrag asupra lor teroarea excomunicării papale. În această fază, totul depindea de conducători și, printre ei, spiritele mai capabile aveau tendință să accepte propunerea tânărului exilat bizantin. Cei trei șefi ai cruciadei erau Doge Enrico Dandolo, Boniface I, marchiz de Montferrat și Balduin, conte de Flandra. Forță nemiloasă a republicilor italiene era incarnată la Doge Enrico Dandolo, singurul din armata cruciată care știa exact ce vrea. Orb și bătrân dar cu mintea clară și inflexibilă, Doge Enrico Dandolo avea ca scop să se răzbune pentru vechea dușmănie cu grecii și să promoveze cu orice mijloace, bune sau rele, interesele orașului său natal. Balduin și Boniface I, cel două figuri secundare din tabăra francilor, erau reprezentări perfecte ale celor două tipuri de cruciați. Balduin flamandul era galant și generos, pios și bine dispus, demn de o inițiativă mai onestă și de o moarte mai onorabilă; el era un adevărat succesor al lui Godfrey de Bouillon și al eroilor din prima cruciadă. Lombardul, un intrigant profund și rezistent, pentru care puterea și fraudă erau bune în egală măsură, urmărea numai bogăția și faima în domeniile din est. El era interesat de promovarea sa personală mai mult decât de sfântul sepulcru. În spatele acestor trei conducători, zărim mulțimea pestriță a lumii feudale: stareți vânători de moaște și înveșmântați în zale, baroni cârcotași și cavaleri fără un ban, marinari pe jumătate pirați din Veneția și soldățimea brutală din apus.

Boniface I și Doge Enrico Dandolo au discutat cu Balduin cel scrupulos și cu amicii săi. Flota cruciaților a fost lansată împotriva Constantinopolului, după semnarea tratatului prin care Alexie (Alexie al IV-lea Angelos) și tatăl său orb Isaac al II-lea Angelos își luau următoarele obligații: expedierea a 10 000 de soldați în Palestina și recunoașterea supremației papale asupra Bisericii din Răsărit. Aceste condiții conțineau germenii problemelor din viitor.

Trupele cruciaților au ajuns la Dardanele fără nici o acțiune militară. Împăratul indolent și iubitor de lux lăsa lucrurile în voia lor și nici măcar nu a avut o flotă pregătită pentru o expediție împotriva cruciaților în Marea Egee. El s-a închis la Constantinopol și avea încredere că va fi salvat de rezistența fortificațiilor, așa cum în trecut au fost salvați Heraclius și Leon al III-lea. Dacă asediul ar fi fost numai terestru, poate că speranțele sale ar fi îndreptățite fiindcă danezii și englezii și Garda Varegă au respins asaltul francilor de pe partea terestră a fortificației. Spre deosebire de împărații din trecut, Alexie al III-lea Angelos a fost atacat de o flotă împotriva căreia nu avea mijloace de rezistență maritimă adecvată. Cruciații au fost respinși pe malul mării dar venețienii au asaltat fortificația maritimă de pe mare. Doge

Enrico Dandolo a dispus ca navele să se apropie de cetate și a insistat ca trupele să instaleze în turnurile de pe partea portului a cetății. Apoi, venețienii au incendiat orașul după care a urmat o conflagrație înspăimântătoare.

Când a aflat că dușmanul este pe metereze, Alexie al III-lea Angelos cel laș s-a urcat pe cal și a fugit în interiorul Traciei. El a și-a părăsit trupele, care încă nu erau învinse nici măcar pe jumătate și le-a lăsat fără conducător și fără motiv de luptă. Garnizoana s-a înclinat în față necesității iar ofițerii superiori l-au scos pe Isaac al II-lea Angelos din temnița monahală și au proclamat restaurarea sa pe tron. Ei au anunțat trupele cruciate că osilitățile s-au terminat și l-au rugat pe prințul Alexie (Alexie al IV-lea Angelos) să intre în oraș și să se alăture tatălui său în palat.

În acest moment, cruciații și-au atins scopul. Totuși, se poate afirma cu certitudine că sentimentul cel mai puternic printre ei era o amarnică deziluzie de a fi înșelați odată cu înfrângerea Constantinopolului. După ce au plecat de la Zara, ei au făcut orice posibil ca să-i despoaie de orice ban pe protejații lor triumfători. Bătrânul împărat era deja orb, paralizat și inept din punct de vedere spiritual. Fiul său era un tânăr care încă nu era matur, fără experiență și care nu putea fi decis, sincer și demn de treburile sale cu oricine. El i-a înfuriat pe franci cu diplomația sa necinstită și pe greci cu planurile lui nesăbuite de a storce bani de la ei. Iarna din 1203 - 1204 a fost o perioadă de certuri permanente cu privire la datoria față de cruciați. În cele din urmă, Alexie (Alexie al IV-lea Angelos) a devenit îngrozitor de înspăimântat și a început să-i imputeze exagerat pe supușii săi., fapt care i-a dus la revoltă. Populația nu a mai putut să-l suporte după ce a acaparat și a topit candelabrele de aur și argint care erau mândria Catedralei Sf. Sofia, după ce a despuiat iconostasul de plăcile făcute din metal scump și a rechiziționat icoanele ornate și raclele din fiecare biserică din oraș. Populația nu mai voia să slujească un împărat care s-a vândut francilor și era la putere numai pentru a subalterna Biserica de Răsărit în favoarea Romei și pentru a transfera bogăția acaparată în cofrele din republicile italiene aflate la începuturile lor.

Furtuna a izbucnit în ianuarie 1204. Populația și trupele au închis porțile și i-au atacat pe latinii izolați din interior. Ei nu au fost mult timp fără conducător. Un ofițer feroce și fără scrupule cu numele de Alexie Ducas s-a pus în frunte și a decis să acapareze tronul. Isaac al II-lea Angelos a murit de spaimă în mijlocul tumultului. Fiul său, Alexie al IV-lea Angelos a fost prins și strangulat de uzurpator. Astfel, dinastia Angelos a încetat să mai existe iar Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos a domnit în locul lor. Cronicarii îl menționează mai puțin cu numele său de familie Ducas și mai mult cu porecla *Murtzuphlos*, care provine de la sprâncenele sale foarte mari și dese, care erau o trăsătură caracteristică a înfățișării sale.

Totul era împotriva lui Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos. El era numai un uzurpator iar autoritatea sa era cu greu recunoscută dincolo de zidurile cetății Constantinopol. Împărații din dinastia Angelos au golit trezoria în care nu mai era nimic. Douăzeci de ani de indisciplină și dezastre au vătămat armata. Flota militară nu mai exista fiindcă amiralii au transformat vasele de război în vapoare obișnuite și au vândut rezervele pentru a băga banii în buzunar. Cu toate acestea Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos a dus o luptă mult mai bună decât mizerabilul său predecesor. El a adunat ceva bani prin confiscarea proprietăților deținute de curtezanii și dregătorii nepopulari ai precedentilor săi și le-a folosit foarte util. Armata a primit o parte din restanțe. Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos observa tot timpul instrucția militară și se străduia să îmbunătățească disciplina. El a fortificat digurile după ce au fost dovedite defectele cu puțin timp înainte. El a ordonat să fie recrutată o miliție națională și i-a obligat pe nobilii și burghezii din Constantinopol să se înarmeze și să fie activi la fortificații. Spre rușinea bizantinilor, acest ordin a fost acceptat cu multe rezerve: cetățenii se plâneau că ei plătesc impozite pentru întreținerea armatei regulate și din acest motiv, ei trebuie să fie scutiți de serviciul militar personal. Aceste impozite noi și fundamentale au fost numai puțin folositoare. Numărul de soldați din garnizoană a crescut dar ei au avut cu greu o oarecare contribuție apreciabilă la forța militară.

Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos și cavaleria sa cutreierau în fiecare zi zona din jurul taberei cruciaților ca să izoleze aceste trupe înfometate. De asemenea, Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos cu garda sa, supraveghea lucrările, inspecta posturile de gardă și ținea discursuri în public. Dacă energia și curajul conduc la succes, el trebuie să fi avut aceste calități. Cu toate acestea, el nu putea să anuleze rezultatele celor douăzeci de ani de decadentă și dezorganizare. Sentimentul său era că tronul său sălășluiește pe cel mai fragile fundament.

Cruciații s-au pregătit timp de două luni pentru ce de-al doilea asalt al Constantinopolului. Senzația lor era că acest asalt urma să fie o acțiune cu mult mai teribilă față de ofensiva din toamna precedentă. Principalul lor efort era orientat spre fortificația maritimă, după ce au constatat în asediul anterior că aceasta este vulnerabilă. Prin urmare, ei nu se ocupau de puternica fortificație terestră. Navele au fost împărțite în grupuri și fiecare grup urma să atace o anumită porțiune a fortificației maritime. Fiecare navă era înzestrată cu toate instrumentele militare pe care le putea transporta. Au fost pregătite din nou poduri suspendate iar trupele de debarcare au primit ordin să intre pe țarm la malul strâmt dintre zidul fortificației maritime și apa. Ordinul era ca aceste trupe să dețină sfredele și scări de urcare. Ofensiva a avut loc pe 8 aprilie la peste o sută de puncte de-a lungul celor 4 km ai zidului fortificației maritime. Acest atac a fost înfrânt iar agresorii au suferit pagube considerabile. Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos a dat ordine de apărare care au reușit. Instrumentele sale incendiare au funcționat atât de bine încât au îndepărtat forțele care au încercat să cucerească meterezele. Vasele au fost puternic avariate și în mijlocul zilei s-au retras cât de departe se putea, pe cealaltă parte a golfului Cornul de Aur din Constantinopol.

Mulți cruciați erau în favoarea reîntoarcerii. Ei credeau că înfrângerea lor este o pedeapsă pentru atacul lor împotriva unui oraș creștin și astfel doreau să pornească spre Țara Sfântă. Dar Dogele Dandelo și venețienii insistau ca asaltul să fie reluat. Ei au reparat vasele timp de trei zile iar pe 12 aprilie au pornit un nou atac. De această dată, pentru a asigura stabilitatea, au fost plasate împreună câte două vase. Ofensiva a fost concentrată asupra unei relativ mici porțiuni a fortăreței maritime. În cele din urmă, după o luptă prelungită, apărătorii au fost înlăturați de pe un turn cu ajutorul aparatelor navale și focurile de arbaletă. Cruciații au reușit să fixeze un pod și au făcut posibil accesul pedestru. Apoi, cruciații au deschis o poartă din spate a fortăreței și pe acolo au intrat forțele lor principale. După o scurtă luptă în interiorul cetății, trupele lui Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos s-au retras spre străzi. Pentru a-și asigura avansul, cruciații au incendiat orașul și chiar în aceea noapte eu posedau colțul de nord-vest al orașului Constantinopol, în care se afla palatul Blachernae.

În timp ce incendiul despărțea între taberele de luptători, împăratul a încercat să-și unească trupele și să se pregătească pentru o bătălie de stradă în ziua următoare. Dar, armata era înfricoșată și multe regimente s-au descompus. Garda Varegă, ceea mai bună unitate militară din garnizoană, a ales acest moment ca să ceară ca restanțele de plată să fie achitate spunând că nu va intra în luptă fără bani. Acum dădeau rod acei douăzeci de ani de dezordine ai dinastiei Angelos. În ziua următoare, Imperiul urma să regrete profund.

Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos a fugit din oraș, fiind disperat că nu i-a putut convinge pe soldații săi să lupte. În scurtă vreme, el a fost urmat de ultimul grec care se ocupa de el, generalul Theodor Lascaris care se străduise să facă un ultim atac împotriva cruciaților chiar și după plecarea stăpânului său. În dimineața următoare, cruciații s-au trezit în deplina posesie a orașului, cu toate că ei se așteptau la o zi de lupte grele pe străzi, înainte ca acest scop să fie atins.

La 12 ore după terminarea luptei, cruciații au început în mod foarte deliberat să distrugă orașul. Conducătorii lor nu doreau sau nu puteau să-i stăvilească pe oamenii lor și, în scurtă vreme, se desfășurau deplin toate atrocitățile comise atunci când un oraș este devastat. Cu toate că nu s-a ivit rezistența locală, soldătimea și mai ales venețienii, ucideau cu nesăbuință iar astfel 3 000 sau 4 000 de cetățeni neînarmați și-au pierdut viețile. Dar, acesta nu era un masacru general. Armata a arătat mai multă poftă și lăcomie decât sete de sânge. Autorii occidentali și greci dau mărturie despre carnavaul de viol și jaf care a avut loc. Orice soldat sau cavaler acapara casa care îi plăcea și îi trata pe locatarii de acolo după bunul lui plac. Bicericile și mănăstirile de călugărițe nu au fost tratate mai bine în comparație cu proprietățile particulare. Orgiile din locurile sfinte l-au făcut pe Papă să exclame că nimic nu ar fi putut să provină vreodată din cucerire. Soldații beți au întronat o prostituată pe fotoliul patriarhal din Catedrala Sf. Sofia și au convins-o să repete poezii obscene și dansuri indecente în față înaltului altar. Alături de cruciați erau mulți preoți dar, în loc să se străduiască să cenzureze sacrilegiile oamenilor din țările lor de origine, ei au jefuit toate raclele și relicvele din trezoriile bisericești. Un scriitor grec, care a văzut jefuirea Constantinopolului, a scris: "Francii s-au comportat cu mult mai rău decât saracenii; la capitularea unui oraș, infidelii respectau bisericile și femeile."

După jaful individual, conducătorii cruciaților au adunat obiectele pe care voiau să le împartă în public. Cu toate că multe obiecte au fost furate și ascunse, ei au putut ajunge la cantitate imensă de aur și

argint pentru distribuție. Nă în 1204, Constantinopolul mai deținea un număr imens de monumente de artă din Grecia antică. Cu toată deteriorarea care a intervenit în decurs de 900 de ani, pietele și palatele din Constantinopol erau încărcate cu obiecte de artă pe care Constantin și fiii săi le-au acumulat. Istoricul Niketas, care a fost martor la toate aceste evenimente, a lăsat o listă cu toate statuile deteriorate: Heracles al lui Lysippus, zeița Hera, Romulus și Remus cu lupoanca, Elena din Troia. Monumentele de artă creștină au avut o soartă asemănătoare. Mormintele împăraților au fost despuiate de metal, altarele și paravanele au fost deteriorate până la piatră. Totul a fost lăsat în pustietate și profundă mâhnire.

Cruciații s-au adunat ca să-și împartă cuceririle. Ei l-au ales pe Balduin din Flandria ca împărat al răsăritului și i-au acordat ruinele orașului Constantinopol, pe jumătate ars de flăcările conflagrațiilor din cele două asedii și în întregime jefuit. Populația a fugit în proporție de 80% iar singurii care au rămas au fost cerșetorii, care nu aveau nimic de câștigat prin părăsirea locului. Balduin a primit capitala Constantinopol și provinciile Bitinia, Misia și Lidia din Asia Mică, care mai trebuiau să fie cucerite. Boniface de Montferrat a fost încoronat ca rege al provinciei Tesalonic. El i-a dat omagiu lui Balduin și a mai primit un fief care includea Macedonia, Tesalia și interiorul Epirusului. Venețienii au cerut "un sfert și o optime" din Imperiu. Ei au primit Creta, insulele ionice, porturile de pe coasta de vest a Greciei și Albaniei, aproape toate insulele din Marea Egee și teritoriul de la intrarea în strâmtoarea Dardanele. Ei au acaparat fiecare port bun și fiecare fortăreață maritimă puternică dar nu s-au atins de partea interioară. Scopul lor era comerțul și nu anexarea. Restul Imperiului a fost divizat între conducătorii mai mici ai cruciadei care trebuiau să cucerească teritoriile iar apoi trebuiau să dea omagiu împăratului Balduin. Majoritatea lor nu a trăit ca să îndeplinească acest plan. Un prelat venețian a fost numit Patriarh al Constantinopolului. Papa a fost anunțat că a fost împlinită uniunea dintre bisericile din est și vest prin dispariția forțată a patriarhatului grec.

Mai trebuie să vorbim despre Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos, împăratul grec fugar. El a căzut pe mâinile cruciaților, a fost judecat pentru asasinarea tânărului Alexie al IV-lea Angelos și executat prin aruncarea sa de pe stâlp înalt. Grecii considerau că acest sfârșit ciudat este împlinirea unei obscure profeții despre ultimul dintre împărați. Această profeție a uimit mințile comercianților de oracole.

### XXIII. Imperiul Latin și Imperiul Niceea

Este rar ca un stat să treacă printr-o perioadă de 57 de ani de pericole și mizerie permanentă. Aceasta a fost experiența Imperiului Latin în decursul existenței sale lipsită de glorie. Toată această perioadă a fost o agonie și niciodată nu a apărut un prospect rezonabil de însănătoșire. O trupă de 30 000 de soldați a cucerit orașul dar nu a putut să supună un teritoriu de 800 de mile lungime (1 287 km) și 400 de mile lățime (643 km). Mai mult decât oricare altă autoritate care a avut în posesie acest teritoriu, Imperiul Latin merită denumirea de "om bolnav". Nu este exagerată afirmația că, fără rezistența inegalabilă a fortificațiilor din Constantinopol, noul stat ar fi trebuit să dispară în primii zece ani de la stabilirea sa.

După ce s-au fortificat pe meterezele Bizanțului, francii s-au bucurat de un avantaj inestimabil pe care l-au avut predecesorii greci: ei erau stăpânii unei fortărețe de necucerit, așa cum prevedea știința militară din aceea perioadă, dacă fortificația era apărată cu înțelepciunea obișnuită și păzită așa cum trebuie pe porțiunea dinspre mare. Orașul era în siguranță cât timp venețienii și-au păstrat supremația în zona maritimă de est. Chiar și forță foarte limitată pe care împăratul latin o putea pune pe câmpul de luptă, alături de forțele înarmate de burghezi din cantoanele italiene, era suficientă pentru apărarea formidabilei fortificații din partea terestră.

Din primul an al existenței sale, Imperiul Latin era marcat cu infaibilele caracteristici ale unei puteri care nu este destinată să continue. Fondatorii Imperiului Latin intenționau să înlocuiască despotismul centralizat pe care l-au răsturnat cu un mare stat feudal, cu o dimensiune egală a statului precedent. Dar, în câteva luni, a devenit evident că nu putea fi executată împărțirea provinciilor, după cum au decis cruciații între ei. Noul împărat a fost primul care a descoperit acest lucru. El a ordonat cavaleriei sale să alunge hoardele bulgare din nordul Traciei, care se adunaseră în această zonă ca să profite prin jefuirea teritoriului dezmembrat. Dar, în apropierea orașului Adrianopolis, împăratul latin s-a lovit de Ioniță Caloian, țarul bulgar, care avea în spatele lui o mare armată. Francii au atacat cu curaj dar au fost copleșiți de masa soldaților din partea opusă. Majoritatea armatei latine a fost spintecată iar Balduin a fost luat prizonier. Bulgarii l-au ținut în lanțuri câteva luni iar apoi l-au executat, după ce a purtat coroana imperială numai un singur an (1205).

Henric, fratele lui Balduin, a fost succesorul lui și a purtat numele de Henric I de Hainaut. Henric era un om cinstit și capabil dar nu putea face nimic pentru cucerirea provinciilor din Asia, înlăturarea bulgarilor dincolo de Balcani sau concilierea populației grecilor supuși. În tot decursul domniei sale, el a fost silit să poarte o luptă defensivă împotriva dușmanilor din nord și sud. La moartea sa, Imperiul Latin era numai a fâșie strâmtă de-a lungul Mării Marmara, pornind de la Gallipoli și până la Constantinopol. Nici stăpânitorul statelor latine mai mici nu o ducea mai bine. Boniface I, marchiz de Montferrat a căzut în 1207, fiind ucis în luptă de hoardele bulgare care au sfâșiat armata suzeranului Balduin. Odată cu moartea lui Boniface a devenit clar că regatul Tesalonic nu mai putea să cucerească toate vechile provincii bizantine din apropiere, așa cum nici Imperiul Latin de la Constantinopol nu mai putea face. Fiul și moștenitorul lui Boniface era numai un minor iar în perioada minorității sale teritoriile regatului ai fost smulse una după alta de către despotul grec din Epir, puternicul Teodor Comnen Ducas. În cele din urmă, capitala a fost recucerită de greci în 1222 iar regatul Tesalonic și-a ajuns sfârșitul.

Statele latine din sudul peninsulei Balcanice au evoluat oarecum mai bine. William de Chaplitte a reușit să separe pentru el însăși o principalitate pe partea de vest a Peloponesului și a organizat acolo un mic stat cu 12 baroni și 136 de cavaleri, care au plătit pentru aceste titluri. În acest district, rezistența localnicilor era deosebit de slabă și o singură bătălie a fost suficientă pentru ca William de Chaplitte să câștige toată câmpia de zona de litoral din Elis și Messinia. Cu toate acestea, William de Chaplitte nu a reușit să-i supună pe muntenii din peninsula Maina sau zona de coastă a orașelor Argolida și Laconia (Lacedemonia) astfel că grecii mai aveau un anumit acces pe peninsulă.

Un alt mic stat latin a fost stabilit de Otho de la Roche, în centrul Greciei. Cu titlul de "Duce de Atena", el domnea în regiunile Attica și Boeotia. Otho de la Roche îi trata pe supușii săi greci cu mult mai multă considerație decât oricare cruciat și, pentru acest lucru, a fost răsplătit cu un grad de respect și

considerație care nu exista în nici un alt stat latin. Ducatul de Atena era cel mai mic stat creat după cucerirea din 1204 dar, în mod cert, era cel mai prosper.

Acesta este momentul potrivit ca să discutăm despre soarta acelor fragmente din Imperiul Roman de Răsărit pe care francii nu au reușit să le cucerească la căderea capitalei Constantinopol. Până la acel moment, provinciile erau obișnuite să accepte fără murmur stăpânitorul care era ascultat de capitală. Dar, în 1204< s-a descoperit că centralizarea Imperiului Bizantin, oricât de extins a fost, nu a anulat individualitatea provinciilor, astfel încât să le supună fără rezistență jugului latin. În oricare moment în care provincialii și-au găsit un conducător – fie un fost membru al unei dinastii imperiale, fie un guvernator energic sau un mare proprietar funciar influent – ele au rezistat ca să se apere. La fel ca un organism inferior, Imperiul Bizantin arăta semne de viață în membrele sale, cu toate că i-a fost retezat capul. Oriunde se putea găsi un centru de rezistență, poporul refuza să se încline în fața piratului franc și încă mai mult refuza să se încline în față companionilor piratului franc, preoții catolici detestați.

Dintre cei nouă sau zece conducători care s-au plasat în fruntea răscoalelor din provincii, numai trei urmau să-și cioplească un regat pentru ei înșiși. Dintre aceștia, cel mai important este Theodoros I Lascaris, ultimul ofițer care a încercat să lovească francii după căderea Constantinopolului. El să invoce o oarecare umbră de drept ereditar la coroana imperială, dat fiind că se căsătorise cu fiica lui Alexie al III-lea Angelos. Adevăratul său titlu era acceptarea clară a curajului și a energiei sale. Resturile vechii armate bizantine s-au adunat în jurul lui. Orașele din Bitinia și-au deschis porțile iar atunci când latinii au traversat în Asia Mică ca să-și împartă pământurile pentru baronii și cavalerii care plăteau, ei l-au găsit pe Theodoros I Lascaris așteptând să-i primească cu spada. Apărarea sa era puternicul oraș Prusa care l-a respins victorios pe Henric I de Hainaut și a pus o limită la extinderea imperiului franc. Cu excepția câtorva castele pe coasta Bitiniei, ei nu au mai cucerit nimic. După ce i-a stăvilit pe invadatori, Theodoros I Lascaris s-a încoronat solemn la Niceea și a preluat statul imperial.

După ce i-a înfrânt pe latini, Theodoros I Lascaris a trebuit să se confrunte cu altcineva care aspira ca și el să se prezinte ca moștenitorul de drept al tronului imperial. Alexie I Megas Comnen, nepotul păcătosului împărat Andronic I Comnen, s-a îndreptat spre granițele de est ale Imperiului Bizantin după căderea Constantinopolului și a obținut posesia Trapezuntului și a unui lung segment de litoral, în colțul de sud - est al Mării Negre, de la gura râului Rioni (Phasis) până la orașul Sinop. El aspira să cucerească toată Asia bizantină și l-a expedit pe fratele său David Comnen să atace Bitinia. Theodoros I Lascaris și-a apărât cu succes noul domeniu. Comnen nu a obținut nici un teritoriu de la el și a fost constrâns să se mulțumească cu strâmtele hotare ale domeniului său din Trapezunt. Descendenții săi au domnit în obscuritate ca împărați la Trapezunt timp de trei secole. Un pericol mai mare pentru Imperiul Niceea a apărut atunci când belicosul sultan al selgiucizilor, sultanul Kaykusrou a coborât de pe platou pentru a devasta frontiera Imperiului. Valoarea lui Theodoros I Lascaris a triumfat și asupra acestui dușman. În bătălia de la Antioh pe Maeander (Pythopolis), Theodoros I Lascaris l-a ucis pe sultanul selgiucid cu mâinile sale într-o singură luptă. Turcii au fost masacrați grav și au lăsat Imperiul în pace timp de o generație.

În acest timp, un al treilea stat grec a apărut în partea îndepărtată din apus. Mihail Angelus Ducas Comnen, rudă cu Alexie al III-lea Angelos și cu Isaac al II-lea Angelos, care a solicitat drepturi de moștenitor, cu toate că nu avea acest drept fiindcă provenea dintr-o relație nelegitimă. El a fost recunoscut ca domnitor al orașelor din Epir și s-a declarat "despot" al acestui ținut. Atunci când francii din Atena și Tesalonic au pus mâna pe arme împotriva lui, el și-a menținut cu succes poziția și a adus o armată din triburile războinice din Albania. El a murit de tânăr dar a lăsat o moștenire importantă fratelui său Teodor, care l-a urmat pe tron și care, în câțiva ani, a cucerit tot regatul francilor din Tesalonic.

În scurtă vreme a fost clar că va urma o confruntare de forță între cei doi împărați greci care pretindeau că sunt succesori ai drepturilor preluate de la depozitarea dinastiei Angelos. Evident, Imperiul Latin urma să se încline în față unuia dintre cei doi împărați greci. Singura întrebare era dacă cuceritorul va fi cel din Epir sau cel din Niceea. Chestiunea nu a fost rezolvată până în 1241, atunci când aceste două forțe s-au confruntat într-un conflict decisiv.

În această perioadă, Theodoros I Lascaris a fost urmat în Asia de Ioan al III-lea Ducas Vatatzes iar Teodor Comnen Ducas din Salonic a fost urmat de fiul său Ioan Comnen Ducas. Succesiunea împăraților

latini a fost mai rapidă Henric I de Hainaut a murit în 1216 și a fost urmat de Petru al II-lea de Courtenay, care a fost asasinat de epiri în mai puțin de un an. În 1219, el a fost urmat pe tron de fiul său Robert I de Courtenay. La moartea acestuia în 1228, el a fost urmat de fratele lui, Balduin al II-lea de Constantinopol (de Courtenay). Cei doi tineri din familia Courtenay erau cu totul incapabili și au văzut cum Imperiul lor se descompune până nu a mai rămas nimic dincolo de fortificațiile orașului Constantinopol.

Ioan al III-lea Ducas Vatatzes era un suveran excelent, un moștenitor foarte demn al onorabilului său socru. El era un militar bun și un administrator capabil. Prin permanenta supraveghere și stricta sobrietate, el a adus finanțele Imperiului său într-o situație mai bună, care nu a mai fost observată acolo în ultimul secol. În 1230, trupele din Niceea au pătruns în Europa și i-au înlăturat pe franci din sudul Traciei. În 1235, Ioan al III-lea Ducas Vatatzes a asediat Constantinopolul dar momentul cuceririi încă nu venise. Atunci când o flotă din Veneția s-a apropiat pentru a ajuta Constantinopolul, Ioan al III-lea Ducas Vatatzes a fost silit să ridice asediul.

După ce a înțeles că încă nu venise momentul de cădere a Constantinopolului, Ioan al III-lea Ducas Vatatzes a decis să lupte împotriva rivalilor săi din familia Angelos de la Tesalonic. El a îndepărtat forțele lor de pe câmpul de luptă și a asediat capitala în 1241. În acel moment, Ioan Comnen Ducas s-a obligat să renunțe la titlul de împărat, să poarte numai titlul de "despot al Epirului" și să recunoască faptul că este vasal al împăratului de la Niceea. Acest lucru l-a satisfăcut pe Ioan al III-lea Ducas Vatatzes pentru un timp dar la moartea lui Ioan Comnen Ducas în 1244, el a acaparat Tesalonicul și l-a unit cu coroana imperială. Moștenitorul lui Ioan Comnen Ducas a fugit în Albania și a reușit să păstreze numai o mică bucată din domeniile străbunilor săi.

Ioan al III-lea Ducas Vatatzes a murit în anul 1254 și l-a lăsat pe tron pe fiul său, Teodor al II-lea Lascaris, care a încercat să continue cariera prosperă a tatălui și a bunicului său. El i-a înlăturat pe bulgari din Macedonia și i-a limitat pe libanezi pe dealurile lor. Dar, el a suferit de convulsii epileptice și a murit după numai patru ani de domnie, la vârsta de 38 de ani.

Acest deces a fost o mare nenorocire pentru Imperiu de la Niceea fiindcă Ioan al IV-lea Lascaris (1250 - 1305) era numai un copil în vârstă de 8 ani iar minorii au fost întotdeauna un dezastru pentru stat. Am constatat în istoria secolelor precedente că, de multe ori, minoritatea unui prinț a cauzat lupte violente pentru postul de regent și uneori a dus chiar la uzurpări. Ioan al IV-lea Lascaris nu a fost o excepție a acestei reguli. Dregătorii tatălui său s-au luptat și au făcut intrigi ca să pună mâna pe putere, până când un general capabil și fără principii numit Mihail al VIII-lea Paleologul s-a angajat în această bătălie și a fost numit tutor al împăratului minor și a primit titlul de "Despot".

Mihail al VIII-lea Paleologul era un om ambițios și fără scrupule. Poziția de regent era departe de a satisface ambiția sa iar el era decis să acapareze tronul, cu toate că jurase loialitate față de tânărul moștenitor regal. El a jucat același rol ca Richard al III-lea, două secole mai târziu. El i-a îndepărtat din capitală pe rudele și aderenții prințului minor și i-a înlocuit cu oamenii săi. El a conciliat clerul cu daruri mari și cu o pietate ipocrită. În această fază, susținătorii lui Mihail al VIII-lea Paleologul au început să declame pericolele minorității și necesitatea unei mâini puternice la cârma Imperiului. După multă activitate de convingere și reticență înscenată, regentul a fost convins să fie încoronat. Din acest moment, minorul Ioan al IV-lea Lascaris a fost marginalizat și ignorat. Înainte de a ajunge la vârsta de 10 ani, Mihail al VIII-lea Paleologul i-a scos ochii lui Ioan al IV-lea Lascaris și l-a întemnițat într-o fortăreață, unde acesta a petrecut 30 de ani în obscuritate și mizerie.

Uzurparea comisă de Mihail al VIII-lea Paleologul i-a tentat pe toți dușmanii Imperiului de la Niceea să pună mâna pe arme. Despotul din Epir s-a aliat cu stăpânitorii franci ai Greciei. Armatele lor unite, ajutate de trupe auxiliare din Italia, au invadat Macedonia. Imperatorul latin de la Constantinopol i-a incitat pe venețieni să devasteze granițele vecine. Dar, în 1260, trupele lui Mihail al VIII-lea Paleologul au învins armatele aliate ale francilor și epiroților, ultima mare victorie pe care o armată bizantină urma să o aibă vreodată. Răspлата dinastiei Paleolog a fost decisă pe câmpul de luptă fiindcă dușmanii săi au fost atât de zdrobiți încât ei nu au mai putut vreodată să se confrunte cu el.

Fiind eliberat de orice pericol dinspre apus, Mihail al VIII-lea Paleologul putea acum să se orienteze împotriva Constantinopolului și să împlinească reconstruirea Imperiului. Orașul Constantinopol era pe pragul căderii sale iar Balduin al II-lea de Constantinopol (de Courtenay) își aștepta demult osânda.

Domnia prelungită a lui Balduin al II-lea de Constantinopol (de Courtenay), suveranul din Constantinopol, se caracterizează prin absența sa de la Constantinopol timp de mai mult de jumătate a epocii sale. El rătăcea de la o curte la alta în Occident și încerca să încite un conducător oarecare ca să-l salveze de la inevitabila și iminenta distrugere a Imperiului său. El a reușit să obțină puțini bani prin colinzile sale. Marele său succes a avut loc în 1244 când a primit o sumă considerabilă de la Ludovic al IX-lea drept recunoaștere pentru generozitatea demonstrată prin oferta de moaște și relicve, inclusiv coroana de spini a lui Isus.

În 1261, Balduin al II-lea de Constantinopol (de Courtenay) era în perioada sa ceea mai dificilă. El demonta plumbul de pe acoperișul palatului pentru a-l vinde venețienilor și scotea grinzile din părțile exterioare ale clădirii fiindcă avea nevoie de bani ca să-și cumpere combustibile pentru încălzire. Fiul și moștenitorul său era dat ca amanet firmei bancare venețiene Capelli, care l-a acceptat drept singura garanție tangibilă pentru un modest împrumut pe care îl dăduse în avans trezorerului imperial. Având în vedere situația dificilă a guvernului său, Constantinopolul nu mai avea nici o forță de rezistență. Flota venețiană rămăsese unica forță de apărare a Imperiului. În 1261, când flota venețiană naviga pe mare, orașul Constantinopol a cedat în fața unui atac brusc și nepremeditat, condus de Alexios Strategopoulos, comandant în Tracia sub Mihail al VIII-lea Paleologul.

Cu o trupă de 800 de soldați și câteva zeci de voluntari, Alexios Strategopoulos a intrat prin înșelăciune în fortificația Constantinopol. Urmașii cruciaților au fugit înspăimântați din fața acestei mulțimi iar Imperiul Latin și-a ajuns sfârșitul umilitor și bine meritat.

Fostul împărat și-a reînceput cerșetoriile în Europa de vest și nu a încetat vreodată să insiste la Papi și monarhi cu cerințele sale de ajutor pentru recucerirea regatului pierdut. În cel din urmă, Balduin al II-lea de Constantinopol (de Courtenay) a dispărut; singura amintire despre el este că a fost un împărat nenorocit și rătăcitor, care căuta pe cineva care să-l susțină. El a devenit o figură în narațiunile romantice din vremea sa. Toată lumea din Europa de vest cunoștea povestea sa iar el a devenit prototipul suveranilor deprivați din multe legende de cavaleri.

## XXIV. Declin și decădere (1261 - 1328)

În această Imperiul Bizantin a revenit. Istoria dinastiei Paleolog poate apare drept o continuare naturală și un fragment din istoria din perioadele lui Isaac al II-lea Angelos și a fratelui său, Alexie al III-lea Angelos. Dacă istoria lui Mihail al VIII-lea Paleologul și a fiului său ar fi fost scrise până la sfârșitul perioadei lui Alexie al III-lea Angelos, perioada de cucerire latină ar fi putut trece neobservată iar cititorul ar fi putut crede că cercetează o unică înlănțuire de evenimente. Dominația francilor asupra Constantinopolului și episodul eroic provenit de la Imperiul din Niceea ar fi putut trece fără să li se dea atenție.

Evident, această viziune este vătămătoare. Cu toate că, în aparență, Imperiul Bizantin din 1204 și Imperiul Bizantin din 1270 se aseamănă, o mare transformare a intervenit în decursul acestei perioade. Granițele teritoriale sunt indicatorul cel mai evident și obiectiv al acestei schimbări. Teritoriile deținute de Mihail al VIII-lea Paleologul erau mult mai limitate în comparație cu teritoriile deținute de Alexie al III-lea Angelos. Pierderile teritoriale din Asia au fost mai reduse decât se putea aștepta: Teodor I Lascaris și Ioan al III-lea Ducas Vatatzes au rezistat în fața turcilor. Numai două districte limitate ca întindere au ajuns în posesia musulmanilor: coasta din Pisidia, cu portul Adalia (Antalya) în sud și coasta din Paflagonia, cu portul Sinope în nord. În afară de acestea, provincia îndepărtată Pontis devenise în această epocă Imperiul Trebizonda.

Situația a fost mai gravă în Europa unde patru mari provincii au fost pierdute pentru totdeauna. Prima regiune, aflată în sudul Balcanilor, în Tracia de nord și Macedonia, a căzut în mâinile bulgarilor iar esența sa a devenit complet slavă. A doua regiune este Albania din zilele noastre. Atunci când cei din dinastia Angelos s-au înclinat în fața lui Ioan al III-lea Ducas Vatatzes, un membru mai tânăr al familiei Angelos s-a retras în casa dinastiei din munți și a conservat independență despoției Epirului. Aici, dinastia Angelos a supraviețuit câteva generații și s-a opus împăraților din Constantinopol printr-o strânsă alianță cu prinții latini din Grecia de sud.

Printre teritoriile bizantine care nu au mai fost recuperate de Mihail al VIII-lea Paleologul trebuie menționată Grecia propriu-zis. În momentul despre care discutăm, Grecia era divizată între principatul Achaia (Morea), unde a domnit dinastia Villehardouin și ducatul Atena, unde au ajuns la putere cei din dinastia Brienne. Dar, cei din dinastia Paleolog au menținut o mare parte din Peloponez și urmau să se întindă și în spațiul vecinilor lor franci. În cele din urmă, trebuie să menționăm insulele din Marea Egee, care erau stăpânite, în mare majoritate, de guvernul venețian sau de aventurieri venețieni, care domneau ca stăpâni independenți dar acceptau să fie subordonați din punct de vedere politic față de statul lor natal.

Diferența teritorială dintre Imperiul din 1206 și Imperiul din 1261 era numai una din cauzele care au mutilat teritoriul deținut de descendenții dinastiei Paleolog. Chiar dacă guvernarea lui Alexie al III-lea Angelos a fost nocivă pentru aceste teritorii, mai exista o speranță de însănătoșire. Vechile tradiții administrative ale economiei din partea de est a Imperiului Roman au fost marginalizate dar ar fi putut să fie revitalizate de un împărat dispus să descopere această abilitate și să răsplătească meritul. Situația Imperiului ar fi putut să fie îmbunătățită cu un nou personal administrativ și cu supravegherea detaliilor de către superiori. Probabil că permanenta restaurare a forței de stat nu era posibilă din cauza decăderii sociale profund înrădăcinată. În epoca lui Mihail al VIII-lea Paleologul, nici măcar ameliorarea nu era posibilă. Cei trei împărați care au domnit la Niceea și-au păstrat independență față de franci și turci dar au eșuat în mod semnificativ în restaurarea eficacității administrative a provinciilor lor. Ioan al III-lea Ducas Vatatzes era un monarh econom, capabil să se ocupe de ferma de păsări ca să-și umple tezaurul. Ioan al III-lea Ducas Vatatzes a descoperit că toate strădaniile sale de a proteja industria locală nu putea duce la reînnoirea izvoarelor de prosperitate. Tot aparatul administrativ și fiscal al guvernului a fost distrus.

Reforma administrativă era fără speranță din cauza declinului comercial. Dinastia Paleolog nu a putut vreodată să restabilească vechea stăpânire maritimă, datorită căreia predecesorii lor au fost arbitrii comerțului creștin. Bogăția vechiului Imperiu Bizantin provenea de la faptul că centrul comercial al lumii civilizate era în orașul Constantinopol. Toate rutele de caravane din Siria și Persia se convergeau la

Constantinopol. Mărfurile din Egipt și din regiunea *Euxeinos* ajungeau tot pe mare la Constantinopol. Toate produsele de care Europa avea nevoie trebuiau să fie căutate în depozitele de la Constantinopol. Timp de secole, populația din Europa să mulțumea să vină la Constantinopol pentru mărfurile de care avea nevoie. Cruciații au destabilizat acest monopol atunci când i-au învățat pe italieni să cumpere în regiunile necunoscute până în acel moment din Egipt și Siria marfa orientală direct de la producător și nu de la intermediar. Acra și Alexandria au profitat foarte mult pe socoteala Constantinopolului încă înainte de evenimentele legate de Imperiul Bizantin din 1204. Cucerirea latină a fost lovitura fatală și a lăsat venețienilor controlul asupra comerțului de la Bosfor. Venețienii nu aveau nici o intenție să transforme Constantinopolul în centrul lor comercial; ei erau dispuși să facă negoț prin porturile din Siria și Egipt. Pentru ei, Constantinopolul era numai un adăpost la jumătatea de drum pentru comerțul cu zona Marea Neagră și un centru comercial pentru producția locală din țările din jurul Mării Marmara. Din 1204, Centrul și punctul de plecare pentru tot comerțul din Europa a fost Italia mai mult decât Constantinopol. Marile republici italiene se foloseau de toată vigilența pentru a preveni revenirea flotei grecești la forța sa precedentă. Începând din această fază, flota militară bizantină nu a avut semnificație; fără flotă militară, dinastia Paleolog nu putea să înlăture intrușii și nu putea să reconstituie libera navigație din Levant prin flota sa mercantilă.

Împărații care s-au succedat pe tronul restaurat de la Constantinopol erau, fără excepție, persoane mai potrivite să piardă decât să mențină în întregime entitatea unui imperiu epuizat și pauperizat. Este adevărat că ei au venit la putere în vremuri dificile dar cu greu vreunul dintre ei a demonstrat un dram de capacitate sau curaj în străduința de a confrunta ziua ceea reă. Monarhii din dinastia Lascaris, care au domnit la Niceea, au fost militari devotați și administratori competenți dar, după revenirea împăraților la Constantinopol, izvoarele de energie s-au uscat iar jalea și decadența capitalei ruinate păreau să afecteze spiritul și rațiunea celor de la putere.

Mihail al VIII-lea Paleologul era numai un intrigant viclean și nu om de stat sau general, cu toate că a reușit să recupereze orașul, spre deosebire de predecesorii săi. După uzurparea tronului prin ceea mai josnică intrigă comisă împotriva suveranului său minor, el se temea permanent să nu aibă o soartă asemănătoare. Principalele sale caracteristici erau suspiciunea și cruzimea. Având grija propriei sale persoane, el a uitat complet de interesele statului. Chiar și cronicarii din epoca sa au constatat că scopul său deliberat era slăbirea Imperiului fiindcă se temea de resentimentele supușilor săi. El a desființat aproape toate trupele locale grecești și, pe cât posibil, se ferea de serviciul generalilor greci.

În acest sens se poate spune că unul din actele minore ale lui Mihail al VIII-lea Paleologul au fost circumstanțele speciale în care turcii otomani, viitoarea catastrofă a Imperiului, au fost implicați în cucerire. Granițelor din Asia ale Imperiului erau apărate de o miliție temporară a localnicilor care aveau permisiunea să dețină pământuri cu condiția să apere castele și punctele de trecere din munții din Frigia (Phrygia) și Bitinia (Bithynia). Această instituție se asemănă oarecum cu o formă simplă de feudalism european și a funcționat atât de bine încât Imperiul Bizantin și-a menținut intactă frontiera din Asia, în ciuda presiunii exercitate de turcii selgiucizi din sultanatul Iconium (Konya). Miliția din Bitinia (Bithynia) era legată de dinastia Ducas, care a fost detronată de Mihail al VIII-lea Paleologul. În consecință, Mihail al VIII-lea Paleologul a decis să dezarmeze miliția din Bitinia (Bithynia), pe care a împrăștiat-o cu victime și fără să fie înlocuită de trupe regulate. Situația financiară gravă nu a permis finanțarea unei forțe militare foarte mari, așa cum era necesar pentru apărarea liniei de est a fortărețelor, după dizolvarea miliției locale. Prin dezarmarea suspicioasă a miliției care apăra granița, Mihail al VIII-lea Paleologul a deschis calea lui Osman I, tatăl turcilor otomani, care a reușit în micul principat și urma să devină nucleul Imperiului Otoman.

Mihail al VIII-lea Paleologul a mai trăit 21 de ani după recucerirea Constantinopolului dar nu a mai câștigat nimic esențial în tot restul domniei sale. El a rezistat cu greu în fața bulgarilor, a francilor și a flotelor din Genova și Veneția. În bună măsură, el a fost cel care a creat problemele sale cu cele două forțe navale: el a trecut brusc și frivol de la o alianță la alta și ambele părți îl considerau neprietenos. În decursul domniei sale, Mihail al VIII-lea Paleologul a fost în stare de război cu Veneția sau cu Genova, dar ambele forțe navale au pierdut încrederea în el astfel că el nu se putea baza pe ajutorul vreuneia din ele. Veneția a fost sprijinul principal pentru împărații franci de la Constantinopol și, prin urmare, era de

așteptat ca Mihail al VIII-lea Paleologul să rămână în fermă alianță cu Genova. Pe de altă parte, Genova avea planuri de comerț cu Marea Neagră, ceea ce avea o mare influență financiară asupra împăratului. Venețienii erau mai mult legați de comerțul mai îndepărtat cu Siria și Egiptul, fapt care nu îl interesa pe Mihail al VIII-lea Paleologul. Făcând balanța între aceste două considerente, Mihail al VIII-lea Paleologul jucat fals față de ambele puteri și, adeseori, a văzut cum coasta sa maritimă este ravagiată iar mica sa flotă este silită să se refugieze la Cornul de Aur, în timp ce vasele inamice domină spațiul maritim. El a avut mai puțin ghinion pe uscat: ducele de Atena și despotul din Epir erau dominați dar nici unul dintre ei nu a fost subjugat.

Domnia lui Mihail al VIII-lea Paleologul a fost cât se poate de nenorocită în Asia Mică. În a doua jumătate a domniei sale, selgiucizii s-au divizat în mai multe principate după descompunerea Sultanatului de la Iconium (Sultanatul de Rum) dar s-au unit pentru a lua cu asalt frontiere Imperiului. Ei au cucerit partea interioară a regiunilor Lidia și Caria, cu toate că Tralles (Aydin) și alte orașe s-au opus puternic. În partea de sud - vest a Asiei Mici, teritoriul lui Mihail al VIII-lea Paleologul a fost redus la o fâșie de pământ de-a lungul coastei. Aceeași soartă a avut-o și Bitinia de est, unde turcii și-au făcut cale până la râul Sangarius (Sakarya).

Ruina Constantinopolului urma să survină în vremurile lui Andronic al II-lea Paleologul, fiul lui Mihail al VIII-lea Paleologul. Acest prinț avea toate defectele tatălui său - frivolitate, perfidie și cruzime - precum și alte defecte caracteristice numai lui: lașitatea și supeștiția. Interesul principal al lui Andronic al II-lea Paleologul erau obiectele bisericești și ar fi greșit ca acestea să fie numite *obiecte religioase*. El și-a petrecut viața cu numirea și destituirea patriarhilor din Constantinopol. Nici un prelat nu îl putea suporta mult timp iar în decursul domniei sale el a destituit nouă patriarhi.

În timp ce Andronic al II-lea Paleologul era în conflict cu patriarhii, Imperiul era pe pragul ruinării. Conducătorii turci de pe platoul din Asia Mică își croiau drumul spre coastă, spre porțile de la Efes (Ephesus) și Smyrna. În cel din urmă, împăratul s-a alarmat atunci când turcii au apărut pe litoralul de la Propontis și amenințau fortificațiile de la Niceea și Prusa; atunci el a decis să facă un efort neobișnuit pentru a-i respinge.

În 1302 s-a încheiat "războiul vespelor siciliene", din perioada 1282 - 1302, dintre dinastiile Anjou și Aragon. Hoardele de mercenari din toate popoarele, întreținute de cei doi pretendenți la coroana Siciliei, au fost împrăștiate în lume. Andronic al II-lea Paleologul și-a făcut iluzia că poate atrage destul de mulți veterani ai războiului din Sicilia ca să-i facă pe turci să revină pe dealurile lor. Toată Europa știa că trupele de turci sunt ceea ce mai puternică și disciplinată armată din sfera creștinismului și, în același timp, aceasta este armata cea mai crudă și nelegiuită. În consecință, împăratul a făcut apel la Roger de Flor, un templier renegat, comandantul mercenarilor care au fost în serviciul lui Frederic de Aragon și i-a propus să-l ia în serviciu cu cât mulți soldați pe care îi putea aduce. Roger de Flor a acceptat cu entuziasm această propunere și a venit la Constantinopol în 1303, împreună cu 6 000 de soldați iar alții mai urmau să vină. Andronic al II-lea Paleologul a pregătit o sumă de bani în numerar și a făcut promisiuni nelimitate membrilor din "Marea Companie", după cum Roger de Flor i-a denumit. Roger de Flor a primit titlul de "Mare Duce" și s-a căsătorit cu o doamnă din casa regală. Trupele din "Marea Companie" a îndepărtat turcii de pe coasta Bitiniei și a petrecut iarna anului 1303 - 1304 în taberele goale de pe coasta de sud a regiunii Propontis. În scurtă vreme, aroganța și obiceiurile lor de jefuire au creat ostilitate la populația locală, care se plângea că ei erau un blestem la fel de mare ca turcii. În anul următor, Roger de Flor s-a îndreptat cu trupele sale spre sud și a izgonit turcii din provinciile Lidia și Caria. În loc să aducă provinciile recucerite în posesia împăratului, Roger de Flor a plasat garnizoanele sale în fiecare cetate și încasa impozitele imperiale valabile. Poate exista numai un mic dubiu cu privire la intenția lui Roger de Flor de a acapara provinciile recăstigate și de a domni la Efes ca prinț independent. În ultimă instanță, Roger de Flor a pus asediu asupra orașului Philadelphia fiindcă locuitorii de acolo au preferat să execute ordinele de la Constantinopol și refuzau să-l primească în orașul lor. Andronic al II-lea Paleologul l-a chemat pe Roger de Flor la o întâlnire la Adrianopol. Roger de Flor a fost asasinat de către George Alanul, în prezența lui Andronic al II-lea Paleologul. George Alanul<sup>17</sup> era un ofițer al cărui fiu a fost

---

<sup>17</sup> "Alan" era un popor nomad din Caucaz [NT]

asasinat la o încăierare de soldații lui Roger de Flor. Este posibil ca Andronic al II-lea Paleologul să fi aranjat asasinatul și, în mod cert, împăratul a refuzat să aresteze asasinul. (1307).

Andronic al II-lea Paleologul a fost pedepsit imediat. "Marea Companie" nu s-a împărțiat odată cu moartea conducătorului ei și se gândea numai la răzbunare. În scurtă vreme, cei din "Marea Companie" s-au adunat, au părăsit Asia Mică în favoarea turcilor și au mășăluit spre Constantinopol, jefuind țara în lung și lat cu o cruzime diabolică. Andronic al II-lea Paleologul l-a trimis pe fiul său Mihail al IX-lea Paleologul să lupte împotriva lor dar tânărul prinț a fost înfrânt penibil în bătăliile de la Gallipoli (Gelibolu) și Apros. Mercenarii s-au extins în toată Tracia și au jefuit până la porțile capitalei. Impresia era că avea să urmeze a doua cucerire latină a Constantinopolului fiindcă cei din fruntea "Marii Companii" primeau sprijin din Europa, au înrolat o trupă de auxiliari turci și au ocupat Tracia pentru doi ani. Ei nu puteau asalta fortificațiile din Constantinopol sau Adrianopol și, în cele din urmă, au fost siliți să părăsească regiunea din cauză de foamete, după ce au prădat-o timp de doi ani. Ei s-au îndreptat spre sud și vest și au jefuit provinciile Macedonia și Tesalia. În cele din urmă, ei au ajuns în Grecia unde au intrat în conflict cu Walter de Brienne, ducele de Atena, l-au ucis în luptă și au cucerit capitala. În cele din urmă, hoardele rătăcitoare s-au stabilit, au pus stăpânire pe ducat, l-au împărțit în fiefuri și au stabilit o nouă dinastie pe tronul de la Atena. În cele din urmă, Imperiul se bucura de liniște din partea lor: "Marea Companie" nu mai era periculoasă după încetarea rătăcirilor.

Războiul dezastruos cu mercenarii a distrus Tracia și Macedonia. Acest război a fost cauza finală care a dus la pierderea finală a provinciilor bizantine din Asia Mică. În timp ce Andronic al II-lea Paleologul făcea încercări slabe de a coopera cu "Marea Companie", șefii selgiucizi au recucerit Lidia și Frigia iar apoi s-au îndreptat spre nord pentru a asedia Misia și Bitinia. În jurul anului 1325, turcii au redus domeniile imperiale la est de strâmtori la o fâșie de pământ care ajungea de la Dardanele până la ieșirea de nord din Bosfor și era delimitată de dealurile din Bitinia de nord. Cinci șefi turci și-au conturat principatate în zonele cucerite: Menteșe în sud, Aydin și Saroukhan în Lidia, Karasi în Misia și Othman în zona de graniță a Bitiniei, destinată să aibă o reputație foarte diferită față de ceea ce provinciile asemănătoare.

Othman și celelalte districte fuseseră în trecut regiuni foarte populate în apusul Asiei Mici dar în faza actuală deveneau un deșert puțin populat de nomazi rătăcitori. În această perioadă, Andronic al II-lea Paleologul era preocupat de un război chiar mai puțin dorit față de războiul purtat cu mercenarii. El dorea să-l excludă de la succesiunea tronului pe nepotul și moștenitorul său, care purta același nume. Tânărul Andronic al III-lea Paleologul a luat măsuri pentru a-și apăra drepturile și a creat forțe înarmate. Bunicul și nepotul au fost implicați pentru mult timp într-un război prelungit dar condus cu slăbiciune, care s-a încheiat în 1328, când bătrânul l-a recunoscut pe Andronic al III-lea Paleologul drept moștenitorul său și l-a cooptat la tron. Nepotul nu era satisfăcut de proporțiile acestui succes și l-a obligat pe Andronic al II-lea Paleologul să se retragă din conducere iar el a preluat controlul asupra tuturor funcțiilor de stat. Numele lui Andronic al II-lea Paleologul mai era asociat la baterea de monezi și rugăciuni publice dar nu mai participa la funcțiile imperiale. În 1332, Andronic al II-lea Paleologul a murit la o vârstă respectabilă dar nimeni nu l-a regretat după o domnie de 50 de ani. La moartea lui Andronic al II-lea Paleologul, Imperiul avea numai o suprafață de 2/3 în comparație cu momentul ascendenței sale la tron.

## XXV. Turcii în Europa

Andronic al III-lea Paleologul a fost mai valoros decât bătrânul neputincios pe care l-a înlocuit. Cu toate că era capabil de trădare și înșelăciune, la fel ca dinastia din care provenea, cu toate că viața sa era depravată și risipitoare, în orice caz el era activ și energic. Andronic al III-lea Paleologul poate fi descris drept o umbră labă sau o copie a lui Manuel I Comnenul fiindcă era un vânător puternic, un luptător îndrăznet la spectacole și pe câmpul de luptă precum și un mare cheltuitor. Chiar dacă nu a avut mintea să păstreze integritatea Imperiului său, el s-a luptat cât de bine era posibil și nu a rămas apatic acasă, precum bunicul său, atunci când totul era în agonie și ruină.

Cu toate acestea, Andronic al III-lea Paleologul era destinat să vadă terminarea procesului început sub Andronic al II-lea Paleologul: pierderea integrală a provinciilor din Asia în favoarea turcilor. În acest moment, el trebuia să se ocupe exclusiv de otomani iar restul hoardelor de selgiucizi nu mai aveau acum nici un teritoriu limitrof de-a lungul frontierei oțelate a domeniilor sale.

Merită să fie expuse detalii despre acești dușmani ai Imperiului. Osman I, fiul lui Ertogrul, era un vasal al sultanului selgiuc de Rum, care primise o bucată de pământ pe colinele din Frigia, cu condiția să servească în miliție împotriva grecilor. Fieful său se afla în partea de sud-vest a platoului central din Asia Mică. În spatele acestui domeniu se aflau colinele și zonele muntoase ocupate de selgiucizi. În fața lor erau munții din Bitinia cu pasajele lor apărate de fortărețe în care se aflau garnizoanele de miliție locală până în ziua au fost despuiate cu perversitate de apărătorii lor prin acțiunea lui Mihail Paleologul. Osman I și tatăl său Ertogrul nu aveau nimic pe dealuri și nici nu au putut încerca să acapareze ceva dacă Mihail Paleologul nu le-ar fi deschis drumul. După 1270, miliția locală a plecat iar urmașii lui Osman I au considerat că, în loc să fie nevoie să se înfrunte cu o populație înarmată care luptă pentru apărarea câmpiilor lor, este mai bine să-i confrunte la mari intervale cu garnizoane nepotrivite de trupe regulate.

În decursul vieții lui Osman I s-au petrecut două evenimente importante. Domnia dezastruoasă a lui Andronic al II-lea Paleologul la Constantinopol și destrămarea puterii suzeranului lui Osman I, Sultanul de Rum. Ultimii doi pretendenți la Sultanatul de Rum au dispărut în 1294 și 1307 iar astfel Osman I a devenit prinț independent. El nu și-a asumat titlul de Sultan și s-a mulțumit cu titlul mai modest de Emir.

În perioada 1281 - 1326, spațiul operativ al lui Osman I a fost frontiera bizantină cu Bitinia și Misia. Sub nici o formă el nu era cel mai puternic dintre șefii selgiucizi care a pătruns în granițele Imperiului și au trecut 20 de ani până a cucerit un mare oraș. Călăreții săi sălbatici au jefuit de multe ori coasta deschisă din Bitinia, până când ultimii dintre locuitorii afectați au emigrat sau l-au recunoscut pe Osman I drept suveranul lor. Orașele, cu puternicele fortificații romane, nu puteau fi asaltate de cavaleria ușoară care era elementul principal al forței lor militare. Asediul asupra orașului Prusa, capitala și cheia regiunii, a durat 10 ani. Turcii au construit un șir de fortărețe în jurul capitalei și, treptat, introducerea în oraș a proviziilor din ce în ce mai dificilă până a fost necesar ca o mare forță să iasă de fiecare dată când era așteptat un convoi. În decursul timpului, locuitorii nu mai putea constata că mai există vreun avantaj de a trăii într-un oraș asediat care, treptat, devine lipsit de resurse de existență. Prusa s-a în 1326 iar Osman I a primit această veste pe patul său de mnaarte. Granița turcă ajuns din nou la Marmara, după ce, în 1097, cruciații au îndepărtat granița în interiorul țării.

Domnia lui Orhan I, fiul lui Osman I, a coincis cu domnia lui Andronic al III-lea Paleologul. Victoriile unuia au fost pierderile celuilalt. Scopul final al lui Orhan I era să cucerească Bitinia, după ce tatăl să a început acest plan. Orhan I a cucerit Nicomedia în 1327 și Niceea în 1333, împreună cu tot teritoriul împrejurător iar Andronic al III-lea Paleologul a rămas numai cu Chalcedon și zona apropiată de pe partea cealaltă a Bosforului. Orhan I a fost nevoit să se înfrunte în bătălie o singură dată cu împăratul. Aceasta a fost lupta de la Pelekanon în 1329. Andronic al III-lea Paleologul a fost rănit de la început iar armata sa, lipsită de comandant, s-a destrămat și a suferit o grea înfrângere. După ce s-a vindecat de rănilor sale, Andronic al III-lea Paleologul nu s-a mai confruntat vreodată cu otomanii.

După ce a cucerit Bitinia, Orhan I i-a subjugat pe vecinii săi cei mai apropiați printre ceilalți emiri selgiucizi iar apoi s-a orientat spre organizarea statului său. Atunci a fost instituit faimosul corp de armată denumit *ieniceri*, prima trupă stabilă de infanterie posedată de o oarecare putere orientală. El a impus un

impozit asupra supușilor săi creștini din Misia și Bitinia. Acest impozit nu era un impozit în bani ci în copii, băieți. Acești băieți erau luați de la o vârstă foarte fragedă, cazați în barăci, educați conform celui mai strict și fanatic cod musulman și primeau educație militară. Dat fiind că avea suficientă cavalerie, Orhan I i-a învățat pe ieniceri lupta de infanterie, cu arcul și spada. Ienicerii erau bine pregătiți, mășăluiiau în numere mari și, foarte mult timp, nici un dușman nu a putut să-i despartă și să-i împrăștie. Datorită disciplinei fizice și morale la care erau supuși, aproape că nici un ienicer nu se gândea la reconvertire și la revenirea la creștinism. Pentru a-i menține pe ieniceri supuși, se exercita disciplina militară și convențională și se propagau prospectele orbitoare ale măreției din viitor. Suveranii otomani au stabilit ca regulă să-și aleagă generali, guvernatori, curtezani și escorte personale dintre copii tributari. Două treimi din mari viziri ai Turciei din secolele XIV - XVI și-au început cariera ca ieniceri.

Prima generație de ieniceri a crescut până la vârsta serviciului militar în ceea ce a doua jumătate a domniei lui Orhan I iar el a fost primul care i-a utilizat pe malurile Bosforului.

Andronic al III-lea Paleologul a murit în 1241 și a lăsat domeniile sale stafidite în mâinile unui minor. Fiul și moștenitorul său, Ioan al V-lea Paleologul, avea numai 9 ani. Aceasta a fost ceea ce mai utilă eventualitate pentru distrugerea Imperiului. Problemele obișnuite au apărut în scurtă vreme iar inevitabilul război civil era aproape.

Spiritul nefast al epocii a fost Ioan Cantacuzino, marele dregător al împăratului decedat. El era un om inteligent și viclean, un curțier intrigant cu înclinație spre literatură dar fără abilitățile unui general sau ale unui om de stat. Pentru un anumit scop, el a citit narația despre ascendența dinastiei Paleolog și s-a decis să imite cariera lui Mihail al VIII-lea Paleologul. În acel moment, la fel ca în 1258, existau cele mai bune șanse pentru un dregător nescrupulos ca el să devină întâi coleg și apoi înlocuitor al tânărului său suveran. Ioan Cantacuzino a făcut tot ce a putut ca să imite faptele lui Mihail al VIII-lea Paleologul. El a mituit, a devenit un grupare în stat și a pregătit lovitura de stat pentru momentul potrivit. Din nefericire, Ioan Cantacuzino nu era făcut din materia uzurpatorilor. El avea scrupule și superstiții și a demonstrat un obicei fatal de procrastină, ceea ce îl făcea să acționeze cu o zi prea târziu. Anne de Savoy a reușit să creeze o grupare împotriva lui. Atunci când Ioan Cantacuzino și-a dat jos masca și s-a declarat împărat, el a descoperit că nu poate acapara capitala cu toate că dăduse ordin ca o armată să se afle lângă fortificații. Văzând că se află într-un joc pierdut, Cantacuzino a cerut, ca de obicei, ajutorul dușmanului național. Acest lucru a fost făcut pentru ultima oară în istoria bizantină dar niciodată înainte nu s-a produs un rezultat atât de grav. Uzurpatorul l-a chemat în ajutor pe Ștefan al IV-lea, regele Serbiei iar apoi pe prinții turci de dincolo de Marea Egee, Orhan I, fiul lui Osman I și pe rivalul său, emirul de Aidin.

Cauza lui Ioan Cantacuzino nu a fost distrusă datorită aliaților săi, cu toate că el aspira la acest lucru prin distrugerea Imperiului. Regele Ștefan al IV-lea al Serbiei a pătruns în Macedonia și Tracia și a ocupat toată regiunea, în afară de Tesalonic și alte câteva orașe. Apoi, el s-a îndreptat spre sud, a cucerit Tesalia și l-a făcut pe despotul din Epir să-i dea omagiu. Guvernarea bizantină a păstrat numai puțin în afară de capitală și regiunile de lângă Adrianopol și Tesalonic. Imperiul a pierdut pentru totdeauna o mare parte din teritorii. Se părea că începe dominația serbilor fiindcă Ștefan al IV-lea a mers spre sud de Serbia, a numit Uscup (Skopje) din Macedonia drept capitala sa și s-a proclamat "Împărat al serbilor și al romanilor".

Poate ar fi fost mai bine pentru creștinism dacă, într-adevăr, Ștefan al IV-lea ar fi cucerit Constantinopolul și ar fi pus sfârșit Imperiului. În acest caz, ar fi existat numai o singură mare putere în Balcani, gata să înfrunte asalturile turcilor. Dar, Ștefan al IV-lea nu era destul de puternic ca să cucerească marele oraș și, spre nenorocul Europei, el a murit în 1355, lăsând în urma sa un regat care se întindea de la Dunăre până la Termopile. Tânărul său fiu Ștefan al V-lea a fost asasinat în scurt timp iar Imperiul Serb s-a descompus la fel de repede după s-a format. În scurtă vreme, mulți prinți au intrat în luptă pentru reminiscențele moștenirii lui Ștefan al V-lea.

Ceilalți aliați pe care Ioan Cantacuzino i-a chemat au fost Amur și Orhan I. El depindea de ei mai mult decât de serbi. El a introdus în Tracia o mare cavalerie de turci, le-a dat voie să jefuiască ținuturile din apropiere și să ia mii de sclavi, care urmau să fie vânduți în piețele de sclavi din Smyrna și Prusa. Marea umilire a lui Ioan Cantacuzino a intervenit atunci când i-a dat-o lui Orhan I pe fiica sa Theodora dar ea a fost întemnițată într-un harem turcesc. În scurtă vreme, Tracia a devenit un deșert datorită incursiunilor

efectuate de mercenarii otomani ai lui Ioan Cantacuzino. După 6 ani de război, partidul împărătesei Anne de Savoy a acceptat să-l recunoască pe uzurpator drept co-împărat și regent al moștenitorului legal. O pace fără conținut a fost țesută sumar iar cei doi rivali puteau să intre în stăpânirea regatului delapidat. (1347). Rezultatul final al războiului civil a fost că Macedonia și Tesalia au intrat pe mâinile serbilor iar Tracia a fost complet distrusă de turci. Nu a mai rămas nimic care putea fi numit *Imperiu*. Tot ce a rămas au fost Constantinopol și Adrianopol precum și orașul Tesalonic în provincia bizantină Peloponez. Desigur, Ioan Cantacuzino merită un loc notabil alături de Isaac al II-lea Angelos și Alexie al III-lea Angelos drept cel de-al treilea dintre marii distrugători ai Imperiului de Răsărit.

Dar, activitatea sa dăunătoare încă nu se terminase. Timp de 7 ani, Ioan al VI-lea Cantacuzino a guvernat împreună cu Ioan al V-lea Paleologul. Ei au purtat un război nereușit împotriva Serbiei pentru a recupera teritoriile cucerite de Ștefan al IV-lea, regele Serbiei. În 1354, tânărul împărat a ajuns la vârsta de peste 20 de ani, a decis să se impună și a luat armele pentru a-l detrona pe Ioan al VI-lea Cantacuzino, regentul său. Ioan al VI-lea Cantacuzino a rezistat și i-a cerut ginerelui său Orhan I să-i trimeată trupe. Orhan I a traversat în Tracia și i-a îndepărtat pe adepții lui Ioan al VI-lea Cantacuzino din câteva fortărețe. Printr-o surpriză nocturnă de pe mare, Ioan al V-lea Paleologul a intrat în posesia Constantinopolului și, printr-un noroc, Ioan al VI-lea Cantacuzino a căzut în mâinile lui. După obiceiurile din aceea perioadă, uzurpatorul a fost tonsurat și plasat într-o mănăstire. Datorită unei șanse excepționale, Ioan al VI-lea Cantacuzino nu a fost orbit și a putut să-și petreacă restul vieții scriind o istorie a epocii sale.

În timp ce trupele turcești ale lui Orhan I se aflau în Tracia, înlăturarea lui Ioan al VI-lea Cantacuzino a fost numai puțin folositoare. Otomanii veniseră în război ca trupe auxiliare dar erau decizi să rămână pe loc ca trupe principale. Suleiman Pașa, fiul lui Orhan I, a cucerit Gallipoli, a populat orașul cu multe familii de turci și l-a transformat într-o așezare permanentă. Aceasta a fost prima posesie otomană în Europa iar în scurt timp nu a mai fost un punct izolat.

Orhan I a murit în 1359. Succesorul său Murad I a decis să traverseze în Europa și să încerce șansa armelor. Ioan al V-lea Paleologul valora mai puțin decât predecesorii săi la tron din ultima perioadă dar, datorită lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, el dispunea de mult mai puține resurse. Doi ani de luptă au fost suficienți pentru ca toată Tracia să ajungă în mâinile lui Murad I. Bătălia decisivă a avut loc lângă Adrianopol, în 1361. Aceasta a fost lovitura finală iar Imperiul Bizantin a devenit numai un cap fără trup. Ultima sa provincie i-a fost smulsă din mâini iar dincolo de fortificațiile de la Constantinopol, nici o regiune nu-l recunoștea pe Ioan al V-lea Paleologul drept suveran, cu excepția provinciilor Tesalonic și Peloponez.

Este greu de a discerna din ce cauză Murad I nu a terminat planul pe care l-a început și nu a cucerit Constantinopolul. Fortificațiile acestei metropole mai erau foarte puternice iar flotele din Genova și Veneția mai puteau încă să le apere de pe mare. În cele din urmă, un puternic asediu ar fi putut să reușească asupra unei rezistențe inerte a pietrei și a mortarului, în lipsa apărării unei garnizoane din interior. În orice caz, Murad I preferat să exercite presiune asupra altor dușmani decât asupra lui Ioan al V-lea Paleologul, care nu avea o putere militară importantă. Murad I și-a petrecut viața în războaie neîncetate cu serbii, bulgarii și emirii selgiucizi din sudul Asiei Mici. În decursul domniei sale de 30 de ani, Murad I a extins granițele sale până la Balcani în nord și a anexat segmente importante din teritoriul selgiucid de la emirii din Asia Mică.

Ioan al V-lea Paleologul a fost vasalul și sclavul lui Murad I. După o încercare în van de a primi ajutor de la Papă, acest împărat fără Imperiu a decis să facă ceea ce poate și s-a bucurat atunci când a aflat că Murad I este dispus să-i acorde pace. Murad I era un stăpân dificil și îi făcea plăcere să impună vasalului său sarcini interminabile. Ceea mai memorată tribulație a lui Ioan al V-lea Paleologul este asediul de la Philadelphia. Această localitate și-a păstrat o independență precară, după ce toate celelalte orașe din zona bizantină a Asiei Mici au ajuns în mâinile emirilor turci. Aflându-se departe pe dealurile din provincia Lidia, Philadelphia a pierdut contactul cu Constantinopolul și a devenit un oraș liber. Murad I dorea să-l supună. În consecință, Murad I l-a obligat pe Ioan al V-lea Paleologul și pe fiul său Manuel al II-lea Paleologul să mășăluiască personal asupra ultimului bastion creștin din Asia. Împăratul s-a supus la această degradare iar Philadelphia s-a predat atunci când a văzut stindardul imperial arborat printre simbolurile turcești deasupra taberei de asediatori. Umilirea Imperiului nu putea ajunge mai departe după

ce urmașul împăraților Iustinian I și Vasile al II-lea au atacat, după porunca unui emir turc, pentru a nimici ultimele relicve ale libertății printre compatrioții lor.

## XXVI. Sfârșitul unei lungi povestiri (1370 - 1453)

Narativul ultimilor 75 de ani ai Imperiului Bizantin este numai o istorie o istorie locală și nu mai face parte din ansamblul de succesiuni din istoria creștinismului. Murad I ar fi putu să cucerească Constantinopolul în 1370 fără să schimbe prea mult din succesiunea evenimentelor din Europa de Est în următorul secol. După 1370, Constantinopolul a încetat să execute vechea funcție de "bastion al creștinismului împotriva otomanilor". Acum, această datorie a trecut la unguri și serbi care au continuat să o îndeplinească încă 150 de ani. Prin servilitatea lor umilă față de turci, dinastia Paleolog a prelungit existența Imperiului Bizantin cu mult după ce a dispărut orice justificare.

În cazul în care Constantinopolul ar fi căzut în 1370 și nu în 1453, există două posibilități ca istoria Europei să fi fost modificată. Resursele comerciale ale orașelor Genova și Veneția ar fi fost reduse înainte ca ruta Cape spre India să scutească Constantinopolul de a fi depozitul de jumătate de drum spre Orient. Mai putem afirma că Renașterea ar fi pierdut din strălucirea sa din secolul următor dacă dispersarea grecilor s-ar fi petrecut înainte ca Italia să fie pregătită să-i accepte și să considere erudiția lor. Din alte puncte de vedere, este greu să fie constatate pagubele cauzate de Căderea Constantinopolului la sfârșitul secolului al XIV-lea și nu în mijlocul secolului al XV-lea.

În timp ce Murad I îi cucerea pe serbi și pe bulgari, Ioan al V-lea Paleologul își trăi zilele bătrâneții sale. Domnia sa s-a prelungit mai mult de o jumătate de secol iar ultimii săi ani au fost umbriți de comportamentul nerespectuos al copiilor săi. Fiul său, Andronic al IV-lea Paleologul, s-a revoltat de două ori împotriva lui și o dată a reușit să acapareze tronul pentru scurt timp. Andronic al IV-lea Paleologul s-a aliat beiful Savci, un fiu al lui Murad I, care făcea un complot asemănător împotriva tatălui său. Murad I a reprimat revolta cu ușurință, l-a orbit pe fiul său și l-a expediat pe Andronic al IV-lea Paleologul în lanțuri, cerându-i lui Ioan al V-lea Paleologul să urmeze exemplul său. Împăratul nu a îndrăznit să nu execute porunca și a dat ordin ca fiul său să fie orbit. Această pedeapsă nu a fost executată în mod efectiv iar Andronic al IV-lea Paleologul și-a păstrat oarecum vederea și a putut să se aventureze într-o nouă rebeliune împotriva tatălui său.

Având în vedere comportamentul nefiresc al nepotului său, bătrânul Ioan al V-lea Paleologul a decis să nu fie moștenitorul său. La moartea sa, Ioan al V-lea Paleologul a lăsat tronul celui de al doilea fiu al său, Manuel al II-lea Paleologul, care era peste media celor din dinastia sa. El a demonstrat anumite capacități dar la ce puteau folosi unui prinț care avea în posesie numai Constantinopolul, Tesalonic și Peloponezul? El nu avea nici forță militară și nici banii necesari care să justifice revolta împotriva turcilor. El putea numai să aștepte înșiruirea evenimentelor.

În viața lui Manuel al II-lea Paleologul a fost un moment în care se părea că eliberarea Imperiului de suzeranitatea otomană părea posibilă și chiar probabilă. În 1402, o mare hoardă de tătari a pătruns în Asia Mică, condusă de celebrul cuceritor Timur Lenk. Sultanul Baiazid, succesorul lui Murad I, a ieșit înaintea cuceritorului ca să lupte împotriva lui. Sultanul Baiazid a suferit o înfrângere zdrobitoare în bătălia de la Ankara (1402) și s-a creat impresia că Imperiul Otoman urmează să fie distrus. Baiazid a fost luat prizonier, ienicerii săi credincioși au fost masacrați iar cavaleria sa fost împrăștiată în patru vânturi. Tartarii au asaltat toată Asia Mică, au ocupat Prusa, capitala otomană și au readus pe tron pe emirii selgiucizi ale căror domenii au fost anexate de către Murad I. Baiazid a murit în captivitate iar fiii săi au început să lupte pentru rămășițele Imperiului. Prințul Suleiman Celebi a capturat Adrianopol iar prințul Isa Celebi a capturat Niceea. Fiecare dintre cei doi s-a declarat *Sultan*.

Această situație era o rară ocazie pentru Manuel al II-lea Paleologul: hoții au căzut iar stăpânii legitimi își puteau redobândi averile, dacă știau să profite de ocazie. Controlul strămtorilor era foarte important pentru fiecare dintre pretendenții turci iar Manuel al II-lea Paleologul a putut să-l vândă pe ajutorul său lui pentru o mare sumă de bani. Pentru a-l împiedica pe prințul Isa Celebi să treacă apele, cel care deținea jumătatea Imperiului Otoman din Europa a cedat împăratului Tesalonica, valea râului Struma, coasta Tesaliei și toate porturile din Marea Neagră, de la Bosfor până la Varna.

Pentru scurt timp, Manuel al II-lea Paleologul a domnit din nou asupra unui teritoriu care poate fi numit cu amabilitate *Imperiu*, atât timp cât otomanii erau ocupați cu războiul lor civil pe care l-a născocit pentru a-și menține profiturile. Lupta dintre fiii lui Baiazid a durat un deceniu: Suleiman Celebi a fost ucis de fratele său Musa Celebi; Isa a fost ucis de fratele său Mehmed Celebi iar acești doi au continuat războiul. Conform analogiilor orientale, Imperiul ar fi trebuit să se sfârșească fiindcă în Orient este mai ușor să fie stabilit un stat nou decât să fie conservat un stat vechi, în stare de descompunere. Mehmed Celebi, cel mai tânăr dintre fiii lui Baiazid, era un om genios; el l-a înfrânt pe ultimul dintre frați și toate reminiscențele otomane. Multe teritorii au fost pierdute în favoarea emirilor selgiucizi din Asia Mică, în favoarea serbilor și a lui Manuel al II-lea Paleologul în Europa. Restul domeniilor a ajuns în mâinile lui Mehmed Celebi în jurul anului 1421. Manuel al II-lea Paleologul a avut un mare noroc prin alianță sa cu Mehmed Celebi în ultimii ani ai războiului civil dintre turci iar aliatul său i-a permis să se bucure de toate domeniile pe care le-a recuperat prin tratatul original cu Suleiman Celebi în 1403.

În perioada 1402 - 1421, Europa a avut o ocazie unică de a scăpa de otomani. Din păcate, acest lucru nu s-a realizat. Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei și împărat, era suveranul care avea datoria să conducă acest atac. Dar, în această perioadă, Sigismund de Luxemburg era implicat în marea sa luptă cu husiții în Boemia. Această mizerabilă luptă religioasă a orientat forța Ungariei spre nord, atunci când era nevoie de ea în sud. Fără sprijinul acestei forțe, serbii nu puteau să facă nimic pentru îndepărtarea turcilor din Balcani. Cu toate acestea, ei și-au recâștigat libertatea ca rezultat al luptei de la Ankara (1402). Între unguri și serbi nu a exista niciodată vreo simpatie. Ei au acționat împreună numai datorită spaimii lor comune de o invazie musulmană. Regii Ungariei au susținut întotdeauna că ei dețin suzeranitatea asupra coroanei sârbe. Uneori, ei au încercat cu forța să-i convertească cu forța la catolicism. Prin urmare, dragostea nu sălășluia între ei iar cruciada pentru înlăturarea turcilor nu au fost convenită vreodată.

Mehmed Unificatorul a decedat în 1421. Zile grele au început pentru Constantinopol și creștinism odată cu urcarea pe tron a ambițiosului Murad al II-lea. Manuel al II-lea Paleologul a fost printre primii care au înțeles schimbarea vremurilor. El a încercat să-i facă greutatea lui Murad al II-lea prin faptul că a sprijinit doi pretendenți la Sultanatul otoman. Ambii purtau numele de Mustafa; unul era unchiul iar celălalt era fratele lui Murad al II-lea. Acest lucru a adus asupra Imperiului soarta amânată din 1370. Sultanul i-a declarat război lui Manuel al II-lea Paleologul, a recuperat pe rând toate fortărețele pe care Manuel al II-lea Paleologul le-a primit prin pacea din 1403 și, în cel din urmă, a asediat Constantinopolul. Zidurile cetății au dovedit pentru ultima oară că sunt destul de puternice pentru a respinge un asalt. Cu toate că Murad al II-lea a orientat tunuri spre cetate, a construit adăposturi pentru trupele sale și a atacat cu ajutorul teribilei infanterii de ieniceri, el nu a putut să reușească. Grecii au fost încurajați să reziste cu un spirit mai bun decât era de așteptat datorită poveștii despre o viziune miraculoasă a Virginei, care a binevoit să se arate drept apărătoare orașului. Mustafa, pretendentul la tron, care a primit bani de la Manuel al II-lea Paleologul ca să creeze revoltă împotriva fratelui său, a început să facă astfel de probleme în Asia Mică încât sultanul a decis să ridice asediul și să pornească împotriva lui. Sultanul i-a acordat pace lui Manuel al II-lea Paleologul, cu condiția să renunțe la toate domeniile cu excepția orașelor Constantinopol și Tesalonic precum și cu excepția provinciei Peloponez. Astfel, Imperiul Bizantin a decăzut din nou la statutul de vasal al otomanilor.

Manuel al II-lea Paleologul a decedat trei ani mai târziu, la vârsta de 77 de ani. El a fost ultimul suveran de la Constantinopol care a câștigat măcar un zămbet vremelnic de la soartă. Narația următorilor 30 de ani din istoria Imperiului Bizantin este o jale eternă.

Manuel al II-lea Paleologul a fost urmat pe tron de fiul său Ioan al VIII-lea Paleologul (1392 - 1448). Perioada domniei sale a trecut în pace fără vreo tentativă de a înlătura jugul turcesc. O astfel de tentativă ar fi fost fără speranță dacă nu ar fi beneficiat de ajutor exterior. La un moment dat, Manuel al II-lea Paleologul a remarcat că pentru a fi administrat, Imperiul Bizantin are nevoie de un vechil și nu de un om de stat. Tratate, războaie și alianțe nu erau pentru el. El putea numai să încerce să economisească puțini bani și să mențină zidurile fortificației într-o stare bună dar chiar și aceste modeste planuri nu puteau fi realizate întotdeauna.

În secolul al XV-lea, grecii localnici sau călători apuseni dau mărturie despre o situație de epuizare și slăbiciune care ne face să ne mirăm că imperiul Bizantin nu s-a prăbușit mai devreme. Regiunea din afara

zidurilor era pustie. În interiorul cetății, mai mult de jumătate din pământ nu era ocupat și era acoperit numai de ruine, care dovedeau splendoarea antică. Marele palat de lângă Augustaeum, care a fost rezidența multor împărați, devenise atât de delapidat încât cei din dinastia Paleolog au avut rezidența numai într-un colț. O parte din porticele bisericii Sf. Sofia au căzut iar grecii nu-și puteau permite să repare nici măcar cel mai mare sanctuar al religiei lor. Populația orașului a scăzut la aproximativ 100 000 de locuitori iar mulți trăiau într-o mare sărăcie. În măsura în care au supraviețuit, comerțul și bunăstarea din Constantinopol au trecut cu totul în mâinile italienilor din Genova și Veneția. Fabricile lor fortificate de la Galata și Pera produceau majoritatea mărfurilor care treceau prin oraș. Forța militară a orașului cuprindea aproximativ 4 000 de mercenari dintre care mulți erau franci și numai un mic număr erau supuși prin naștere ai Imperiului. Superba curte, care în alte vremuri a fost minunea estului și a vestului, s-a diminuat la dimensiuni atât de modeste încât chiar și escorta împărătesei pentru rugăciunea de la Catedrala Sf. Sofia era limitată.

Cu toată prudența cu care a evitat orice acțiune, Ioan al VIII-lea Paleologul a fost destinat să vadă cum Imperiul Bizantin își pierde ceea mai importantă posesie din exteriorul fortificațiilor de la Constantinopol. Fratele său, Andronic Paleologul, despot al Tesalonicului, a vândut orașul venețienilor ca trădător pentru 53 000 de sechini. Sultanul s-a înfuriat când a aflat că teritoriu grec a fost transferat fără permisiunea sa. El a invadat orașul, i-a expulzat pe venețieni și a anexat Tesalonicul la Imperiul Otoman. (1430)

Principala caracteristică a domnia lui Ioan al VIII-lea Paleologul a fost încercarea sa de a crea simpatie în Europa Occidentală și, în consecință, de a primi ajutor. El a decis să se conformeze cu catolicismul roman și s-a plasat în domeniul de generozitate al Papei. În 1438, Ioan al VIII-lea Paleologul a plecat în Italia, însoțit de Patriarhul de Constantinopol și mulți alți episcopi. El a apărut la Conciliile de la Ferrara și Florența<sup>18</sup> și a fost primit solemn la biserica Duomo din Florența la data de 6 iulie 1439. Se pare că Ioan al VIII-lea Paleologul nu a perceput că Papa Eugeniu al IV-lea era o personalitate foarte diferită de marii pontifi din secolele XI și XII care puteau să detroneze suverani și să expedieze cruciade, după bunul lor plac. După Marea Schismă, papalitatea a fost discreditată iremediabil în creștinism. Papa Eugeniu al IV-lea era implicat într-un război împotriva Conciliului de la Basel, care încerca să-l demită. Din această cauză, Papa Eugeniu al IV-lea nu avea intenția și puterea să ajute creștinismul din est. Tot ceea ce Ioan al VIII-lea Paleologul a putut să primească de la Papa Eugeniu al IV-lea a fost o mare sumă de bani și 300 de mercenari. Aceasta era răsplata sărăcicioasă pentru călătoria și conversia lui Ioan al VIII-lea Paleologul.

Apostazia împăratului Ioan al VIII-lea Paleologul a realizat un singur lucru important: izbucnirea la Constantinopol a unei lupte veninoase între conformiști, care au depus jurământ la Florența și majoritatea clerului, care nega tratatul de uniune. Practic, Ioan al VIII-lea Paleologul a fost boicotat de majoritatea supușilor săi. Preoții ortodocși au încetat să se mai roage pentru el iar populați a refuzat să mai intre în biserica Sf. Sofia, după ce a fost profanată de sărbătorirea misei catolice.

Ultimii ani ai lui Ioan al VIII-lea Paleologul au coincis cu marile campanii împotriva turcilor purtate de Vladislav al III-lea al Poloniei și al Ungariei. Pentru un scurt timp, se părea că galantul rege al Poloniei și al Ungariei, sprijinit de marele său susținător, poate readuce Balcanii la creștinism. Ei l-au îndepărtat pe Murad al II-lea din Balcani și au apărut triumfători la Sofia. Lupta de la Varna a încheiat accesunea lui Vladislav al III-lea al Poloniei și al Ungariei prin moartea sa prematură. După această luptă, otomanii erau clar în poziția de a-și îndeplini misiunea, fără nici o împotrivire. Ioan al VIII-lea Paleologul a știut de această luptă dar era imobil dacă nu chiar nepăsător. El era precaut să nu miște un deget în ajutorul ungurilor fiindcă știa că dacă îl jignește pe Sultan, zilele sale vor fi numărate.

Ioan al VIII-lea Paleologul a murit în anul 1448 iar Sultanul Murad al II-lea în 1451. Ioan al VIII-lea Paleologul fost urmat de fratele său Constantin al XI-lea Paleologul, ultimul suveran creștin al Bizanțului. Sultanul Murad al II-lea a fost urmat de tânărul său fiu Mahomed al II Cuceritorul. Constantin al XI-lea Paleologul era adept al catolicismului și, prin urmare, atitudinea puținilor săi supuși era foarte suspicioasă și rece. Constantin al XI-lea Paleologul a fost cel mai valoros membru din dinastia Paleolog și era un om bun, curajos, pios, generos și iertător. La fel ca regele Osea, "El a făcut ce este rău

---

<sup>18</sup> Autorul se referă aici la Conciliul de la Basel. Ferrara și Florența din perioada 1431 - 1449 [NT]

înaintea Domnului totuși nu ca împărații lui Israel înaintea lui" (2 Împărați 17:2) dar el a fost destinat să suporte pedeapsa pentru toate păcatele și nebuniile comise de mulți dintre predecesorii săi.

Mahomed al II-lea, ceea mai impunătoare personalitate din tot neamul sultanilor otomani, și-a pus ca obiectiv, din prima clipă, cucerirea Constantinopolului și stabilirea sa drept capitală Imperiului Otoman. Pentru ofensiva asupra Constantinopolului trebuia inventată un oarecare motiv. Scuza invocată de Mahomed al II-lea a fost solicitarea neînțeleaptă a lui Constantin al XI-lea Paleologul. La Constantinopol se afla Orhan, un prinț din dinastia regală otomană, pentru care Mahomed al II-lea plătise o importantă subsidie, cu condiția ca Orhan să fie înlăturat de la orice complot și acțiune dăunătoare. O nefericită inspirație l-a făcut pe Constantin al XI-lea Paleologul să ceară o creștere a subsidiei și a lăsat de înțeles că Orhan are pretenții la Sultanat. Aceasta era o scuză suficientă pentru Mahomed al II-lea: fără să eclare război, el a expediat soldați și meseriași și a început să construiască forturi pe teritoriul grec, la numai 6-7 km de Constantinopol, la punctul cel mai strâmt de la Bosfor astfel încât să blocheze navigația de pe Marea Neagră spre Constantinopol. Împăratul bizantin nu a îndrăznit să protesteze dar, atunci când turcii au început să dărâme o biserică foarte venerată, cu scopul de a folosi pietrele pentru noua fortăreață, câțiva greci au pus mâna pe arme și au atacat constructorii. Gărzile turcești i-au ucis imediat pe greci. Constantin al XI-lea Paleologul a cerut despăgubire dar, în acest moment, Mahomed al II-lea a ales cearta dintre lup și miel cu vasalul său nefericit și a început ostilități deschise (toamna 1452).

Trupe de infanterie turcești au blocat imediat orașul. Sultanul a început să aducă multe tunuri de la Adrianopol și să construiască multe vase de război. Asediul urma să înceapă în următoarea primăvară.

În acest moment, Imperiul Bizantin era în agonie iar Constantin al XI-lea Paleologul și-a dat seama de acest lucru. În iarna anilor 1452 - 1453, el a făcut apel frenetic la Papa și la forțele navale italiene ca să-l salveze de la distrugere. Papa Nicolae al V-lea dorea să-l ajute: dat fiind că împăratul bizantin a devenit catolic, trebuia să fie făcut ceva pentru el. Papa Nicolae al V-lea îi putea trimite numai un cardinal, o oarecare sumă de bani și câteva sute de soldați recrutați întâmplător în Italia. Veneția și Genova ar fi putut face mai mult dar ele au auzit în trecut de atâtea ori că "Vine lupul!" încât nu și-au dat seama cât de mare este pericolul pentru comerțul lor din răsărit. Giovanni Giustiniani a adus de la Genova două galere și 300 de soldați. Veneția l-a imputernicit pe responsabilul de la farica din Galata să-i înarmeze pe venețienii care puteau apăra orașul. Pe total, francii care cooperau pentru apărarea orașului Constantinopol nu erau mai mult de 3 000, dacă sunt luați în socoteală mercenarii și orașenii înarmați. Dacă ar fi vrut într-adevăr, Veneția și Genova puteau să pună în luptă 100 de galere și 20 000 de soldați.

Trupele lui Constantin al XI-lea Paleologul erau de aproape 4 000 de soldați iarel spera să mai recruteze prin ordin bărbați din populația orașului. El a emis un apel pasionat către supușii săi să se alăture pentru salvarea orașului sfânt, epicentrul creștinismului răsăritean. Grecii au reținut numai că el era un apostat care a încălcat credința strămoșilor și a dat omagiu Papei. Ei s-au dat la o parte cu tristă apatie iar din populația orașului au intrat în armată numai 2 000 de voluntari. Amărăciunea teologică a făcut ca mulțimea oarbă să urle că preferă turcii în locul unui catolic roman.

În aprilie 1453, tânărul sultan, aflat în fruntea unei armate de 70 000 de soldați, a asediat formal orașul de pe uscat iar o flotă de câteva sute de galere a asaltat Bosforul. Nu mai putea exista nici o îndoială: 9 000 de soldați nu puteau spera să apere imensul spațiu terestru și fortificația marină împotriva unei armate cu experiență, comandată de un general tânăr și înfocat. Mahomed al II-lea a îndreptat tunurile spre fortificații și, în scurtă vreme, s-a putut vedea că vechiul mortar roman și stâncile, care au respins atât de mulți dușmani, nu mai puteau să reziste la forța prafului de pușcă. Artileria sultanului era rudimentară dar el avea multe tunuri grele. Fortificațiile, care au rezistat multă vreme în trecut, au început să se spulbere iar în ziduri au apărut crăpături.

În decursul asediului, Constantin al XI-lea Paleologul și Giustiniani din Genova au făcut tot ceea ce puteau face oameni curajoși și talentați. Ei au condus ieșiri din cetate, au organizat atacuri împotriva flotei turcești și s-au străduit să îndepărteze focul artileriei inamicului prin foc de artilerie. Dar, s-a văzut că tunurile nu puteau fi montate pe vechile ziduri, care erau prea strâmte. Unde au putut fi montate, tunurile cu foc reculau periculos. În scurt timp, focul de tunuri a fost oprit.

Creștinii au avut un mare succes atunci când patru galere din Marea Egee au ajuns cu bine la Cornul de Aur, după ce au scufundat mai multe vase turcești care le-au atacat. Dar, turcii aveau o superioritate

cantitativă pe mare la fel ca și pe uscat iar rezultatul inevitabil a fost numai amânat. Mahomed al II-lea a reușit să aducă galere ușoare la Galata iar astfel a reușit să controleze portul orașului. Astfel, musulmanii au pus stăpânire pe spațiul maritim intern și extern al orașului.

Sfârșitul a venit pe 29 mai 1453. Sultanul a lărgit câteva fisuri, dintre care cea mai importantă a fost cea din partea de nord - vest a orașului, la poarta Sf. Romanus iar acolo au fost dărâmate două turnuri care blocau trecerea. Evident, furtuna era aproape iar împăratul nefericit a fost silit să-și vadă soarta. Istoricii greci au scris cu regret iubitor despre ultimele sale ore. El a plecat la miezul nopții de la locul unde a fost spartă fortificația, a participat la sacramentul de rit latin de la biserica Sf. Sofia și a dormit în palatul său ruinat pe jumătate. În zori, el a vrut să ajungă din nou la spargerea de unde plecase. Dregătorii și curtierii săi s-au adunat în jurul lui, atunci când și-a început călăre ultimul drum. Privindu-i statornic, el i-a rugat pe toți și pe fiecare în parte să-l ierte pentru orice păcat pe care l-ar fi comis față de oricare dintre ei, intenționat sau nu. Publicul a răspuns cu suspine și plânsete. Cu vaietele în memorie, Constantin al XI-lea Paleologul s-a îndreptat spre moarte sa.

Atacul a început în zorii zilei. Trei atacuri principale și mai multe atacuri secundare au fost îndreptate spre punctele slabe ale fortificației. Principalul atac a fost orientat spre poarta Sf. Romanus. La acel punct se aflau împăratul împreună cu Giustiniani, în mijlocul celor mai bune trupe și formau o barieră de oțel împotriva invadatorilor. Coloanele de atac erau formate din 12 000 de ieniceri cu săbiile în mână. Dacă o coloană era înfrântă, o alta o înlocuia imediat. Ei au căzut cu sutele dar soldații din apărare s-au slăbit și au obosit. Giustiniani a fost rănit de o săgeată în față și a fost dus pe galera sa ca să moară acolo. Constantin al XI-lea Paleologul a ajuns să fie aproape singur și un grup de ieniceri, conduși de Hassan din Ulubad a reușit, în cele din urmă, să pătrundă în fortificație. Împăratul și cei din jurul lor au fost călcați în picioare iar armata victorioasă a intrat rapid pe străzile pustii ale orașului, căutând în zadar dușmani cu care să lupte. Jumătate din greci se așteptau ca Dumnezeu să salveze Constantinopolul, regina orașelor creștine și se rugau în acel moment fatal. Strigătele dușmanului victorios le-au arătat cum s-au desfășurat lucrurile în aceea zi. Creștinii care se rugau au fost scoși în grupuri mari ca să fie înrobiți și împărțiți printre cuceritori.

Mahomed al II-lea și-a urmat soldații prin spărtura fortificației și a ajuns în oraș, privind din interior străzile pe care atât de mulți cuceritori din Răsărit au dorit să le vadă. El a poruncit ostașilor săi să-l caute pe împărat. Cadavrul lui Constantin al XI-lea Paleologul a fost găsit, în cel din urmă, sub un morman de cadavre încât a fost identificat numai prin vulturii auriți de pe cizmele sale. Turcii au tăiat capul de pe cadavru și l-au trimis prin provincii ca dovadă a victoriei lor. Trecând prin hipodrom spre catedrala Sf. Sofia, Mahomed al II-lea a observat tripodul delfic cu cei trei șerpi, plasat acolo de Constantin cel Mare în urmă cu 1100 de ani. Fie că s-a simțit provocat de capetele șerpilor fie că a încercat numai să-și arate puterea fizică, Mahomed al II-lea s-a ridicat pe scara de la șeaua sa și a izbit cu buzduganul său fălcile celui mai apropiat șarpe. Mahomed al II-lea nu știa că acțiunea este tipică unei anumite atitudini. El a desfigurat monumentul primei victorii a Occidentului asupra Orientului. El era succesorul spiritual al lui Xerxes, Chosro și a altor oameni puternici din răsărit care au eșuat acolo unde el a reușit. El a fost cel mai semnificativ simbol al terminării libertății grecești. Lovitura umilitoare asupra unui monument comemorativ ridicat în vremea de glorie a Greciei a însemnat revenire persanilor pe câmpul de luptă.

În cele din urmă, Sultanul a venit la biserica Sfânta Sofia, unde o mulțime de prizonieri plângători erau împărțiți printre soldații lui. El s-a îndreptat spre ieșirea de est și a rugat un mula (hoge) să se urce la pupitru și să spună din nou formula credinței musulmane. Strigătul că "Dumnezeu este mare" și "Mahomed este profetul Său" a răsunat în cupola în care 30 de generații de patriarhi au sărbătorit Sfintele Taine. Toată Europa și Asia au aflat că sosise sfârșitul celei mai lungi narațiuni despre Imperiul pe care creștinismul îl cunoscuse până în acel moment.

## Index

Abd al-Malik ibn Marwan (646 AD - 705 AD), calif arab  
Abu Bakr (573 AD - 643 AD), calif arab  
Abul Abbas as-Saffah (721 AD - 754 AD), calif abasid musulman  
Aelia Eudocia (401 AD - 460 AD), împărăteasă romană, soția împăratului roman Teodosiu al II-lea  
Aelia Eudoxia (d. 404 AD), împărăteasă romană, soția împăratului roman Arcadius  
Aelia Flacilla (356 AD - 386 AD), împărăteasă, soția lui Teodosie I  
Agathis Scholasticus (530 AD - 582/594 AD), poet și istoric bizantin  
Al-Adil (Al-Malik al-Adil), (1145 - 1218), sultan al Egiptului  
Al-Mutasim (Abu Ishaq Abbas al-Mutasim) (796 AD - 842 AD) calif musulman  
Al-Walid I (Al-Walid ibn Abd al-Malik ibn Marwan), (c. 674 AD - 715 AD), calif musulman  
Alaric (cca. 370 AD - 410 AD), rege vizigot  
Alboin (c. 530 AD - 572 AD), rege al longobarzilor  
Alexandru (c. 870 AD - 913 AD), împărat bizantin  
Alexandru cel Mare (356 BC - 323 BC), rege al Macedoniei  
Alexandru Sever (Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus) (208 AD - 235 AD), împărat roman  
Alexie I Comnenul (1048 - 1118), împărat bizantin  
Alexie al II-lea Comnenul (1169 - 1183), împărat bizantin  
Alexie al III-lea Angelos (1153 - 1211), împărat bizantin  
Alexie al IV-lea Angelos (1182 - 1204), împărat bizantin  
Alexie al V-lea Ducas Murtzuphlos (d. 1204), general, împărat bizantin  
Alexie I Megas Comnen (c. 1182 - 1222), întemeietor al Imperiului de Trapezunt  
Ali (Ali ibn Abi Talib) (601 AD - 661 AD), calif musulman  
Alp Arslan (1029 - 1072), sultan selgiucid  
Amalasuntha (c. 495 AD - c. 535 AD), regină a ostrogoților  
Ammianus Marcellinus (c. 330 AD - c. 391 AD), istoric și general roman  
Amr ibn al Asi (d. 663 AD), conducător militar musulman  
Ana Comnenula (1083 - 1153), prințesă bizantină, istoric  
Anastasiu I (Flavius Anastasius) (c. 430 - 518), împărat în Imperiul Roman de Est  
Anastasiu al II-lea (Anastasios Artemios) (d. 719 AD), împărat bizantin  
Andronic I Comnenul (c. 1118 - 1185), împărat bizantin  
Andronic Ducas (d. 1077), curtezan bizantin  
Andronic Paleologul (c. 1400 - 1429), despot la Salonic  
Andronic al II-lea Paleologul (1259 - 1332), împărat bizantin  
Andronic al III-lea Paleologul (1297 - 1341), împărat bizantin  
Andronic al IV-lea Paleologul (1348 - 1385), împărat bizantin  
Anne de Savoy (1306 - 1365), împărăteasă bizantină, regentă  
Anthemius (Flavius Anthemius) (d. 414 AD), prefector pretorian și regent în Imperiul Roman de Est  
Anthemius din Tralles, (c. 474 AD - c. 558 AD), architect bizantin  
Antioh al III-lea (242 BC - 187 BC), rege macedonean  
Arcadius (Flavius Arcadius Augustus) (377 AD - 408 AD), împărat roman în est  
Aristides (530 BC - 468 BC), om de stat din Atena  
Aspar (Flavius Ardaburius Aspar), (d. 471 AD), general roman în Imperiul Roman de Est  
Asparuh al Bulgariei (d. 701 AD), domnitor al Regatului Bulgar  
Atanasie din Alexandria (c. 295 AD - 373 AD), episcop creștin  
Athalaric (516 AD - 534), rege al ostrogoților  
Athanaric (d. 381 AD), rege al goților  
Athanagild (517 AD - 567 AD), rege vizigot în Spania

Atilia (c. 395 AD - 453), rege al hunilor  
Augustus (Imperator Caesar Divi Filius Augustus), (63 BC - 14 AD), împărat roman  
Authari (c. 540 AD - 590 AD), rege al longobarzilor

Baiazid I (c. 1360 - 1403), sultan al Imperiului Otoman  
Balduin, conte de Flandra (1172 - c. 1205), conducător cruciat, împărat al Imperiului Latin  
Balduin al II-lea de Constantinopol (de Courtenay) (1217 - 1273), împărat al Imperiului Latin de la Constantinopol  
Bardas (d. 866 AD), regent bizantin  
Bardas Focas (c. 940 AD - 989 AD), general bizantin  
Bardas Skleros (d. 991 AD), general bizantin  
Belisarie (Flavius Belisarius) (c. 500 AD - 565 AD), general bizantin  
Bessas (c. 480 AD - c. 554 AD), general roman  
Boemund de Taranto (c. 1054 - 1111), nobil normand  
Boniface I, marchiz de Montferrat (c. 1150 - 1207), nobil italian, conducător cruciat  
Branas Alexios (d. 1187), nobil și militar bizantin

Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus) (188 AD - 217 AD), împărat roman  
Carol cel Mare (Charlemagne) (748 AD - 814), rege al francilor  
Cassiodorus (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator) (c. 485 AD - c. 585 AD) scriitor și om politic roman  
Chosro I (d. 579 AD), împărat sasanid persan  
Chosro al II-lea (d. 628 AD), împărat sasanid persan  
Churchill John, duce de Marlborough (1650 - 1722), general și om de stat englez  
Cimon (c. 510 BC - 450 BC), general și om de stat din Atena  
Claudius al II-lea (Claudius Gothicus), (214 AD - 270 AD), împărat roman  
Commodus (161 AD - 192 AD), împărat roman  
Conrad, marchiz de Montferrat (1140 - 1192), nobil lombard, cruciat, rege al Ierusalimului  
Constans al II-lea Bărbosul (630 AD - 668 AD), împărat bizantin  
Constantin cel Mare (Flavius Valerius Aurelius Constantinus), (272 AD - 337 AD), împărat roman  
Constantin al III-lea (Heraclius Konstantin), (612 AD - 641 AD), împărat bizantin  
Constantin al IV-lea (Flavius Constantinus Augustus), (652 AD - 685 AD), împărat bizantin  
Constantin al V-lea (718 AD - 775 AD), împărat bizantin  
Constantin al VI-lea (771 AD - 802 AD), împărat bizantin  
Constantin al VII-lea Porfirogenet (905 AD - 959), împărat bizantin  
Constantin al VIII-lea (960 - 1028), împărat bizantin  
Constantin al IX-lea Monomahul (c. 1000 - 1055), împărat bizantin  
Constantin al X-lea Ducas (1006 - 1067), împărat bizantin  
Constantin al XI-lea Paleologul (1404 - 1453), împărat bizantin  
Constantin Diogenes (d. după 1095), pretendent la tronul bizantin  
Constantiu al II-lea (Flavius Iulius Constantius), (317 AD - 361 AD), împărat roman  
Corippus (Flavius Crescopius Corippus), poet din secolul al VI-lea  
Cunimund (d. 567 AD), rege al gepizilor

Dandolo Enrico (c. 1107 - 1205), Doge al Veneției, conducător de cruciadă  
Dante Aligheri (1265 - 1321), poet și filozof italian  
Darius I (550 BC - 486 BC), rege persan  
Demetrius I Poliocertes (337 BC - 283 BC), nobil și rege al Macedoniei  
Dioclețian (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus) (244 AD - 311 AD), împărat roman  
Dudley Edmund (c. 1462 - 1510), administrator financiar englez

Elene (Helena), (Flavia Iulia Helena), (c. 246 AD - c. 330 AD), împărăteasă romană  
Empson Richard (c.1450 - 1510), jurist englez nobil  
Ertugrul (1198 - 1281), fondatorul Imperiului Otoman  
Eudochia (Fabia Eudoxia) (c. 580 AD - 612 AD), împărăteasă bizantină  
Eudochia Makrembolitissima (1021 - 1096), regentă și împărăteasă bizantină  
Eufrosia (sec IX-lea), împărăteasă bizantină  
Eufemius de Messina (d. 828 AD), amiral bizantin  
Eugen al IV-lea (1383 - 1447), Papă catolic  
Eugenius (d. 394 AD), împărat roman în vest, rebel, uzurpator  
Eutropius (d. 399 AD), înalt demnitar roman, consul

Filip al II-lea al Macedoniei (382 BC - 336 BC), rege al Macedoniei  
Filip de Suabia (1177 - 1208), nobil, rege german  
Flambard Ranulf (c. 1060 - 1128), episcop și ministru în Anglia  
Focas (Flavius Focas Augustus) (c. 547 AD - 610 AD), împărat bizantin uzurpator  
Fotie I al Constantinopolului (c. 820 AD - 897 AD), teolog și filozof bizantin  
Fravitta (Flavius Fravitta) (d. 402 AD), aristocrat și comandant vizigot, aliat cu Imperiul Roman  
Frederic al II-lea cel Mare (1712 - 1786), rege al Prusiei  
Frederic al III-lea al Siciliei (Frederic de Aragon), (1272 - 1327), rege al Siciliei  
Fritigern (sec. IV AD), comandant got

Gaina (d. 401 AD) militar got  
Galerius (Galerius Maximianus) (cca. 250 AD - 311 AD), împărat roman  
Gallienus (c. 218 AD - 268 AD), împărat roman  
Gavril Radomir, țar al Bulgariei în perioada 1014 - 1015  
Gelimer (480 AD - 553 AD), rege al vandalilor din Africa de Nord  
Genseric (c. 389 AD - 477 AD), rege al vandalilor  
George din Pisidias (sec. VII AD), poet  
Gibbon Edward, (1737 - 1794), istoric britanic  
Giustiani Giovanni (1418 - 1453), nobil din Genova  
Godfroy de Bouillon (1060 - 1100), conducător din prima cruciadă  
Grațian (Flavius Gratianus Augustus) (359 - 383), împărat roman  
Grigore cel Mare (c. 540 AD - 604 AD), Papă catolic  
Guiscard Robert (c. 1015 - 1085), cuceritor normand  
Guy de Lusignan (1159 - 1194), cavaler francez, rege al Ierusalimului (prin matrimoniu)

Hadrian (Publius Aelius Hadrianus Augustus) (76 AD - 138 AD), împărat roman  
Harold al II-lea al Angliei (Harold Godwinson) (c. 1022 - 1066), rege al Angliei  
Harun al-Rashid (763 AD - 809 AD), calif musulman  
Henric I de Hairnaut (c. 1174 - 1216), împărat al Imperiului Latin  
Henric al VI-lea al Sfântului Imperiu Roman (1165 - 1197), împărat al Sfântului Imperiu Roman  
Hepatus (Flavius Hepatus) (d. 532 AD), nobil bizantin, uzurpator  
Heraclius I (Flavius Heraclius Augustus) (c. 575 AD - 641 AD), împărat bizantin  
Heraclius cel Bătrân (d. 610 AD), exarh bizantin  
Heraklonas (626 AD - c. 641 AD), împărat bizantin  
Hilderic (c. 460 AD - 533), rege al vandalilor din Africa de Nord  
Honoriu I (585 AD - 638 AD), Papă catolic  
Honorius (Flavius Honorius) (384 AD - 423), împărat roman în vest  
Hugh de Vermandois (1057 - 1102), conducător din prima cruciadă

Ieremia (c. 650 BC - c. 570 BC), profet din Vechiul Testament  
Inocențiu al III-lea (1160 - 1216), Papă catolic  
Ioan Comnen Ducas (d. 1244), domnitor în Epir și Salonic  
Ioan din Cappadocia (sec. VI AD), prefect pretorian (mare demnitar) în Imperiul Roman de Est  
Ioan din Efes (c. 507 AD - c. 588 AD), episcop și istoric creștin  
Ioan Ducas (d. 1088), nobil bizantin  
Ioan Hrisostom (Ioan Gură de Aur), (c. 347 AD - 407 AD), doctor și sfânt creștin, arhiepiscop de Constantinopol  
Ioan I Tzimiskes (925 AD - 976 AD), împărat bizantin  
Ioan al II-lea Comnenul (1087 - 1143), împărat bizantin  
Ioan al III-lea Ducas Vatatzes (1192 - 1254), împărat bizantin în Imperiul de la Niceea  
Ioan al IV-lea (Nesteutes), (d. 595 AD), episcop de Constantinopol  
Ioan al IV-lea Lascaris (1250 - 1305), co-împărat al Imperiului de la Niceea  
Ioan al V-lea Paleologul (1332 - 1391), împărat bizantin  
Ioan al VI-lea Cantacuzino (1292 - 1391), nobil, împărat bizantin  
Ioan al VII-lea Grammatikos (sec. IX-lea), patriarh ecumenic de Constantinopol (837 AD - 843 AD)  
Ioan al VIII-lea Paleologul (1392 - 1448), împărat bizantin  
Andronic al III-lea Paleologul (1332 - 1391),  
Ioan din Lidia (sec. VI-lea) scriitor bizantin  
Ioniță Caloian (1168 - 1207), țar al Bulgariei  
Irina Ateniana (752 AD - 803 AD), împărăteasă bizantină  
Isa Celebi (1380 - 1406), prinț otoman  
Isaac Comnenul (c.1155 - 1195), domnitor al Ciprului  
Isaac I Comnenul (c. 1007 - 1060), împărat bizantin  
Isaac al II-lea Angelos (1156 - 1204), împărat bizantin  
Iulian Apostatul (Flavius Claudius Julianus) (331 AD - 363 AD), împărat roman  
Iulius Cezar (Gaius Iulius Caesar) (c. 100 BC - 44 BC), general și om politic roman  
Iustin I (c. 450 AD - 527 AD), împărat bizantin  
Iustin II (Flavius Iustinus Iunior Augustus) (c. 520 AD - 578 AD), împărat bizantin  
Iustinian I (482 AD - 565 AD), împărat bizantin  
Iustinian al II-lea (Flavius Iustinianus Augustus) (669 AD - 711 AD), împărat bizantin  
Iuvenal (se. I AD - sec. II AD), poet roman  
Ivan Vladislav, țar al Bulgariei în perioada 1015 - 1018

Kavad (473 AD - 531 AD), împărat sasanid persan  
Kavad al II-lea (Siroe) (590 AD - 628 AD), împărat sasanid persan în 628 AD  
Kaykusrou (de. 1211), sultan selgiucid  
Khalid ibn al-Walid (d. 642 AD), comandant militar musulman  
Krun (d. 814 AD), domnitor bulgar

Lazarus Zographos (810 AD - 867 AD), iconograf și sfânt creștin  
Lecky William Edward Hartpole (1838 - 1903), istoric irlandez  
Leon I (401 AD - 474 AD), împărat în Imperiul Roman de Est  
Leon al III-lea Isaurianul (675 AD - 741 AD), împărat bizantin  
Leon al III-lea (750 AD - 816 AD), Papă catolic  
Leon al IV-lea Hazarul (750 AD - 780 AD), împărat bizantin  
Leon al V-lea Armeanul (775 AD - 820 AD), împărat bizantin  
Leon al VI-lea Filozoful (866 AD - 912 AD), împărat bizantin  
Leontios al II-lea (c. 660 AD - 706 AD), împărat bizantin  
Licinius ( Flavius Galerius Valerius Licinianus) (c. 263 AD - 325 AD), împărat roman  
Ludovic al IX-lea (1214 - 1270), rege al Franței

Ludovic al XIV-lea (1638 - 1715), rege al Franței  
Lupicinus, militar roman din secolul IV  
Lysimachos (c. 360 BC - 281 BC), general din Macedonia

Manuel al II-lea Paleologul (1350 - 1425), împărat bizantin  
Marcian (Flavius Marcianus) (392 AD - 457 AD), împărat roman în est  
Marcus Aurelius (121 AD - 180 AD), împărat roman  
Magnus Maximus (Flavius Magnus Maximus Augustus), (335 AD - 388), împărat roman în vest  
Martel Charles (c. 688 AD - 741 AD), om de stat franc  
Mahomed (c. 570 AD - 632 AD), întemeietorul religiei islamice  
Mahomed al II-lea (1432 - 1481), sultan al Imperiului Otoman  
Maniakes George (d. 1043), general bizantin  
Manuel I Comnenul (1143 - 1180), împărat bizantin  
Manuel al II-lea Paleologul (1350 - 1425), împărat bizantin  
Martina (d. după 641 AD), împărăteasă bizantină  
Masalma ibn Abd al-Malik (d. 735 AD), militar musulman  
Maximunus Daza (Daia) (270 AD - 313 AD), împărat roman  
Mauriciu (Flavius Mauricius Tiberius Augustus) (539 AD - 602 AD), împărat bizantin  
Mehmed I Celebi (1389 - 1421), sultan otoman  
Mihail I Comnen Ducas (c. 1170 - 1214), domnitor în Epir  
Mihail I Rangabe (770 AD - 844 AD), împărat bizantin  
Mihail al II-lea Amorianul (770 AD - 829 AD), împărat bizantin  
Mihail al III-lea *Bețivul* (840 AD - 867 AD), împărat bizantin  
Mihail al IV-lea Paflagonianul (1010 - 1041), împărat bizantin  
Mihail al V-lea Călăfătuitorul (1015 - 1042), împărat bizantin timp de 4 luni  
Mihail al VI-lea Bringas (*Stratiotikos*), (d. 1057), împărat bizantin  
Mihail al VII-lea Ducas (c. 1050 - 1070), împărat bizantin  
Mihail al VIII-lea Paleologul (1224 - 1282), împărat al Imperiului de la Niceea  
Mihail al IX-lea Paleologul (1277 - 1320), co-împărat bizantin  
Muawiyah I (Muaawiah ibn Abi Sufyan) (c. 597 AD - 680 AD, calif musulman  
Murad I (1326 - 1389), sultan otoman  
Murad al II-lea (1404 - 1451), sultan otoman  
Musa Celebi (d. 1413), prinț otoman  
Mustafa Celebi (1380 - 1422), prinț otoman

Narses (478 AD - 573 AD), general bizantin  
Nero (Nero Claudius Caesar Augustus Romanus) (37 AD - 68 AD), împărat roman  
Nicefor I din Constantinopol (c. 758 AD - 828 AD), Patriarh ecumenic al Constantinopolului  
Nicefor I Genikos (760 AD - 811 AD), împărat bizantin  
Nicefor al II-lea Focas (912 AD - 969 AD), împărat bizantin  
Nicetas (c. 570 AD - c. 620 AD), general bizantin  
Nicolae al V-lea (1397 - 1455), Papă catolic  
Niketas Choniates (c. 1155 - 1217), istoric și funcționar superior bizantin  
Nichifor al III-lea Botaniates (1002 - 1081), împărat bizantin

Odoacru (Flavius Odoacer) (c. 433 AD - 493 AD), general german, rege al Italiei  
Omar (c. 584 AD - 644 AD), calif musulman  
Orhan I (Orhan Gazi), (1288 - 1360), sultan al Imperiului Otoman  
Orhan Celebi (1412 - 1453), prinț otoman  
Orosius (Paulus Orosius) (c. 375 AD - c. 418 AD), istoric și teolog creștin

Osman I (1258 - 1326), fondatorul Imperiului Otoman  
Otho de la Roche (d. 1234), nobil burgund, cruciat, duce de Atena

Pausanias (d. cca. 470 BC), general spartan  
Pepin cel Scurt (715 AD - 768 AD), rege al francilor  
Petru al II-lea de Courtenay (d. 1219), împărat al Imperiului Latin de la Constantinopol  
Pescennius Niger (c. 135 AD - 194 AD), împărat roman uzurpator  
Petre Sihastrul (d. 1115), preot catolic  
Petru al II-lea de Courtenay (d. 1219), împărat al Imperiului Latin de la Constantinopol  
Philippicus (Bardanes) (d. 713 AD), împărat bizantin  
Polyeuctus (d. 970 AD), Patriarh ecumenic de Constantinopol, sfânt creștin  
Priscus (d. 613 AD), general bizantin  
Procopius din Cezareea (c. 500 AD - 565 AD), istoric bizantin  
Pulcheria (Aelia Pulcheria) (399 AD - 453 AD), regentă în Imperiul Roman de Est

Rhazates (Rhahzadh) (sec. VI - sec. VII), general persan  
Richard I Inimă de Leu (1157 - 1199), rege al Angliei  
Richard al III-lea al Angliei (1452 - 1485), rege al Angliei  
Ricimer (Flavius Ricimer) (c. 418 AD - 472 AD), general german  
Robert I de Courtenay (d. 1228), împărat al Imperiului Latin de la Constantinopol  
Robespierre Maximilien de, (1758 - 1794), jurist revoluționar francez  
Roger de Flor (1267 - 1305), condolier sicilian  
Roman I Lecapenos (c. 870 AD - 948 AD), împărat bizantin  
Roman al II-lea (938 AD - 963 AD), împărat bizantin  
Roman al III-lea Arghir (968 - 1034), împărat bizantin  
Romanus Diogenes (c. 1030 - 1072), împărat bizantin  
Romulus Augustulus (Flavius Romulus Augustulus), (463 AD - ?), ultimul împărat din Imperiul Roman de Vest, detronat în 476 AD  
Rufinus (Flavius Rufinus) (335 AD - 395 AD), om de stat roman  
Rufus William (c. 1056 - 1100), rege al Angliei  
Ruric (c. 830 AD - c. 879 AD), erou legendar rus  
Ruskin John (1819 - 1900), critic de artă și activist social

Samuil al Bulgariei (d. 1014), țar al Bulgariei  
Savci, Bei (sec. XIV-lea), prinț otoman  
Sayf al-Dowla (Ali ibn Abdallah) (916 AD - 967 AD), fondatorul Emiratului din Aleppo  
Scipio Africanul (Publius Cornelius Scipio Africanus) (235 BC - 183 BC), general și om politic roman  
Sergius I (d. 638 AD), patriarh al Constantinopolului  
Septimius Severus (146 AD - 211 AD), împărat roman  
Shahrbaraz (d. 630 AD), general și împărat uzurpator persan  
Shapur al II-lea (309 AD - 379 AD), rege al Persiei  
Sigismund de Luxemburg (1368 - 1437), rege al Ungariei  
Sophronius (c. 560 AD - 638 AD), Patriarh de Ierusalim, sfânt creștin  
Staurakios (Stauraciu) (775 AD - 812 AD), împărat bizantin  
Strategopoulos Alexios (d. 1271), general bizantin  
Suleiman ibn Abd al-Malik (c. 675 AD - 717 AD), calif musulman  
Suleiman ibn Qutulmish (d. 1086), sultan selgiuc  
Suleiman Pașa, (d. 1357), fiul lui Orhan I  
Suleiman Celebi (1377 - 1411), emir otoman, sultan  
Sviatoslav I al Kievului (d. 972 AD), cneaz al Rusiei kievene  
Symmachus Quintus Aurelius (c. 345 AD - 402 AD), om de stat roman

Ștefan I al Ungariei (969 - 1038), rege al Ungariei, sfânt creștin

Ștefan al II-lea (d. 757 AD), Papă

Ștefan Uroș al IV-lea (c. 1308 - 1355), rege al Serbiei

Ștefan Uroș al V-lea (1336 - 1371), rege al Serbiei

Teia (d. 552 AD), rege ostrogot în Italia

Telemachus (sec. IV AD - 404 AD), sfânt și călugăr creștin

Tervel al Bulgariei (d. 721 AD), han al Bulgariei

Teodor Studitul (759 AD - 826 AD), teolog ortodox

Teodor Comnen Ducas (1180 - 1253), domnitor în Epir și Salonic

Teodor I Lascaris (1174/1175 - 1221/1222), împărat bizantin în exil

Teodora I (c. 500 AD - 548 AD), împărăteasă bizantină

Teodora a III-a (c. 985 - 1056), împărăteasă bizantină

Teodosie I (Flavius Theodosius Augustus) (347 AD - 395 AD), împărat roman

Teodosiu al II-lea (Flavius Theodosius Junior Augustus) (401 AD - 450 AD), împărat roman în est

Teofil (d. 412 AD), patriarh al Alexandriei

Theodahat (c.480 AD - 536 AD), rege al goților

Theodoric cel Mare (454 AD - 526 AD), rege al ostrogoților

Theodoric Strabo (d. 481 AD), conducător al ostrogoților

Theofano (941 AD - 976 AD), împărăteasă bizantină

Theophil (813 AD - 842 AD), împărat bizantin

Theuderic I (c. 485 AD - 533/534 AD), rege merovingian

Theodoros I Lascaris (1174/1175 - 1221/1222), împărat bizantin în exil

Tiberiu al II-lea Constantin (520 AD - 582 AD), împărat bizantin

Tiberiu al III-lea (Apsimar) (d. 705 AD), împărat bizantin

Timur Lenk (1336 - 1403), cuceritor mongol

Toma Slavul (d. 823 AD), general bizantin

Traian (Marcus Ulpius Nerva Traianus) (53 AD - 118 AD), împărat roman

Trebellius Pollio, istoric roman din secolul al III-lea

Trebrorianus Gallus (Gaius Vibius Afinius Trebonianus Gallus) (206 AD - 253 AD), împărat roman

Tughril (990 - 1043), sultan, fondatorul Marelui Imperiu Selgiucid

Uldes (Uldin) (d. 412 AD), rege hun

Urban al III-lea (d.1187), Papă catolic

Usman (Uthman ibn Affan, Otoman), (c. 579 AD - 656 AD), calif, ginerele profetului Mahomed

Valens (Flavius Iulius Valens) (328 AD - 378 AD), general și împărat roman în est

Valentinian I (Flavius Valentinianus Augustus), (321 AD - 375 AD), împărat roman

Valentinian al III-lea (Flavius Placidus Valentinianus Augustus) (419 AD - 455 AD), împărat roman în vest

Vasile I Macedoneanul (c. 811 AD - 886 AD), împărat bizantin

Vasile al II-lea (958 AD - 1025), împărat bizantin

Vespasian (9 AD - 79 AD), împărat roman

Victor Emmanuel al III-lea (1869 - 1947), rege al Italiei

Vladislav al III-lea al Poloniei (1424 - 1444), rege al Poloniei și al Ungariei

Vitalian (Flavius Vitalianus) (d. 520 AD), general roman în Imperiul Roman de Est

Vitiges (d. 540 AD), rege al ostrogoților în Italia

Walter de Brienne (c. 1304 - 1356), duce de Atena

William I al Angliei (Wilhelm Cuceritorul) (c. 1028 - 1087), viking, duce de Normandia, rege al Angliei

William de Chaplitte (c. 1160 - 1209), cruciat francez, prinț de Ahaea (Moreea)

Wulfila (311 AD - 383 AD), episcop și misionar creștin got

Xerxes I (c. 520 BC - 465 BC), rege persan

Yazdegerd al III-lea (624 AD - 651 AD), ultimul rege sasanid din Imperiul Sasanid

Yazid I (646 AD - 683), calif omeniad

Yazid al III-lea (Yazid ibn al-Walid ibn Abd al-Malik) (701 AD - 744), calif musulman

Zaharia (d. 633 AD), patriarch de Ierusalim

Zenon (Flavius Tarasicodisse Zenon) (425 AD - 491 AD), împărat în Imperiul Roman de Est

Zoe Porfirogenet (c. 970 - 1050), împărăteasă bizantină

